

**Katolicki Uniwersytet Lubelski
Jana Pawła II
Wydział Teologii
Instytut Teologii Pastoralnej i Katechetyki**

Anna Barbara Sawicka
Nr albumu: 041437

Przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego.
*Studium z duszpasterstwa rodzin na podstawie badań maturzystów
archidiecezji lubelskiej.*

Rozprawa doktorska
z duszpasterstwa rodzin
napisana pod kierunkiem
ks. dra hab. Grzegorza Pyżlaka, prof. KUL

Lublin 2019

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów.....	3
Wstęp.....	7
Rozdział I. Problematyka przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego w Kościele katolickim.....	15
1. Problematyka małżeńska w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego.....	16
1.1. Powołanie do miłości.....	16
1.2. Istota i znaczenie sakramentu małżeństwa.....	26
1.3. Przymioty małżeństwa.....	34
1.4. Zadania małżeństwa.....	41
2. Problematyka rodzinna w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego.....	49
2.1. Rodzina wspólnotą życia i miłości.....	50
2.2. Powołanie do macierzyństwa i ojcostwa.....	59
2.3. Wiara, liturgia i modlitwa w rodzinie.....	66
2.4. Funkcje rodziny a trudności z ich realizacją	74
3. Problematyka wychowawcza w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego.....	83
3.1. Wychowanie do dojrzałej osobowości.....	84
3.2. Wychowanie moralne.....	91
3.3. Wychowanie religijne.....	99
3.4. Wychowanie do apostołatu.....	110
Rozdział II. Metodologia badań własnych.....	117
1. Metoda badań.....	119
2. Charakterystyka badań.....	120
3. Organizacja i przebieg badań.....	125

Rozdział III. Znajomość problematyki małżeńskiej u maturzystów.....	127
1. Wiedza maturzystów o powołaniu do małżeństwa.....	127
2. Wiedza maturzystów na temat sakramentu małżeństwa.....	135
3. Wiedza maturzystów o przymiotach małżeństwa.....	144
4. Wiedza maturzystów o zadaniach małżeństwa.....	160
Rozdział IV. Znajomość problematyki rodzinnej u maturzystów.....	170
1. Wiedza o rodzinie jako wspólnocie życia i miłości.....	171
2. Wiedza o powołaniu do macierzyństwa i ojcostwa.....	177
3. Świadomość roli wiary, liturgii i modlitwy w rodzinie.....	186
4. Wiedza dotycząca funkcji rodziny oraz trudności z ich realizacją.....	195
Rozdział V. Znajomość problematyki wychowania w rodzinie u maturzystów.....	206
1. Wiedza o wychowaniu do dojrzałości ludzkiej.....	206
2. Znajomość treści wychowania moralnego dotyczących małżeństwa i rodziny.....	212
3. Znajomość wychowania religijnego w rodzinie.....	219
4. Wiedza o wychowaniu do apostołatu.....	224
Rozdział VI. Wnioski i postulaty pastoralne dotyczące kształtowania znajomości życia małżeńskiego i rodzinnego u młodzieży i maturzystów.....	231
1. Pogłębianie znajomości problematyki małżeńskiej.....	231
2. Ukazywanie problematyki rodzinnej.....	242
3. Ukazywanie wychowania w rodzinie.....	251
ZAKOŃCZENIE	259
WYKAZ TABEL	264
SPIS WYKRESÓW.....	267
BIBLIOGRAFIA	269
ANEKSY	284
Aneks 1. Tabele	284
Aneks 2. Kwestionariusz ankiety.....	297

WYKAZ SKRÓTÓW

- AL** – „Amoris laetitia”. Posynodalna adhortacja apostolska Franciszka o miłości w rodzinie (19.03.2016).
- bw.** – Brak wydawnictwa.
- ChL** – Christifideles laici”. Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w Kościele (30.12.1988).
- ChS** – „Chrześcijanin w Świecie”. Warszawa 1969-
- ComP** – „Communio”. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny. Poznań 1981-
- CS** – „Colloquium Salutis”. Wrocław 1969-
- CT** – „Catechesi tradendae”. Posynodalna adhortacji apostolska Jana Pawła II o katechezie w naszych czasach (16.10.1979).
- DA** – „Apostolicam actuositatem”. Dekret o apostołstwie świeckich (18.11.1965).
- DCE** – „Deus caritas est”. Encyklika Benedykta XVI o miłości chrześcijańskiej (25.12.2005).
- DD** – „Dies Domini”. List apostolski Jana Pawła II o świętowaniu niedzieli (31.05.1998).
- DDR** – „Dyrektorium duszpasterstwa rodzin”. Konferencja Episkopatu Polski (11.05.2003).
- DIE** – Druga instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa (11.03.1975).
- DKKKP** – „Dyrektorium Katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce”. Konferencja Episkopatu Polski. Red. A. Królikowska. Kraków: Wydawnictwo WAM 2001.
- DM** – „Ad gentes divinus”. Dekret o działalności misyjnej Kościoła (7.12.1965).
- DOK** – „Dyrektorium Ogólne o Katechizacji”. Kongregacja do spraw Duchowieństwa (15.08.1997).
- DPSP** – „Drugi Polski Synod Plenarny (1991-1999)”. Poznań – Warszawa 2001.
- DWCH** – „Gravissimum educationis”. Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim (28.10.1965).
- DV** – „Donum vitae”. Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego. Kongregacji Nauki Wiary (22.02.1987).
- EiE** – „Ecclesia in Europa”. Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II (28.06.2003).
- EK** – „Encyklopedia katolicka”. T. 1-20. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk i in. Lublin 1973-2014.

EN – „Evangelii nuntiandi”. Adhortacja apostolska Pawła VI o ewangelizacji w świecie współczesnym (08.12.1975).

EV – „Evangelium vitae”. Encyklika Jana Pawła II o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego (25.03.1995).

FC – „Familiaris consortio”. Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym (22.11.1981).

FR – „Fides et ratio”. Encyklika Jana Pawła II o relacjach między wiarą a rozumem (14.09.1998).

GE – „Gaudete et exsultate”. Adhortacja apostolska Franciszka o powołaniu do świętości w świecie współczesnym (19.03.2018).

HP – „Homosexualitatis problema”. List do biskupów Kościoła katolickiego o duszpasterstwie osób homoseksualnych (1.10.1986).

HV – „Humanae vitae”. Encyklika Pawła VI o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego (25.07.1968).

KBDS – Komisja Episkopatu Polski. Komisja Episkopatu Polski do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów.

KDK – „Gaudium et spes”. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym (07.12.1965).

KK – „Lumen gentium”. Konstytucja dogmatyczna o Kościele (21.11.1964).

KKK – Katechizm Kościoła Katolickiego. Poznań: Pallottinum 1994.

KKKW – „Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich”. Zbiór prawa kanonicznego dla katolickich Kościołów wschodnich. Lublin 2002.

KL – „Sacrosanctum concilium”. Konstytucja o liturgii świętej (4.12.1963).

KPK – „Kodeks Prawa Kanonicznego”. Poznań: Pallottinum 1984.

KPR – „Karta Praw Rodziny”. Stolica Apostolska (1983).

LdR – „Gratissimam sane”. List do rodzin Jana Pawła II z okazji Roku Rodziny (02.02.1994).

LF – „Lumen fidei”. Encyklika papieża Franciszka o wierze (29.06.2013).

LS – „Laudato Si’”. Encyklika Papieża Franciszka. W trosce o wspólny dom. Kraków: Wydawnictwo M 2015.

LTP – „Leksykon teologii pastoralnej”. Red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski. Lublin: TN KUL 2006.

MD – „Mulieris dignitatem”. List apostolski Jana Pawła II z okazji Roku Maryjnego o powołaniu i godności kobiety (15.08.1988).

OSM – „Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich”. Katowice 1991.

OsRomPol – „L'Osservatore Romano” (wersja polska). Città del Vaticano 1980-

PIE – Pierwsza instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin (12.02.1969).

PSM – „Przygotowanie do sakramentu małżeństwa”. Papieska Rada do spraw Rodziny (13.05.1996).

RC – „Redemptoris custos”. Adhortacja apostolska Jana Pawła II o świętym Józefie o jego posłannictwie w życiu Chrystusa i Kościoła (15.08.1989).

RH – „Redemptor hominis”. Encyklika Jana Pawła II (4.03.1979).

RMi – „Redemptoris missio”. Encyklika Jana Pawła II o stałej aktualności posłannictwa misyjnego (7.12.1990).

RP – „Reconciliatio et paenitentia”. Adhortacja apostolska Jana Pawła II do episkopatu, duchowieństwa i wiernych po synodzie biskupów o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie kościoła (2.12.1984).

RPK – „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne”. Lublin 2009-

RT – „Roczniki Teologiczne”. Lublin 1991/92-

SC – „Sacramentum caritatis”. Posynodalna adhortacja apostolska Benedykta XVI (22.02.2007).

SMR – „Słownik małżeństwa i rodziny”. Red. E. Ozorowski. Warszawa – Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej; Fundacja „Pomoc Rodzinie” 1999.

SPMR – „Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie”. Konferencja Episkopatu Polski (19.06.2009).

SRodz – „Studia nad rodziną”. Warszawa 1997-

TMA – „Tertio millennio adveniente”. List Jana Pawła II w związku z przygotowaniem Jubileuszu Roku 2000 (10.09.1994).

WWLM – „Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości”. Kongregacja do spraw Wychowania Katolickiego (1.11.1983).

VD – „Verbum Domini”. Adhortacja apostolska Benedykta XVI o Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła (30.09.2010).

VS – „Veritatis splendor”. Encyklika Jana Pawła II o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła (6.08.1993).

„Pismo Święte” cytowane jest według wydania III „Biblii Tysiąclecia”. Poznań – Warszawa 1995, łącznie z zawartymi tam skrótami.

Dokumenty Soboru Watykańskiego II cytowane są według edycji: Sobór Watykański II. „Konstytucje, dekryty i deklaracje”. Poznań 2002, łącznie z przyjętymi tam skrótami.

WSTĘP

Przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego jest jednym z ważniejszych zadań jakie stoją przed duszpasterstwem rodzin, ponieważ od niego zależy przyszłość rodziny, Kościoła i społeczeństwa. Dlatego już na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych biskupi polscy zauważyli potrzebę poprawy sytuacji rodziny polskiej, a tym bardziej przygotowania młodzieży do sakramentu małżeństwa i życia rodzinnego¹. Rezultatem tego była *Pierwsza instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin* (12.02.1969). Według dokumentu przygotowanie to miało być świadome, długofalowe, rozpoczęte od wczesnego dzieciństwa oraz systematyczne. Powinno ono ukazywać życie rodzinne jako powołanie, które człowiek winien odczytać, podjąć i wiernie wypełnić. W realizacji przygotowania dalszego podjęto zasadę, że „Młodych powinno się przede wszystkim na łonie samej rodziny odpowiednio i w stosownym czasie pouczyć o godności, zadaniu i dziele miłości małżeńskiej, aby nauczeni szacunku do czystości, mogli przejść we właściwym wieku od uczciwego narzeczeństwa do małżeństwa” (KDK 49). W *Pierwszej instrukcji Episkopatu Polski* zwracano również uwagę, iż na poziomie szkół średnich powinno mieć miejsce „udzielanie szczerych i prostych odpowiedzi na wątpliwości młodzieży w świetle właściwej hierarchii tych wartości. Umożliwienie młodzieży wymiany myśli, dostarczenie odpowiednich materiałów – może być w rękę wielu katechetów szczególnie owocnym sposobem oddziaływania” (PIE 1.2)².

Problematykę przygotowania dalszego podejmował święty Jan Paweł II, podjął ją także papież Franciszek. Z koncepcji nauczania Jana Pawła II wynika, że na bazie przygotowania dalszego ma się opierać przygotowanie bliższe, mające szerszy zakres (FC 66). Nauczanie to koncentruje się bardziej na ukazaniu prawdy, że wynika ono z miłości oblubieńczej małżonków, obdarowanych przez Boga w sakramencie małżeństwa. Na fundamencie miłości małżeńskiej rodzice obdarowani przez Ducha Świętego są zdolni do miłości rodzicielskiej, poprzez którą kształtują człowieczeństwo swoich dzieci

---

¹ Zob. A. Skreczko. *Troska Kościoła katolickiego o małżeństwo i rodzinę w okresie wielkiej Nowenny (1957-1966). Studium teologiczno-pastoralne*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2002 s. 361; W. Borowski. *Przedślubne pouczenie katechetyczne we współczesnym duszpasterstwie*. „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 33 (1959) Nr 11 s. 312.

² W *drugiej instrukcji Episkopatu Polski dotyczącej przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa* (11.03.1975) uwzględniono po raz pierwszy trój etapowy podział przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego. W instrukcji tej poświęcono najwięcej miejsca drugiemu i trzeciemu etapowi przygotowania (DIE I.4).

i przygotowują je do przyszłego życia w społeczeństwie i realizacji swojego powołania w małżeństwie, kapłaństwie, czy w stanie zakonnym i wychowują swe potomstwo na chwałę Bożą (FC 38). Natomiast papież Franciszek nieco inaczej określa przygotowanie dalsze do małżeństwa, ponieważ definiuje je jako *uczenie się miłości*. Rozpoczyna się ono od chwili urodzenia i przebiega we własnej rodzinie. Zdaniem papieża własna rodzina najlepiej przygotowuje do pełnego i ostatecznego zobowiązania małżeńskiego. Według nauczania papieża Franciszka zawarcie małżeństwa nie jest czymś, co może być improwizowane, ani nie może być zawarte w oparciu o krótki kurs poprzedzający małżeństwo. To rodzina ma obdarzyć wszystkim tym, co jest potrzebne do pełnego i ostatecznego zobowiązania małżeńskiego (AL 208; por. FC 38).

Trzecia instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (13 XII 1989) również nawiązuje do przygotowania dalszego pouczając, że „na poziomie szkół średnich i dla młodzieży pozaszkolnej, zakładając to, co było już przekazane w poprzedniej katechezie, należy poświęcić wiele uwagi i czasu dalszemu pogłębieniu ewentualnie uzupełnianiu wiedzy i formacji w tym zakresie, opierając wszystko o ducha modlitwy” (TIE 8). Instrukcja ta zwraca również uwagę, że nauczanie katechezy o małżeństwie i rodzinie należy powierzać roztroprnym i doświadczonym osobom świeckim, posiadającym solidną formację teologiczną (TIE 8).

Problematykę związaną z przygotowaniem dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego porusza także *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*. Dokument ten zwraca uwagę na przygotowanie przez katechizację w szkole. Kładzie nacisk na dobre jej zorganizowanie, aby była prowadzona przez odpowiednich katechetów oraz mobilizowała dzieci i młodzieży do pilnego w niej udziału (DDR 22; por. SPMR 97, 98)³.

Przedmiotem badań podjętych w tej dysertacji jest przygotowanie dalsze do życia małżeńskiego i rodzinnego. Użyte w tytule niniejszej rozprawy określenia to: „przygotowanie dalsze”, „małżeństwo” oraz „rodzina”. Przygotowanie dalsze, które jest pierwszym etapem przygotowania do sakramentu małżeństwa i życia w rodzinie, rozpoczyna się już w dzieciństwie a kontynuowane jest na wszystkich etapach szkolnych i katechetycznych. Przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie polega na zdobyciu

---

³ Program katechizacji szkolnej winien obejmować naukę wiary i jej rozwój, poznawanie zasad chrześcijaństwa i uczenie życia nimi, pokazywanie Boga i wprowadzanie w kontakt z Nim w Kościele, naukę szacunku do siebie i do innych ludzi, miłości rodziców, Kościoła i Ojczyzny, czystości własnej i poszanowania cudzej, małżeństwa opartego na sakramencie i życiu chrztem, wierności słowu danemu sobie, innemu człowiekowi, czy wreszcie Bogu, a także odpowiedzialności przed Ojcem i Sędzią po życiu doczesnym (DDR 22).

odpowiedniej wiedzy oraz osiągnięciu stosownych cnót. Podstawowym podmiotem przygotowania dalszego jest rodzina, w której nie powinno się tylko mówić o chrześcijańskich wartościach, ale świadczyć o nich własnym życiem. Dlatego to od wzajemnego szacunku i miłości rodziców zależy jak młodzi ludzie w przyszłości będą wypełniali role i funkcje w swoich rodzinach. Kolejnym podmiotem przygotowania dalszego jest szkoła, która winna nie tylko kształcić, ale i przede wszystkim wychowywać. Rodzice winni zwracać uwagę na program wychowania do życia w rodzinie, w którym nie powinny się znaleźć elementy antychrześcijańskie i antyrodzinne. W przygotowaniu dalszym ważną rolę odgrywa także katecheza szkolna. Zrozumienie, przyjęcie oraz wprowadzenie w życie prawd omawianych podczas katechezy, winno stworzyć fundament chrześcijańskiego małżeństwa i rodziny⁴.

W nauczaniu Kościoła katolickiego małżeństwo jest „przymierzem małżeńskim, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury na dobro małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa, zostało między ochrzczonymi podniesione przez Chrystusa Pana do godności sakramentu” (KKK 1601; por. KPK, kan. 1055 § 1). W Kościele katolickim, w celu stworzenia sprzyjających warunków do powstawania udanych i szczęśliwych małżeństw opracowano program przygotowania do małżeństwa i rodziny. Program ten znajduje się w dokumencie *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*. Nawiązuje on do przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, który składa się z trzech podstawowych etapów: przygotowanie dalsze, bliższe i bezpośrednie.

Pojęcie rodzina pochodzi od słowa „rodzić” i opisywana jest jako małżeństwo dwojga ludzi, które staje się rodziną z chwilą poczęcia, a następnie urodzenia się pierwszego dziecka. Małżonkowie stają się wówczas rodzicami, ojcem i matką⁵. Na określenie rodziny używa się również soborowej definicji, w której określana jest ona jako „wspólnota życia i miłości”. Inne pojęcie ujmuje ją jako „komunię osób”. Określa ono dwa istotne wymiary małżeństwa. Pierwszy wskazuje, że jest to związek osób, natomiast drugi wskazuje, że osoby te połączyły się wzajemnym obdarowywaniem. Należy zatem zauważyć, że w tym znaczeniu komunii mogą tworzyć osoby wolne i zdolne do obdarowywania, a ponieważ przedmiotem daru jest cały człowiek, dlatego związek

---

⁴ Por. Z. Zarembski. *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologiczno-pastoralne*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2013 s. 259-263.

⁵ W. Tabaczyński. *Rodzina*. SMR s. 388.

komunijny mogą tworzyć osoby, które mogą obdarowywać się cielesnym wymiarem swego bytowania⁶.

Motywy do napisania niniejszej rozprawy była chęć wniknięcia, od strony naukowej, w zagadnienia związane z przygotowaniem do życia małżeńskiego i rodzinnego, realizowane na etapie przygotowania dalszego podczas szkolnej katechezy prowadzonej dla maturzystów. Jednym z wyzwań do podjęcia problematyki przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego jest zagrożenie płynące z wprowadzania kultury postmodernistycznej, w której rodzina zaczyna tracić swoje uprzywilejowane miejsce w strukturach świata. Sam sens istnienia rodziny, jako podstawowej instytucji społeczeństwa i dojrzewania osobowości człowieka poddawany jest w wątpliwość. Upowszechniane jest przekonanie, że rodzina w nowoczesnym społeczeństwie znajduje formy alternatywne, które kwestionują jej rolę jako uprzywilejowanego środowiska wrastania jednostki w społeczeństwo i kulturę oraz jej biologiczny i psychiczny rozwój. Przeprowadzone badania za pomocą kwestionariusza ankiety pozwolą również odnieść się do wiedzy dotyczącej problematyki małżeńskiej, rodzinnej i wychowawczej zdobytej przez maturzystów podczas katechizacji w szkole średniej.

Używany w pracy doktorskiej termin, przygotowanie *dalsze* do życia małżeńskiego i rodzinnego może niektórych czytelników wprowadzać w błąd. W *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* czytamy, że przygotowanie bliższe, czyli kolejny etap przygotowania, dotyczy młodzieży ponadgimnazjalnej (DDR 24). Jednak w następnym punkcie *Dyrektorium* wyjaśnia, że „niezależnie od katechizacji szkolnej, należy w każdej parafii, jako program optymalny, prowadzić dla tej młodzieży roczną katechezę przedmałżeńską, obejmującą co najmniej 25 spotkań” (DDR 25). Dlatego terminologia użyta w rozprawie doktorskiej jest właściwa. Przygotowanie *bliższe* do życia małżeńskiego i rodzinnego winno mieć miejsce w parafii. Niestety w obecnych czasach w wielu parafiach nie jest ono realizowane.

Dotychczas tematyka przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego na podstawie badań maturzystów była przedmiotem badań prowadzonych w następujących rozprawach doktorskich: P. Arbaszewski. *Rodzina podmiotem przygotowania do sakramentu małżeństwa. Studium teologiczno-pastoralne na podstawie badań maturzystów w diecezji drohiczyńskiej*. Lublin 2009, R. Janiec. *Przygotowanie do małżeństwa w nauczaniu religii katolickiej w szkole. Studium katechetyczne w świetle badań*

---

⁶ S. Stefanek. *Komunia osób*. SMR s. 388.

maturzystów diecezji sandomierskiej. Lublin 2017 oraz R. Szucki. *Stosunek maturzystów do małżeństwa i rodziny. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań w diecezji siedleckiej*. Lublin 2018. Autorzy starali się wskazać kierunki odnowy przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego na podstawie programów nauczania obowiązujących w diecezji⁷.

Celem niniejszej rozprawy jest refleksja nad realizacją przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego przez maturzystów oraz kierunki jego odnowy. Problem naukowy tej rozprawy można wyrazić w formie pytań: jaka powinna być realizowana problematyka w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego według Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, w jaki sposób jest ona realizowana podczas nauczania katechezy w szkole oraz jakie postulaty należy spełnić w celu odnowy formacji maturzystów przygotowujących się do życia małżeńskiego i rodzinnego? Powyższe pytania obejmują wiele kwestii szczegółowych. Należy najpierw odpowiedzieć na pytanie: jak realizowana jest problematyka małżeńska według nauczania Kościoła katolickiego dotycząca powołania do miłości, istoty i znaczenia sakramentu małżeństwa, przymiotów małżeństwa oraz zadań małżeństwa? Należy również odpowiedzieć na pytanie: jak realizowana jest problematyka rodzinna według nauczania Kościoła katolickiego dotycząca rodziny jako wspólnoty życia i miłości, powołania do macierzyństwa i ojcostwa, wiary, liturgii i modlitwy w rodzinie oraz funkcji rodziny i trudności w ich realizacji? Należy także określić w jaki sposób osoby odpowiedzialne za przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego wyjaśniają na czym polega wychowanie do dojrzałej osobowości, do życia moralno-religijnego oraz do apostołatu? Najważniejsza jednak będzie odpowiedź na pytanie o sposoby odnowy przygotowania dalszego do życia

---

⁷ Problematykę dotyczącą przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego poruszają również inni autorzy w swoich publikacjach naukowych. Jednak, odnoszą się oni do wszystkich etapów przygotowania życia małżeńskiego i rodzinnego lub etapu, który nie jest poruszany w tej rozprawie doktorskiej. Wśród autorów można wymienić: W. Półtawska. *Przygotowanie do małżeństwa*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2002; F. Głód. *Religijność nupturientów: przygotowanie do małżeństwa priorytetem duszpasterstwa rodzin*. Wrocław: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN 2007; S. Adamczyk. *Przygotowanie do małżeństwa w warunkach Kościoła w Polsce*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne 2001; D. Kurzydło. *Przygotowanie do małżeństwa jako forma katechezy dorosłych*. „Warszawskie Studia Pastoralne”. Nr 21 (2013) s. 25-50; *Przygotowanie do małżeństwa: "przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę": przygotowanie bliższe do małżeństwa*. Red. W. Szewczyka. Warszawa: Wydawnictwo Michalineum 1993; J. Kamiński. *Przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie w nauczaniu Kościoła katolickiego*. RPK T. 2 (2010) s. 105-119; W. Góralski. *Przygotowanie do małżeństwa oraz towarzyszenie młodym małżonkom poprzez budzenie wiary potrzebą chwili: na kanwie przemówienia Franciszka do Roty Rzymskiej z 21 stycznia 2017 roku*. „Jus Matrimoniale: ze studiów nad kościelnym prawem małżeńskim”. T. 28. Nr 3 (2017) s. 17-33; J. Stala. *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*. „Ateneum Kapłańskie”. T. 143. z. 2 (2004) s. 238-253; K. Wojacek. *Przygotowanie bezpośrednio do sakramentalnego małżeństwa*. „Homo Dei”. R. 76. Nr 3 (2006) s. 50-62; G. Pyżlak. *Recepcja przygotowania do życia małżeńskiego w świetle badań narzeczonych*. Lublin: Polihymnia 2007.

małżeńskiego i rodzinnego podczas katechizacji dla klas maturalnych. Chodzi o wnioski i postulaty pastoralne, które będą pomocą dla rodziców, duszpasterzy a przede wszystkim dla katechetów w realizacji przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego.

W niniejszej pracy autorka będzie korzystała z dwóch rodzajów źródeł. Będą to źródła zastane i wytworzone na potrzeby rozprawy. Do źródeł zastanych należą Pismo Święte, dokumenty Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce dotyczące przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego. Druga grupa źródeł obejmuje wyniki badań przeprowadzonych przy użyciu kwestionariusza ankiety na 345 osobach. Badania przeprowadzone były wśród maturzystów uczęszczających do szkół średnich na terenie archidiecezji lubelskiej.

W nauczaniu Kościoła znajdują się liczne wskazania dotyczące przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego w dokumentach Soboru Watykańskiego II, Katechizmie Kościoła Katolickiego, dokumentach papieskich, dokumentach Stolicy Apostolskiej, a zwłaszcza w dokumentach posynodalnych takich jak *Familiaris consortio* o zadaniach rodziny chrześcijańskiej we współczesnym świecie, *Catechesi tradendae* o katechizacji w naszych czasach, *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie. Wśród dokumentów Kościoła katolickiego w Polsce należy wymienić statuty II Polskiego Synodu Plenarnego a przede wszystkim dokumenty wydane przez Komisję Episkopatu Polski, trzy *instrukcje o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa*⁸, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* oraz *Służby prawdy o małżeństwie i rodzinie*.

Dokumentami katechetycznymi Kościoła w Polsce, zawierającymi wytyczne dla katechezy w całym kraju, są: *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, *Podstawa programowa katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce* oraz *Dokumenty II Synodu Plenarnego* (DKKKP 144). W nauczaniu religii w szkole należy korzystać z programów i podręczników zatwierdzonych przez Kościół. Programy i podręczniki przewidziane do użytku w całej Polsce zatwierdza przewodniczący Komisji Wychowania

---

⁸ *Pierwsza Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin* (12.02.1969). W: J. Buxakowski. *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*. Pelplin: Bernardinum 1999 s. 366-379; *Druga Instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa* (11.03.1975). W: *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin* s. 380-392; *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w kościele katolickim* (13.12.1989). W: https://drgniezno.pl/images/PDF/instrukcja_o_przygotowaniu_do_zawarcia_malzenstwa.pdf (dostęp 25.04.2019).

Katolickiego. Programy i podręczniki dla jednej diecezji oraz autorskie dla kilku szkół zatwierdza biskup diecezjalny. Warunkami koniecznymi do zatwierdzenia programu nauczania są: zgodność z Podstawą programową katechezy Kościoła w Polsce, poprawność teologiczna, katechetyczna i metodyczna oraz istotnie nowe wartości w stosunku do programów i podręczników już zatwierdzonych. Zatwierdza się programy i podręczniki przynajmniej do jednego etapu edukacyjnego (DKKKP 96)⁹. W archidiecezji lubelskiej obowiązywał w klasach maturalnych podręcznik dla klas trzecich liceum oraz czwartych technikum „Świadcę o Jezusie w rodzinie” pod redakcją ks. Roberta Strusa oraz ks. Wiesława Galanta a także poradnik metodyczny zgodny z programem nauczania¹⁰.

---

⁹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2010; Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2010; Znowelizowany tekst *Podstawy programowej katechezy* z 2001 r. został przyjęty podczas 351 zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie w dniu 8 marca 2010 roku i odnosi się do poszczególnych etapów edukacji szkolnej. Jednak należy zaznaczyć, że w związku z reformą edukacji w Polsce w dniu 8 czerwca 2018 roku, podczas 379. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski, została przyjęta nowa *Podstawa Programowa Katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. *Podstawa ta* wraz z nowym programem nauczania religii wejdzie w życie z dniem 1 września 2019 roku; zob. Komunikat z 379. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski z dnia 08-06-2018 W: <https://episkopat.pl/komunikat-z-379-zebrania-plenarnego-konferencji-episkopatu-polski/> (dostęp 7.06.2019); Informacje związane ze zmianami w systemie oświaty znajdują się w Dzienniku Ustaw z dnia 19 czerwca 2019 r. poz. 1148 W: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001148/O/D20191148.pdf> (dostęp 20.06.2019); Wykaz nowych programów i podręczników obowiązujących w roku szkolnym 2019/20 W: <https://katecheza.episkopat.pl/kwk/programy-i-podreczniki> (dostęp 20.06.2019); por. <https://kulkat.pl/>.

¹⁰ Wykaz obowiązujących w minionym roku szkolnym podręczników na terenie archidiecezji lubelskiej: Klasa I liceum: Tytuł programu: *Świadek Chrystusa*; Nr programu: AZ-4-01/10; Tytuł podręcznika: *Świadcę o Jezusie w Kościele* – Redaktorzy: ks. Robert Strus, ks. Wiesław Galant; Podręcznik nr AZ-41-01/10-LU-1/12 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski, Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-41-01/10-LU-1/12, zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10; Klasa II liceum: Tytuł programu: *Świadek Chrystusa*; Nr programu: AZ-4-01/10 Tytuł podręcznika: *Świadcę o Jezusie w Świecie* – Redaktorzy: ks. Robert Strus, ks. Wiesław Galant; Podręcznik nr AZ-42-01/10-LU-4/13 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski, Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-42-01/10-LU-4/13, zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10; Klasa III liceum: Tytuł programu: *Świadek Chrystusa* Nr programu: A Z-4-01/10, Tytuł podręcznika: *Świadcę o Jezusie w rodzinie* – Redaktorzy: ks. Robert Strus, ks. Wiesław Galant; Podręcznik nr AZ-43-01/10-LU-3/14 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski, Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-43-01/10-LU-3/14, zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10. Klasy I - II technikum; Tytuł programu: *Świadek Chrystusa* Numer programu: AZ-6-01/10, Podręczniki i poradniki metodyczne tak jak w liceum; Klasy III technikum: Tytuł programu: *Świadek Chrystusa* Numer programu: AZ-4-01/10; Tytuł podręcznika: *Świadcę o Jezusie wobec drugiego człowieka* – Redaktorzy: ks. Robert Strus, ks. Wiesław Galant Podręcznik nr AZ-63-01/10-LU-1/15 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski, Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-43-01/10-LU-1/15, zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10; Klasa IV technikum: Tytuł programu: *Świadek Chrystusa*, Nr programu: AZ-4-01/10, Tytuł podręcznika: *Świadcę o Jezusie w rodzinie* – Redaktorzy: ks. Robert Strus, ks. Wiesław Galant, Podręcznik nr AZ-43-01/10-LU-3/14 do nauczania religii rzymskokatolickiej na terenie całej Polski, Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej według podręcznika nr AZ-43-01/10-LU-3/14, zgodnego z programem nauczania nr AZ-4-01/10.

Rozprawa doktorska składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym rozdziale zostanie przedstawiona problematyka przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego w Kościele katolickim. W trzech paragrafach, tego rozdziału, zostanie omówiona problematyka małżeńska, rodzinna i wychowawcza przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego. W drugim rozdziale przedstawiona zostanie metodologia badań własnych. Kolejne trzy rozdziały będą poświęcone refleksji na temat znajomości problematyki małżeńskiej, rodzinnej i wychowawczej w rodzinie przez maturzystów. W rozdziale trzecim na podstawie uzyskanych wyników badań, zostanie ukazana znajomość problematyki małżeńskiej u maturzystów. Rozdział czwarty będzie przedstawiał znajomość problematyki rodzinnej u maturzystów. W rozdziale piątym zostanie ukazana znajomość problematyki wychowania w rodzinie u maturzystów. Rozdział szósty będzie przedstawiał wnioski i postulaty pastoralne dotyczące kształtowania znajomości życia małżeńskiego i rodzinnego u maturzystów, które zostaną sformułowane na podstawie wskazań Kościoła oraz uzyskanych wyników badań przeprowadzonych wśród maturzystów uczęszczających do szkół średnich na terenie archidiecezji lubelskiej.

Rozdział I

Problematyka przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego w Kościele katolickim

Sytuacja małżeństwa i rodziny we współczesnych czasach wymaga poświęcenia tym wspólnotom w nauczaniu Kościoła katolickiego naczelnego miejsca. Odpowiednie przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego jest najlepszym sposobem odrodzenia rodzin w duchu chrześcijańskim. Dlatego Kościół dostrzegając problemy z jakimi zmagają się małżonkowie i rodzice, zobowiązuje duszpasterzy do prowadzenia przygotowania do sakramentu małżeństwa i życia rodzinnego. Wyrazem troski o małżeństwo i rodzinę jest umieszczenie w nauczaniu Soboru Watykańskiego II na pierwszym miejscu zagadnień dotyczących małżeństwa i rodziny oraz przekonanie, że „szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej wiąże się ściśle z pomyślną sytuacją wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej” (KDK 47). Potrzebę przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego widział również święty Jan Paweł II zauważając, że „zmiany, które dokonały się w łonie prawie wszystkich współczesnych społeczeństw, wymagają tego, ażeby nie tylko rodzina, ale także społeczeństwo i Kościół podjęły wysiłek odpowiedniego przygotowania młodych do odpowiedzialności za ich własne jutro” (FC 66). Dlatego przygotowanie to winno posiadać konkretne formy a szczególnie nauczanie katechetyczne dzieci, młodzieży oraz dorosłych należy realizować w odpowiednio dostosowany sposób do ich możliwości, tak, aby wierni otrzymali pouczenie o obowiązkach katolickich małżonków i rodziców¹¹.

Jednym z etapów przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego jest przygotowanie dalsze, którego zadaniem jest niesienie pomocy człowiekowi w zdobyciu odpowiedniej wiedzy oraz osiągnięciu stosowanych cnót już w dzieciństwie, aby następnie kontynuować je na wszystkich etapach szkolnych i katechetycznych (DDR 19). Święty Jan Paweł II zwracał uwagę, że „ponadto wskazana jest, zwłaszcza u chrześcijan, mocna formacja duchowa i katechetyczna, która ukazałaby małżeństwo jako prawdziwe powołanie i posłannictwo, bez wykluczania możliwości złożenia Bogu całkowitego daru z siebie w pójściu za powołaniem kapłańskim czy zakonnym” (FC 66). Ważne jest również wprowadzanie dzieci i młodzieży w odpowiednią problematykę małżeńską, rodzinną

---

¹¹ J. Wroceński. *Przygotowanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. SMR 371-372.

i wychowawczą już w domu rodzinnym. Z pomocą rodzicom w wypełnieniu tego zadania i obowiązku przychodzi katecheza szkolna. Dlatego *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* kładzie nacisk na dobre zorganizowanie katechizacji w szkole, prowadzenia jej przez odpowiednio przygotowanych katechetów oraz pilnego uczestnictwa w niej dzieci i młodzieży (DDR 22)¹².

1. Problematyka małżeńska w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego

Młodzi ludzie mają często niewystarczającą wiedzę na temat małżeństwa sakramentalnego. Dlatego ważne jest, aby w trakcie katechizacji w szkole średniej podejmować kluczowe zagadnienia związane z życiem małżeńskim. Należy zatem wyjaśniać istotę i znaczenie sakramentu małżeństwa, jego przymioty oraz zadania, jakie winny realizować osoby zawierające sakramentalne małżeństwo. Ważnym zagadnieniem, bez którego trudno byłoby poruszać tematykę małżeństwa jest powołanie do miłości. Jan Paweł II przypominał, że Bóg, który jest miłością, stwarzając człowieka na swój obraz i podobieństwo powołał go do istnienia z miłości i do miłości. Miłość zatem jest podstawowym i wrodzonym powołaniem każdej istoty ludzkiej (zob. FC 11). Dlatego w poruszanej problematyce małżeńsko-rodzinnej należy ukazywać małżeństwo budowane na Bożej miłości, a wtedy osoby je tworzące będą realizować jego najważniejszy cel jakim jest powołanie do świętości.

1.1. Powołanie do miłości

W Starym Testamencie ideę powołania wyraża czasownik *qara*, oznaczający konkretny moment dialogu człowieka z Bogiem, poprzedzony aktem wybrania i mający na celu realizację jakiegoś posłannictwa w ramach historii zbawienia. Należy zauważyć, że w powołaniu istotny jest apel skierowany przez Boga do całego ludu lub poszczególnych osób, które przez przyjęcie Go stają się ludźmi będącymi „własnością” Boga i na Jego służbie¹³.

---

¹² Por. Pyżlak. *Recepcja przygotowania do życia małżeńskiego w świetle badań narzeczonych* s. 34-39; Ż. Kała. *Program przygotowania do małżeństwa w świetle badań socjologicznych*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2011 s. 41-46; G. Pyżlak. *Przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Lublin: Bonus Liber 2013 s. 346-352; tenże. *Preparation for Marriage and Family Life*. In: *Catholic Family Ministry. The Scientific Reflection and the Practical Ministry of the Church*. J. Goleń, R. Kamiński, G. Pyżlak (eds.). Lublin: Wydawnictwo KUL 2018 s. 231-234.

¹³ Zob. S. Haręzga. *Powołanie*. EK T. 16. Kol. 142-143.

W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy zwrócić uwagę, że otrzymane po chrzcie św. powołanie Boże zobowiązuje chrześcijanina do rozwijania i zachowania wiary oraz wzbudzania jej u innych. Wymaga ono nadprzyrodzonych środków, którymi są: nawiązywanie żywego kontaktu z Bogiem oraz wzajemne zaufanie i oddanie. Potrzebny jest nie tylko wysiłek intelektualny polegający na zdobywaniu wiedzy, ale również wysiłek duchowy jakim jest modlitwa. Zaufanie Bogu prowadzi człowieka ku miłości Bożej i pełni eschatycznej¹⁴. Brak zaufania do Boga prowadzi do grzechu a oddzielenie się od Niego nawet do degradacji człowieka, zniszczenia złożonego w człowieku potencjału dobra¹⁵.

Współczesny świat zdewaluował pojęcie ludzkiej miłości, nie tylko w odniesieniu do drugiej płci, ale już u jej źródła, jakim jest rodzina. Dlatego warto wracać do podstawowej prawdy antropologii biblijnej, która stwierdza, że „stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę” (Rdz 1,27). Bóg stworzył człowieka z miłości i do miłości. Dlatego też miłość została wpisana w ludzki los i stała się warunkiem ludzkiego rozwoju¹⁶.

W kulturze europejskiej ukształtowały się dwa główne znaczenia terminu miłości. Pierwszy z nich to (gr. *eros*) miłość uczuciowa pomiędzy mężczyzną a kobietą oraz miłość zmysłowa. Natomiast drugie znaczenie związane z chrześcijańską wizją miłości (gr. *agape*) jest aktem życzliwego oddania się, jest darem z siebie¹⁷. Dlatego też pojęcie miłości chrześcijańskiej ma wymiar duchowy i uwzględnia nadprzyrodzone powołanie człowieka oraz eschatologiczny cel jego życia (por. VD 14)¹⁸. Jej źródłem i wzorem jest Trójjedyny Bóg, który jest Miłością (por. 1 J 4,16)¹⁹. To Bóg pierwszy umiłował człowieka, a także powołał i uzdalnia go do takiej miłości, jakiej przykład dał Jezus Chrystus „to jest moje

---

¹⁴ Por. M. Pyc. *Eschatyczna perspektywa chrześcijańskiej nadziei na kanwie encykliki Benedykta XVI 'Spe salvi'*. „Studia Gnesnensia”. T. 22 (2008) s. 83-96; M. Rusecki. *Eschatyczna przemiana świata*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”. T. 44 z. 2 (2011) s. 406-413.

¹⁵ Zob. E. Kasjaniuk. *Powołanie Boże*. EK T. 16. Kol. 148.

¹⁶ Jan Paweł II w encyklice *Redemptor hominis* zwracał uwagę, że „Człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa” (RH 10); por. Por. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 10-11, 22-23.

¹⁷ Por. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 14.

¹⁸ Por. M. Żardecka. *Miłość*. W: *Leksykon filozofii klasycznej*. Red. J. Herbut. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1997 s. 369; por. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych. Red. R. Strus, W. Galant. Lublin-Przemysł-Zamość: Wydawnictwo Gaudium 2014 s. 14.

¹⁹ W przekonaniu papieża Pawła VI, źródłem i wzorem miłości małżeńskiej jest sam Bóg. W encyklice *Humanae vitae* papież ten zaznacza, że „Miłość małżeńska... początek swój czerpie jakby z najwyższego źródła, z Boga, który «jest Miłością» i «Ojcem, od którego bierze nazwę wszelki ród na niebie i na ziemi»” (HV 4).

przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem. Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich” (J 15, 12–13). W ten sposób miłość staje się rzeczywiście chrześcijańską, przez to, że ma być skierowana do wszystkich²⁰.

Sobór Watykański II w odniesieniu do istoty ludzkiej miłości naucza, że człowiek jest takim stworzeniem, które odnajduje się w pełni tylko poprzez bezinteresowny dar z siebie samego (KDK 24). Ponieważ miłość ludzka jest często miłością zawodną, dlatego ważne jest, aby została włączona w miłość Bożą. Dzięki temu jest w stanie wszystko przetrzymać dla dobra drugiej osoby. To złączenie miłości ludzkiej, miłości małżeńskiej z miłością Bożą, dokonuje się w sakramencie małżeństwa. Nawiązuje również do tego Papieska Rada do Spraw Rodziny w dokumencie o *Przygotowaniu do sakramentu małżeństwa*, w którym naucza: „ponieważ miłość chrześcijańska zostaje uzdrowiona, udoskonalona i wywyższona poprzez miłość Chrystusa do Kościoła, narzeczeni niech naśladowują ten wzór, pogłębiając w sobie świadomość, iż mają być darem dla współmałżonka, co zawsze jest związane z wzajemnym szacunkiem, wyrzeczeniem się siebie, gdyż te postawy pomagają stawać się bardziej darem” (PSM 40). W miłości zatem ważny jest ktoś inny, ktoś komu trzeba się ofiarować. W tym kierunku podążało nauczanie papieża Jana Pawła II i Benedykta XVI. Jan Paweł II w liście apostolskim *Mulieris dignitatem* podkreślał, że „człowiek jest wezwany do tego, aby bytować ‘dla’ drugich, aby stawać się darem” (MD 7). Także w encyklice *Evangelium vitae* Jan Paweł II przypominał, że miłość „pojmwana jako bezinteresowny dar z siebie, stanowi najprawdziwszy sens życia i wolności człowieka” (EV 96)²¹. Możliwość realizacji takiej miłości jako zasadniczego prawa chrześcijańskiej egzystencji wymaga także otwierania się na przyjęcie daru. Jan Paweł II w *Liście do Rodzin* w szczególny sposób zwracał uwagę na ten aspekt, nauczając że „Miłość bowiem jest daniem i przyjmowaniem daru. Nie można jej kupować ani sprzedawać. Można się nią tylko obdarowywać” (LdR 11). Kontynuację nauczania papieża Jana Pawła II można odnaleźć w encyklice Benedykta XVI *Deus caritas est*, gdzie papież naucza, że „kto chce dawać miłość, sam musi ją otrzymywać w darze” (DCE 7). Miłość zatem polega nie tylko na poświęcaniu się dla drugiej osoby, na stawianiu

---

²⁰ Zob. P. Mazur. *Wychowanie do miłości*. „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce: kwartalnik dla nauczycieli” 2010 nr 3-4 s. 9.

²¹ M. Kluz. *Integrująca rola miłości we wspólnocie życia małżeńskiego*. „Teologia i człowiek”. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK. Vol. 22. Nr 2:2013 s. 9-26.

się darem i na dawaniu siebie, ale także na przyjmowaniu daru²². Miłość przyjmowana od innych osób oraz ofiarowana innym ludziom jest zatem najważniejszą potrzebą, której nie da się niczym zastąpić²³.

W planach Bożych to małżeństwo jest instytucją i wspólnotą naturalną powstałą na bazie miłości. To sam Bóg łączy miłość mężczyzny i kobiety w jedność wspólnoty małżeńskiej (por. Mt 19,6)²⁴. Bóg stwarzając i ustanawiając mężczyznę i niewiastę małżonkami, czyni ich obrazem siebie²⁵. Człowiek zatem stworzony i reprezentujący Boga wobec całego stworzenia, rozpoznaje w swojej osobowości dwa kierunki pragnienia: jest to pragnienie Boga dla człowieka i pragnienie człowieka dla Boga. Człowiek odkrywa w ten sposób swoją tożsamość w dążeniu do darowania Boga człowiekowi oraz do darowania człowieka Bogu²⁶.

Należy zauważyć, że miłość ludzka jest często miłością zawodną. Papieska Rada do spraw Rodziny w dokumencie o *Przygotowaniu do małżeństwa* naucza: „Ponieważ miłość chrześcijańska zostaje uzdrowiona, udoskonalona i wywyższona poprzez miłość Chrystusa do Kościoła, narzeczeni niech naśladowują ten wzór, pogłębiając w sobie świadomość, iż mają być darem dla współmałżonka, co zawsze jest związane z wzajemnym szacunkiem, wyrzeczeniem się siebie, gdyż te postawy pomagają stawać się bardziej darem” (PSM 40). Dlatego jeśli miłość ludzka zostanie włączona w miłość Bożą, będzie w stanie wszystko przetrzymać, wszystko znieść, nie będzie szukać swego tylko dobra drugiej osoby. Złączenie miłości ludzkiej i małżeńskiej z miłością Bożą dokonuje się w sakramencie małżeństwa. To jest moment, kiedy małżonkowie zapraszają Boga z Jego miłością, świadomi, że tylko tak będą mogli wypełnić w swoim małżeńskim życiu słowa przysięgi²⁷.

---

²² Zob. J. Ratzinger. *Wprowadzenie w chrześcijaństwo* Tłum. Z. Włodkova. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak 1996 s. 247–248.

²³ Kluz. *Integrująca rola miłości we wspólnocie życia małżeńskiego*. „Teologia i człowiek”. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK. Vol. 22. Nr 2:2013 s. 13.

²⁴ Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego w dokumencie *Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości* stwierdza: „Mężczyzna i kobieta [...] poślubieni, uczestniczą w miłości stwórczej Boga, przeżywając wspólnotę z Nim poprzez drugą osobę” (nr 26) [dalej WWLM] .

²⁵ Por. A. Bohdanowicz. *Istota miłości i jej postaci*. „Teologia i Moralność” 4 (2008) s. 26.

²⁶ Kluz. *Integrująca rola miłości we wspólnocie życia małżeńskiego*. „Teologia i człowiek”. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK. Vol. 22. Nr 2:2013 s. 9–26.

²⁷ Por. G. Pyżlak. *Aktualność teologiczna ujęcia przysięgi małżeńskiej*. W: *Sakramentalna przysięga małżeńska w obliczu wyzwań współczesnego świata. Ujęcie interdyscyplinarne*. Red. P. Landwójtowicz, S. Pawiński. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2017 s. 51–64.

Ważnym środowiskiem w odkrywaniu powołania do miłości jest rodzina, u podstaw której stoi małżeństwo²⁸. Zgodnie z odwiecznym planem Stwórcy człowiek, przychodząc na świat w rodzinie, powinien uczyć się prawdziwej i odpowiedzialnej miłości. Nawet jeśli powołaniem człowieka nie jest życie małżeńskie, to jednak musi on odkryć piękno miłości, by móc ją realizować w sobie właściwy sposób. Z pomocą w zrozumieniu tej rzeczywistości przychodzi *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*. Zwraca ona uwagę, że „dzieci powinno się tak wychowywać, aby po dojrzeniu do wieku dojrzałego mogły z pełnym poczuciem odpowiedzialności pójść za powołaniem także i duchownym, oraz wybrać stan życia, w którym jeśli zwiążą się małżeństwem, mogły założyć własną rodzinę w pomyślnych dla siebie warunkach moralnych, społecznych i gospodarczych” (KDK 52)²⁹.

Rodzina, jako podstawowa komórka społeczna stanowi środowisko, w którym odbywa się proces wychowania. Zadanie to wypływa z powołania małżonków do uczestnictwa w dziele stwórczym samego Boga przez rodzenie z miłości i dla miłości nowej osoby³⁰. Rodzice w procesie wychowania sprawiają, że człowiek powołany do wzrostu i rozwoju osiąga pełnię życia ludzkiego. Z tego faktu wypływa posłannictwo rodziny, której istota i zadania są określone przez miłość, zaś sama rodzina otrzymuje misję strzeżenia, objawiania i przekazywania miłości (zob. RC 7; por. DPSP 3)³¹.

---

²⁸ Bóg, który jest miłością od początku „wpisuje w człowieczeństwo mężczyzny i kobiety powołanie, a więc zdolność i odpowiedzialność za miłość i wspólnotę”. Dlatego można powiedzieć, że miłość stanowi „podstawowe i wrodzone powołanie każdej istoty ludzkiej” (FC 11).

²⁹ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w kościele katolickim nr 7 (13.12.1989). W: file:///C:/Users/Asus/Desktop/Trzecia%20instrukcja_o_przygotowaniu_do_zawarcia_malzenstwa.pdf (dostęp 14.04.2019).

³⁰ Ksiądz prof. B. Mierzwiński zastanawia się nad bogactwem relacji między mężczyzną a kobietą w małżeństwie, których nie sposób zrozumieć bez podstawowego całościującego elementu, który stanowi miłość. Miłość zawiera w sobie bogatą treść, co utrudnia adekwatną definicję. Dlatego w świecie nauki, zwłaszcza naukom empirycznym łatwiej mówić o „libido”, o „seksie” i jego zboczeniach niż o miłości. Zasadnicza trudność polega na tym, że pojęciem „miłość” określa się treści, nieraz krańcowo przeciwstawne. Z jednej strony będzie to termin niemalże „techniczny” w języku francuskim: „faire l'amour” (dosłownie „robić miłość”), na oznaczenie aktu seksualnego, a z drugiej strony tak wzniosłe pojęcia jak: miłość matki, miłość Ojczyzny. Według prof. Mierzwińskiego religia ustawia pojęcie miłości najwyższej, gdyż łączy ona człowieka z Bogiem. Jako punkt odniesienia dla teologiczno-pastoralnej refleksji na temat miłości między mężczyzną a kobietą w małżeństwie proponuje następującą definicję: Miłość jest to specyficzny wymiar bytu ludzkiego, przez który moje „ja” otwiera się na drugą osobę i ją odbiera w głębokiej relacji afektywnej, która zadowala szereg poziomów osobowości mężczyzny i kobiety, zarówno od strony płciowej, jak uczuciowej i duchowej. Zob. B. Mierzwiński. *Istota miłości małżeńskiej. Aspekty teologiczno-pastoralne*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. Nr 4 (4) 2010 s. 3.

³¹ Por. Zaremski. *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologiczno-pastoralne* s. 42-79.

Fundamentalnym zadaniem wychowawczym rodziny chrześcijańskiej w odniesieniu do miłości jest ukazanie jej istoty. Wychowanie do miłości ma prowadzić do tego, aby człowiek potrafił odkryć i w duchu dziecięcej ufności przyjąć miłość, którą został obdarowany. Ważne jest również, aby człowiek chciał i umiał ten dar rozwinąć i przekazać innym, aby go nie zmarnował³².

Dla chrześcijanina wychowanie do miłości przybiera zawsze rys chrystocentryczny. To właśnie w Chrystusie każdy człowiek wierzący rozpoznaje obraz miłości Boga i człowieka. Święty Paweł pisze, że „miłość nie szuka swego” (1 Kor 13,5). Prawdziwa miłość uwalnia od szukania siebie, od egoizmu, pozwala zapomnieć o sobie i przekracza siebie. Wyrzeczenie się siebie, to typowe zachowanie dla prawdziwej miłości małżeńskiej. Rozumiana jest ona wtedy jako wzajemne oddanie się i przyjęcie przez mężczyznę i kobietę na sposób duchowy i cielesny³³.

W przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego na poziomie szkół średnich, *Pierwsza Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin* poucza, że „młodych powinno się przede wszystkim na łonie samej rodziny odpowiednio i w stosownym czasie pouczać o godności, zadaniu i dziele miłości małżeńskiej, aby nauczeni szacunku dla czystości, mogli przejść we właściwym wieku od uczciwego narzeczeństwa do małżeństwa” (KDK 49)³⁴.

Dlatego jednym z podstawowych zadań rodziców jest nauczyć dzieci miłości. Zadanie to winno polegać na ukazywaniu, własnym przykładem, młodemu pokoleniu co znaczy ponoszenie ofiar w codziennym życiu małżeńskim i rodzinnym, a także rezygnacja z siebie i składanie własnego „ja” w darze współmałżonkowi³⁵.

U podstaw nauki miłości leży akceptacja i pokochanie samego siebie. Miłość samego siebie rozumiana jest często jako zagrożenie prowadzące do narcyzmu. Brak umiejętności w zaspokajaniu elementarnych potrzeb sprawia, że obecność drugiego człowieka staje się życiową koniecznością, a miłość zamiast być relacją ubogacającą, staje się rodzajem wyniszczającego uzależnienia. Osoby, które nie są w stanie w prawidłowy sposób ukształtować relacji z samym sobą, stanowią często obciążenie dla najbliższego

---

³² Por. A. Dziuba. *Służebny wymiar powołania małżeńskiego*. ChS 12 (1982) nr 8 s. 6–7.

³³ Por. A. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*. Przeł. P. Rak. Kraków: Wydawnictwo M 2002 s. 14.

³⁴ Konferencja Episkopatu Polski. *Pierwsza Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin* nr 1.2. W: J. Buxakowski. *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*. Pelplin: Bernardinum 1999 s. 369.

³⁵ J. Szyran. *Ku miłości dojrzałej*. „Collectanea Theologica” 73:2003 Nr 3 s. 147.

otoczenia tworząc problemy natury medycznej, ekonomicznej a przede wszystkim w komunikacji interpersonalnej. Nie podejmując odpowiedzialności za siebie nie osiągają kolejnych etapów rozwoju osobowego, potrzebują kogoś, kto będzie sterował ich życiem. Drugim motywem miłości do samego siebie jest fakt, że miłość daje siłę, nadzieję i wytrwałość do pokonywania wszelkich trudności, do pracy nad sobą i rozwiązywania problemów. Trzecim zaś motywem jest troska o innych ludzi, gdyż nie można nikogo pokochać, jeśli wcześniej nie pokocha się dojrzałe samego siebie. Jeśli człowiek nauczy się dojrzałe kochać samego siebie, tym większą ma szansę, że podobną miłością będzie obdarowywał innych³⁶.

Powołanie człowieka do miłości to również ponoszenie wraz z osobą kochaną trudów codziennego życia. Wiąże się to z wychowaniem potomstwa i partycypacji w tym procesie obojga rodziców. Stała obecność rodziców w domu rodzinnym jest konieczna, gdyż dzięki temu dzieci mają konkretne wzorce zachowań ojca i matki. Stała obecność ojca w domu sprawia, że syn uczy się, co znaczy być mężczyzną i ojcem. Również dla dziewcząt obecność ojca jest konieczna, gdyż dzięki niej mogą uwierzyć, że są kochane i zasługują na miłość. Jeśli tego zabraknie, dzieci sięgają po złe wzorce. Należy zauważyć, że jednak sama obecność rodziców w domu rodzinnym nie wystarczy, musi to być obecność aktywna, która wymaga czasu, sił, gestów, czułości oraz słów³⁷.

Szczęście i dobro człowieka realizuje się przede wszystkim poprzez doświadczenie miłości, rozumianej w najgłębszym znaczeniu. Jezusowe przykazanie miłości: „Będziesz miłował Pana, Boga swego, całym swoim sercem, całą swoją duszą, całym swoim umysłem i całą swoją mocą” oraz „Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Nie ma innego przykazania większego od tych” (Mk 12,30-31) jest fundamentem każdego ludzkiego powołania. Człowiek rodzi się i zostaje obdarzony zdolnością kochania drugiej osoby, lecz aby osiągnąć prawdziwą dojrzałość w dawaniu miłości, musi się tego nauczyć. W przeciwnym razie pozostanie egoistycznym biorcą, niezdolnym do ofiary z siebie, swego czasu ani tego, co posiada. W okresie dojrzewania człowiek narażony jest na wpływy, które w sposób istotny mogą zaburzyć właściwy proces kształtowania się postaw miłości. Dlatego zadaniem rodziców jest, aby przez dialog i styl własnego życia uczyć dzieci umiejętnego przeciwstawiania się negatywnym wpływom³⁸.

---

³⁶ Tamże s. 148.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże s. 146.

Człowiek staje się osobą przez ciało i ducha, które są tak ściśle związane w człowieku, że równie dobrze można go nazwać ciałem „uduchowionym” (SPMR 71). Miłość obejmuje ciało ludzkie, w którym wiąże się różnorodność związana z dopełnianiem się płci, kobiety i mężczyzny, co w pełni odpowiada Bożemu zamysłowi. Płciowość winna być ukierunkowana, podniesiona i zintegrowana przez miłość, która czyni ją prawdziwie ludzką (zob. WWLM 5-6).

Zróżnicowanie płciowe zakłada równość natury i godności osobowej mężczyzny i kobiety. Płcie jednocześnie są podobne do siebie i równe w godności osobowej, a przy tym niepodobne i nieidentyczne³⁹.

Istnienie różnic psychicznych między mężczyzną i kobietą spowodowane jest odmiennym przebiegiem rozwoju psychoseksualnego. Dyskusja na temat psychicznych różnic płci jest nadal otwarta. Obszary, w których stwierdza się występowanie przejawów zróżnicowania psychicznego mężczyzn i kobiet, dotyczą: struktury i funkcjonowania mózgu, zdolności umysłowych, emocjonalności, funkcjonowania w związkach, przeżywania seksualności, funkcjonowania w szkole i pracy, radzenia sobie ze stresem oraz występowania psychopatologii i zaburzeń psychicznych⁴⁰.

Kobieta jest bardziej zainteresowana relacjami międzyludzkimi, silniej reaguje na bodźce i wyobrażenia dotyczące miłości i więzi z ludźmi, jest bardziej wrażliwa na dotyk, zapach i dźwięk. Kobiecie łatwiej dostrzega autentyczność, wartość i trwałość konkretnego związku miłości, łatwiej pojmuje wiarygodność relacji międzyludzkich. Kobieta przeżywa swoją płciowość integralnie, zmysłowość jest utajona w uczuciowości. Kobieta oczekuje od mężczyzny najpierw zainteresowania całą swoją osobą, wsparcia, opieki, troskliwości. Za najbardziej istotną cechę psychiki kobiecej uważa się opiekuńczość a jej psychiczna dyspozycja do miłości macierzyńskiej związana jest z fizyczną możliwością bycia matką. Dyspozycja do miłości macierzyńskiej wyraża się w pragnieniu pielęgnowania życia i oddania człowiekowi, którą kobiety często realizują w formie życia małżeńsko-rodzinnego.

Mężczyzna bardziej niż kobieta jest nastawiony na świat zewnętrzny, jest aktywny i oddany pracy, przejawia potrzebę bycia obrońcą, dającym poczucie bezpieczeństwa. Mężczyzna chce być ojcem, przekazującym życie i wprowadzającym w jego tajniki.

---

³⁹ Por. J. Goleń. *Motywy zawarcia małżeństwa sakramentalnego. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań narzeczonych*. Lublin. Wydawnictwo KUL 2013 s. 56-57.

⁴⁰ Por. Tamże s. 60-61; por. *Świadczę o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 66-67.

Mężczyznę cechuje skuteczność, przedsiębiorczość i wola walki a intelekt i emocje są w mniejszym stopniu zintegrowane ze sobą, dlatego trudniej uświadamia sobie i wyraża uczucia. Mężczyzna częściej wybiera przedmioty ścisłe i często wykorzystuje je do specjalizacji w wybranych dziedzinach. Sfera intelektualna u mężczyzny charakteryzuje się syntetycznością, a w sferze wolitywnej zdecydowaniem i stanowczością. W dążeniu do założonego celu wykazuje on upór celu oraz wolę dominacji. Dawanie siebie w miłości spostrzega jako formę aktywności i działania co pozwala mu zapewnić poczucie bezpieczeństwa rodzinie. Zainteresowanie otoczeniem a także kobiecością łączy się u niego ściśle z ich postrzeganiem wzrokowym. Zmysłowość mężczyzny cechuje większa szybkość reakcji i impulsywność niż u kobiet dlatego mężczyzna może częściej przejawiać zainteresowania seksualne w formie przedmiotowej nie doceniając wymiaru uczuciowego i osobowego⁴¹.

W przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego ważne jest, aby w odpowiednim świetle ukazywać godność małżeństwa oraz świętość współżycia małżeńskiego. W nauczaniu Kościoła, dotyczącym tej sfery ukazuje się pielęgnowanie czystości jako pozytywnej postawy dojrzałego chrześcijanina. Czystość nie może być postrzegana jako pogarda i ucieczka od ciała, lecz traktowania go ze czcią. Ciało jest dziełem i darem Boga oraz świątynią Ducha św. Troska o czystość jest zatem troską o to, aby nie zbezcześcić „świątyni” i uszanować świętość ciała (zob. SPMR 52-53; por. DPSP 1)⁴².

W życiu każdego człowieka pojawia się moment, w którym staje wobec wyborów, jest to okres szczególnej odpowiedzialności i nadziei a także precyzowania ideałów i projektów życiowych. Dlatego osobom przygotowującym się do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwrócić uwagę, że miłość jest procesem długotrwałym. Proces ten przebiega najczęściej w następujących etapach: *odkrywania wartości drugiej osoby, miłości upodobania, miłości pożądania oraz miłości życzliwości i troski*. Pierwszy z nich realizowany jest w grupie rówieśniczej, z której wyłaniają się przyjaźnie. Poznanie na tym etapie przebiega w sposób zupełnie spontaniczny. Człowiek odkrywa, że z daną osobą płci odmiennej lubi przebywać, rozmawiać, dzielić się swoimi kłopotami i radościami. Tak

---

⁴¹ Por. Goleń. *Motywy zawarcia małżeństwa sakramentalnego. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań narzeczonych* s. 60-61; *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 66-67.

⁴² Czystość jest panowaniem nad sobą, gdyż tylko człowiek w pełni posiadający siebie będzie w stanie dać siebie w darze. Aby to osiągnąć, konieczna jest samokontrola i powściągliwość, uporządkowane życie, składanie ofiar osobistych w duchu miłości Boga, szacunek i wielkoduszność wobec innych. Por. WWLM 58.

właśnie przychodzi zakochanie⁴³. Zakochanie to intensywny stan uczuciowy dający poczucie radości i szczęścia. Jest to jednak stan bardziej koncentrujący się na własnych przeżyciach, niż na osobie będącej przedmiotem zakochania. Może być on krokiem w kierunku miłości. Zakochanie jest potrzebne jako doświadczenie życiowe młodego człowieka w kształtowaniu relacji do innych. Jednak może być również niebezpieczne, gdy bywa utożsamiane i mylone z miłością⁴⁴.

W kolejnym etapie kształtowania się miłości człowieka, *miłości upodobania*, rodzi się więź emocjonalna. Osoby spotykając się, doznają poczucia bezpieczeństwa i wzajemnego zaufania, potrafią zwierzyć się sobie nawzajem z tajemnic, o których dotąd nikomu nie mówiły⁴⁵.

Następnym etapem kształtowania się *miłości pożądania* jest płaszczyzna budowania więzi duchowej. Spotykający się ze sobą dokonują wobec siebie rewizji życia, dzieląc się tym jak postrzegają świat, jakimi zasadami moralnymi kierują się w życiu a także mówią o swych pragnieniach i aspiracjach życiowych również w odniesieniu do małżeństwa czy rodziny. Dotykają również tematyki związanej ze swoimi przekonaniem, odniesieniem do wierności, odpowiedzialności, szlachetności a także więzi z Bogiem i z ludźmi. Od tego etapu zależy, czy rozwijająca się więź między chłopakiem i dziewczyną okaże się zwykłym koleżeństwem, czy wprost przeciwnie, przekształci się w coś wyjątkowego i bardzo osobistego⁴⁶.

Za ostatni etap kształtowania się miłości w życiu człowieka uważa się etap *miłości życzliwości i troski*, polegający na podjęciu odpowiedzialnej decyzji wspólnego życia, aż do śmierci. Zwieńczeniem takiej miłości są często zaręczyny, gdy oboje stwierdzą, że okres narzeczeństwa potwierdził ich wzajemną miłość i zaufanie. Narzeczeni podejmują wtedy decyzję o zawarciu sakramentalnego małżeństwa⁴⁷.

---

⁴³ M. Dziewiecki. *Cielesność, płciowość, seksualność*. Kielce: Wydawnictwo Jedność 2000 s. 103; por. M. Jankowska. *Miłość*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć*. Red. K. Ostrowska. Kraków: Wydawnictwo Rubikon 2004 s. 19.

⁴⁴ Święty Tomasz z Akwinu rozróżniał miłość na: miłość upodobania, miłość pożądania, miłość życzliwości oraz miłość przyjaźni. Zob. T. z Akwinu. *Suma teologiczna*. Tłum. A. Głazewski. I-II ae q. 26-28. W: http://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma_16.pdf (dostęp 15.04.2019); por. M. Jankowska. *Miłość*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć* s. 19-20.

⁴⁵ Dziewiecki. *Cielesność, płciowość, seksualność* s. 104; por. M. Jankowska. *Miłość*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć* s. 20.

⁴⁶ Dziewiecki. *Cielesność, płciowość, seksualność* s. 106.

⁴⁷ Należy zwrócić uwagę, że w miłości kobiety i mężczyzny zawarte są elementy, które występują z różnym nasileniem w różnych okresach związku. Są to: seks, eros i caritas. *Seks* jest to miłość zmysłowa, wyrażająca się potrzebą fizycznego zbliżenia, posiadania partnera i oddania fizycznego. *Eros* to rodzaj głębokiej miłości uczuciowej. Jest to pragnienie bycia razem, poczucia bliskości ukochanego człowieka i zapatrzania w niego. Natomiast *agape* jest rodzajem miłości osobowej, charakteryzującej się całkowitym oddaniem osobie ukochanej. Miłość ta jest pozbawiona egoizmu przez całkowite zwrócenie się ku drugiej osobie, pragnienie

Wymienione etapy rozwoju miłości są istotne dla drogi jaką przechodzi dorastający człowiek w odkrywaniu prawdy, że jest stworzony aby kochać. W przeciwnym razie nie będzie on zdolny, nie tylko do darowania swego życia drugiemu człowiekowi w sakramencie małżeństwa, lecz również zawierzenia Panu Bogu⁴⁸.

Podczas katechizacji młodzieży maturalnej w przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwracać uwagę, że miłość nigdy nie jest dana człowiekowi jako gotowy produkt. Bóg stworzył człowieka do miłości, obdarzył go jej pragnieniem, ale każdy musi się miłości nauczyć⁴⁹. Edukacja miłości w życiu człowieka trwa od najmłodszych lat. Najpierw jest to miłość do rodziców, następnie miłość przyjaźni, miłość oblubieńcza, aż do miłości małżeńskiej. Należy zauważyć, że najważniejsza, w całym procesie uczenia się miłości, jest miłość w relacji dzieci-rodzice. To te relacje jeśli są prawidłowo zbudowane, rzutują pozytywnie na budowanie relacji życia młodzieńczego i dorosłego⁵⁰.

1.2. Istota i znaczenie sakramentu małżeństwa

Związek małżeński mężczyzny i kobiety będący z natury instytucją nie tylko społeczną, ale i religijną, nabrał szczególnego znaczenia w chrześcijaństwie. Należy zauważyć, że pozostałe sakramenty nie przenikają tak głęboko życia dwojga ludzi jak sakrament małżeństwa. Przenika on swą łaską zarówno cielesność jak i seksualność małżonków do tego stopnia, że nic nie pozostaje w nim świeckie oraz „nieczyste”, w sytuacji, gdy małżonkowie szanują stwórczą myśl Boga wobec małżeństwa⁵¹.

Sobór Watykański II w swoim nauczaniu o małżeństwie wskazuje, że jest to „Głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej ustanowiona przez Stwórcę i unormowana Jego prawami, zawiązuje się przez przymierze małżeńskie, czyli przez nieodwołalną

---

dla niej dobra i dążenie do pełni jej rozwoju. Zob. M. Jankowska. *Miłość*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć* s. 20; por. Dziewiecki. *Cielesność, płciowość, seksualność*. Kielce: Wydawnictwo Jedność 2000 s.107.

⁴⁸ Por. J. Szyran. *Ku miłości dojrzałej*. „Collectanea Theologica” 73:2003 nr 3 s. 146-156.

⁴⁹ Jan Paweł II w adhortacji apostołskiej *Ecclesia in Europa* (EiE) stwierdził, że „niezależnie od rodzaju charyzmatu i posługi poszczególnych osób, miłość jest główną drogą wskazaną wszystkim i wszyscy mogą nią iść. Cała wspólnota kościelna jest powołana, aby podążać tą drogą śladami swego Mistrza” (EiE 33).

⁵⁰ Miłość opisywali również wielu myśliciele, mistycy, święci. Najśłynniejszy autor pism o miłości, św. Augustyn widział w niej jedyny cel człowieka. Św. Bernard twierdził, że miłość nawraca duszę i rodzi w niej pragnienie czynienia dobra. Według św. Tomasza miłość jest siłą napędową i duszą całego życia. Do wielu określeń można dodać, że miłość wiąże i jednoczy. Miłość stanowi jedno z największych ludzkich pragnień, gdyż bez niej trudno jest wyobrazić sobie szczęśliwe życie człowieka. Zob. E.A. Pichola. *Prawdziwa miłość istnieje*. W: *Szczęśliwe małżeństwo i rodzina*. Red. I. Grochowska, P. Mazanka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW 2016 s. 47.

⁵¹ Paweł VI. *Bądźcie mi świadkami. Paweł VI przemawia do ludzi świeckich*. Oprac. E. Weron. Warszawa-Poznań: Pallottinum 1975 s. 225; por. Cz. Drążek. *Zawarcie małżeństwa – przyjęcie sakramentu*. W: *Miłość, małżeństwo, rodzina*. Red. F. Adamski. Kraków: Petrus 2009 s. 85.

osobistą zgodę” (KDK 48; por. DPSP 5)⁵². Zatem do godności sakramentalnej podniesiona została obopólna zgoda małżonków. W Kościele katolickim to narzeczeni udzielają sobie nawzajem sakramentu małżeństwa, są jego szafarzami. Małżeństwo jest jedynym sakramentem, którego nie spełnia kapłan. Jest on obecny przy zawieraniu związku, w imieniu społeczności Kościoła, czuwa nad dokonywaną się „tajemnicą”, ale stoi jak gdyby z zewnątrz⁵³. Właściwy sakrament spełniają sami nowożeńcy mocą kapłaństwa otrzymanego na chrzcie świętym. Celebrans powagą Kościoła zawarte małżeństwo „potwierdza i błogosławi”. Dlatego też *Kodeks Prawa Kanonicznego* stanowi, że „małżeństwo stwarza zgoda stron między osobami prawnie do tego zdolnymi, wyrażona zgodnie z prawem, której nie może uzupełnić żadna ludzka władza” (kan. 1057, § 1) oraz „zgoda małżeńska jest aktem woli, którym mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa” (kan. § 2). Nowożeńcy przez zawarcie związku małżeńskiego „już nie są dwoje, lecz jedno ciało. Co więc Bóg złączył, niech człowiek nie rozdziela” (Mt 19,6)⁵⁴. Dlatego też „bycie dwoje jednym ciałem” dokonuje się poprzez węzeł prawny, który łączy małżonków na mocy zgody małżeńskiej. Zgodę tę Bóg „potwierdza ją, oczyszcza i podnosi, prowadząc ją do doskonałości w sakramencie małżeństwa” (zob. FC 19).

---

⁵² Dlatego to moment zawarcia umowy małżeńskiej musi być aktem rzeczywiście dogłębnie ludzkim, nie zaś zwykłą formalnością. Zgodnie z nauką soborową, zgoda małżeńska jest aktem w pełni osobowym, przez który sami małżonkowie wzajemnie się sobie oddają i przyjmują. Zob. W. Góralski. *Kościelne prawo małżeńskie*. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2006 s. 153; por. Por. *Świadczę o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 40-41.

⁵³ Różnice w zawieraniu małżeństwa występują między Wschodem i Zachodem. Na Wschodzie celebrowanie „eklezyjalna” małżeństwa, staje się powszechna i obowiązująca od V wieku. Charakterystyczny jest obrzęd błogosławieństwa przez kapłana. Ceremoniom „koronacji” (*coronatio*) panny młodej oraz podania dłoni (*dextrarum iunctio*), które prowadził ojciec rodziny w domu, przewodniczył odtąd kapłan w kościele. Błogosławieństwo kapłana odtąd będzie konieczne, ażeby małżeństwo zostało uznane za prawdziwe (otwiera się w ten sposób droga do bronionej na Wschodzie tezy o kapłanie jako szafarzu małżeństwa oraz o obrzędzie błogosławieństwa „koronacji” jako sakramentu). W Kościele zachodnim teza o szafarstwie małżonków przy zawieraniu sakramentu małżeństwa jawi się jako powszechnie przyjęta. Potwierdza to opinia A. Verhammego, który w 1952 r. pisał, że „materii i formy sakramentu małżeństwa, cokolwiek by je stanowiło, należy szukać w samym kontrakcie małżeńskim, a od chwili, gdy sakrament utożsamia się z kontraktem, błogosławieństwo kapłana nie stanowi w żaden sposób elementu istotnego, ani jako materia, ani jako forma sakramentu”. Następnie autor pisze: „Materię i formę sakramentu małżeństwa stanowią słowa wypowiedziane przez małżonków: są materią, gdyż wyrażają przekazanie prawa do ciała współmałżonka; są formą, gdyż wyrażają przyjęcie przekazanego prawa przez współmałżonka”. Zob. A. Verhamme. *De materia et forma sacramenti matrimonii*. „Collationes Brugenscs” 48(1952) s. 12-13, 15; por. Cz. Rychlicki. *Problem osoby szafarza sakramentu małżeństwa*. „Ius Matrimoniale” 4(1999) s. 125-138.

⁵⁴ Należy zauważyć, że w biblijnym wyrażeniu „lecz jedno ciało” (Rdz 2,24), czasownik występuje w czasie teraźniejszym, Nie chodzi zatem o proces, czyli o „stawanie się”, lecz o rzeczywistość już ustanowioną w sposób ostateczny umową małżeńską. Zob. J. Miras, J.I. Bañares. *Małżeństwo i rodzina. Wprowadzenie teologiczne*. Przeł. B. Jakubowski. Poznań: Wydawnictwom Świętego Wojciecha 2009 s. 67.

Ważne jest zatem, aby zgoda małżeńska jako przyczyna sprawcza małżeństwa była rzeczywista a nie pozorna. Wypowiedziana przez nowożeńców musi być swobodna i dobrowolna z wykluczeniem braku właściwego rozeznania co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich⁵⁵. Powinna być również wzajemna, czyli wyrażona przez obydwie strony równocześnie. A zatem winna spełniać dwa zasadnicze elementy, wśród których wymienia się wewnętrzną wolę zawarcia małżeństwa oraz zgodne z przepisami prawa wyrażenie tej woli przez osoby do tego zdolne⁵⁶.

Akt woli wyrażany przez nowożeńców jest aktem osobowym i zakłada świadome poznanie rzeczywistości wspólnoty małżeńskiej, a także jej obowiązków i przymiotów. Dlatego podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego w trakcie katechizacji szkolnej należy kłaść szczególny akcent na znaczenie zgody małżeńskiej, która jest istotnym aktem, wymagającym od zawierających sakramentalne małżeństwo pełnego zaangażowania umysłu i woli. Należy również podkreślić, że zgoda nie ulega stopniowaniu, jest wyrażona, albo nie⁵⁷.

Warunkiem koniecznym, który winni spełniać narzeczeni, jest również dostateczne używanie rozumu. Jest ono konieczne do poczytalnego działania, które można uznać za odpowiedzialne. Brak dostatecznego używania rozumu wiąże się nie tylko z wiekiem dziecięcym, ale przede wszystkim z chorobami umysłowymi i psychicznymi oraz z niedorozwojem umysłowym lub z aktualnym stanem utraty świadomości⁵⁸.

---

⁵⁵ Akt zgody małżeńskiej, będący aktem ludzkim stanowiący fundament aktu prawnego, wymaga od nupturientów zdolności naturalnej, zwanej inaczej zdolnością konsensualną. Ważne jest zatem zwrócenie uwagi na to, kiedy prawo naturalne uzdalnia osobę do powzięcia aktu zgody małżeńskiej oraz do przekazania i przyjęcia przedmiotu tejże zgody. Chodzi również o określenie jakie wady konsensusu osoby powodują nieważność małżeństwa. Dlatego w myśl kan. 1095 nn. 1-3 ustawodawca deklaruje, że niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy: 1. są pozbawieni wystarczającego używania rozumu, 2. mają poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich, wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, 3. z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich. Zob. Góralski. *Kościelne prawo małżeńskie* s. 155-156; por. J. Gręźlikowski. *Ślubuję Ci... miłość, wierność i uczciwość. Przewodnik dla pragnących zawrzeć sakrament małżeństwa*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników 2011 s. 127-174; G. Pyżlak. *Recepcja przygotowania do małżeństwa w świetle badań narzeczonych*. Lublin: Polihymnia 2007 s. 55-60.

⁵⁶ Gręźlikowski. *Ślubuję Ci... miłość, wierność i uczciwość. Przewodnik dla pragnących zawrzeć sakrament małżeństwa*. s. 28.

⁵⁷ W KPK, kann. 1095-1103 ustawodawca kościelny określa tytuły nieważności małżeństwa płynącego z braków po stronie zgody małżeńskiej. Dotyczy ona zarówno niezdolności konsensualnej, jak również wad zgody małżeńskiej. Zob. Góralski. *Kościelne prawo małżeńskie* s. 153-217.

⁵⁸ Odpowiedzialny za przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego w przypadku braku dostatecznego używania rozumu przez kogoś z narzeczonych winien posiadać pewność moralną, że w chwili przystępowania do sakramentu małżeństwa osoba zawierająca je, mogła w sposób wystarczający użyć rozumu, wymaganego do podjęcia tego aktu. Badaniem i stwierdzeniem prawidłowości stanu używania rozumu winien zająć się sędzia kościelny przy pomocy biegłych psychiatrów. W. Góralski. *Kościelne prawo małżeńskie* s. 153.

Do zaistnienia małżeństwa konieczne jest publiczne wyrażenie zgody. Małżeństwo jest nieważnie zawarte, gdy istnieje zgoda wewnętrzna do jego zawarcia, lecz jej zewnętrzne oświadczenie dokonało się niezgodnie z przepisami prawa. Jeszcze inną przeszkodą może być przeszkoda zrywająca (KPK, kan. 1073), którą można usunąć, poprzez uzyskanie dyspensy. Należy zwrócić uwagę, że sama zgoda małżeńska winna posiadać właściwą sobie treść. Również tutaj mogą zaistnieć braki co do zaistnienia węzła małżeńskiego, np. wykluczenie pozytywnym aktem woli któregoś z istotnych przymiotów małżeństwa (KPK, kan. 1101-1102)⁵⁹.

Ważnym aspektem jest również znaczenie sakramentu małżeństwa. Należy zauważyć, że zarówno małżeństwo jak i sakrament małżeństwa ustanowił Bóg. Małżeństwo jest związkiem mężczyzny i kobiety, który posiada charakter doczesny. Natomiast sakrament małżeństwa wytycza również dodatkowy cel małżonków, którym jest już nie tylko wzajemna pomoc, przekazywanie życia oraz troska o odpowiednie wychowanie dzieci, ale również troska o zbawienie współmałżonka i dzieci⁶⁰. Chrześcijańscy małżonkowie mocą tego sakramentu wpisani są w zbawczą tajemnicę Kościoła zjednoczonego z Chrystusem. Chrystus z wielkim szacunkiem uczył o małżeństwie, przywrócił mu pierwotną godność przyćmioną przez grzech człowieka, położył wreszcie nowy fundament pod wspólnotę dwojga ludzi podnosząc ich miłość do rangi sakramentu. W ten sposób naturalny związek mężczyzny i kobiety stał się jednym z siedmiu znaków łaski Zbawiciela, wysłużonej Jego śmiercią na krzyżu⁶¹.

W koncepcji małżeństwa kanonicznego sakramentalność wkomponowana jest w istotę przymierza małżeńskiego. Wyraża się ona przez rzeczywistość duchową jedności małżonków między sobą, którą przenika łaska Boża ofiarowana nupturientom w czasie wyrażania zgody małżeńskiej przed ołtarzem. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* czytamy, że „Kościół uważa wzajemne wyrażenie zgody przez małżonków za nieodzowny element, który ‘stwarza małżeństwo’. Jeśli nie ma zgody, nie ma małżeństwa” (KKK 1626). Małżonkowie przez fakt bycia kobietą i mężczyzną dokonują zawiązania

---

⁵⁹ Gręźlikowski. *Ślubuję Ci... miłość, wierność i uczciwość. Przewodnik dla pragnących zawrzeć sakrament małżeństwa* s. 31-32.

⁶⁰ Por. J. Kamiński. *Troska o sakramentalny charakter małżeństwa*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 318-320; Zaremski. *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologicznopastoralne* s. 275-293.

⁶¹ Małżeństwo jest złożeniem dwóch słów „mal” oznaczającego umowę i „żena” oznaczającego żonę. Dlatego należy zauważyć, że małżeństwo jest uroczystą formą umowy pomiędzy mężczyzną a niewiastą skutkującą powstaniem związku. J. Szyran. *Dialogalny charakter przymierza małżeńskiego. Studium teologiczno-moralne*. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów 2010 s. 77.

sakramentalnego węzła małżeńskiego⁶². Dlatego Chrystus podnosząc małżeństwo katolickie do godności sakramentu, pragnie być Uświęcicielem życia małżonków i źródłem ich duchowej pomocy⁶³. Tym samym ich związek uczestniczy w zbawczym pośrednictwie Kościoła, otrzymując moc zbawienia. Należy zwrócić uwagę, że istotą każdego sakramentu jest przekazywanie człowiekowi we wspólnocie Kościoła daru zbawienia, czyli obdarowanie wspólnotą z Bogiem Trójosobowym⁶⁴.

Odnosząc się do znaczenia małżeństwa należy zwrócić uwagę na sytuację kobiety i mężczyzny, którzy zawierają ślub cywilny i po przysiędze małżeńskiej idą przez życie we dwoje. Diametralnie inaczej sytuacja ta przedstawia się podczas i po zawarciu sakramentalnego małżeństwa⁶⁵. W sakramencie małżeństwa to Chrystus przyprowadza mężczyznę i kobietę, łączy ich oraz pozostaje z nimi na zawsze. Różnica między małżeństwem cywilnym a sakramentem małżeństwa jest taka, że samo małżeństwo zgodne jest z prawem naturalnym, ponieważ wspólnotę tworzy dwoje małżonków i ma ono wymiar doczesny. Małżeństwo sakramentalne natomiast jest dziełem łaski, w wyniku czego od ołtarza odchodzi mąż, żona oraz Chrystus. Wierzący ślubują swoją wierność wobec Boga i Kościoła i dostosowują swoje życie nie tylko wzajemnie do siebie, ale do Chrystusa. Z tej wierności Chrystusowi małżonkowie nie mogą i nie powinni zrezygnować. Nawet jeśli zawiedzie jedna strona, to skoro przysięga została złożona wobec Chrystusa, druga strona winna przysięgi dochować (por. DPSP 6). W przysiędze sakramentalnego małżeństwa padają słowa, które brzmią „Ślubuję ci miłość, wierność i uczciwość małżeńską oraz że cię nie opuszczę aż do śmierci. Tak mi dopomóż, Panie Boże wszechmogący, w Trójcy Jedyny, i wszyscy Święci” (OSM 63). Słowa te stanowią program wspólnego życia.

Kościół uczy, że małżeństwo powstaje przez zawarcie umowy małżeńskiej, to znaczy przez nieodwołalną zgodę obojga małżonków, przez którą małżonkowie oddają się

---

⁶² Gręźlikowski. *Ślubuję Ci... miłość, wierność i uczciwość. Przewodnik dla pragnących zawrzeć sakrament małżeństwa* s. 26.

⁶³Por. M. Brzeziński. *Życie duchowe rodziny*. W: *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin Wydawnictwo KUL 2010 s. 335-337.

⁶⁴ J. Grześkowiak. *Sakramentalność małżeństwa w świetle adhortacji apostolskiej 'Familiaris consortio' Jana Pawła II*. W: *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*. Red. A.L. Szafrąński. Lublin: TN KUL 1985 s. 92-93; J. Grześkowiak. *Misterium małżeństwa. Sakrament małżeństwa jako symbol przymierza Boga z ludźmi*. Poznań: Hlondianum 1993 s. 68.

⁶⁵ Od wieku IX-X można zauważyć większe zainteresowanie się Kościoła zawieranymi małżeństwami. Starano się zbadać, czy nie ma przeszkód między narzeczonymi do ważnego zawarcia małżeństwa oraz czy nikt nie zmusza którejś ze stron do ślubu. Ok. wieku XII nastąpiło połączenie dwuczęściowej ceremonii ślubnej (w domu i w kościele) w jedną, która miała teraz miejsce tylko w świątyni. Kapłan przejmował rolę ojca rodziny. To wobec niego należało wypowiadać słowa przysięgi małżeńskiej, on nakładał obrączki, potwierdzał fakt zawarcia małżeństwa i jak poprzednio - błogosławił. S. Hołodok. *Sakrament małżeństwa*. Cz. I. W: <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAP/malzenstwo1.html> (dostęp 15.04.2019).

sobie i wzajemnie przyjmują. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* czytamy, że „sakrament małżeństwa jest znakiem związku Chrystusa i Kościoła. Udziela on małżonkom łaski miłowania się wzajemnie tą miłością, jaką Chrystus umiłował Kościół. Łaska sakramentu udoskonala zatem ludzką miłość małżonków, umacnia ich nierozzerwalną jedność i uświęca ich na drodze do życia wiecznego” (KKK 1661). Wierność małżonków oraz nierozzerwalna jedność ich węzła małżeńskiego są potrzebne do zaistnienia szczególnej wspólnoty mężczyzny i kobiety, jak również dla dobra dzieci. Małżeństwo i miłość małżeńska ze swej istoty nastawione są na zrodzenie i wychowanie potomstwa, znajdując w małżeństwie swoje uwieńczenie⁶⁶.

Maturzystom uczestniczącym w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy należy również ukazywać, że zasadnicza różnica między małżeństwem a sakramentem małżeństwa polega na tym, że sakrament małżeństwa daje małżonkom prawo do Komunii świętej, czyli do wędrowania przez życie z Chrystusem. Oznacza to, że jeśli chrześcijanin rezygnuje z sakramentu małżeństwa i zawiera tylko małżeństwo cywilne, rezygnuje tym samym z pełnego udziału w Eucharystii i zamyka sobie drogę do przyjmowania Komunii świętej⁶⁷.

Ważnym zagadnieniem, na które warto zwrócić uwagę omawiając znaczenie sakramentu małżeństwa jest to, że małżeństwo jest instytucją uniwersalną, która odpowiada na podstawowe potrzeby człowieka i społeczeństwa. Człowiek poruszony autentyczną miłością i doświadczający jej, pragnie połączyć swoje życie nierozzerwalnym węzłem małżeńskim. Dopóki istnieje na ziemi miłość między ludźmi, konieczne będzie małżeństwo rozumiane nie tylko jako instytucja cywilna, ale jako sakrament „Wielkiej Miłości”. Obdarowujący się miłością, mężczyzna i kobieta niczego więcej nie będą pragnęli, jak tylko tego, aby ich miłość była szczęśliwa i wieczna. Takie podejście człowieka do miłości może zagwarantować tylko sakrament małżeństwa. W taki sposób rozumiane małżeństwo gwarantuje jedność i nierozzerwalność związku⁶⁸.

---

⁶⁶ Por. A. Bartzak. *Nierozzerwalność małżeństwa dobrem potomstwa*. „Studia Gdańskie” T. XXXI s. 127-140.

⁶⁷ Problemem współczesnych czasów, z którym boryka się Kościół są „związki na próbę”, które przez niektórych uznawane są za małżeństwo zaś przez innych jako swego rodzaju wstęp do małżeństwa. Jednak *kohabitacja* sprzeciwia się katolickiej moralności, ponieważ nie stanowi trwałego i nieodwołalnego zaangażowania małżeńskich partnerów. Sprzeciwia się naturze związku małżeńskiego, nie stanowiąc żadnej gwarancji sukcesu formalnego związku. Zob. G. Pyżlak. *Kohabitacja jako wyzwanie duszpasterskie*. RT 52:2005 z. 6 s. 67, 74.

⁶⁸ Por. F. Głód. *Mądrość Bożej koncepcji małżeństwa i rodziny. Studium pastoralne*. Wrocław: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN im. S. Kulczyńskiego Sp. Z o.o. 2005 s. 152-163.

Zawarcie sakramentalnego małżeństwa jest również konieczne ze względu na zrodzenie i wychowanie potomstwa a także rozwój wspólnoty i miłości małżeńskiej oraz ze względu na opanowanie popędu seksualnego. Według św. Tomasza z Akwinu małżeństwo nie jest obowiązkiem nakazanym przez prawo naturalne. Sakrament małżeństwa ukierunkowuje na taki cel, którym jest zachowanie dobra społecznego, które polega na zrodzeniu i wychowaniu potomstwa. Drugim celem jest osobiste dobro małżonków, prowadzące do ich doskonalenia i wzajemnego szczęścia.

Odnosząc się do pierwszego celu małżeństwa, którym jest potomstwo, św. Tomasz z Akwinu przypomina, że natura dąży do zrodzenia, utrzymania i wychowania dzieci. Mężczyzna i kobieta wchodzi w trwałe związki, aby przekazać życie dzieciom. Dziecko potrzebuje rodziców, aby mogło spokojnie wzrastać fizycznie, cieleśnie, intelektualnie i moralnie oraz duchowo. Rodzice bez związku małżeńskiego nie posiadaliby wszystkich odpowiednich kwalifikacji do realizacji swojego obowiązku (por. DPSP 2)⁶⁹.

Należy zwrócić również uwagę na zagadnienie związane z popędem płciowym, który jest naturalną siłą prowadzącą do wzajemnego zbliżenia pomiędzy mężczyzną i kobietą, zgodnie z rozumną naturą człowieka. II Polski Synod Plenarny, nawiązując do istoty sakramentu małżeństwa, poucza, że mężczyzna i kobieta, przez odmienność płciową, obdarowują się sobą nawzajem, przekazując życie ludzkie. Współżycie w sakramentalnym związku małżeńskim i zespolenie z osobą odmienną płci jest godziwe, potrzebne a nawet konieczne nie tylko do przekazania życia, ale również do osiągnięcia szczęścia osobistego i pełni rozwoju osobowego⁷⁰.

Współcześnie Kościół zwraca uwagę na kierowanie się w życiu małżeńskim odpowiedzialnym rodzicielstwem⁷¹. Małżonkowie mają prawo zaplanować czas narodzin swoich dzieci, aby zapewnić im godziwe warunki wzrostu i wychowania. We współczesnym świecie zauważa się, że państwo i społeczeństwo w podobny sposób

---

⁶⁹ Por. J. Augustyn. *Integracja seksualna. Przewodnik w poznawaniu i kształtowaniu własnej seksualności*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2004 s. 139-162; J. Salij. *Rzekomy rygorizm katolickiej etyki seksualnej*. W: http://mateusz.pl/ksiazki/js-pww/js-pww_27.htm (dostęp 16.04.2019).

⁷⁰ Por. J. Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*. Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie 2006 s. 64-75.

⁷¹ Odpowiedzialne rodzicielstwo polega na rozsądnym budowaniu rodziny, uznaniu określonych obowiązków wobec Boga, małżonka i dzieci, siebie samego i społeczeństwa, a wynika przede wszystkim z uznania, że dziecko jest osobą posiadającą godność człowieka. Sobór Watykański II naucza, że „odpowiedzialne rodzicielstwo (...) dotyczy bezpośrednio i wprost tego momentu, w którym mężczyzna i kobieta, łącząc się z sobą jako jedno ciało, mogą stać się rodzicami. Moment ten ma szczególną wartość dla ich więzi międzyosobowej. Równocześnie niesie on z sobą możliwość rodzicielską. Jest to ten moment, w którym oboje mogą stać się rodzicami — ojcem i matką — przekazując życie nowej ludzkiej istocie” (KDK 12; por. KKK 2366).

traktuje wszystkie dzieci, narodzone w małżeństwie i poza tą instytucją. Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwracać uwagę maturzystom, że według nauczania Kościoła, tylko rodzina jest naturalnym miejscem wzrostu i rozwoju człowieka⁷².

Drugim naturalnym argumentem za koniecznością zawarcia małżeństwa sakramentalnego, według św. Tomasza, jest wzajemna pomoc. Zawarcie sakramentalnego małżeństwa prowadzi małżonków w kierunku naturalnego uspołecznienia. Pismo Święte stwierdza, że „nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam, uczynię mu, zatem odpowiednią dla niego pomoc” (Rdz 2,18). Człowiek żyjąc w samotności nie jest samowystarczalny, potrzebuje drugiego człowieka, aby się rozwijać i żyć w godny sposób. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* czytamy, że „Bóg w swoim miłosierdziu nie opuścił grzesznego człowieka. Kary będące następstwem grzechu, ‘ból rodzenia dzieci’ (Rdz 3,16), praca ‘w pocie czoła’ (Rdz 3,19) stanowią także lekarstwo, które ogranicza szkody spowodowane przez grzech. Po upadku małżeństwo pomaga przewyciężyć zamknięcie się w sobie, egoizm, szukanie własnych przyjemności, pomaga otworzyć się na drugiego człowieka, na wzajemną pomoc i dar z siebie” (KKK 1609). Dlatego szczęście w małżeństwie zależy od wzajemnego przystosowania się małżonków. Zawarcie małżeństwa wiąże się z licznymi darami i przeżyciami. Pozytywny wymiar małżeństwa należy eksponować bardziej, niż związane z tym trudy, obciążenia i obowiązki.

Należy zwrócić uwagę, że poważnym problemem powstrzymującym współczesnego człowieka przed zawarciem sakramentalnego małżeństwa jest słaba świadomość ludzi wierzących, a przede wszystkim ich słaba wiara. Dlatego w celu zwiększenia świadomości związanej z koniecznością zawarcia małżeństwa w Kościele należy przede wszystkim pobudzić i umocnić wiarę Ludu Bożego w tym zakresie. Dotychczasowa praktyka jest raczej niewystarczająca, gdyż czas przygotowania do sakramentu małżeństwa i moment jego zawarcia powinien być czasem pogłębienia związku człowieka wierzącego z Kościołem, a nie tylko czasem załatwienia wielu formalności.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwrócić uwagę na znaczenie trwałości sakramentu małżeństwa. W Kościele nie ma

---

⁷² J. Izdebska. *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku. Niepokoje i nadzieje*. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana 2000 s. 254.

rozwodów⁷³. Rozpad małżeństwa jest nieszczęściem dla małżonków jak również dla dzieci i Kościoła a nawet dla społeczności. Rozpad małżeństwa doprowadza często do niezręcznej i trudnej sytuacji wobec dzieci, które najgłębiej przeżywają ten dramat⁷⁴.

1.3. Przymioty małżeństwa

W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechizacji dla maturzystów należy ukazywać Boga jako wzór miłości (por. 1 J 4,7-8). To On jest twórcą małżeństwa, które w planach Bożych ma stawać się również wspólnotą miłości. Małżeństwo powstałe z woli Stwórcy zostało wyniesione przez Chrystusa do godności sakramentu. Staje się ono również przymierzem, poprzez które mężczyzna i kobieta tworzą wspólnotę życia i miłości (zob. KKK 1660). Pomyślna sytuacja wspólnoty małżeńsko-rodzinnej wiąże się ze szczęściem osoby i społeczności ludzkiej. Dlatego Bóg pragnie błogosławić osobom, które podejmują się tworzenia jej i chce wspierać małżonków i rodziców w wypełnianiu podjętego wyzwania (zob. KDK 47).

Kościół nauczając o małżeństwie wskazuje na przymioty małżeństwa i rodziny. *Kodeks Prawa Kanonicznego* przypomina, że „Istotnymi przymiotami małżeństwa są jedność i nierozzerwalność, które w małżeństwie chrześcijańskim nabierają szczególnej mocy z racji sakramentu” (kan. 1056). Również *Katechizm Kościoła Katolickiego* naucza o małżeństwie, które jest zgodne z Bożym zamysłem i wskazuje, że miłość małżeńska zmierza do jedności głęboko osobowej, która wymaga nierozzerwalności i wierności w całkowitym wzajemnym obdarowaniu i otwiera się ku płodności (zob. KKK 1643-1644). Należy zauważyć, że nierozzerwalność małżeństwa oraz związana z nią wierność opierają się na słowach samego Jezusa Chrystusa, który naucza: „Dlatego opuści człowiek ojca swego i matkę i złączy się ze swoją żoną, i będą oboje jednym ciałem. A tak już nie są dwoje, lecz jedno ciało. Co więc Bóg złączył, tego człowiek niech nie rozdziela!” (Mk 10,7-9). Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego należy wyjaśnić, że to na wzajemnej zgodzie małżonków opiera się sakrament małżeństwa i ma na celu usposobić ich do życia przymierzem miłości wiernej i płodnej (zob. KKK 1662). Dlatego omawiając przymioty małżeństwa należy również odnieść się do cech miłości

---

⁷³ Por. J. Salij. *Czy Ewangelia dopuszcza rozwód?* W: https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TD/szukajacym_drogi/rozwod.html (dostęp 16.04.2019).

⁷⁴ Por. K. Kuszak. *Rozwód - jak pomóc?* „Życie Szkoły”. R. 64. Nr 3(2009) s. 38-42; R. Reynolds. *Pomóż dziecku przetrwać rozwód: poradnik dla rozwodzących się rodziców*. Przeł. A. Pajek. Warszawa: Wydawnictwo Bis 2012; W. Jaede. *Jak uchronić dziecko przed skutkami rozwodu rodziców: poradnik dla rodziców*. Przeł. A. Kleszcz. Kraków: Wydawnictwo WAM 2007.

małżeńskiej, tym bardziej, że dla małżonków chrześcijańskich „więź ich miłości staje się obrazem i znakiem Przymierza łączącego Boga z Jego ludem” (FC 12)⁷⁵.

Cechy miłości małżeńskiej ukazane są na podstawie encykliki *Humanae vitae* papieża Pawła VI. Uwzględniając integralną wizję człowieka, Papież wymienił następujące cechy miłości, która winna być: ludzka, pełna, wierna i wyłączna oraz płodna (HV 9)⁷⁶. Nawiązując do miłości ludzkiej Sobór Watykański II naucza, że taka miłość „może też nadać szczególną godność cielesnym i duchowym swym przejawom oraz uszlachetnić je jako składniki i swoiste oznaki małżeńskiej przyjaźni” (KDK 49). Przeniknięta Bożym darem łaski i miłości, miłość ludzka winna prowadzić małżonków do wzajemnego oddawania się sobie (zob. KDK 49). Miłość małżeńska jako wybitnie ludzka, kieruje się od osoby do osoby, pod wpływem dobrowolnego uczucia i obejmuje dobro całej osoby. Dlatego też miłość małżeńska będąc na wskroś ludzką jest zarazem zmysłową i duchową, ponieważ angażuje wolę, uczucia oraz popęd człowieka. Ze swej natury jest ona zawsze naśladowaniem i niejako powtarzaniem doskonałej oraz prawdziwej i stwórczej miłości Boga. W każdą miłość ludzką jest wpisane podwójne pragnienie wyrażające się w słowach: „tylko ty” i „na zawsze ty”. Dążenie każdej miłości do naśladowania miłości Bożej, również miłość ludzka, otrzymuje wsparcie w sakramencie. Chrystus przychodzi do małżonków z miłością, aby zapalić nią ich serca i uzdolnić do miłości wyłącznej, wiernej, trwałej, nieodwołalnej, niezłomnej (por. VS 20)⁷⁷.

Miłość pełna winna być szczególną formą przyjaźni oraz miłością bezinteresowną, poprzez którą małżonkowie wszystko dzielą między sobą oraz stają się dla siebie darem. Ojcowie Soboru Watykańskiego II uczą, że człowiek jest jedynym w świecie stworzeniem, „którego Bóg chciał dla niego samego”, oraz że człowiek „nie może odnaleźć się w pełni inaczej jak tylko przez bezinteresowny dar z siebie samego” (KDK 24)⁷⁸. Miłość pełna jest również wolą uświęcenia drugiego człowieka. Przejawia się to w trosce o dobro osoby kochanej, o jej piękno duchowe a także o wzrost życia w łasce i w miłości Bożej. Małżonkowie mają dokładać starań, aby stawać się bardziej wiernymi i oddanymi

---

⁷⁵ Por. G. Flis. *Przymioty małżeństwa w 'Relacji Końcowej' Synodu Biskupów o rodzinie - aspekt pozytywny*. W: *Rodzina wspólnotą życia i miłości*. Red. T. Chlipała, J. Michalewski. Świdnica: Wydawnictwo Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Świdnickiej „ADALBERTUS” 2017 s. 149-154

⁷⁶ W podręczniku ucznia cechy miłości małżeńskiej przedstawione są jako przymioty miłości małżeńskiej. Zob. *Świadczę o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 70.

⁷⁷ J. Grzeškowiak. *Misterium małżeństwa. Sakrament małżeństwa jako symbol przymierza Boga z ludźmi* s. 165; S. Paszkowski. *Rodzina bogatą wspólnotą życia i miłości Zarys teologii małżeństwa i rodziny*. Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 2000 s. 18, 30, 64.

⁷⁸ Por. Jan Paweł II. *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*. Red. S. Dziwisz i in. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1986 s. 21.

Chrystusowi oraz jednoczyć się z Nim przez wierną miłość. Miłość pełna zakłada równą godność osobistą kobiety i mężczyzny oraz odznacza się troskliwością o wychowanie dzieci (KDK 49) i charakteryzuje się odpowiedzialnym rodzicielstwem (HV 10)⁷⁹.

Miłość małżeńska wierna i wyłączna oznacza miłość do końca życia, bez względu na napotkane trudności. Miłość taka potwierdzona wzajemną wiernością i uświęcona sakramentem pozostaje wierną fizycznie i duchowo, obcą wszelkiemu cudzołóstwu i rozwodowi, nie dopuszczając żadnej zdrady (zob. KDK 49). Wierność, zgodna jest przede wszystkim z naturą małżeństwa, dlatego winna być źródłem szczęścia. Miłość taka wymaga od małżonków jedności i nierozzerwalności ich osobowej wspólnoty, o czym przypomina Pismo św.: „A tak już nie są dwoje, lecz jedno ciało” (Mt 19,6; por. Rdz 2,24). Święty Jan Paweł II zwracał uwagę, że wierna i wyłączna miłość ma przypominać małżonkom, iż „powołani są do ciągłego wzrostu w tej komunii przez codzienną wierność małżeńskiej obietnicy obopólnego całkowitego daru” (FC 19). Miłość wyraża się i dopełnia właściwym aktem małżeńskim. Jeżeli te akty są uczciwe i spełniane prawdziwie po ludzku, to są również oznaką wzajemnego oddania się sobie⁸⁰.

Nawiązując do miłości płodnej podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego dla maturzystów należy ukazywać ją jako zmierzającą ku swemu przedłużeniu poprzez wzbudzenie nowego życia oraz wychowanie potomstwa. Sobór Watykański II przypomina, że „z samej zaś natury swojej instytucja małżeńska oraz miłość małżeńska nastawione są na rodzenie i wychowanie potomstwa, co stanowi jej jakby szczytowe uwieńczenie” (KDK 49). Miłość małżeńska jest płodna, tzn. że jest zawsze gotowa do współpracy z Bogiem w tworzeniu i formowaniu nowego człowieka. Płodność miłości małżeńskiej obejmuje również owoce życia moralnego, duchowego i nadprzyrodzonego, jakie przez wychowanie rodzice winni przekazywać dzieciom. To rodzice są pierwszymi wychowawcami dzieci. Dlatego też podstawowym zadaniem małżeństwa i rodziny oraz miłości małżeńskiej jest służba życiu (por. FC 28; por. KKK 1653)⁸¹.

Przymioty małżeńskie, czyli pewne istotne cechy związku małżeńskiego, to przede wszystkim jedność i nierozzerwalność. Jednak w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*

---

⁷⁹ T. Jakubowski. *Odpowiedzialne rodzicielstwo. W świetle encykliki 'Humanae vitae'*. W: <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2001/Katecheta-2-2001/VERBA-DOCENT/Odpowiedzialne-rodzicielstwo-W-swietle-encykliki-quot-Humanae-vitae-quot> (dostęp 25.04.2019).

⁸⁰ Por. R. Wierna. *Akt małżeński w kontekście teologii ciała według Jana Pawła II*. „Sprawy Rodziny” 2006 Nr 4 s. 115-122.

⁸¹ Por. G. Pyżlak. *Aktualność teologicznego ujęcia przysięgi małżeńskiej*. W: *Sakramentalna przysięga małżeńska w obliczu wyzwań współczesnego świata. Ujęcie interdyscyplinarne* s. 54-56.

przedstawione są jeszcze inne, a mianowicie sakramentalność i płodność⁸². W *Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* czytamy, że mężczyzna i kobieta przez związek małżeński świadczą sobie wzajemnie pomoc i posługę oraz doświadczają sensu swej jedności. Głębokie zjednoczenie, które jest wzajemnym oddaniem się sobie dwóch osób wymaga pełnej wierności małżonków (zob. KDK 48).

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego dla maturzystów należy ukazywać, że jedność małżeńska to związek jednego mężczyzny z jedną kobietą. Kościół w swoim nauczaniu uznaje monogamiczne małżeństwo, ponieważ jest ono właściwe naturze ludzkiej⁸³. Również prawo kanoniczne i cywilne podziela nauczanie Kościoła, co do monogamiczności małżeństwa, dlatego związek jednej kobiety i jednego mężczyzny jest podstawową zasadą instytucji małżeństwa w Polsce⁸⁴. Warto zaznaczyć, że jedność małżeńska nie niszczy osobowości żadnego z małżonków, lecz je ubogaca, ponieważ jest ona najściślejzym zjednoczeniem osób i działań⁸⁵.

Już w Księdze Rodzaju znajdujemy zamysł Bożej instytucji małżeństwa jako jedności. Z opisu stworzenia dowiadujemy się, że człowiek – *adam*, gdy budzi się ze snu to nazywa nowe stworzenie, niewiastę - *iszsa*, bo z męża (*isz*) została wzięta. Nie jest to akt nadania imienia niewieście, ale podkreślenie jedności bycia kobietą i mężczyzną⁸⁶. Święty Jan Paweł II zwracał uwagę, że jedność kobiety i mężczyzny posiada wymiar etyczny, wymiar sakramentalny, ściśle teologiczny, ponieważ ta jedność, urzeczywistnia się poprzez ciało, ale wskazuje nie tylko na „ciało”, lecz także na „wcieloną” wspólnotę

---

⁸² O charakterze sakramentalnym małżeństwa czytamy w kan. 1055 § 1: „Małżeńskie przymierze, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa, zostało między ochrzczonejmi podniesione przez Chrystusa Pana do godności sakramentu” oraz w kan. 1055 § 2. „Z tej racji między ochrzczonejmi nie może istnieć ważna umowa małżeńska, która tym samym nie byłaby sakramentem”. Zob. Kodeks Prawa Kanonicznego o małżeństwie (kan. 1055-1153). W: KPK; o czterech przymiotach małżeństwa mowa jest w podręczniku metodycznym dla klasy trzeciej szkół ponadgimnazjalnych w dziale II. Temat 21. Przymioty małżeństwa i rodziny. Zob. *Świadczą o Jezusie w rodzinie*. Poradnik metodyczny do religii dla III klasy ponadgimnazjalnej. Red. R. Strus, W. Galant. Lublin-Przemyśl-Zamość: Wydawnictwo Gaudium 2014 s. 155.

⁸³ Por. Góralski. *Kościelne prawo małżeńskie* s. 40.

⁸⁴ Zob. Kodeks rodzinny i opiekuńczy Art.1.§1. Małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński. Art.13.§1. Nie może zawrzeć małżeństwa, kto już pozostaje w związku małżeńskim. Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59 USTAWA z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy Tytuł I. Małżeństwo DZIAŁ I. Zawarcie małżeństw.

⁸⁵ Por. S. Paszkowski. *Rodzina bogatą wspólnotą życia i miłości. Zarys teologii małżeństwa i rodziny*. Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 2000 s. 13.

⁸⁶ Por. E. Adamiak. *Biblijne modele małżeństwa w perspektywie społecznych ról mężczyzn i kobiet*. „Polonia Sacra” 18 (2014) Nr 4 (37) s. 10-11.

osób - *communio personarum* - i tej wspólnoty od początku się domaga⁸⁷. Również papież Franciszek w adhortacji apostołskiej *Amoris laetitia* zaznacza, że jedność osób nie oznacza jednolitości, ale „jedność w różnorodności” lub „pogodzoną różnorodność” (AL 139).

Ważnym przymiotem małżeństwa jest jego nierozzerwalność. Wymogi trwałości małżeństwa zostały przypomniane przez Chrystusa, który objawił prawdę o nierozzerwalności w sytuacji, gdy został zapytany przez faryzeuszy o możliwość oddalenia żony. Wtedy im odpowiedział: „Czy nie czytaliście, że Stwórca od początku stworzył ich jako mężczyznę i kobietę? I rzekł: Dlatego opuści człowiek ojca i matkę i złączy się ze swoją żoną, i będą oboje jednym ciałem. A tak już nie są dwoje, lecz jedno ciało. Co więc Bóg złączył, niech człowiek nie rozdziela” (Mt 19,4-6). O bezwzględnej nierozzerwalności małżeństwa w wypowiedziach Jezusa czytamy zarówno u św. Mateusza, św. Marka oraz Łukasza⁸⁸. Nierozzerwalność małżeństwa związana jest z naturą miłości, która wymaga od małżonków nienaruszalnej wierności oraz chce być trwała, a nie „tymczasowa”, czyli do końca życia (zob. KKK 1647)⁸⁹.

Miłość małżeńska zmierza do jedności głęboko osobowej, która łączy nie tylko w jedno ciało, ale pragnie aby było jedno serce i jedna dusza (zob. FC 13). Wymóg nierozzerwalności wynika z natury miłości oblubieńczej oraz zgody małżeńskiej jako aktu pełnego oraz wzajemnego i wyłącznego osobowego oddania. Oddanie to wymaga odrzucenia możliwości jakiegokolwiek wycofania się w przyszłości z raz podjętej decyzji (FC 11)⁹⁰.

Ważnym przymiotem małżeństwa jest wierność, która nie może być odczytywana jedynie jako zakaz zdradzania siebie nawzajem, ale przede wszystkim jako wezwanie do wiernego przeżywania miłości i jej ciągłego wzrostu. *Katechizm Kościoła Katolickiego* przypomina, że „najgłębszy motyw wynika z wierności Boga wobec swego przymierza i z wierności Chrystusa wobec swego Kościoła. Przez sakrament małżeństwa małżonkowie

---

⁸⁷ Por. Jan Paweł II. *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa* s. 22.

⁸⁸ W trzech Ewangeliach synoptycznych jest zapisane, że Jezus przywrócił pierwotną nierozzerwalność małżeństwa i nie pozwolił na żadne rozwody (Mt 19,6-9; Mk 10,2-12; Łk 16,18; por. 1 Kor 7,10 n).

⁸⁹ Por. Pyżlak. *Aktualność teologicznego ujęcia przysięgi małżeńskiej*. W: *Sakramentalna przysięga małżeńska w obliczu wyzwań współczesnego świata. Ujęcie interdyscyplinarne* s. 59-60.

⁹⁰ Por. R. Kantor. *Nierozzerwalność wspólnoty małżeńskiej szansą dla rodziny XXI w.* W: *Małżeństwo i rodzina wciąż fundamentem nowej cywilizacji*. Refleksja na kanwie dokumentu Konferencji Episkopatu Polski pt. *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*. Red. R. Kantor, M. Kluz. Tarnów: Biblos 2011 s. 27-41.

są uzdolnieni do życia tą wiernością i do świadczenia o niej. Przez ten sakrament nierozzerwalność małżeństwa zyskuje nowy i głębszy sens” (KKK 1647)⁹¹.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechizacji dla maturzystów należy ukazać, że małżeństwo cywilne różni się od małżeństwa sakramentalnego, gdyż w tym drugim nowożeńcy poślubiają się „w Panu”⁹². Miłość małżeńska w sakramentalnym małżeństwie została uzdrowiona, udoskonalona i wywyższona przez Chrystusa. Potwierdzona wzajemną wiernością i przede wszystkim uświęcona sakramentem Chrystusowym, pozostaje niezłomnie wierna fizycznie i duchowo (zob. KDK 49).

Papież Franciszek naucza, że „Jezus, który wszystko pojednał w sobie i odkupił człowieka od grzechu, nie tylko przywrócił małżeństwo i rodzinę do ich pierwotnej postaci, ale podniósł je również do sakramentalnego znaku swojej miłości do wspólnoty Kościoła (por. Mt 19, 1-12; Mk 10, 1-12; Ef 5, 21-32). W rodzinie ludzkiej przywrócony został „obraz i podobieństwo Najświętszej Trójcy (por. Rdz 1, 26) – misterium, z którego wypływa każda prawdziwa miłość. Małżeństwo i rodzina otrzymują od Chrystusa, poprzez Kościół, łaskę Ducha Świętego, aby dawać świadectwo Ewangelii miłości Bożej” (AL 71). Sakrament małżeństwa jest powołaniem i zobowiązaniem dla małżonków chrześcijańskich, aby mimo prób i trudności na zawsze pozostali sobie wierni. Zobowiązanie to ma dla innych być autentycznym świadectwem nierozzerwalności i wierności małżeńskiej (zob. FC 20). Kościół zwraca szczególną uwagę na sakramentalny charakter małżeństwa oraz wynikające z niego konsekwencje dla życia małżeńskiego i rodzinnego. Dlatego sakrament małżeństwa powoduje powstawanie węzła wieczystego i wyłącznego między małżonkami a „zawarte i dopełnione małżeństwo osób ochrzczonych nie może być nigdy rozwiązane”⁹³.

Sakrament jest również darem od Boga dla uświęcenia i zbawienia małżonków, ponieważ ich wzajemna przynależność jest rzeczywistym obrazem relacji Chrystusa do Kościoła. Małżonkowie są również świadkami zbawienia, stając się jego uczestnikami poprzez przyjęty sakrament. Na drodze kroczenia za Chrystusem nie są osamotnieni, gdyż Chrystus pomaga małżonkom pójść za Nim. Małżeństwo chrześcijańskie winno być

---

⁹¹ Por. Pyżlak. *Aktualność teologicznego ujęcia przysięgi małżeńskiej*. W: *Sakramentalna przysięga małżeńska w obliczu wyzwań współczesnego świata. Ujęcie interdyscyplinarne* s. 56-59.

⁹² Por. J. Jaruga. *Małżeństwo i seksualność w teologii katolickiej*. „Łódzkie Studia Teologiczne” T. 13 2004 s. 66.

⁹³ *Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Tłum. R. Murawski. Kielce: Wydawnictwo Jedność 2005 s. 113.

odczytywane jako znak, który wskazuje, jak Chrystus umiłował Kościół oraz przez złączenie ich w jedno ciało reprezentuje zaślubiny Syna Bożego z naturą ludzką (zob. AL 72-73). Eucharystia, która jest sakramentem miłości ukazuje szczególny związek z miłością między mężczyzną i kobietą, złączonych węzłem małżeńskim. Wymiar eucharystyczny ma również wzajemne wyrażenie zgody, którą mąż z żoną wypowiadają w Chrystusie, i która czyni z nich wspólnotę życia i miłości (zob. SC 90; VD 3).

W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechizacji dla maturzystów należy zwrócić uwagę, że przymiotem małżeństwa jest również płodność. Szczególnie w obecnych czasach trzeba wracać do fundamentalnej prawdy o małżeństwie, a mianowicie, że „małżeństwo i miłość małżeńska z natury swej skierowane są ku płodzeniu i wychowywaniu potomstwa. Dzieci też są najcenniejszym darem małżeństwa i rodzicom przynoszą najwięcej dobra” (KDK 50). W Księdze Rodzaju Bóg udzielił błogosławieństwa płodności wszystkim istotom żywym, ale w sposób szczególny skierował je do człowieka: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną” (Rdz 1,28). Dar przekazywania życia, który znajduje wyraz w poczęciu i narodzinach dziecka, jest w Biblii postrzegany jako wyrazisty przejaw owocnej współpracy z Bogiem oraz otwarcia się na życiodajną obecność Boga w świecie. Małżonkowie w spełnianiu obowiązku, jakim jest przekazywanie życia i wychowywanie dzieci wiedzą, że jest to szczególna misja a oni są współpracownikami i jakby wyrazicielami miłości Boga. Dlatego winni to zadanie wypełniać w poczuciu ludzkiej i chrześcijańskiej odpowiedzialności, uwzględniając dobro swoje jak i dzieci już urodzonych, jak i przewidywanych (zob. KDK 50; por. DPSP 7).

Przekazywanie życia ludzkiego jest również dla człowieka wyzwaniem, dlatego główną i podstawową cechą winna być odpowiedzialność. Papież Paweł VI w encyklice *Humanae vitae* określił zasady odpowiedzialnego rodzicielstwa, którymi są: znajomość i poszanowanie procesów biologicznych oraz właściwych im funkcji; opanowanie przez rozum i wolę wrodzonych popędów i namiętności; uwzględnienie warunków fizycznych, ekonomicznych, psychologicznych i społecznych oraz uznanie swych obowiązków wobec Boga, siebie samych, rodziny i społeczeństwa, zachowując porządek rzeczy i hierarchii wartości (zob. HV 10). Odpowiedzialne rodzicielstwo, które jest jednym z głównych zadań małżeństwa może być w pełni zrozumiane tylko w świetle Objawienia, ponieważ prawda o rodzicielstwie została umieszczona w samym centrum stworzenia. Bóg jawi się tu jako Ojciec życia a ojcostwo człowieka jako misja współpracy ze stwórczym aktem Boga.

Wzorem odpowiedzialnego rodzicielstwa jest wzór posłuszeństwa wiary Maryi i Józefa (por. DPSP 12)⁹⁴.

1.4. Zadania małżeństwa

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego dla maturzystów należy ukazywać małżeństwo, którego celem jest dążenie do świętości małżonków⁹⁵. Należy zauważyć, że aby powstała rodzina, dążąca do świętości, to wcześniej mężczyzna i niewiasta muszą wstąpić w sakramentalny związek małżeński, który winien stanowić fundament rodziny. Rodzina ma stawać się wspólnotą życia i miłości, do czego potrzebna jest realizacja zadań, które stawiane są przed rodziną⁹⁶. Zalicza się do nich tworzenie wspólnoty osób, służbę życiu, udział w rozwoju społeczeństwa oraz uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła (FC 17). O zadaniach małżeństwa takich jak wychowanie do życia wspólnotowego, czy wprowadzenie do misji poucza *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, w ramach zadań katechezy (DKKKP 23).

Pierwszym z zadań stawianym rodzinie jest budowanie wspólnoty osób. Bóg, który jest miłością wyposażył człowieka w moc miłowania i uzdolnił go do życia we wspólnocie o czym świadczy tekst z Księgi Rodzaju: „Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam; uczynię mu zatem odpowiednią dla niego pomoc” (Rdz 2,18). Rodzina, jako wspólnota powstaje przez bezinteresowny dar z siebie. Święty Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* przypominał, że tworzenie wspólnoty osób jest pierwszym zadaniem rodziny chrześcijańskiej, a wewnętrzną zasadą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość, bo „bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób” oraz „bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota” (FC 18).

Komunia pomiędzy małżonkami, która ma swoje korzenie w naturalnym uzupełnianiu się mężczyzny i kobiety stanowi niepodzielną jedność komunii małżeńskiej oraz komunię nierozzerwalną (zob. FC 19-20). Dlatego to „w sakramencie małżeństwa Chrystus obdarza małżonków, a przez nich rodzinę chrześcijańską, darem nowej komunii miłości, która jest żywym i rzeczywistym obrazem jedności Kościoła, będącego

---

⁹⁴ A. Skreczko. *Rola Kościoła katolickiego w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców w Polsce*. Białystok: Trans Humana 2011 s. 79.

⁹⁵ W. Półtawska. *Miłość małżeńska jako zadanie całego życia. W świetle doświadczeń poradni małżeńskiej*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. 4 (4) 2010 s. 21.

⁹⁶ Por. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 84-85.

Mistycznym Ciałem Chrystusa⁹⁷. Małżeństwo osiąga swoją pełnię, gdy wydaje na świat dzieci. Wtedy ma miejsce uwieńczenie wspólnoty życia, która czyni małżonków jednym ciałem. Należy zwrócić uwagę, że nie jest najistotniejsze to, aby były to tylko dzieci urodzone w wyniku naturalnego współżycia małżonków. Ważne są również i te, które zechcieli rodzice przyjąć w ramach adopcji⁹⁸. Małżeństwo, które stanowi najgłębszą komunię osób jest fundamentem na którym powstają szersze komunie: rodziny, rodziców i dzieci, braci i sióstr pomiędzy sobą oraz domowników i innych krewnych. Zachowując pewną hierarchię w budowaniu wspólnoty, małżonkowie winni być świadomi swej roli wspólnototwórczej i odpowiedzialnie podjąć zadania budowania szerszej komunii. Wszyscy członkowie rodziny powinni budować komunię osób, tworząc z rodziny wspólnotę miłości i szkołę bogatszego człowieczeństwa (FC 21). Ta wspólnota osób jest zasadą wychowawczą „wszędzie tam, gdzie kształtuje się człowiek i chrześcijanin”, umożliwia postrzeganie drugiej osoby „jako „kogoś bliskiego”. Źródłem tej komunii jest rodzina, która winna odnajdywać siłę w Bogu. Podstawą w budowaniu takiej komunii jest wymiana wychowawcza między rodzicami i dziećmi, w której każdy z jej członków otrzymuje i obdarowuje innych⁹⁹.

Do istotnych postaw dla budowania komunii rodzinnej zalicza się zrozumienie, tolerancję, cierpliwość oraz wyrozumiałość i przebaczenie. Istotne jest również, aby uszanowane i rozwijane były takie wartości jak godność osoby ludzkiej a także możliwość odczytywania i realizacji swego powołania przez wszystkich członków rodziny¹⁰⁰.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego dla maturzystów należy podjąć się wyjaśnienia zadania rodziny dotyczącego służby życiu. Wspólnota małżeńska postrzegana jest jako wspólnota całego życia, którą tworzą mężczyzna i kobieta. Ze swej natury jest ona skierowana do zrodzenia i wychowania potomstwa (zob. KPK, kan. 1055 §1). Święty Jan Paweł II nauczał, że „przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę” (FC 86). W świetle tych słów trzeba zauważyć, że jednak zadania rodziny w służbie życiu stają się często trudniejsze i bardziej uciążliwe w dzisiejszych warunkach społecznych oraz ekonomicznych i kulturowych. Aby rodzina mogła wypełnić swoje powołanie pilnie potrzebuje pomocy i oparcia. To społeczeństwo

---

⁹⁷ A. Skreczko. *Zadania rodziny jako Kościoła Domowego*. „Rocznik Teologii Katolickiej” T. 8. R. 2009 s. 114.

⁹⁸ Por. A. Sorkowicz. *Polska rodzina i wychowanie w świetle nauczania Jana Pawła II*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2014 s. 145.

⁹⁹ Skreczko. *Zadania rodziny jako Kościoła Domowego*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. 8. R. 2009 s. 114.

¹⁰⁰ Paszkowski. *Rodzina bogatą wspólnotą życia i miłości. Zarys teologii małżeństwa i rodziny* s. 42.

i państwo winno udzielać pomocy rodzinom a Kościół winien rozwijać duszpasterstwo rodzin, którego zadaniem byłoby pobudzanie rodziny do odkrycia i przeżywania z radością i odwagą misji wyznaczonej jej przez Ewangelię życia (zob. EV 94). Święty Jan Paweł II mówił, że dziecko „jest ludzką osobą, zatem ma prawo do tego, aby rodzice nie skąpili mu daru z samych siebie, choćby wymagało to od nich szczególnego poświęcenia”, zaś odpowiedzialne rodzicielstwo wymaga, aby każde dziecko, niezależnie od tego czy było oczekiwanym, czy nie, było przyjęte. Powinna to być postawa gotowości przyjęcia każdego poczętego dziecka, które jest darem¹⁰¹. Moment w którym mężczyzna i kobieta, łącząc się z sobą „jako jedno ciało” jest ważny, gdyż to właśnie w nim oboje mogą stać się rodzicami, przekazując życie nowej ludzkiej istocie. Pod tym względem aspekty zjednoczenia małżeńskiego, jednoczący oraz prokreacyjny, nie mogą być rozdzielane w sposób sztuczny bez naruszenia wewnętrznej prawdy samego aktu (zob. LdR 12).

M.J. Scheeben był jednym z pierwszych teologów, który do tzw. sakramentów konsekuracyjnych zaliczył, oprócz chrztu, bierzmowania i kapłaństwa, także małżeństwo. Konsekracja daje małżonkom szczególne i trwałe stanowisko w Mistycznym Ciele, dzięki której stają się „organizmem Kościoła”, który jest przeznaczony do współpracy w realizowaniu nadprzyrodzonego zadania. Uzdalnia małżonków do budowania Kościoła przez rodzenie nowych jego członków¹⁰².

Zadaniem małżonków jest wypracowanie nowej rzeczywistości, dzięki której będą mogli osiąść zdolność opanowania egoizmu a życie traktować jak wspólną drogę do świętości. Dlatego każdy z małżonków ma zadanie podwójnego dojrzewania: własnego oraz do miłości. Aby małżonkowie otwarli sobie drogę do świętości muszą zaakceptować nierozzerwalność małżeństwa oraz osobę współmałżonka w jego odrębności. Ważna jest również pamięć o tym, że szczególną siłą jest łaska sakramentu małżeństwa, która uzdalnia człowieka do zrozumienia współmałżonka¹⁰³.

Małżonkowie winni też znać i posługiwać się metodami naturalnej regulacji poczęć, czyli metodami rozpoznawania płodności¹⁰⁴. Posługiwanie się tymi metodami uwzględnia prokreacyjny charakter aktu małżeńskiego, skłania do ofiarności oraz przyczynia się do wzrostu wzajemnej miłości małżeńskiej. Natomiast sztuczne metody i środki

---

¹⁰¹ Sorkowicz. *Polska rodzina i wychowanie w świetle nauczania Jana Pawła II* s.147-148.

¹⁰² Paszkowski. *Rodzina bogatą wspólnotą życia i miłości. Zarys teologii małżeństwa i rodziny* s. 37

¹⁰³ Półtawska. *Miłość małżeńska jako zadanie całego życia. W świetle doświadczeń poradni małżeńskiej*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. 4 (4) 2010 s. 19-21.

¹⁰⁴ Por. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 75-76.

antykonceptyjne są moralnie niedozwolone ponieważ negują prokreatywne znaczenie aktu małżeńskiego i niszczą osobowe zjednoczenie męża i żony¹⁰⁵.

Święty Jan Paweł II, poruszając problematykę odpowiedzialnego rodzicielstwa, nawiązał do nauczania Pawła VI, który podkreślał, że „odpowiedzialne rodzicielstwo” wpisane jest w tematykę „cywilizacji miłości” (zob. HV 10). Jan Paweł II pouczał, że odpowiedzialność za życie spoczywa na rodzinie, ponieważ wypływa ono z samej natury rodziny, jako wspólnoty życia i miłości. Najbardziej rozwinięte rozważania Papieża na temat cywilizacji miłości znajdujemy w jego *Liście do Rodzin*, w którym m.in. zadanie budowania tej cywilizacji powierza młodzieży, bo to ona jest przyszłością i nadzieją świata, ona również jest wrażliwa na doświadczenie miłości, prowadzącej do zakładania rodziny i współpracy z Bogiem Stwórcą (zob. LdR 6). Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego dla maturzystów należy przypominać, że służba życiu to nie tylko wydanie na świat potomstwa, ale i jego wychowanie. Sobór Watykański II w jednym z dokumentów naucza, że „rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, w najwyższym stopniu są obowiązani do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców. To zadanie wychowawcze jest tak wielkiej wagi, że jego ewentualny brak z trudnością dałby się zastąpić” (DWCH 3).

Misją małżonków jest to, aby otaczać życie troską, zaś jej przejawem winny być działania małżonków wyrażające się w ochronie każdego ludzkiego życia od chwili jego poczęcia aż do naturalnej śmierci. Istotna jest też dbałość rodziców i opiekunów prawnych o kulturalne i religijne wychowanie dzieci, obrona godności i należytej autonomii rodziny, adopcja lub wzięcie pod opiekę dzieci opuszczonych i porzuconych. Wśród innych rozwiązań może być zrzeczenie się w organizacjach, które starają się tak oddziaływać na prawodawstwo i na instytucje państwowe, aby w żaden sposób nie naruszyły one prawa do życia¹⁰⁶.

Katechizm Kościoła Katolickiego przypomina, że rodzina jest podstawową komórką życia społecznego i wspólnotą, w której od najmłodszych lat dzieciom winno wpajać się wartości moralne, oddawanie czci Bogu oraz umiejętność odpowiedzialnego korzystania z daru wolności. To rodzice ponoszą odpowiedzialność za wprowadzenie w życie społeczne swoich dzieci (zob. KKK 2207). Rodzina jest podmiotem, który bardziej niż inne społeczności, np. naród, państwo czy społeczeństwo, ma obowiązek wychowania

---

¹⁰⁵ Por. Skreczko. *Zadania rodziny jako Kościoła Domowego*. „Rocznik Teologii Katolickiej” T. 8. R. 2009 s. 118.

¹⁰⁶ Por. Paszkowski. *Rodzina bogatą wspólnotą życia i miłości. Zarys teologii małżeństwa i rodziny* s. 43-44.

do życia społecznego (zob. LdR 15). Należy zauważyć, że rodzina również oczekuje od społeczeństwa zaakceptowania jej jako społecznego podmiotu, który związany jest z tożsamością każdego małżeństwa i rodziny. Tylko związek mężczyzny i kobiety, tworzący wspólnotę, otwarty na potomstwo, winien być uznany za małżeństwo. Niestety, są związki międzyludzkie, które nie mogą być uznane społecznie jako małżeństwo, ponieważ są groźne dla przyszłości ludzkiej rodziny i społeczeństw. Święty Jan Paweł II podkreślał, że naród złożony z mocnych rodzin, tj. rodzin świadomych swojego powołania i posłannictwa jest narodem prawdziwie suwerennym i duchowo mocnym. Odsunięcie rodziny na dalszy plan czy wycofanie jej z przestrzeni społecznej, oznacza niszczenie autentycznej substancji społecznej (zob. LdR 17).

Zadaniem społecznym małżeństwa i rodziny jest przede wszystkim prokreacja i edukacja. W ramach tego zadania małżeństwa winny pozostać wspólnotą otwartą na inne małżeństwa, rodziny i społeczeństwo oraz realizować podstawowe zadania społeczne (zob. FC 44).

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego należy przekazywać maturzystom, że rodziny winny również być obecne w miejscach kształtowania kultury, w szkołach, ośrodkach wychowawczych oraz środowiskach twórców kultury. Małżeństwa i rodziny chrześcijańskie winny troszczyć się szczególnie o rozwój kultury moralnej. Chodzi tu o katechizację, tworzenie i utrzymywanie katolickich stacji radiowych i telewizyjnych, wydawanie czasopism oraz wspieranie szkół katolickich. Z zadaniami społecznymi rodziny, ściśle korelują zadania społeczeństwa. Takie społeczności jak państwowa, narodowa czy kościelna winny angażować się na rzecz poprawienia znaczenia rodziny w społeczeństwie. Wszystkie one muszą mieć świadomość, że ich przyszłość zależy przede wszystkim od rodzin, które je tworzą. Społeczności te winny otaczać rodzinę specjalną opieką, pamiętając o relacji współzależności i wzajemności, w jakiej pozostają one wobec rodziny¹⁰⁷.

Rodzina jest właściwym miejscem kształtowania cnót. Człowiek uczy się w niej rezygnacji z czegoś, na rzecz potrzebującego bliźniego, zdrowego osądu oraz panowania nad sobą. Postawy te są przesłanką prawdziwej wolności i zdrowego społeczeństwa (zob. KKK 2223). Rodziny winny również podejmować różnego rodzaju dzieła dobrotliwe, zwłaszcza dla ubogich, tworzyć tradycje kultury współżycia i współdziałania

---

¹⁰⁷ Por. Tamże s. 47.

ludzkiego, przestrzegać gościnności i pomocy wzajemnej, a także podejmować odpowiedzialność za zmiany dokonujące się w społeczeństwie¹⁰⁸.

Do zadań społecznych rodziny należy także zabieganie o to, aby instytucje państwa nie tylko nie naruszały praw i obowiązków rodziny, ale by je popierały i broniły. Państwo, zobowiązane jest do przestrzegania wobec rodziny zasady pomocniczości, w myśl której nie może i nie powinno ono pozbawiać rodziny takich zadań, które może ona wypełnić sama. Troską państwa winno być niesienie pomocy gospodarczej, społecznej, pedagogicznej oraz politycznej i kulturalnej, niezbędnej do tego, aby rodziny mogły sprostać ciężącym na nich zadaniom (zob. FC 44-45)¹⁰⁹.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego na katechezie dla maturzystów należy pouczyć o ważności zadania rodziny chrześcijańskiej jakim jest budowanie Królestwa Bożego poprzez udział w życiu i posłannictwie Kościoła. O tym zadaniu przypomina Sobór Watykański II nauczając, że „rodzina winna dzielić się wspólnie swym bogactwem duchowym z innymi rodzinami. Toteż rodzina chrześcijańska, ponieważ powstaje z małżeństwa, będącego obrazem i uczestnictwem w miłosnym przymierzu Chrystusa i Kościoła, przez miłość małżonków, ofiarną płodność, jedność i wierność, jak i przez miłosną współpracę wszystkich członków, ujawniać będzie wszystkim żywą obecność Zbawiciela w świecie oraz prawdziwą naturę Kościoła” (KDK 48). Rodzina chrześcijańska jest tak wpisana w tajemnicę Kościoła, że staje się uczestnikiem zbawczego posłannictwa samego Kościoła w ten sposób, że małżonkowie i rodzice chrześcijańscy na mocy sakramentu, mają własny dar wśród Ludu Bożego. Otrzymują oni miłość Chrystusa, stając się wspólnotą „zbawioną”, ale powołani są również by tę miłość przekazywać braciom, stając się w ten sposób wspólnotą „zbawiającą”. Rodzina chrześcijańska winna stawać się symbolem oraz świadectwem i uczestnikiem macierzyństwa Kościoła (zob. FC 49). Należy pamiętać, że udział rodziny chrześcijańskiej w posłannictwie Kościoła, trzeba teraz zobrazować w potrójnym odniesieniu do Jezusa Chrystusa Proroka, Kapłana i Króla i ukazać rodzinę chrześcijańską jako wspólnotę

---

¹⁰⁸ Wprawdzie domeną działalności Kościoła jest głoszenie Ewangelii i jej przepowiadanie światu. Jednak Kościół nie dystansuje się od obecności i zaangażowania w takie dziedziny jak kultura, gospodarka czy polityka, co należy rozumieć i rozważać w imię zasady autonomii rzeczywistości ziemskiej oraz mając na uwadze właściwą misję Kościoła. Dlatego Kościół ma być obecny w tych dziedzinach przede wszystkim w osobach chrześcijan, którzy tworzą wspólnotę Kościoła. Zob. M. Fiałkowski. *Stosunek Kościoła do świata*. W: *Teologia pastoralna*. T. 1. *Teologia pastoralna fundamentalna*. Red. R. Kamiński. Lublin: Wydawnictwo ATLA 2 2000 s. 270.

¹⁰⁹ Por. P. Bortkiewicz. *Dobro rodziny kryterium zasady pomocniczości*. „Teologia i Moralność”. T. 11. 2012 s. 19-34.

wierzącą i ewangelizującą, wspólnotę w dialogu z Bogiem oraz wspólnotę w służbie człowiekowi (por. DDR 51, 60; FC 50)¹¹⁰.

Należy podkreślić, że rodzinie przypada szczególna rola w dziele ewangelizacji, ponieważ ma być ona wspólnotą ewangelizowaną i ewangelizującą, dlatego ma być święta i uświęcająca, ma wyrastać z sakramentalnego obdarowania (zob. DDR 60). Każdy sakrament przyjmowany przez człowieka jest źródłem zobowiązań moralnych, także sakrament małżeństwa, który powołuje do świadectwa o Chrystusie i Jego miłości. Rodzina jest zatem podmiotem ewangelizacji, jedną z podstawowych wspólnot, która ma okazję by ewangelizować (por. DDR 64). Rodzina winna jednak odkryć swoją podmiotowość i odpowiedzialność, co jest najważniejszym zadaniem Kościoła. Kościół podkreśla, że jednym z głównych elementów ewangelizacji jest temat małżeństwa i rodziny (por. EN 6). Uznając podmiotowość rodziny należy akcentować, że powinna ona być również nieustannie ewangelizowana, by odkrywać „ewangelię rodziny”. Chodzi o pogłębienie lub odnowienie poczucia odpowiedzialności każdej rodziny za dzieło ewangelizacji¹¹¹. Uznanie „ewangelii rodziny” wymaga od małżonków i rodziców posłuszeństwa wiary, ponieważ tylko w świetle wiary mogą oni odkryć i przeżywać radość z faktu, iż są szczególnym znakiem przymierza miłości Boga z ludźmi. W tym właśnie jest zawarta nowość znaku i misji, w której uczestniczy rodzina¹¹².

Święty Jan Paweł II zwracał również uwagę, że „rodzina chrześcijańska, będąc ‘Kościółem domowym’, jest naturalną i podstawową szkołą wiary” (ChL 62). Papież podkreślał, że to rodzice w sakramencie małżeństwa otrzymują łaskę i zadanie, aby po chrześcijańsku wychować dzieci, wobec których świadczą i którym przekazują wartości ludzkie i religijne (zob. ChL 62). Dekret o apostołstwie świeckich przypomina, że małżonkowie chrześcijańscy są dla siebie i swoich bliskich współpracownikami łaski

---

¹¹⁰ Por. M. Fiałkowski. *Rodzina Kościołem domowym*. W: *Teologia pastoralna*. T. 1. *Teologia pastoralna fundamentalna* s. 173-176; Cz. Krakowiak. *Funkcja kapłańska rodziny – liturgia domowa*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 245-264; W. Przygoda. *Funkcja królewska rodziny – apostołat w rodzinie i przez rodzinę*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 281-292; K. Wolski. *Funkcja prorocka rodziny – katecheza w rodzinie*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 293-304.

¹¹¹ Por. A. Skreczko. *Ewangelizacja w rodzinie i przez rodzinę*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. 6:2007 s. 118-128; W. Śmigiel. *Rodzina wspólnotą ewangelizowaną i podmiotem ewangelizacji*. „Łódzkie Studia Teologiczne”. T. 23 (2014) 3 s. 53-63; I. Celary. *Kościół domowy jako wspólnota wierząca i ewangelizująca*. „Perspectiva”. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne. R. 7:2008 Nr 2 (13) s. 30-43.

¹¹² K. Jeżyna. *Rodzina chrześcijańska w misji nowej ewangelizacji*. „Studia Theologica Varsaviensia” UKSW 1/2015 s. 58-61.

i świadkami wiary. Powinni słowem i przykładem przygotowywać swoje dzieci do życia chrześcijańskiego i apostołskiego, pomagając rozpoznawać ich powołanie (zob. DA 11)¹¹³.

Rodzice są pierwszymi katechetami swoich dzieci z racji chrztu, bierzmowania i sakramentu małżeństwa, dlatego ich obowiązkiem jest przekazać wiarę przyszłym pokoleniom. Rodzinna katecheza wyprzedza inną formę katechezy, lub jej towarzyszy, poszerza ją i poniekąd upraktycznia (zob. CT 68). Może ona przybierać różne formy od prostych gestów religijnych do systematycznego zaznajamiania z prawdami wiary. Rodzice powinni rozmawiać z dziećmi na tematy religijne, szczególnie, gdy pojawiają się wątpliwości lub w obliczu ważnych wydarzeń religijnych, rodzinnych. Chcąc sprostać temu zadaniu rodzice muszą posiadać dobrą znajomość prawd wiary i nieustannie wiarę pogłębiać (por. EN 21). Rodzina jako *domowy Kościół* to również miejsce regularnego czytania i rozważania Pisma świętego, korzystania z dobrej książki czy prasy religijnej¹¹⁴. Dlatego też papież Franciszek w adhortacji apostołskiej *Gaudete et exsultate* zwraca uwagę na niebezpieczeństwa ideologiczne, które mogą doprowadzić do popełnienia błędu odnośnie do życia wiarą. Wskazuje on, że pewne ideologie „sugerują chrześcijanom, oddzielanie tych wymagań Ewangelii od osobistej relacji z Panem, od wewnętrznej jedności z Nim, od łaski. W ten sposób przekształca się chrześcijaństwo jedynie w jakąś organizację pozarządową, pozbawiając ją tej wspaniałej duchowości” (GE 100). Papież przytacza przykład świętych, którzy zaufali Bogu, modlitwie i czytaniu Ewangelii. Te praktyki „nie pomniejszyły pasji i skuteczności poświęcenia się dla bliźniego. Wręcz przeciwnie” (zob. GE 100).

Na szczególnie ważne zadanie rodziny w Kościele zwrócił uwagę Papież Franciszek w adhortacji apostołskiej *Amoris laetitia* a mianowicie „na powierzenie małżeństwom dojrzałym zadania towarzyszenia małżeństwom młodszym w swoim sąsiedztwie, aby się z nimi spotykały, towarzyszyły w ich początkach i zaproponowały drogę rozwoju” (AL 230). Chodzi o to, że tempo współczesnego życia spowodowało, iż duszpasterstwo rodzin winno być zasadniczo misyjne, czyli będące blisko ludzi (zob. AL 230). W Orędziu na Światowy Dzień Misyjny 2018 roku, zwracając się do młodych wezwał ich, aby nie lękali się Chrystusa i Jego Kościoła, bo tu jest skarb, który napełnia życie radością, gdzie można odnaleźć fundament marzeń i siłę, by je realizować.

---

¹¹³ Komisja Duszpasterska Episkopatu Polski. *Nowa ewangelizacja u progu Trzeciego Tysiąclecia. Program duszpasterski na rok 2000/2001*. Katowice: Księgarnia Św. Jacka 2000 s. 131-134, 229-230.

¹¹⁴ M. Fiałkowski. *Rodzina Kościołem Domowym*. W: *Teologia pastoralna*. T. I. *Teologia pastoralna fundamentalna*. Red. R. Kamiński. Lublin: Wydawnictwo ALTA 2 2000 s. 173.

Papież przypomniał, że przekazywanie wiary, będące istotą misji Kościoła, odbywa się przez «zarażanie» miłością i wyrażanie na nowo sensu i pełni życia przez radość i entuzjizm. Franciszek podkreślił, że obojętność na wiarę a wręcz nienawiść do boskiej pełni życia to dziś najbardziej opustoszałe peryferie człowieczeństwa potrzebującego Chrystusa¹¹⁵.

Jednym z zadań czwartego etapu edukacyjnego, czyli szkoły ponadgimnazjalnej jest wychowanie do życia wspólnotowego m.in. poprzez ukazanie zasad życia w społeczeństwie, ukazanie małżeństwa jako wspólnoty życia i miłości a co za tym idzie, ukazanie małżeństwa jako wspólnoty miłości i służby¹¹⁶.

2. Problematyka rodzinna w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego

Rodzina w świecie chrześcijańskim postrzegana jest jako wspólnota życia i miłości, którą tworzą małżonkowie i ich dzieci. We współczesnych czasach rodzina staje przed wieloma wyzwaniami. Papież Franciszek w adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia* zwraca uwagę, że oprócz kryzysów powszechnych i osobistych w życiu rodzinnym „dołączają się do tego okoliczności nieoczekiwane, które mogą zakłócić życie rodzinne i wymagają procesu przebaczenia i pojednania” (AL 236).

Podejmując problematykę rodziny należy zauważyć, że istotny wpływ na jej funkcjonowanie wywarły również przemiany społeczne i ustrojowe dokonujące się na przestrzeni ostatnich lat. Spowodowały one, że poprawiło się funkcjonowanie rodziny pod względem ekonomicznym, społecznym czy kulturowym, jednak z drugiej strony współczesna rodzina musi mierzyć się z problemami i wyzwaniami, dotyczącymi wielu aspektów jej funkcjonowania. Nie zmienia to jednak faktu, że rodzina nadal dla wielu ludzi stanowi najwyższą wartość i jest najważniejszym celem życia.

Święty Jan Paweł II w *Liście do rodzin* pisał, że rodzina „ jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą” (LdR 2). Dlatego podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, w ramach katechezy szkolnej należy podkreślać, jak wielką wartość dla człowieka stanowi rodzina. Wśród poruszanych problemów nie powinno zabraknąć tematyki ukazującej rodzinę jako wspólnoty życia i miłości, realizacji przez

---

¹¹⁵ Por. Franciszek. *Wraz z młodymi nieśmy wszystkim Ewangelię*. Orędzie Papieża Franciszka na Światowy Dzień Misyjny 2018 r. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/misyjny2018_20052018.html (dostęp 14.04.2019).

¹¹⁶ Zob. Konferencji Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2010 s. 77-78.

rodziców powołania do macierzyństwa i ojcostwa, pogłębiania wiary poprzez praktykowanie modlitwy w rodzinie, uczestnictwo w liturgii a także wypełniania podstawowych funkcji rodziny¹¹⁷.

2.1. Rodzina wspólnotą życia i miłości

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego na katechizacji w szkole średniej należy ukazywać zagadnienia związane z rodziną. Rodzina jest wspólnotą zbudowaną na małżeństwie, które będąc głęboką jednością życia, wyrastającą z dopełniania się mężczyzny i kobiety tworzących nierozdzielny, dobrowolnie zawarty, publicznie wyrażony związek małżeński, jest otwarta na przekazywanie życia i przyjęcie potomstwa. A zatem, małżeństwo dwojga ludzi staje się rodziną z chwilą poczęcia o następnie urodzenia się pierwszego dziecka¹¹⁸.

Sobór Watykański II w swoim nauczaniu ukazuje głęboką prawdę o małżeństwie i rodzinie stwierdzając, że jest to „głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej ustanowiona przez Stwórcę i unormowana Jego prawami, zawiązuje się przez przymierze małżeńskie, czyli przez nieodwołalną osobistą zgodę” (KDK 48, por. DPSP 13). Wskazanie na małżeństwo, jako na „głęboką wspólnotę życia i miłości” pozwala stwierdzić, że słowa te są dla oznaczenia istoty małżeństwa, a następnie rodziny, wartościami zasadniczymi¹¹⁹. Dlatego Sobór Watykański II w swoim nauczaniu zwraca uwagę, że „Bóg nie stworzył człowieka samotnym, gdyż od początku «mężczyznę i niewiastę stworzył ich» (Rdz 1,27), a zespolenie ich stanowi pierwszą formę wspólnoty osób (KDK 12, 50-51)¹²⁰.

Do soborowego nauczania nawiązał również Święty Jan Paweł II, zwracając uwagę, że „pośród tych wielu dróg rodzina jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą. Jest drogą powszechną, pozostając za każdym razem drogą szczególną, jedyną i niepowtarzalną, tak jak niepowtarzalny jest każdy człowiek. Rodzina jest tą drogą, od której nie może on się odłączyć. Wszak normalnie każdy z nas w rodzinie przychodzi na świat, można więc powiedzieć, że rodzinie zawdzięcza sam fakt bycia człowiekiem” (LdR

---

¹¹⁷ Por. Z.S. Iwański. *Problematyka rodzinna w katechezie szkolnej*. „Kultura i Edukacja”. 1996 Nr 2 s. 93-98; S. Dziekoński. *Problematyka rodzinna w wybranych podręcznikach do katechezy i nauczania religii*. „Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża”. T. 21 (2003) s. 169-182.

¹¹⁸ W. Tabaczyński. *Rodzina*. SMR s. 388; por. J. Szymczak. *Definicje rodziny*. SRodz 2002 R. 6. Nr 2 (11) s. 151-165.

¹¹⁹ Por. *Świadczę o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 78-82.

¹²⁰ Zob. K. Majdański. *Wspólnota życia i miłości. Zamyśl Boży o małżeństwie i rodzinie*. Łomianki: Fundacja „Pomoc Rodzinie” 2001 s. 22-23.

2). Dlatego na fundamencie nauczania Kościoła należy wyszczególnić podstawowe cele rodziny. Pierwszym z nich jest ukierunkowanie wspólnoty rodziny na źródło i wychowanie potomstwa, zaś drugi cel rodziny realizowany jest poprzez miłość małżeńską ukierunkowaną na dobro i wzajemną pomoc małżonków (por. DPSP 10)¹²¹.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy zwrócić uwagę, że rodzina jako wspólnota nie jest tylko dziełem umowy społecznej, ale jej tworzenie opiera się o fundament natury ludzkiej. Jako wspólnota osób wymaga ona od swych członków, przede wszystkim rodziców lub opiekunów, integralnego podejmowania działań na rzecz miłości i wychowania. Jednak w odniesieniu do definicji małżeństwa i rodziny jako „wspólnoty” kardynał K. Wojtyła zauważył, że potrzebne jest nowe pojęcie, którym winno być *communio*¹²².

Wspólnotowy charakter małżeństwa oznacza jedność dwóch dotąd odrębnych indywidualności jakie stanowią mąż i żona, jak i jedność celów dla jakich małżeństwo zostało zawarte. Rodzina jako rzeczywistość ludzka zakorzeniona jest w tajemnicy stwórczej miłości Boga. Rozpatrujemy ją w aspekcie Bożego powołania skierowanego do człowieka, gdyż domaga się tego postępująca laicyzacja społeczeństw¹²³. W dokumencie *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* czytamy, że „sakramentalny związek małżeński jest sposobem związania się z Bogiem, formą pójścia za Chrystusem – jednym słowem właściwą małżonkom drogą do świętości” (SPMR 30). Dlatego należy coraz dobitniej przypominać o roli rodziny w odniesieniu do jej pierwotnego planu, jako wspólnoty wzajemnie uświęcających się osób¹²⁴.

Stary Testament ukazuje plan Boga wobec małżeństwa. Bóg stworzył mężczyznę i kobietę, aby żyli ze sobą i dla siebie: „Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam” (Rdz 2,18). Mężczyźnie Bóg daje niewiastę, która jest „ciałem z jego ciała” (Rdz 2,23). Jest mu równa i najbliższa, przez co wyraża się ich komplementarność. Niewiasta została

---

¹²¹ Por. A. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*. Przekł. P. Rak. Kraków: Wydawnictwo M 2002 s. 325.

¹²² „Komunia osób” (łac. *cum* – wspólnie, razem z, *munus* – powinność, obowiązek, zadanie). Określa się sposób bytowania i działania osób we wzajemnym odniesieniu, przez co siebie potwierdzają i afirmują wzajemnie oraz tworzą najściślejszą wspólnotę. Propozycja użycia pojęcia *communio personarum* zamiast wspólnoty jest odpowiedzią na dwie skrajności w podejściu do relacji międzyludzkich: kolektywizmu, w którym gubi się podmiotowość osoby, oraz skrajnego indywidualizmu, który neguje wartość wspólnoty bądź też traktuje ją jako zagrożenie. *Communio personarum* chroni z jednej strony przed zafałszowaniem personalizmu przez indywidualistyczną wizję człowieka, a z drugiej strony przed zagubieniem osobowych relacji wskutek zredukowania wspólnoty do depersonalizującego kolektywizmu. Zob. http://www.centrumjp2.pl/wikijp2/index.php?title=%22Communio_personarum%22 (dostęp 24.04.2019).

¹²³ Por. G. Pyżlak. *Marriage as a vocation*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. XV/2 2016 s. 161-178.

¹²⁴ A. Kotlarka-Michalska. *Małżeństwo jako związek, wspólnota, instytucja, podsystem i rodzaj stosunku społecznego*. „Roczniki Socjologii Rodziny”. T. 10 (1998) s. 54-58.

dana mężczyźnie jako „pomoc”, „dlatego to mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swą żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem” (Rdz 2,24). Ujęcie wspólnotowe oznacza jedność działań, wspólnotę egzystencji, wspólne gromadzenie dóbr, współdziałanie, wspólne planowanie i realizowanie zadań oraz wypracowywanie strategii wspólnego życia¹²⁵.

Ważną misją, jaką mają do spełnienia małżonkowie, jest służba życiu. Wspólnota życia jaką tworzą kobieta i mężczyzna skierowana jest ze swej natury do zrodzenia i wychowania potomstwa. Tę prawdę wyraźnie akcentuje Sobór Watykański II nauczając, że „małżeństwo i miłość małżeńska z natury swej skierowane są ku płodzeniu i wychowywaniu potomstwa. Dzieci też są najcenniejszym darem małżeństwa i rodzicom przynoszą najwięcej dobra” (KDK 50). Małżonkowie jako współpracownicy Boga Stwórcy zostali powołani do przekazywania życia. Dlatego w przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy szkolnej należy wskazać maturzystom na moment rozpoczęcia życia i uczenia szacunku do niego¹²⁶. Życie człowieka rozpoczyna się w momencie poczęcia. Jest to zarówno fakt biologiczny jak i medyczny a przede wszystkim niepodważalny. Przyjęcie go do wiadomości powinno, niezależnie od wyznawanego światopoglądu, prowadzić do bezwarunkowego szacunku wobec życia każdej poczętej istoty ludzkiej (por. DPSP 31)¹²⁷.

W życiu człowieka ważne jest zatem właściwe odniesienie do daru płciowości. Z chrześcijańskiego punktu widzenia płciowość ludzką należy odczytać w kontekście aktu stwórczego Boga, który stworzył kobietę i mężczyznę. Bóg obdarował człowieka możliwością przekazywania życia. Płciowość ludzka zawiera w sobie zróżnicowanie płci, cielesność oraz aktywność seksualną. Jest ona człowiekowi dana i zadana. Dzięki płciowości człowiek może być darem dla drugiego człowieka, ponieważ męskość ubogaca kobiecość i odwrotnie, kobiecość ma wiele do zaoferowania męskości. Aby być dla siebie darem, płciowość każdej z osób musi być zintegrowana przez miłość. Jednym z przejawów ludzkiej płciowości jest seksualność. Dojrzałe przeżywanie i kierowanie własną

---

¹²⁵ Por. A. Dakowicz. *Powodzenie małżeństwa. Uwarunkowania psychologiczne w perspektywie transgresyjnego modelu Józefa Kozielskiego*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana 2014 s. 21-23; M. Pohl. *Małżeństwo – sakrament wspólnego życia*. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZR/rozaniec201107_malzenstwo.html (dostęp 25.04.2019).

¹²⁶ Por. T. Zadykiewicz. *Początek ludzkiego życia – z perspektywy nauczania Kościoła katolickiego. Próba określenia oraz konsekwencje etyczne*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. XIII/1 rok 2014 s. 241-250.

¹²⁷ Z. Bielańska-Osuchowska. *Jak zaczyna się życie człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1994

s. 37; Zarembski. *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologicznopastoralne* s. 293-316.

seksualnością jest związane z integracją w sferze płciowości. Dlatego stopniowe poznawanie własnej seksualności, aby służyła rozwojowi człowieka, wymaga pracy nad sobą, natomiast w małżeństwie wymaga również wzajemnej pomocy małżonków w tym zakresie¹²⁸.

Misja małżonków i rodziców w odniesieniu do życia i szacunku wobec niego jest szczególnie ważna wobec współczesnych zagrożeń, m. in. aborcji, eutanazji i *in vitro*. Chociaż aborcja jest ukazywana jako zabieg medyczny przerywający ciążę, którego potrzebują kobiety, np. z powodu ryzyka zdrowotnego lub uszkodzenia płodu czy niechcianej ciąży, to jednak nauczanie Kościoła jest niezmiennie. Kościół naucza, że „życie ludzkie jest święte, ponieważ od samego początku domaga się «stworczego działania Boga» i pozostaje na zawsze w specjalnym odniesieniu do Stwórcy, jedyne swego celu. Sam Bóg jest Panem życia, od jego początku aż do końca. Nikt, w żadnej sytuacji, nie może rościć sobie prawa do bezpośredniego niszczenia niewinnej istoty ludzkiej” (DV 5). Aborcja, podobnie jak eutanazja, w nauczaniu Kościoła katolickiego jest wykroczeniem przeciwko piątemu przykazaniu „nie zabijaj”, które zakazuje zabójstwa bezpośredniego i zamierzonego.

W świetle polskiego prawa karnego (Kodeks Karny, art. 152) aborcja jest przestępstwem. W zależności od okoliczności za jej wykonanie lub ułatwienie grozi kara do trzech lat pozbawienia wolności. Natomiast jeśli dziecko było zdolne do samodzielnego przeżycia poza łonem matki, według Kodeksu karnego kara wynosi od 6 miesięcy do 8 lat, a jeśli w wyniku aborcji matka zmarła, kara może wynieść nawet 10 lat. Jeśli zabite dziecko było zdolne do samodzielnego przeżycia poza łonem matki, sprawca może trafić do więzienia na okres od 2 do 13 lat. W prawie karnym wymienione są również trzy sytuacje, kiedy dopuszczalne jest wykonanie aborcji: gwałt, ciężkie i nieodwracalne uszkodzenie płodu oraz jeśli ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety¹²⁹.

---

¹²⁸ J. Pulikowski. *Wartość współżycia małżeńskiego. O pielęgnowaniu sfery płciowości*. Poznań: Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima 2001 s. 18-19.

¹²⁹ Wejście w życie ustawy z 7 stycznia 1993 o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży ograniczyło dostęp do zabiegów przerywania ciąży. Odtąd można dokonywać legalnej aborcji przy zaistnieniu jednej z określonych przesłanek: 1. ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej, 2. badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu, 3. zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego, 4. w przypadku małoletniej lub kobiety ubezwłasnowolnionej całkowicie, do dokonania aborcji wymagana jest zgoda przedstawiciela ustawowego na piśmie. W przypadku małoletniej powyżej 13. roku życia wymagana jest także jej pisemna zgoda; jeżeli ma poniżej 13 lat, wymagana jest zgoda sądu opiekuńczego, a małoletnia ma prawo do wyrażenia własnej opinii. Zob. (Dz.U. z 1993 r. nr 17 poz. 78).

Zapłodnienie *in vitro* jest procesem, podczas którego dochodzi do ręcznego połączenia komórek jajowych i plemników na płytce laboratoryjnej. Jeśli dojdzie do zapłodnienia, embriion umieszczany jest w macicy kobiety. Kościół katolicki w swoim nauczaniu przedstawia jasne stanowisko wobec *in vitro*, w którym przypomina: „Techniki te, praktykowane w ramach małżeństwa (sztuczna inseminacja i sztuczne zapłodnienie homologiczne), są być może mniej szkodliwe, jednakże pozostają one moralnie niedopuszczalne¹³⁰. Powodują oddzielenie aktu płciowego od aktu prokreacyjnego” (KKK 2377). Również polscy biskupi w dokumencie *Shućyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* zwracają uwagę, że nie wszystko co jest technicznie możliwe, można uznać za moralnie dopuszczalne (SPMR 25). Odnosząc się również do traktowania „ludzkiego embriionu jak zwykłego zbioru komórek” w sytuacji zapłodnienia *in vitro*, biskupi zadają pytania: czy naprawdę godne jest poczęcie człowieka w laboratorium? oraz czy człowiek może być „powoływany do życia” „na zamówienie”?¹³¹.

Prawo do przekazywania życia rodzice winni wypełniać w poczuciu ludzkiej i chrześcijańskiej odpowiedzialności oraz z pełnym szacunkiem wobec Boga. Ponieważ rodzice są tymi, którzy przekazują życie dzieciom, ponoszą również odpowiedzialność za wychowanie potomstwa. Dlatego małżonkowie winni otaczać życie troską od chwili jego poczęcia aż do naturalnej śmierci. Ważne jest również, aby w procesie budowania wspólnoty rodzinnej były uszanowane i rozwijane godność i powołanie wszystkich członków rodziny (DPSP 9)¹³².

Małżeństwo jest powszechnie akceptowaną formą wspólnego życia kobiety i mężczyzny, a także najczęściej przyjmowanym sposobem budowania wspólnoty rodzinnej. Małżonkowie, aby obdarowywać się miłością we wspólnocie rodzinnej winni ją

---

¹³⁰ Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i godności jego przekazywania *Donum vitae*, zwraca uwagę, że sztuczne zapłodnienie heterologiczne jest niedopuszczalne, ponieważ: „przekazywanie życia przez mężczyznę i kobietę, współpracujących z mocą Stwórcy, powinno być owocem i znakiem wzajemnego oddania osobowego małżonków, ich miłości i małżeńskiej wierności. Wierność małżonków w jedności małżeńskiej pociąga za sobą wzajemne poszanowanie prawa do stania się ojcem i matką wyłącznie w ramach ich związku. Dziecko ma prawo do tego, by zostać poczęte, być noszone w łonie matki, narodzone i wychowane w małżeństwie” (DV II.A.1).

¹³¹ W sprawie *in vitro* Episkopat Polski wydał co najmniej cztery ważne dokumenty bioetyczne, podkreślając swoje krytyczne stanowisko wobec procedury *in vitro*. Mimo krytycznego stosunku do tej procedury, m.in. ze względu na traktowanie w niej dzieci jako przedmiotów ludzkiego działania, Episkopat Polski stanowczo podkreślił, że dzieci powołane w ten sposób do życia „należy przyjąć z miłością i szacunkiem, na który zasługują tak samo jak dzieci poczęte naturalnie”. Zob. *Stanowisko Episkopatu Polski w sprawie in vitro*. W: <https://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,21801,stanowisko-episkopatu-polski-ws-invitro.html> (dostęp 19.04.2019).

¹³² Por. B. Drożdż. *Troska o godność małżeństwa i rodziny w perspektywie 50-lecia Konstytucji „Gaudium et spes”*. „Studia Pastoralne”. Rocznik Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. R. 11. Nr 11 (2015) s. 257-263.

pielęgnować. Dojrzała miłość małżonków przekłada się na ich związek, gdy ufają sobie wzajemnie i okazują szacunek oparty na godności i wolności oraz nie dopuszczają do jej zdrady. Święty Jan Paweł II w swoim nauczaniu ukazywał, że „to miłość właśnie sprawia, że człowiek urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie. Miłość bowiem jest daniem i przyjmowaniem daru. Nie można jej kupować ani sprzedawać. Można się nią tylko wzajemnie obdarowywać” (LdR 11). Również Benedykt XVI wypowiadając się na temat miłości uważał, że „kto chce dawać miłość, sam musi ją otrzymywać w darze” (DCE 7). Miłość zatem polega nie tylko na poświęcaniu się dla drugiej osoby, na dawaniu siebie, ale także na przyjmowaniu daru. Miłość przyjmowana od innych osób oraz ofiarowana ludziom jest zatem najważniejszą potrzebą, której nie da się niczym zastąpić¹³³. Dlatego małżeństwo jest nie tylko więzią życia i miłości, ale wolą wzajemnego oddania i przyjęcia (zob. KDK 48). W podobny sposób interpretuje tę prawdę Kodeks Prawa Kanonicznego, a mianowicie, że: „Zgoda małżeńska jest aktem woli, którym mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa” (kan. 1057 § 2). Jeżeli po zawarciu sakramentalnego małżeństwa pojawiają się problemy w miłości małżeńskiej, to mają one często swoje źródło w braku oddania. Dlatego św. Paweł przypomina, że „miłość nie szuka swego” (1 Kor 13,5), dzięki temu uwalnia człowieka od szukania siebie, od egoizmu, izolacji oraz pozwala zapomnieć o sobie i przekraczać siebie. Miłość małżeńska winna być rozumiana jako wzajemne oddanie się i przyjęcie przez mężczyznę i kobietę na sposób duchowy i cielesny¹³⁴.

Katechizm Kościoła Katolickiego zwraca uwagę, że „każdy człowiek doświadcza zła wokół siebie i w sobie. Doświadczenie to dotyczy również relacji między mężczyzną i kobietą. Od najdawniejszych czasów ich związek był zagrożony niezgodą, duchem panowania, niewiernością, zazdrością i konfliktami, które mogą prowadzić aż do nienawiści i zerwania go” (KKK 1606). Przestroga ta dotyczy więzi małżeńskiej, która stanowi najbardziej intymny związek mężczyzny i kobiety. Niestety, zdrada małżeńska jest najbardziej radykalną formą zniszczenia tej więzi. Oznacza to, że dla jednej ze stron przyjemność stała się ważniejsza od osoby. Zdrada jest zawsze wyrazem wielkiej niesprawiedliwości wobec drugiego człowieka, zaprzeczeniem miłości a także oznaką kryzysu małżeńskiego i braku wiary. Skutkiem takiego postępowania jest wywołanie u osoby pokrzywdzonej braku zaufania i lęku przed powtórzeniem się takiej sytuacji.

---

¹³³ J. Ratzinger. *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*. Tłum. Z. Włodkowska. Kraków: Znak 1996 s. 247–248.

¹³⁴ Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny* s. 48–55.

Nawet jeśli niewierność zostanie wybaczona, to niestety nie jest możliwe wymazanie jej z pamięci. Prawo kanoniczne uznaje zdradę za wystarczającą podstawę do ubiegania się o separację małżeńską¹³⁵.

Konsekwencją zerwania więzi małżeńskiej są rozwody. W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego, podczas katechizacji szkolnej należy mówić maturzystom, że osoby, które zawarły sakramentalny związek małżeński, a następnie po uzyskaniu rozwodu weszły w nowy związek cywilny, nie mogą w pełni uczestniczyć w życiu Kościoła. Niezrozumienie tego faktu przez osoby żyjące w związkach niesakramentalnych jest powodem żalu i pretensji, że będąc w trudnej sytuacji życiowej zostały one przez Kościół odrzucone. Maturzystom przygotowującym się do życia małżeńskiego i rodzinnego należy wyjaśniać, że osoby żyjące w związkach niesakramentalnych nie są wyłączone ze wspólnoty Kościoła¹³⁶. Ważną rolę do spełnienia w tej materii mają kapłani, którzy wykorzystując nadarżające się okazje spotkań z osobami żyjącymi w takich związkach, winni poruszać także kwestie niesakramentalności¹³⁷.

Ludzie wierzący powinni traktować małżeństwo jako związek sakramentalny, pobłogosławiony przez Boga, pamiętając, że w Ewangelii ciało człowieka podniesione zostało do wymiaru sacrum. Prawdę tę przypominał św. Paweł pisząc, że „ciało wasze jest świątynią Ducha Świętego, który w was jest” (1 Kor 6,19). Dlatego według nauczania Chrystusa zdrada jest nie tylko podeptaniem uczuć drugiego człowieka i odrzuceniem jego zaufania, ale również pogwałceniem świętości ciała człowieka oraz świętości, którą jest sam Bóg¹³⁸.

We współczesnych czasach wśród niebezpieczeństw rodziny jako wspólnoty życia i miłości wymienia się homoseksualizm. Zagadnienie homoseksualizmu i oceny moralnej aktów homoseksualnych staje się coraz częściej przedmiotem publicznej dyskusji, także

---

¹³⁵ Separację można orzec ze względu na: cudzołóstwo, poważne zagrożenie dla życia i zdrowia jednego ze współmałżonków, zagrożenia dla duszy współmałżonka, poważnego niebezpieczeństwa dla wspólnych małoletnich dzieci małżonków oraz innych okoliczności uniemożliwiających wspólnotę małżeńską. P. Kasprzyk. *Instytucja separacji małżeńskiej w świetle ustawy z dnia 21 maja 1999 roku*. Lublin-Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu 1999 s. 28-29.

¹³⁶ Osoby włączone do Kościoła przez chrzest św. nadal w nim zostają, chyba, że sami zrezygnują z praktykowania swojej wiary. W trosce o nich Kościół poprzez *Duszpasterstwo związków niesakramentalnych* umożliwia im taki udział w życiu wspólnoty Kościoła, jaki jest możliwy w ich sytuacji egzystencjalno-prawnej. Zob. T. Wielebski. *Związków niesakramentalnych duszpasterstwo*. LTP s. 928; por. M. Ostrowski. *Wy też jesteście w Kościele*. Poznań: Wydawnictwo „W Drodze” 2011 ss. 301; M. Habiniak. *Duszpasterstwo związków niesakramentalnych drogą do realizacji wspólnoty z Bogiem i Kościołem. Studium z Duszpasterstwa rodzin*. Lublin 2016 ss. 374 (Archiwum, Biblioteka KUL).

¹³⁷ Zob. J. Kamiński. *Duszpasterstwo osób żyjących w związkach niesakramentalnych*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 508-509.

¹³⁸ Por. K. Meissner. *Świętość i sakramentalność małżeństwa*. W: <http://mateusz.pl/okarol/swietoscmazenska.htm> (dostęp 24.04.2019).

w środowiskach katolickich. Homoseksualizm jest to nieprawidłowa skłonność człowieka polegająca na odczuwaniu pociągu seksualnego do osób tej samej płci¹³⁹. Nawet Kongregacja Nauki Wiary w Liście do biskupów Kościoła katolickiego o duszpasterstwie osób homoseksualnych *Homosexualitatis problema* zwraca uwagę, że „tylko w stosunku małżeńskim współzycie płciowe może być moralnie dobre. Z tego powodu osoba, która zachowuje się w sposób homoseksualny, działa niemoralnie” (HP 7)¹⁴⁰. Nauczanie Kościoła o małżeństwie i rodzinie podkreśla, że istnieją dwa integralne cele aktu małżeńskiego, a są nimi nierozzerwalny związek mężczyzny i kobiety oraz rodzenie dzieci. Każde celowe wykluczenie jednego z tych celów jest niemoralne. Ponieważ homoseksualne współzycie nie wypełnia żadnego z dwóch celów aktu seksualnego, dlatego wszystkie akty homoseksualne, jako przeciwne naturze, są głęboko niemoralne. Rozumowanie takie potwierdza *Katechizm Kościoła Katolickiego*, w którym czytamy, że „akty homoseksualizmu z samej swojej wewnętrznej natury są nieuporządkowane. Są one sprzeczne z prawem naturalnym; wykluczają z aktu płciowego dar życia. Nie wynikają z prawdziwej komplementarności uczuciowej i płciowej. W żadnym przypadku nie będą mogły zostać zaaprobowane” (KKK 2357). Dlatego każda próba moralnego sankcjonowania stosunków i małżeństw homoseksualnych jest działaniem wymierzonym przeciwko prawu Bożemu.

Wśród innych niebezpieczeństw wymierzonych w funkcjonowanie rodziny jako wspólnoty życia i miłości jest ideologia *gender*. Należy zauważyć, że *gender* promuje zasady całkowicie sprzeczne z rzeczywistością i tradycyjnym pojmowaniem natury człowieka. Twierdzi, że biologiczna płeć ma charakter jedynie kulturowy oraz że z biegiem czasu można ją sobie wybrać, zaś tradycyjna rodzina jest przeżytkiem i obciążeniem społecznym. *Gender* w swojej najbardziej radykalnej formie traktuje płeć biologiczną jako rodzaj przemocy natury wobec człowieka¹⁴¹.

Niebezpieczeństwo ideologii *gender* wynika z głęboko destrukcyjnego charakteru zarówno wobec osoby, jak i relacji międzyludzkich. Człowiek, pozbawiony stałej

---

¹³⁹ Zob. W. Jankowski. *Homoseksualizm*. SMR s. 162; por. J. Augustyn. *Homoseksualizm*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 217-228.

¹⁴⁰ Kongregacja Nauki Wiary. *List do biskupów Kościoła katolickiego o duszpasterstwie osób homoseksualnych 'Homosexualitatis problema' nr 7*. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 1. Red. K. Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M 1999 s. 299.

¹⁴¹ Por. H. Hoser. *Ideologia gender a prawda o człowieku*. W: *Dyktatura gender*. Red. L. Sosnowski i in. Kraków: Biały Kruk 2014 s. 21-27.

tożsamości płciowej, nie jest w stanie odkryć i wypełnić zadań stojących przed nim w jego rozwoju osobowym, rodzinnym i społecznym, a także zadań dotyczących prokreacji¹⁴².

W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechizacji prowadzonej dla maturzystów niezwykle ważnym zadaniem jest uświadamianie zagrożeń wobec ideologii *gender*, które z niej płyną oraz przypomnienie podstawowych i niezbywalnych praw rodziny. Należy podejmować działania, które przywrócą małżeństwu i rodzinie należne im miejsce oraz pozwolą rodzicom egzekwować ich prawo do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami i wartościami¹⁴³.

W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy ukazywać, że fundamentem szczęśliwego małżeństwa jest wzajemna i bezinteresowna miłość. Bez miłości związek małżeński kobiety i mężczyzny traci swój sens i podstawowy cel, staje się podobny do innych układów ludzkich, które często nie wytrzymują próby i ulegają rozpadowi. Należy podkreślać, że życie w małżeństwie pojmowanym jako wspólnota miłości nie jest zadaniem łatwym. Wymaga od obojga współmałżonków zdolności przystosowania się do siebie¹⁴⁴. Miłość zaś stanowi czynnik, który scala związek małżeński dlatego powinna być traktowana jako fundament i źródło, z którego małżonkowie czerpią siły do pokonywania trudności. Bez miłości trudno sobie wyobrazić szczęśliwą wspólnotę małżeńsko-rodzinną. Miłość małżeńska wymaga jednak pielęgnacji oraz eliminowania powodów umożliwiających zdradę między małżonkami. Bez tej troski miłość małżeńska może nie przetrwać próby czasu, jaką jest związek małżeński.

Dokument Konferencji Episkopatu Polski *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* zachęca do niesienia pomocy małżonkom w odkrywaniu powołania, aby „zapragnęli nim żyć w całej pełni”. Apel skierowany jest również do małżeństw zagrożonych, aby pomóc

---

¹⁴² Genderyści dopuszczają się manipulacji terminologicznych zastępując np. termin „ojciec” i „matka” terminem „rodzic”, zaś termin „rodzina” terminem „rodzicielstwo”. W ten sposób usunięto z oficjalnych dokumentów rodzinę naturalną tworzoną przez kobietę i mężczyznę. Termin „płeć” zastąpiono terminem „płciowość”, zaś określenie „zróżnicowany płciowo” terminem „seksualny”, czyli nie liczy się płeć jaką się ma zgodnie z porządkiem natury, lecz orientacja pożądania seksualnego. Zob. L. Scaraffia. *Równość społeczna a ideologia 'gender'*. OsRomPol 4:2011 s. 51.

¹⁴³ W kwietniu 2013 r. zostały opublikowane standardy Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) w odniesieniu do edukacji seksualnej, prowadzące do głębokiej deprawacji dzieci i młodzieży. Promują one m.in. masturbację dzieci w wieku przedszkolnym oraz odkrywanie przez nie radości i przyjemności, jakie płyną z dotykania zarówno własnego ciała, jak i ciała rówieśników. Zob. Standardy edukacji seksualnej w Europie. *Podstawowe zalecenia dla decydentów oraz specjalistów zajmujących się edukacją i zdrowiem*. W: https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/WHO_BzGA_Standards_polnisch.pdf (dostęp 18.04.2019); por. J.J. Pawłowicz. *Ideologia gender realnym zagrożeniem dla rodziny*. „Teologia i Moralność”. T. 11. 2012 s. 146-149.

¹⁴⁴ J. Laskowski. *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Soboru Watykańskiego II*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1985 s. 177.

im „wrócić do pierwotnej miłości” (SPMR 10). Biskupi zwracają się także do osób, które dopiero wchodzi w dorosłość, aby stawiały sobie wymagania „przede wszystkim wtedy, gdy przychodzi miłość i gdy myślą o małżeństwie i rodzinie” (SPMR 10).

2.2. Powołanie do macierzyństwa i ojcostwa

Dojrzałość do małżeństwa i związane z tym przygotowanie do roli ojca i matki winno być podjęte od wczesnego dzieciństwa przez rodziców, szkołę oraz Kościół i społeczeństwo. Dlatego przygotowanie dalsze do życia małżeńskiego i rodzinnego na katechezie szkolnej łączy się z wprowadzeniem dzieci i młodzieży w rozumienie i realizację dojrzałej miłości ludzkiej a także do podjęcia funkcji męża i ojca oraz żony i matki¹⁴⁵.

Już w Księdze Rodzaju znajdujemy fragment związany z powołaniem kobiety do macierzyństwa. Kobieta „wzięta z mężczyzny” jako „ciało z jego ciała”, staje się „żoną”, a przez macierzyństwo matką żyjących, gdyż jej macierzyństwo ma swój początek także w mężczyźnie (por. Rdz 3,20). Święty Jan Paweł II nawiązywał do tych wydarzeń, mówiąc o „teologii ciała” zawartej w Księdze Rodzaju. Zwracał uwagę na odmienną w stosunku do mężczyzny konstytucję kobiety, która w pewnej tylko mierze uwidacznia się na zewnątrz w budowie i kształcie jej ciała. Macierzyństwo ujawnia tę konstytucję od wewnątrz, jako szczególną potencjalność całego ustroju kobiecego, który za sprawą mężczyzny, służy poczęciu i zrodzeniu człowieka za sprawą mężczyzny¹⁴⁶.

Chociaż od samego początku Pismo św. mówi o równości mężczyzny i kobiety, bo została stworzona tak jak mężczyzna na „na obraz Boży” (Rdz 1,27), to jednak w Starym Testamencie postrzegamy jej drugorzędną rolę. Kobiety pozostawały pod stałą władzą mężczyzny. Wdowy często doznawały ucisku, niewolnice stanowiły własność legalnych małżonek a za niewierność karano ukamienowaniem. Prawo przychodziło z pomocą

---

¹⁴⁵ B. Mierzwiński. *Mężczyzna jako mąż i ojciec*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś. Warszawa: Wydawnictwo Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN 1999 s. 176; por. Mierzwiński. *Mężczyzna jako mąż i ojciec*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 658-669. W słowniku języka polskiego macierzyństwo oznacza „bycie matką i związane z tym uczucia, doznania, powinności” natomiast ojcostwo oznacza „bycie ojcem”. Zob. M. Tytuła, J. Okaramus. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa-Bielsko Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN 2011 s. 79. Natomiast w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* jest zapis, który mówi o macierzyństwie: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”. Dz.U.1997.78.483 - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Art. 18; por. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 87-92.

¹⁴⁶ Por. Jan Paweł II. *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa* s. 85.

wdowom oraz dawało szczególne przywileje matkom królów. Napotykamy wzmianki, że kobiety były świadome doniosłości macierzyńskiego posłannictwa, dlatego każda z nich marzyła, by zostać matką. Zdarzało się, że uciekały się one do podstępu, by urzeczywistnić marzenie o macierzyństwie np. Sara (Rdz 16,1) czy córka Lota (Rdz 19,30-38). Kobiety jako matki musiały również odznaczać się pewnymi przymiotami, wśród których najważniejsza była miłość i miłosierdzie. Matka musiała posiadać pewne predyspozycje, a mianowicie winna potrafić pocieszać, ukajać ból, podnosić na duchu, pouczać z miłością oraz cierpliwością¹⁴⁷.

W Nowym Testamencie można zauważyć pewną nowość. Jezus interesował się codziennym życiem i znał problemy kobiet. Chwalił ubogą wdowę za jej ofiarność, leczyl zarówno kobiety żydowskie jak i kobietę kananejską. Kobiety pojawiają się także w jego przypowieściach. Jezus w podejściu do kobiet był otwarty, wbrew panującym zwyczajom rozmawiał z nimi, nauczał, bronił i pozwolił, aby to one zobaczyły Go pierwsze po zmartwychwstaniu. Chrystus zmienił więc sposoby odniesień, istniejące w społecznych stosunkach między kobietami a mężczyznami. Uświęcił On godność kobiety w dzień zwiastowania, gdy syn Boży zechciał narodzić się z Niewiasty (por. Ga 4,4).

Papież Franciszek w adhortacji apostołskiej *Amoris laetitia* odnosi się do macierzyństwa ukazując je w kontekście „szczególnej potencjalności całego ustroju kobiecego, który ze stwórczą zaiste precyzją służy poczęciu i zrodzeniu człowieka. Każda kobieta uczestniczy w ‘tajemnicy stworzenia, odnawiającej się w ludzkim rodzeniu’. Każde dziecko kształtujące się w łonie swej matki jest owocem odwiecznego planu Boga Ojca i Jego wiecznej miłości” (AL 168). Dlatego we współczesnych czasach należy przypominać wychowankom o podstawowym powołaniu kobiety jakim ją obdarzył Bóg. Powołaniem tym jest jej macierzyństwo, gdyż człowiek może w pełni realizować się tylko przez bezinteresowny dar z siebie dla drugiego człowieka i dziecka, zrodzonego z miłości dwojga ludzi, kobiety i mężczyzny. Należy zauważyć, że bycie matką wymaga od kobiety odpowiednich predyspozycji fizycznych i psychicznych, dlatego też Bóg obdarzył ją specyficzną strukturą psychiczną oraz szczególną zdolnością odbierania pewnych bodźców zmysłowych¹⁴⁸.

W przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego należy przybliżyć maturzystom prawdę, że macierzyństwo należy postrzegać w szerszym kontekście,

---

¹⁴⁷ Por. K. Romaniuk. *Małżeństwo i rodzina według Biblii*. Kraków: Wydawnictwo M 2015 s. 44-49.

¹⁴⁸ M. Bilonowicz-Hutna. *Macierzyństwo*. W: „Niedziela” (Wydanie zasadnicze). 2008 Nr 21 s. 29.

a mianowicie jako urodzenie dziecka, pełnienie roli matki oraz bycia matką. Macierzyństwo jest dla kobiety darem i zadaniem, w którym najpełniej rozkwita jej kobiecość. Można wyróżnić również macierzyństwo potencjalne pary małżeńskiej, fizyczne, czyli realne oraz duchowe¹⁴⁹.

W macierzyństwie potencjalnym każdy akt seksualny zakłada dla kobiety potencjalne macierzyństwo. Kobieta decydując się na współżycie z mężczyzną, zawsze pozostaje w relacji do potencjalnego macierzyństwa. Natomiast macierzyństwo fizyczne kobiety rozpoczyna się w momencie poczęcia nowej istoty ludzkiej. Duchowe macierzyństwo polega na czynnym udziale kobiet w życiu innych ludzi poprzez niesienie pomocy czy zaspokajanie ich potrzeb. Macierzyństwo spełnia się wtedy, gdy kobieta potrafi dostrzec także wartość macierzyństwa duchowego, a wówczas może odkryć pełniej sens macierzyństwa naturalnego. Dzieci nie są własnością rodziców, ponieważ są im dane na pewien czas, aby potem odejść i spełniać konkretne zadania. Dlatego duchowa dojrzałość matki polega na tym, że potrafi ona oddać swoje dziecko Bogu i ludziom, w zależności od odczytania i wyboru powołania¹⁵⁰.

Podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy zwrócić uwagę, że znaczenie matki staje się istotne od momentu narodzin dziecka. Dlatego powinna ona tworzyć odpowiedni klimat uczuciowy, zadbać o wdrażanie właściwych nawyków, kontrolować relacje dziecka ze światem zewnętrznym, stać na straży tradycji rodzinnych oraz nauczać i podtrzymywać związki z bliskimi. Odpowiedzialność matki

---

¹⁴⁹ Zob. M. Jankowska. *Macierzyństwo*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć* s. 81; E. Kaczyński w odniesieniu do macierzyństwa kobiety, zwraca uwagę na tzw. matki zastępcze. Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i godności jego przekazywania *Donum vitae*, sprzeciwia się zachodzeniu w ciążę przez matki zastępcze. Jest to działanie niedopuszczalne, bo sprzeciwia się jedności i wierności małżeńskiej oraz godności małżonków i mającego się narodzić dziecka, wprowadzając rozbitcie między elementami biologicznymi, psychicznymi i duchowymi, na których oparta jest rodzina. Wpływa to również negatywnie na życie społeczne. Zob. E. Kaczyński. *Prawda, dobro, sumienie. Z zagadnień teologii moralnej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 2007 s. 183; por. Z. Zaremski. *Kobieta jako żona i matka*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 670-681.

¹⁵⁰ Zob. U. Tataj-Puzyna. *Piękno macierzyństwa*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. 2016 s. 154; por. Jankowska. *Macierzyństwo*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć* s. 81-82; Macierzyństwo duchowe może być realizowane wobec kapłanów. Kobieta decydująca się na takie macierzyństwo może modlić się i ofiarować nieprzyjemności czy wręcz cierpienia dnia codziennego w intencji kapłanów. Duchowni, jako reprezentanci Kościoła katolickiego potrzebują takiej modlitwy. Inną postacią macierzyństwa duchowego jest duchowa adopcja dzieci nienarodzonych. Polega na podjęciu zobowiązania, by przez dziewięć miesięcy codziennie modlić się jedną tajemnicą różańca w intencji poczętego dziecka, którego życie jest zagrożone oraz w intencji jego rodziców. Duchowe macierzyństwo kobiet może być realizowane przez roztaczanie opieki nad dziećmi, np. w przedszkolach, szkołach, ochronkach. Macierzyństwo to przynosi dobre owoce pod warunkiem unikania zazdrości wobec matek biologicznych. Zob. B. Białicka. *Lęk przed macierzyństwem*. W: <https://www.pch24.pl/lek-przed-macierzynstwem,531,i.html> (dostęp 27.04.2019); *Duchowa adopcja*. W: www.duchowaadopcja.com.pl (dostęp 27.04.2019).

dotyczy również kształtowania postawy empatycznej dziecka, ponieważ ta dyspozycja warunkuje postawę miłości bliźniego i jego rozumienia. Matka powinna także zadbać, aby jej postawa była dobrym wzorcem do naśladowania. Dziecko ma również dowiedzieć się od matki, że jest owocem miłości rodziców i przyszło na świat, ponieważ oni tego pragnęli¹⁵¹.

Ważnym zagadnieniem poruszonym w przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy dla maturzystów jest świadome macierzyństwo. Dotyczy ono przede wszystkim wiedzy, która ma na celu wyjaśnić w jaki sposób kobieta we współżyciu małżeńskim staje się matką oraz w jaki sposób należy postępować, aby stała się matką wtedy, gdy jest na to przygotowana¹⁵². Dlatego każdy akt małżeński powinien zachować wewnętrzne przeznaczenie do przekazywania życia ludzkiego. Ład współżycia małżeńskiego oznacza podmiotową harmonię pomiędzy odpowiedzialnym rodzicielstwem a zjednoczeniem osobowym, które płynie z czystości małżeńskiej¹⁵³.

Ojcostwo odnosi się do mężczyzny, który jest ojcem dziecka lub dzieci, jak i do idei ojcostwa opisującej relację mężczyzna-dziecko. Ojcostwo Boże ukazane jest w akcie stwarzania świata, a przede wszystkim stworzenia człowieka: „Wtedy to Pan Bóg ulepił człowieka z prochu ziemi i tchnął w jego nozdrza tchnienie życia, wskutek czego stał się człowiek istotą żywą” (Rdz 2,7). W Piśmie św. ojcostwo Boże jest dla człowieka prawzorem ziemskiego ojcostwa. Biblijny ojciec to głowa rodu, pan zarządzający osobami i majątnościami i ten, od którego zależało wychowanie synów. Powinien on być również blisko rodziny, dyspozycyjny dla dzieci i całej rodziny. Ojciec ma być autorytetem, ma okazywać Boga oraz być Jego obrazem, odwzorowaniem. Ojciec to ten, który miłuje, ale też wymaga i karci, przebacza i uczy przebaczać. *Pater familias* to ten, który buduje w dziecku sferę ducha i odniesienie do Boga jako Stwórcy i Dawcy życia¹⁵⁴.

---

¹⁵¹ Por. S. Osiński. *Postulaty i charakterystyka ważnych elementów procesu wychowawczego dziecka w domu rodzinnym*. W: *Katolickie wychowanie dziecka. Rodzina, przedszkole, Kościół*. Red. A. Kiciński, M. Opiela. Lublin: Wydawnictwo KUL 2016 s. 184-185.

¹⁵² Warto dodać, że świadome macierzyństwo mimo, iż zaadresowane jest do kobiety, to jednak odnosi się również do mężczyzny jako do jej „partnera” we współżyciu seksualnym (małżeńskim). Zob. K. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2001 s. 246.

¹⁵³ Por. Jan Paweł II. *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa* s. 488. Postawa odpowiedzialnego rodzicielstwa oparta jest na znajomości rytmu płodności i wykorzystująca naturalne metody regulacji poczęć. Dzięki umiejętnemu wyznaczeniu okresu płodnego i dojrzałości postaw, możliwe jest uzgodnienie zachowań seksualnych i zamierzeń prokreacyjnych. Dzięki tej wiedzy współżycie seksualne pozostaje wolne od lęku przed nieoczekiwanym poczęciem, a poczęcie dziecka dokonywane jest w jak najwłaściwszym, wybranym przez siebie czasie. Zob. U. Dudziak. *Miłość, małżeństwo i co dalej*. Częstochowa: Wydawnictwo Świętego Pawła 2001 s. 50.

¹⁵⁴ Zob. P. Mazurek. *Ojcostwo w Biblii. Ojciec ziemski ikoną Boga Ojca*. W: <http://knsb.uksw.edu.pl/artykuly/mazurek-ojcostwo-w-biblii/> (dostęp 26.04.2019).

Ojcostwo Boga jest wolne od cielesności, właściwej dla ludzkiego ojcostwa. W tym znaczeniu Stary Testament mówił o Bogu jako Ojcu. W Nowym Testamencie Jezus Chrystus postawił tę prawdę w centrum Ewangelii, jako normę chrześcijańskiej modlitwy. Zwracał się do Boga, nazywając Go: „*Abba, Ojciec*” (Mk 14,36). Chrystus wskazywał na ojcostwo w całkowicie Boskim znaczeniu. Mówił jako Syn, który był związany z Ojcem przedwieczną tajemnicą Boskiego rodzenia, a równocześnie prawdziwie ludzkim Synem swej dziewiczej Matki (por. MD 10).

Mężczyzna, aby zostać ojcem musi najpierw stać się dojrzałym fizycznie oraz duchowo, w pełni odpowiedzialny za swoje postępowanie oraz postępowanie bliskich. Szczególną wartość dla formacji mężczyzny przedstawia czas narzeczeństwa, który w polskiej tradycji odgrywał ważną rolę¹⁵⁵. W przygotowaniu do pełnienia roli ojca, chodzi o stworzenie tożsamości ojcowskiej czy też dorastanie do roli ojcowskiej, które są pewnymi procesami bardziej symbolicznymi niż stawanie się matką. Mężczyzna nie rodzi się ojcem, ale nim się staje, dlatego jego uwarunkowana psychologicznie i społecznie a nie biologicznie. Jest to długotrwały proces, który ma swój początek w rodzinie pochodzenia. Dlatego rodzina generacyjna stanowi pierwsze i podstawowe źródło doświadczeń. Doświadczenia zgromadzone w okresie dzieciństwa sprawiają, że niektórzy mężczyźni przystosowują się do roli ojca łatwiej, inni zaś trudniej¹⁵⁶.

Powołanie mężczyzny, jako męża i ojca nie przeciwstawia się powołaniu kobiety jako żony i matki, ale podkreśla jego własny kształt i wartość oraz wspólne zadania w realizowaniu powołania dwojga. Powołaniem ojca jest przekazać życie, być obrazem Ojca Nieskończonego Majestatu wobec dzieci oraz prowadzić je do Boga. Ojcostwo to również powołanie do wychowania potomstwa. Ma prowadzić swoją rodzinę do Boga, ponadto sam winien dążyć do świętości. Każdy mężczyzna jest powołany do ojcostwa, nawet ten, który będąc w małżeństwie nie ma potomstwa. Ojcem jest również kapłan, który realizuje ojcostwo duchowe¹⁵⁷. Dlatego maturzystom przygotowującym się do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwrócić uwagę, że bez życia wewnętrznego i modlitwy, realizacja powołania ojcowskiego staje się trudna do zrealizowania. Warto również zwrócić uwagę na szersze znaczenie ojcostwa.

---

¹⁵⁵ B. Mierzwiński. *Mężczyzna jako mąż i ojciec*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś. Warszawa: Wydawnictwo Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN 1999 s. 175-176.

¹⁵⁶ Por. Ł.P. Ratajczak. *Ojcostwo w doświadczeniach niepełnoletnich chłopców*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2016 s. 78.

¹⁵⁷ Por. Paszkowski. *Rodzina bogatą wspólnotą życia i miłości. Zarys teologii małżeństwa i rodziny* s. 23-24.

Rola ojca jest gwarantem właściwego rozwoju psychospołecznego dziecka. Największe znaczenie ma uczestnictwo ojca w procesie przystosowania społecznego do roli, jaką wyznacza płeć dziecka. Postawy uczuciowe ojców powodują u chłopców rozwój sfery osobowości związanej z uspołecznieniem, wewnętrzną integracją i niezależnością oraz kształtowaniem oceny i samokontroli. Jeśli chodzi o dziewczęta, to udział ojca w wychowaniu widoczny jest w kształtowaniu się sfery emocjonalnej. Ojciec bez względu na płeć dziecka zwiększa poczucie własnej wartości dziecka¹⁵⁸.

Święty Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* nawiązując do powołania mężczyzny nauczał, że „powołany jest [on] do zabezpieczenia równego rozwoju wszystkim członkom rodziny. Spełni to zadanie przez wielkoduszną odpowiedzialność za życie poczęte pod sercem matki, przez troskliwe pełnienie obowiązku wychowania, dzielonego ze współmałżonką, przez pracę, która nigdy nie rozbija rodziny, ale ją utwierdza w spójni i stałości, przez dawanie świadectwa dojrzałego życia chrześcijańskiego, które skutecznie wprowadza dzieci w żywe doświadczenie Chrystusa i Kościoła” (FC 25)¹⁵⁹.

W przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy maturzystów należy ukazać, że bycie ojcem odnosi się nie tylko do stworzenia warunków materialnych dziecku, ale przede wszystkim chodzi o wpływ na kształtowanie rozwoju dziecka na różnych jego etapach życia. Ojcostwo to również przygotowanie dziecka do pełnienia funkcji społecznych, umiejętności służby a także pracy i odpowiedzialności za innych. Rola ojca to troska o właściwy i pełny rozwój dziecka.

Ważną kwestią jest również uznanie dziecka w świadomości ojca. Uznając dziecko za swego syna czy swoją córkę, uznaje najpierw siebie za ojca tego dziecka. Relacje między ojcem i dzieckiem ubogacają obie strony. Dziecko ma istotny wpływ na życie mężczyzny, na rozwój jego psychiki i osobowości, gdyż to żona i dzieci czynią mężczyznę ojcem¹⁶⁰. W postawie ojcowskiej, zarówno w stosunku do dzieci jak i innych ludzi, mężczyzna może wyrażać swoją osobę i samego siebie przez działanie, tworzenie oraz pracę dla dobra innych i społeczeństwa. Zjawiskiem, które nurtuje we współczesnych czasach jest kryzys ojcostwa i kryzys mężczyzny. Niepokojący jest również trend przejmowania pewnych

---

¹⁵⁸ Por. A. Śniegulska. *Rodzice w przestrzeni życia rodzinnego*. „Edukacyjna Analiza Transakcyjna”. Nr 5/2016 s. 159-160.

¹⁵⁹ Papież Jan Paweł II w przedstawionym punkcie adhortacji przedstawia cztery podstawowe zadania stawiane przed mężczyzną jako ojcem: 1. Wielkoduszna odpowiedzialność za życie poczęte pod sercem matki, 2. Troskliwe pełnienie obowiązku wychowania dzieci, dzielonego ze współmałżonką, 3. Praca, która nie rozbija rodziny, lecz utwierdza ją w spójni i stałości oraz 4. Dawanie świadectwa dojrzałego życia chrześcijańskiego.

¹⁶⁰ Mierzwiński. *Mężczyzna jako mąż i ojciec*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców* s. 181.

funkcji lub ról przez kobiety oraz tzw. zniewieścienie mężczyzn polegające na utracie męskich cech charakteru i nabieranie tych, które są uznawane za typowo kobiece¹⁶¹.

Ważnym zagadnieniem w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego jest odpowiedzialne ojcostwo. Analogicznie do odpowiedzialnego macierzyństwa, przy powołaniu do ojcostwa również mówimy o jego odpowiedzialności. Odpowiedzialne ojcostwo wymaga odpowiedniej formacji oraz dojrzałości mężczyzny. Osiąga on ten cel, jeśli potrafi być darem dla żony i dzieci, co wiąże się z ofiarnością, której będzie od niego wymagało utrzymanie rodziny, troska o nią i praca dla niej. Dojrzałość do ojcostwa dotyczy również odpowiedzialności za każdy akt seksualny, który potencjalnie może być płodny oraz umiejętność panowania nad własnym popędem seksualnym, gdy tego wymaga sytuacja. Dlatego istotną pomocą w formacji do odpowiedzialnego ojcostwa jest wiara, która usposabia mężczyznę do dawania siebie w darze drugiej osobie¹⁶².

K. Wojtyła zwracał uwagę na duchowe ojcostwo i podkreślał, że jest ono o wiele bardziej podobne do macierzyństwa duchowego niż ojcostwo cielesne do cielesnego macierzyństwa. Pokrewieństwo duchowe, które jest oparte na związkach dusz może być silniejsze niż pokrewieństwo związków krwi. Ojcostwo i macierzyństwo duchowe są celem, do którego każdy człowiek jest powołany. Powołanie to mieści się w ewangelicznym powołaniu do doskonałości¹⁶³.

Należy zauważyć, że ojcostwo i macierzyństwo są normalnym etapem rozwoju małżonków a dzięki przychodzącemu na świat dziecku mogą znaleźć wyraz swego związku. Macierzyństwa i ojcostwa nie można zawężać tylko do fizycznego wymiaru. Od tego, jak ustosunkują się małżonkowie do ról rodzicielskich zależy czy ono ich wzbogaci czy nie. Właściwa hierarchia ważności i akceptacji ról rodzicielskich zależy od tego, czy matka z ojcem są przekonani o pierwszorzędnej ważności w rodzinie, czy role zawodowe nie przesłaniają ról rodzicielskich i czy ich głównym zadaniem, wśród obowiązków domowych jest zajmowanie się dziećmi. Tam, gdzie rodzina jest scalona miłością i kieruje się poprawnym wyborem wartości, tam macierzyństwo i ojcostwo przynosi jej radość¹⁶⁴.

---

¹⁶¹ M. Jankowska. *Miłość ojcowska w wychowaniu dziecka*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. 4 (4) 2010 s. 45.

¹⁶² Zob. J. Szyran. *Męskość – ojcostwo*. W: <http://mateusz.pl/mt/jsz/07.htm> (dostęp 26.04.2019).

¹⁶³ Por. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 232-233.

¹⁶⁴ M. Buła. *Rodzina środowiskiem pełnego rozwoju człowieka*. W: *Wychowanie w rodzinie*. Red. F. Adamski. Kraków: Wydawnictwo Petrus 2010 s. 55-57.

2.3. Wiara, liturgia i modlitwa w rodzinie

Wśród zadań stawianych współczesnemu Kościołowi jest również troska o rodzinę. Jednym z jej elementów jest umacnianie wiary, wprowadzanie w liturgię oraz w osobistą i rodzinną modlitwę. Dlatego papież Franciszek w swoim nauczaniu zachęca „niech rodziny chrześcijańskie nie zapominają, że wiara nie odsuwa nas od świata, ale wszczepia nas weń głębiej. [...] Każdy z nas odgrywa bowiem szczególną rolę w przygotowaniu do tego, by nastąpiło królestwo Boże w naszym świecie” (AL 181). Należy zatem dołożyć starań, aby rodziny stawały się silne wiarą. Jest to szczególnie ważne wyzwanie wobec osób przygotowujących się do życia małżeńskiego i rodzinnego na etapie dalszym, ponieważ we współczesnym świecie osoby te, poddawane są szczególnie negatywnym wpływom. Niektóre z nich przybierają nawet formę socjotechniki, stanowiąc zagrożenie dla życia religijnego młodego człowieka. Sytuacja taka zapewne ma wpływ na postawy młodzieży a także zbyt krytyczny stosunek wobec treści przekazywanych podczas szkolnej katechezy. Wydaje się, że trudnościami z jakimi borykają się katecheci podczas lekcji religii prowadzonej w szkole, towarzyszy kryzys katechezy parafialnej oraz rodzinnej. Dlatego warto byłoby poszukać dróg dotarcia do młodzieży, która pozostaje obojętna na rozwój życia religijnego, nie uczestnicząc w życiu Kościoła. Trzeba również ogarnąć szczególną opieką tę młodzież, która uczestniczy w praktykach religijnych i podejmuje wysiłek rozwoju swojej wiary¹⁶⁵.

Maturzystom przygotowującym się do życia małżeńskiego i rodzinnego należy przypominać, że „szkołą bogatszego człowieczeństwa” (KDK 52) oraz „pierwszą szkołą cnót społecznych” (DWCH 3) jest rodzina, która odgrywa niezastąpioną rolę we wprowadzaniu dzieci w życie religijne. Przypominał o tym papież Pius XI w encyklice *O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży* wskazując, że pierwszym, naturalnym i koniecznym środowiskiem wychowania jest właśnie rodzina. Najskuteczniejszym i najtrwalszym wychowaniem jest to, które otrzymuje człowiek w rodzinie chrześcijańskiej, w której można znaleźć dobry przykład przede wszystkim w postawach

---

¹⁶⁵ K. Misiaszek. *Katecheza rodzinna czy katecheza rodzin?* W: https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/km_katech_rodzin.html (dostęp 25.04.2019); Z. Brzezinka. *Katecheza rodzinna*. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/katech_rodz.html (dostęp 26.04.2019); por. E. Osewska. *Katecheza rodzinna w polskich dokumentach katechetycznych*. SRodz 2003 R. 7. Nr 1(12) s. 35-48; I. Rusecki. *Katecheza i jej znaczenie dla współczesnej rodziny*. „Łódzkie Studia Teologiczne” 2009 T. 18. s. 197-223; K. Misiaszek. *Katecheza parafialna w Polsce*. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/km_katech_parafialna.html (dostęp 25.04.2019); I. Wrzesiński. *Katecheza parafialna*. W: <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/czekalski-kat-04.html> (dostęp 25.04.2019); por. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 98-102, 110-112, 115-130.

rodziców¹⁶⁶. Wiara w rodzinie winna być przekazywana przez głoszenie katechezy rodzinnej, która jest jednym z podstawowych obowiązków rodziców, wynikających z chrześcijańskiego powołania. Głoszona katecheza rodzinna jest przekazem wiary, gdyż wyrasta ona z misji Kościoła i jest jednym z najważniejszych zadań rodziny¹⁶⁷.

Katechizm Kościoła Katolickiego ukazuje wiarę jako osobowe przyłgnięcie człowieka do Boga. Jest ona dobrowolnym uznaniem prawdy, którą objawił Pan Bóg. Dlatego człowiek winien powierzyć się całkowicie Bogu i wierzyć w to, co On mówi. Ważne w wierze jest również posłuszeństwo, które polega na poddaniu się w sposób wolny usłyszанemu słowu, ponieważ jego prawda została zagwarantowana przez Boga, Który jest samą Prawdą (zob. KKK 144-145). Maturzystom przygotowującym się do życia małżeńskiego i rodzinnego należy również uświadamiać, że wiara jest łaską, aktem ludzkim i aktem rozumu. To właśnie wiara szuka zrozumienia, jest ona konieczna do zbawienia, ale jest także darem danym człowiekowi przez Boga (zob. KKK 153-162). Wychowanie do wiary w rodzinie winno rozpocząć się już od wczesnego dzieciństwa, gdy członkowie rodziny poprzez świadectwo chrześcijańskiego życia przychodzą sobie z pomocą w jej wzroście (zob. KKK 2226; por. CT 68).

J. Wilk uważał, że w domu rodzinnym można wskazać wiele obszarów, rzeczywistości i zdarzeń, które wiążą się z procesem wychowania religijnego. Miał on na myśli budowanie pozytywnej atmosfery domu rodzinnego a także dbałość o religijny wystrój mieszkania, w którym winny być: obrazy, krzyż oraz książki religijne. Zwracał także uwagę na odpowiednie sposoby praktykowania i świętowania uroczystości, ważnych wydarzeń kościelnych, narodowych i rodzinnych oraz na aktywny udział rodziny w życiu kościoła lokalnego. Nawiązując do uwarunkowań o wymiarze fundamentalnym, których istnienie lub brak rozstrzyga o fakcie i jakości procesu wychowawczego, J. Wilk uważał, że są to: język którym posługują się członkowie rodziny, symbolika domu rodzinnego, zwyczaje czyli rytuały rodzinne, które są pokazową i pogładową lekcją wychowania a przede wszystkim właściwa hierarchia wartości wyrażająca i opisująca duchowe oblicze danej rodziny¹⁶⁸.

---

¹⁶⁶ Zob. Pius XI. Encyklika *O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży. Divini Illius Magistri* (Środowisko wychowania a.). W: <https://ekai.pl/dokumenty/encyklika-divini-illius-magistri> (dostęp 25.04.2019).

¹⁶⁷ Zob. G. Pyżlak. *Katecheza rodzinna i jej wpływ na przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego*. RPK 2011. T. 3 (58) s. 414, 422.

¹⁶⁸ Zob. J. Wilk. *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*. Lublin: Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska 2002 s. 139

Można przypuszczać, że przekaz wiary w rodzinie wymyka się ujęciom naukowym. W przekazie wiary trudno przewidzieć, co, jak i kiedy przez adresata przekazu zostaje rzeczywiście odebrane oraz przyswojone i uznane za własne. Przekazywanie wiary to więcej niż przekazywanie wiedzy pojęciowej, sprawności etycznych, przepisów obyczajowych czy zespołu obowiązujących wartości. Polega ono na otwieraniu przed dzieckiem świata rzeczywistości wiary a także jest zaproszeniem do wejścia w osobową relację z Bogiem, z całą Trójcą Świętą. Rodzice, choćby byli najbardziej gorliwi, nie mogą wyręczyć dziecka we wchodzeniu w osobową relację z Bogiem. Zawsze będą stali wobec tajemnicy, tajemnicy uwierzenia, czyli osobowej odpowiedzi wychowanek wezwanego do wiary, tajemnicy ludzkiej decyzji wynikającej z wewnętrznej wolności¹⁶⁹. Wolność ta, nie tylko towarzyszy wierze, ale jest jej nieodzownym warunkiem. To wiara pozwala człowiekowi wyrazić swoją wolność, która nie wyraża się w dokonywaniu wyborów przeciw Bogu. Akt wiary jest najdonioślejszym wyborem w życiu człowieka, ponieważ to w nim wolność dochodzi do pewności prawdy i postanawia w niej żyć (zob. FR 13). Natomiast świadectwo wiary łączy się z zadaniem głoszenia słowa Bożego, spełniania kapłaństwa chrzcielnego oraz miłości służebnej i apostołatu. Do pełniejszego odczytania i realizacji tych zadań uzdalnia małżonków i członków rodziny łaska sakramentalna i modlitwa¹⁷⁰.

W przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy maturzystów należy zwrócić uwagę, że wychowanie do życia wiarą stanowi istotny element procesu przygotowania młodego człowieka do przyjęcia sakramentu małżeństwa. Wychowanie, obok wychowania do miłości, odpowiedzialnego rodzicielstwa a także kształtowania zdolności do budowania wspólnoty osób jest jedną z fundamentalnych funkcji wychowawczych, które przypadają rodzinie pochodzenia¹⁷¹.

Wiara jest szczególną relacją jaka zachodzi między człowiekiem a Bogiem. Potwierdzeniem tego są słowa św. Jakuba: „Tak też i wiara, jeśli nie byłaby połączona z uczynkami, martwa jest sama w sobie” (Jk 2,17). Dlatego ważne jest, aby ludzie wierzący w Boga przekładali na życie codzienne, czego wyrazem może być ich udział w liturgii. To właśnie w liturgii dokonuje się dzieło Odkupienia człowieka. Liturgia przyczynia się w najwyższym stopniu do tego, aby wierni swoim życiem wyrażali oraz

---

¹⁶⁹ Zob. K. Wolski. *Rodzina szkołą wiary*. SRodz T. 17. Nr 1 (32) 2013 s. 87-88.

¹⁷⁰ J. Goleń. *Rola świadectwa w rodzinie*. „Verbum Vitae” 28 (2015) s. 424.

¹⁷¹ Zob. P. Arbaszewski. *Rodzinne wychowanie do życia wiarą w przygotowaniu potomstwa do sakramentu małżeństwa*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. 9. 2010 s. 115.

ujawniali innym ludziom misterium Chrystusa oraz naturę Kościoła, który jest jednocześnie Boski i ludzki (zob. KL 2). Pragnieniem Kościoła jest, aby wszyscy wierni byli wprowadzani do pełnego oraz świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, czego domaga się sama natura liturgii, z którego wierni czerpią prawdziwie chrześcijańskiego ducha (zob. KL 14).

Podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego dla maturzystów należy również ukazywać, że Chrystus jest obecny zawsze w swoim Kościele a zwłaszcza w czynnościach liturgicznych. Jest On obecny w ofierze Mszy św., zarówno w osobie celebrującego kapłana, pod postaciami eucharystycznymi, w sakramentach, w słowie Bożym a także gdy Kościół modli się i śpiewa (zob. KL 7).

Święty Jan Paweł II w ramach Kongresu Eucharystycznego zwracając się do młodzieży podkreślił, że Eucharystia to świadomość, że jest się miłowanym, takim jakim się jest. Miłowany jest każdy w swoim najbardziej indywidualnym człowieczeństwie. Papież nazwał Eucharystię “siłą przebicia”¹⁷². Dlatego podstawą życia liturgicznego katolika winna być niedzielna Eucharystia, która ma jednoczyć ze sobą całą rodzinę: męża, żonę i dzieci. Docenienia Mszy św. i świadomego w niej uczestnictwa dziecko winno nauczyć się przede wszystkim od rodziców. Przedłużeniem Mszy św. winien być stół, przy którym gromadzi się rodzina przy posiłku domowym. Modląc się modlitwą *Ojcze nasz* i prosząc o chleb powszedni należy mieć na uwadze nie tylko pokarm materialny, ale i Eucharystię - Chleb Aniołów. Przyjmując komunię św. chrześcijanin przyjmuje Jezusa Chrystusa, Który jest źródłem miłości. Tę właśnie miłość należy nieść bliskim i całemu światu a także wprowadzać ją w życie rodzinne, zawodowe, społeczne, a nawet polityczne¹⁷³.

Znaczącym wkładem rodziny podczas ofiary Mszy świętej może być czytanie wezwań modlitwy wiernych. W szczególności w niedzielę i święta nakazane, dzięki modlitwie powszechnej, czyli modlitwie wiernych z udziałem ludu mogą być zanoszone błagania za Kościół święty, za rządzących, za tych, którzy znajdują się w różnorodnych potrzebach, za wszystkich ludzi oraz zbawienie świata (zob. KL 53). Istotne jest to, że ludzie młodzi są przyszłością Kościoła i ojczyzny. Kościół poleca ich Bogu we wstawienniczej modlitwie, prosząc o łaskę dla nich w trafnym rozpoznaniu powołania,

---

¹⁷² Zob. Jan Paweł II. *Słowo do młodzieży zgromadzonej przed siedzibą arcybiskupa w Krakowie w ramach Pielgrzymki do Ojczyzny w 1987 w zawiązku z Kongresem Eucharystycznym*. W: <https://ekai.pl/dokumenty/slowo-do-mlodziezy-zgromadzonej-przed-siedziba-arcybiskupa-krakow/> (dostęp 19.04.209).

¹⁷³ Zob. B. Mierziński. *Eucharystia jest życiem*. „Warszawskie Studia Pastoralne”. 5 (2007) s. 101-105.

o odwagę w pójściu za głosem powołującego Chrystusa do służby Bogu, o wybór przyszłej drogi życia, uwzględniający nie tylko dobro osobiste, lecz i dobro innych, o lepszą przyszłość dla narodu oraz o budowanie cywilizacji miłości w oparciu o Ewangelię Chrystusową¹⁷⁴.

W wychowaniu religijnym, a dokładniej w wychowaniu liturgicznym rodzice winni zwrócić uwagę na poprawność wykonywanych gestów oraz postaw religijnych. Celem wzmocnienia, u członków rodziny, czynnego uczestnictwa w liturgii należy zachęcać wiernych do wykonywania akłamacji, odpowiedzi, psalmów, antyfon, pieśni, jak również czynności czy gestów oraz przyjmowania właściwej postawy ciała. W odpowiednim czasie należy zachować także pełne czci milczenie (KL 30). Ważne jest również przyjmowane odpowiedniej postawy w czasie uczestnictwa w liturgii. Postawa stojąca jest wyrazem szacunku, godności dziecka Bożego oraz gotowości do słuchania i tworzenia wspólnoty. Jest również znakiem eschatycznym, wyrażającym postawę ludzi oczekujących powtórnego przyjścia Pana a także gotowości wypełniania woli Bożej. Osoba stojąca jest gotowa w każdym momencie wyruszyć w drogę, aby działać. Natomiast postawa klęcząca jest gestem adoracji oraz uwielbienia i modlitwy. Przyklęknąć, to znaczy uczynić się małym, uznać czyjąś wyższość. Dla chrześcijan przyklęknienie to przede wszystkim gest adoracji, uwielbienia, pokory, modlitwy a także oddania i zależności. Klękając człowiek oddaje się pod panowanie Chrystusa. Postawa klęcząca jest również postawą pokuty i modlitwy osobistej. Z kolei postawa siedząca jest znakiem władzy i godności, wypoczynku, odprężenia oraz spokoju i ciszy. Jest ona także postawą słuchającego ucznia, kontemplacji a także zamyślenia i refleksji. Pozycja siedząca ułatwia skupienie, przyjęcie słowa i medytację nad słowem. Kroczenie w procesji jest aktem czci Pana Boga. Jest przypomnieniem kroczenia ludu Starego Przymierza ku Ziemi Obiecanej oraz kroczeniem w kierunku Nowej Paschy. Procesja liturgiczna celebrowa wędrowkę Kościoła ku wieczności. Jest obrazem Kościoła pielgrzymującego do Boga w niebie¹⁷⁵.

W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwrócić uwagę na przeżywanie przez rodzinę liturgii w roku liturgicznym Kościoła. Dzięki bogactwu liturgii rodzina doświadcza powtarzalnych wydarzeń zbawczych (por. DDR 55). Rok liturgiczny jest okazją do akcentowania cyklu uroczystości i świąt w formie

---

¹⁷⁴ Zob. K. Pączkowski. *Modlitwa wiernych -narzędziem formacji wspólnoty Kościoła*. „Studia Elbląskie”. 2 (2000) s. 336.

¹⁷⁵ Zob. T. Syczewski. *Znaczenie postaw i gestów dla świadomego udziału we Mszy świętej*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny”. T. 1. (2003) R. 56 1 (2003) s. 44-47; por. J. Ratzinger. *Duch liturgii*. Tłum. E. Pieciul. Poznań: Wydawnictwo Christianitas 2002 s. 158.

pobożności ludowej, co wpływa na głębsze zrozumienie obrzędów liturgicznych oraz treści teologicznych (DD 76). Efektem tego przeżywania winno być pogłębienie wiary a także rozwój życia sakramentalnego członków rodziny. W ramach liturgii *domowego Kościoła* ważnym elementem, który wpisuje się we właściwe przygotowanie do przeżywania liturgii, jest czytanie Słowa Bożego. Czytanie i rozważanie Pisma św. jest fundamentem budowania atmosfery modlitwy w rodzinach (por. DDR 52). O ile inne elementy takiej liturgii wydają się w dużej mierze zależne od okoliczności życia rodzinnego, tak rozważanie Słowa Bożego wydaje się nieodłączne w codziennym życiu rodziny¹⁷⁶.

W życiu rodzinnym istotną rolę winny odgrywać sakramenty, które obejmują wszystkie etapy życia człowieka (por. DDR 53). W nich również dostrzega się podobieństwo jakie istnieje między etapami życia naturalnego a życiem duchowym człowieka (zob. KKK 1210). To właśnie sakrament, będący widzialnym znakiem zawiera w sobie i ukazuje tajemnicę miłości Boga. Przez znaki sakramentalne, tzn. pod ich postacią i mocą, dochodzi do spotkania i dialogu Boga z człowiekiem dokonującym się w Kościele. W rozumieniu znaczenia sakramentów ważną rolę odgrywa Słowo Boże. Między sprawowaniem sakramentów a Słowem Bożym zachodzi nierozłączna więź, ponieważ ono pomaga w zrozumieniu znaków sakramentalnych i pozwala wiernym otworzyć się na dar łaski. Sakramenty winny pobudzać oraz pomnażać i umacniać wiarę. Ożywiona wiara prowadzi chrześcijanina do nawrócenia i przemiany a w konsekwencji dynamizuje wiarę i sprawia, że nie jest martwa¹⁷⁷.

W przygotowaniu maturzystów do życia małżeńskiego i rodzinnego należy ukazywać, że właściwie wszystkie sakramenty są wpisane w funkcję kapłańską rodziny. Do przeżywania liturgii związanej z ich przyjmowaniem wszyscy członkowie rodziny winni przygotować się duchowo. Szczególną rolę do spełnienia w tym wymiarze mają rodzice, którzy proszą Kościół o sakrament chrztu św. dla swojego dziecka. Również rodzice dbają o przygotowanie do sakramentu pokuty, I Komunii św. oraz bierzmowania. W sytuacji, gdy ktoś z członków rodziny potrzebuje namaszczenia chorych cała rodzina winna się modlić, aby ten sakrament uleczył osobę bliską.

---

¹⁷⁶ Zob. D. Kwiatkowski. *Liturgia miejscem urzeczywistniania się Kościoła domowego*. „Łódzkie Studia Teologiczne”. T. 24 (2015) 3 s. 133.

¹⁷⁷ Zob. Z. Zaremski. *Rola sakramentów w kształtowaniu wiary*. „Teologia i Człowiek”. Półrocznik Wydziału Teologicznego UMK. T. 15 (2010) s. 16; P.T. Goliszek. *Personalistyczne rozumienie sakramentów w katechezie*. W: *Siedem sakramentów świętych w nauczaniu katechetycznym*. Red. H. Słotwińska. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2007 s. 244.

Sakramentami, które są ze sobą blisko powiązane jest Eucharystia i sakrament małżeństwa. W Eucharystii, czyli w Nowym Przymierzu, małżonkowie znajdują korzenie, z których wyrasta i stale się odnawia ich przymierze małżeńskie. Skoro związek małżeński ma być wiernym obrazem tego Przymierza to małżonkowie potrzebują pokarmu płynącego z Eucharystii. Natomiast źródłem trwałości przymierza małżeńskiego jest ofiara i ucztą Nowego Przymierza. Ile razy małżonkowie uczestniczą we Mszy św., tyle razy zanurzają się na nowo w źródle początku, którym jest misterium paschalne Chrystusa, a Msza św. jest uobecnieniem tego misterium (DD 19). Drugim motywem więzi sakramentu małżeństwa i Eucharystii jest idea ofiarnej miłości oraz wspólnoty. Eucharystia jest sakramentem miłości a uczestnictwo w niej jest dla małżonków niezbędnym fundamentem i jedynym gwarantem codziennego trwania w miłości oraz motywem dochowania uczciwości i wierności małżeńskiej (DD 34, 47). To właśnie Eucharystia uczy gotowości do podejmowania ofiar, jakich wymagają różne obowiązki życia małżeńskiego. Małżonkowie uczestnicząc w Eucharystii doskonalą i umacniają wspólnotę życia i otwierają się na służbę. Gdy małżonkowie i dzieci uczestniczą w pełni w ofierze Chrystusa, wówczas przez spożywanie jednego chleba eucharystycznego pogłębiają wspólnotę rodzinną. Trzecim elementem łączącym Eucharystię z małżeństwem jest idea posłannictwa. Uczestnictwo w Eucharystii niesie posłanie apostolskie, które zobowiązuje do świadczenia w świecie o miłości Chrystusa. W wymiarze znaku, tak jak Eucharystia tak i małżeństwo ma charakter kerygmaticzny, czyli wyraża, przedstawia i głosi miłość Chrystusa do Kościoła. Głęboka więź Eucharystii z życiem rodzinnym wskazuje na doniosłość zawierania małżeństwa w ramach celebracji eucharystycznej oraz na znaczenie przygotowania już w rodzinie do uczestnictwa w Eucharystii w niedzielę i święta oraz sprawowania jej w domu rodzinnym przy różnych okazjach, np. przewlekłej chorobie członka rodziny, udzielaniu sakramentu chorych czy udzielaniu wiatyku¹⁷⁸. Maturzystom podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego warto przypomnieć, że celem sakramentów jest przede wszystkim uświęcenie człowieka i budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa oraz oddawanie kultu Bogu. Sakramenty nie tylko zakładają wiarę, lecz za pomocą słów i rzeczy ją podtrzymują, umacniają i wyrażają. Dlatego nazywają się sakramentami wiary (KL 59).

Ważnym elementem sprawowania liturgii jest muzyka, która wyraża treści emocjonalno-uczuciowe. Muzyka w liturgii pełni przede wszystkim funkcje

---

¹⁷⁸ Zob. J. Grzeškowiak. *Podstawowe funkcje Kościoła w życiu rodziny*. „Seminare”. 7 (1985) s. 49-52.

koordynacyjne, które umożliwiają uporządkowany i zorganizowany, na określonych zasadach, dialog między kapłanem a wspólnotą. Poza tym jest częścią składową uroczystej liturgii, dzieli z nią cel jakim jest chwała Boża oraz uświęcenie wiernych. Muzyka przyczynia się również do podniesienia powagi ceremonii kościelnych¹⁷⁹.

W przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy maturzystów należy zwrócić uwagę na centralne miejsce modlitwy w życiu chrześcijanina. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* czytamy, że „w modlitwie wierny Bóg zawsze pierwszy wychodzi z miłością do człowieka, zwrócenie się człowieka do Boga jest zawsze odpowiedzią” (KKK 2566). Modlitwa jest podjęciem przez chrześcijanina zbawczego dialogu, który został zainicjowany przez Boga¹⁸⁰.

Ważnym elementem wychowania chrześcijańskiego jest nauczenie nawiązywania relacji międzyosobowych między dzieckiem a Bogiem, aby odkryło ono Jego bliskość i miłość. Formą wychowania tej postawy jest życie modlitwy jako dialogu. Znaczącą rolę odgrywa w tym modlitwa rodzinna. W wychowaniu do życia modlitwy bierze udział wiele różnych czynników: czynniki pierwotne i czynniki pomocnicze. Do pierwszej grupy można zaliczyć dom rodzinny, wspólnotę wiary i środowisko. Do drugiej grupy przede wszystkim należy katecheza. W rozwoju życia religijnego młodego człowieka istnieje potrzeba czynników pierwotnych.

W laicyzującym się współcześnie świecie warto odkrywać duchową rzeczywistość życia małżeńskiego. Taka refleksja może być bowiem odpowiedzią na poszukiwanie głębokiej bliskości między mężem i żoną. Modlitwa małżonków nie powinna być postrzegana jako dodatkowa forma pobożności, ale jako vitalne źródło życia całej rodziny¹⁸¹. Również papież Franciszek zwraca uwagę na ważność świadectwa modlitwy rodziców wskazując, że „istotne znaczenie ma to, aby dzieci widziały w konkretny sposób, że dla ich rodziców modlitwa jest naprawdę ważna. Dlatego chwile modlitwy rodzinnej i przejawy pobożności ludowej mogą mieć większą siłę ewangelizacyjną od wszelkich katechez i wszystkich przemówień” (AL 288). Chrystus odnosząc się do modlitwy wspólnotowej, wskazał na jej skuteczność: „Bo gdzie są dwaj albo trzej zebrani w imię moje, tam jestem pośród nich” (Mt 18,20). Również człowiek, któremu Bóg się udziela

---

¹⁷⁹ Zob. M.Z. Stepulak. *Znaczenie muzyki kościelnej we wspólnotach parafialnych. Analiza psychologiczno-pastoralna*. W: „Teologia Praktyczna”. T. 6 (2005) s. 144-145.

¹⁸⁰ J. Przybyłowski, E. Robek. *Modlitwa w religijności katolików polskich*. Cz. III. Ząbki: Apostolicum 2005 s. 147.

¹⁸¹ S. Ałaszewski. *Modlitwa małżeńska w ujęciu teologicznym i na podstawie badań empirycznych*. RT T. 61. z. 6 (2014) s. 126.

i obdarowuje go łaską, pragnie się Jemu odwdziżyć. Ta wdzięczność wyraża się przez modlitwę i stanowi oddanie Bogu hołdu i należnej Mu czci. Dlatego też w rodzinie winna istnieć harmonia pomiędzy modlitwą zanoszoną do Boga w czasie liturgii Kościoła a prywatną modlitwą jej członków. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* przypomina, że modlitwa rodzinna łączy modlitwę Kościoła z modlitwą prywatną wiernych (zob. DOK 26, 84). Modlitwa liturgiczna Kościoła wyraża się w uczestnictwie członków rodziny w Eucharystii, zwłaszcza niedzielnej i świątecznej oraz w innych sakramentach a także wspólnym odmawianiu modlitwy brewiarzowej¹⁸².

Podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy zwrócić uwagę na kult religijny oddawany Najświętszej Maryi Pannie i świętym. Maryja, szczególnie w polskiej pobożności stanowi wzór dla kobiet, matek a także uczy szacunku dla macierzyństwa i troski o nowe życie. Matka Boża w modlitwie może być pośredniczką w dialogu modlitewnym z Chrystusem, może wstawiać się za ludźmi u Boga, wspomagać i podtrzymywać ich na duchu oraz uczyć modlitwy i spełniać prośby przedstawiane w modlitwach¹⁸³.

2.4. Funkcje rodziny a trudności z ich realizacją

Rodzinę tworzą osoby połączone układem stosunków o szczególnie intymnym, emocjonalnym charakterze wśród których są te podstawowe, decydujące o powstaniu i trwaniu rodziny. To właśnie rodzina pozostaje dla człowieka społecznością pierwotną mającą największe znaczenie¹⁸⁴. Należy zauważyć pewien niepokojący trend, że w obecnych czasach postrzeganie rodziny jako naturalnej i podstawowej komórki społeczeństwa, opartej na prawnie zawartym małżeństwie i biologicznym rodzicielstwie jest kwestionowane. Dlatego, aby ponownie odkryć jej tożsamość i wartość ważne jest przedstawienie i poznanie pełnionych przez nią funkcji¹⁸⁵.

Mówiąc o funkcjach rodziny warto wyjść od jej definicji. Słownik wyrazów obcych definiuje funkcję (*lat. functio=działanie*) jako stanowisko, określone działanie lub działanie czegoś¹⁸⁶. Podział funkcji rodziny wynika ze szczegółowej analizy

---

¹⁸² Zob. J. Grześkowiak. *Podstawowe funkcje Kościoła w życiu rodziny*. „Seminare”. 7 (1985) s. 55.

¹⁸³ Przybyłowski, Robek. *Modlitwa w religijności katolików polskich*. Cz. III. s. 153.

¹⁸⁴ G. Cęcełek. *Rodzina - jej przemiany oraz zagrożenia i problemy wychowawcze*. „Mazowieckie Studia Humanistyczne” Nr 1-2 2005 s. 239.

¹⁸⁵ Por. M. Pawlus. *Funkcje rodziny*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. 3 (27) 2016 s. 179.

¹⁸⁶ M. Tytuła, J. Okaramus. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa-Bielsko Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN 2011 s. 79.

poszczególnych elementów występujących w definicji rodziny, którą określa się często jako grupę społeczną, stanowiącą zjednoczenie osób, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną oraz ze względu na tradycję rodzinną i społeczną. Dlatego w katechezie dla maturzystów należy przedstawić w pierwszej kolejności trzy podstawowe funkcje, które spełnia rodzina: prokreacyjna, wychowawcza i ekonomiczna. Funkcje te mają istotne znaczenie zarówno dla rodziny jak i społeczeństwa¹⁸⁷.

Funkcja prokreacyjna, inaczej nazywana rozrodczą, oznacza, że to rodzina spełnia najkorzystniejsze warunki, aby w niej przyszedł na świat człowiek, w niej się rozwijał oraz przygotowywał do samodzielnego i odpowiedzialnego życia po osiągnięciu dojrzałości. Funkcja ta postrzegana jest również jako zaspakajanie potrzeby seksualnej i rodzicielskiej małżonków. Należy zwrócić uwagę, że niesie ona ze sobą przede wszystkim odpowiedzialność za przekazane życie oraz obowiązek wychowania potomstwa¹⁸⁸.

Należałoby również zwrócić uwagę maturzystom przygotowującym się do życia małżeńskiego i rodzinnego na trudności napotymane przy realizacji funkcji prokreacyjnej. Funkcja ta może być zagrożona ze względu na zdrowie bądź problemy ekonomiczne rodziców. Pierwsze z napotykanymi trudności nie pozwalają na to, aby w danym momencie pojawiło się w rodzinie planowane dziecko¹⁸⁹. Natomiast druga trudność, ze względów materialnych wywołuje często dyskusje, ponieważ trudno jest określić minimalny zasób dóbr materialnych bądź środków finansowych niezbędnych do utrzymania dziecka. Jeszcze innym powodem trudności z realizacją funkcji prokreacyjnej może być dążenie do rozwoju własnej kariery. Często spotykaną sytuacją jest odkładanie rodzicielstwa w czasie, które prowadzi do tzw. późnego rodzicielstwa. Sytuacja taka może wynikać z chęci

---

¹⁸⁷ Należy zwrócić uwagę, że istnieją różne podziały funkcji rodziny. F. Adamski klasyfikuje funkcje rodziny w następujący sposób: I. Podział funkcji oparty na kryterium rodziny jako grupy i instytucji. 1. instytucjonalne: prokreacyjna, ekonomiczna, opiekuńcza, socjalizacyjna, stratyfikacyjna. 2. osobowe: małżeńska, braterska, rodzicielska. II. Podział funkcji oparty na kryterium trwałości i zmienności. 1. pierwszorzędne: prokreacyjna, socjalizacyjna, miłości. 2. drugorzędne: ekonomiczna, opiekuńcza, stratyfikacyjna, rekreacyjna, religijna, integracyjna. Zob. F. Adamski. *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2002 s. 36-37; por. J.M. Nogowski. *Rodzina – jej funkcje i zagrożenia. Studium na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*. „Studia Elckie” T. 17 (2015) Nr 2 s. 161.

¹⁸⁸ A. Błasiak. *Funkcje rodziny w zmieniającej się rzeczywistości*. W: *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny*. Red. A. Błasiak, E. Dybowska. Kraków: Wydawnictwo WAM 2010 s. 73, 79.

¹⁸⁹ Dlatego zaleca się, aby decyzja o macierzyństwie była gruntownie przemyślana. Przygotowania do zajścia w ciążę najlepiej zaplanować na 12 miesięcy przed poczęciem. Kobieta winna udać się na wizytę kontrolną do ginekologa oraz powiadomić lekarza o swoich planach. Ważna jest również zmiana stylu życia, poprawa kondycji fizycznej, opanowanie stresu oraz zmiana nawyków żywieniowych. Zmiany zachowań w okresie przedkoncepcyjnym mają na celu przygotowanie matki oraz ojca do poczęcia i narodzin zdrowego dziecka oraz zminimalizowanie niektórych dolegliwości pojawiających się w okresie ciąży. Zob. B. Barczyński. *Przygotowanie do ciąży*. W: <https://www.mp.pl/pacjent/ciaza/poczecie/61877,przygotowanie-do-ciazy> (dostęp 24.04.2019).

kontynuowania kariery naukowej przez jednego z małżonków. Może być to również spowodowane uwarunkowaniami zdrowotnymi a nie tylko z woli potencjalnych rodziców.

Poważnym problemem w realizacji funkcji prokreacyjnej są metody kontrolowania i regulowania płodności, potocznie zwane antykoncepcją. Stosowanie tych metod uzależnione jest często od wyznawanego światopoglądu. Antykoncepcja jest zbiorem metod lub środków służących zapobieganiu ciąży. Postrzegana jest ona jako negacja tego co w akcie seksualnym jest naturalne¹⁹⁰.

Przeciwieństwem świadomej rezygnacji z funkcji prokreacyjnej są małżeństwa bezdzietne, które z przyczyn od siebie niezależnych nie mogą zostać w naturalny sposób rodzicami. Fakt ten dla wielu par małżeńskich jest źródłem cierpienia. Dlatego *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* na pierwszym miejscu wymienia troskę o małżeństwa bezdzietne (DDR 67). Kościół jako wspólnota wierzących, powołany jest do podtrzymania na duchu te pary, które nie mogą zrealizować naturalnego pragnienia macierzyństwa i ojcostwa (DV 8).

Nieodpowiedzialnym podejściem do funkcji prokreacyjnej jest doprowadzenie do sytuacji, w której do poczęcia dziecka dochodzi w wyniku tzw. „wpadki”. Decyzji o podjęciu aktywności płciowej winna towarzyszyć świadomość możliwych konsekwencji, wynikających z aktu seksualnego. Szczególnym problemem są też sytuacje, gdy matką zostaje osoba młodociana, która nie jest przygotowana do macierzyństwa¹⁹¹.

Drugą ważną funkcją w rodzinie jest funkcja wychowawcza. Rodzina jest pierwszym i podstawowym podmiotem opieki nad dzieckiem oraz stanowi źródło wychowania. Sobór Watykański II zwraca uwagę, że „Rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, w najwyższym stopniu są obowiązani do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych jego wychowawców. To zadanie wychowawcze jest tak wielkiej wagi, że jego ewentualny brak z trudnością dałby się zastąpić” (DWCH 3). Rodzina będąc ważną instytucją w systemie wychowawczym spełnia funkcję opiekuńczą, emocjonalną, kształcącą oraz aktywizacji twórczej¹⁹². Poprzez zrodzenie i szczególne więzy, tzn. więzy krwi rodzice stają się dla dziecka osobami

---

¹⁹⁰ Niektórzy sądzą, że posłużenie się naturalnym rytmem płodności, z myślą o uniknięciu poczęcia, jest tylko odmienną „metodą techniczną” osiągnięcia tego samego celu, czyli uchronieniem kobiety od zajścia w ciążę. Takie rozumowanie zaciera różnice między dostosowaniem się do naturalnego rytmu płodności a antykoncepcją. Zob. A. Kokoszka. *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna*. Cz. III. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos” 2003 s. 176-177.

¹⁹¹ Zob. M. Gębka. *Funkcja prokreacyjna na rozdrożu? Dysfunkcje rodziny*. „Roczniki Socjologii Rodziny”. T. 21. Poznań 2011 s. 40-45.

¹⁹² Zob. Nogowski. *Rodzina – jej funkcje i zagrożenia. Studium na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*. „Studia Elckie” T. 17 (2015) Nr 2 s. 161-162.

znaczącymi. Często są oni podziwiani przez dziecko, które internalizuje przykłady i wzorce przez nich przedstawione. Dlatego to właśnie rodzice są pierwszymi wychowawcami o niezwyklej sile oddziaływania. Pomoc wychowawcza rodziców w czasie rozwoju dziecka przyjmuje postać coraz to nowych funkcji¹⁹³.

Część pedagogów próbuje łączyć funkcję opiekuńczą z wychowawczą. Wskazują oni na funkcję opiekuńczo-wychowawczą, ponieważ między sprawowaną opieką w rodzinie a procesem wychowania zachodzi pewien związek. Poza tym, często cele oraz zadania opieki i wychowania są zbieżne w swej istocie. Cele i zadania wzajemnie się warunkują i wymagają współdziałania w realizacji. Funkcja opiekuńczo-wychowawcza polega na ochronie życia i zdrowia oraz opiece i pielęgnacji w poszczególnych okresach życia wychowanka a także tworzeniu odpowiednich warunków życia i wspierania rozwoju wszystkich członków rodziny. Opieka jest podejmowana w rodzinie w tym celu, aby organizować właściwe warunki dla wszechstronnego rozwoju poszczególnych członków rodziny a także likwidować sytuacje zagrażające ich prawidłowemu rozwojowi lub życiu¹⁹⁴.

Rodzina, która zaspakaja potrzeby psychiczne i biologiczne swoich członków, tworzy środowisko opiekuńczo-wychowawcze, które charakteryzuje się takimi cechami jak: stałość, cielesność, unikatowość i spontaniczność. Chociaż zmieniają się wzory życia społecznego, gdzie jedne elementy są zastępowane innymi, to jednak istnieją pewne elementy stałe np. więź emocjonalna, prokreacja oraz stabilność związku małżeńskiego. Zawarcie małżeństwa to deklaracja od której w założeniu nie ma odwrotu, gdyż rozwód brany przez niektórych małżonków jest naruszeniem ustalonej normy i zawsze wiąże się z dramatem współmałżonka a przede wszystkim dzieci. Druga z cech, czyli cielesność ma związek z biologiczną sferą życia rodzinnego. Rodzina troszczy się o zapewnienie środków do życia. Natomiast treść życia uzależniona jest od kolejnych cykli biologicznego istnienia. Wiąże się ona, np. ze śmiercią, narodzinami nowego członka rodziny lub rozwodem. Trzecia cecha to unikatowość, która oznacza niepowtarzalność relacji i interakcji oraz przeżyć członków rodziny. W rodzinie winna istnieć możliwość autentycznego i spontanicznego wyrażania uczuć oraz odreagowania problemów dnia

---

¹⁹³ J. Wilk wylicza funkcje, które ujmowane są jako opieka nad biosem czyli życiem i rozwojem organizmu (funkcja *sanare*), ochrona wychowawcza nad działaniem etosu, czyli życia społecznego (funkcja *educere*), opieka nad duchowością i skierowanie jej do ideału (funkcja *educare*) oraz wtajemniczenie, czyli przygotowanie do spotkania wychowanka z sensem życia (funkcja *initiare*). Zob. Wilk. *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane* s. 273.

¹⁹⁴ Zob. Błasiak. *Funkcje rodziny w zmieniającej się rzeczywistości*. W: *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny* s. 88-89.

codziennego. Ostatnią cechą funkcji opiekuńczo-wychowawczej jest spontaniczność. Cechuje się ona tym, że realizacja celów w rodzinie przebiega często w sposób spontaniczny i naturalny. Wyznacznikiem działań rodziców są potrzeby dzieci a rodzina daje możliwość zaspakajania tych potrzeb¹⁹⁵.

Wśród trudności związanych z realizacją tej funkcji wymienia się, m. in. niedostatki rodziny jako środowiska opiekuńczo-wychowawczego, które mogą powodować zmiany w jej strukturze oraz stosunkach między rodzicami. Skutkiem tego może być napięta atmosfera w domu rodzinnym, częste konflikty, wzajemna niechęć członków rodziny wobec siebie, dezaprobatą oraz destabilizacja i brak oparcia emocjonalnego, wraz ze wszystkimi dalszymi konsekwencjami¹⁹⁶. Państwo nie może przejmować na siebie funkcji rodzinnych. Jednak w przypadku rażącego niespełniania obowiązków rodzinnych państwo ma obowiązek interwencji o charakterze prewencyjnym. Mniejsze społeczności mogą udzielać pomocy rodzinie, ale tylko w tych sytuacjach, w których ona sobie nie radzi lub pełni swoje podstawowe funkcje w sposób niekorzystny dla swych członków¹⁹⁷.

W przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy dla maturzystów należy przedstawić rolę funkcji ekonomicznej w życiu rodziny. Funkcja ta ma na celu zapewnienie rodzinie odpowiednich warunków materialnego bytu, który pozwoli zaspokoić wszystkie naturalne potrzeby. Czynnikiem, które decydują o poziomie materialnym życia rodziny są: sytuacja mieszkaniowa, dochody, dostęp do koniecznych usług ochrony zdrowia, opieki, wychowania, edukacji, kultury, wypoczynku, rekreacji i sportu jak również odpowiedniego poziomu usług społecznych¹⁹⁸. Funkcja ta sprowadza się do zaspakajania potrzeb materialno-bytowych swoich członków ale także przyczynia się do zasobności i siły ekonomicznej państwa. Z tą funkcją wiąże się również praca zawodowa rodziców, która stanowi jeden z najbardziej istotnych elementów życia rodziny¹⁹⁹.

Trudności związane z niezaspokajaniem funkcji ekonomicznej rodziny często prowadzą do jej destabilizacji a nawet do ubóstwa. Z powodu braku środków finansowych następuje często rozluźnienie więzi rodzinnej a także dochodzi do nieporozumień. Stąd

---

¹⁹⁵ Tamże s. 92-93

¹⁹⁶ Z. Dąbrowski. *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*. Cz. I. Olsztyn: Wydawnictwo UWM 1998 s. 120.

¹⁹⁷ Por. L. Dyczewski. *Rodzina – społeczeństwo – państwo*. Lublin: TN KUL 1994 s. 182-183; J. Nagórny. *Posłannictwo chrześcijan w świecie: Świat i wspólnota*. T. 1. Lublin: RW KUL 1997 s. 186-187.

¹⁹⁸ Por. Nogowski. *Rodzina – jej funkcje i zagrożenia. Studium na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*. „Studia Elckie” T. 17 (2015) Nr 2 s. 162.

¹⁹⁹ Por. Błasiak. *Funkcje rodziny w zmieniającej się rzeczywistości*. W: *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny* s. 97.

biorą się ucieczki dzieci z domu, wkroczenie na drogę przestępstwa i pierwsze kontakty z narkotykami.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy zwrócić uwagę również na inne funkcje istotne w życiu rodziny. Są to funkcje: miłości, religijna, socjalizacyjna, kulturalna oraz ekologiczna.

Istotną rolę w funkcjonowaniu rodziny odgrywa funkcja miłości. W życiu człowieka naturalną rzeczą jest to, że odczuwa potrzebę przebywania w gronie osób bliskich. Tym, co nadaje sens życiu ludzkiemu i kierunek działania jest miłość. Papież Benedykt XVI pisząc o miłości, zwrócił uwagę, że „miłość Boga wobec nas jest sprawą zasadniczą dla życia i niesie ze sobą decydujące pytania o to, kim jest Bóg i kim my jesteśmy. W tym kontekście przeszkodę stanowi przede wszystkim język. Termin ‘miłość’ stał się dziś jednym ze słów najczęściej używanych i także nadużywanych, którym nadajemy znaczenia zupełnie różne” (DCE 2). Prawdziwej miłości, która daje poczucie bezpieczeństwa człowiek może nauczyć się przede wszystkim w rodzinie. To właśnie w niej istnieje specyficzny klimat emocjonalny, który wyróżnia się spontanicznością oddziaływania, zdolnością wczuwania się w stany emocjonalne dziecka oraz intymnością, która pogłębia więź uczuciową. Od niej zależy również w jaki sposób człowiek wypełnia swoje powołanie życiowe²⁰⁰.

Podczas katechezy dla maturzystów ważne jest, aby ukazać jakie następstwa wynikają z niezaspokojenia potrzeby miłości rodziców do dzieci. Brak miłości może spowodować, że dziecko nie będzie umiało odnaleźć się w społeczeństwie, a przede wszystkim nie będzie potrafiło kochać. A przecież to rodzina jest szczególnym miejscem miłości, jest pierwszą szkołą miłości²⁰¹.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy ukazać rolę funkcji religijnej w życiu rodziny. Funkcja ta polega na „przekazywaniu w ramach życia rodzinnego, wartości, norm i wzorów zachowań religijnych oraz na uczeniu określonych ról i określonego typu interakcji uznawanych w grupie religijnej”²⁰². Dzięki funkcji religijnej dziecko integruje się ze społecznością religijną, przede wszystkim z Kościołem. Proces tej integracji podzielony jest na kilka etapów, dostosowanych odpowiednio do poszczególnych faz rozwojowych dziecka. Obejmuje on przybliżenie mu

---

²⁰⁰ S. Witek. *Miłość chrześcijańska w życiu człowieka*. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów 2017 s. 24-25.

²⁰¹ Mazur. *Wychowanie do miłości*. „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 3-4/2010 s. 10-11.

²⁰² Adamski. *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy* s. 43.

osoby Boga Ojca, wprowadzenie do modlitwy indywidualnej jak i modlitwy praktykowanej z całą społecznością w liturgii Kościoła oraz wprowadzenie w światopogląd religijny. Szczególne zadania mają tutaj do spełnienia rodzice oraz otoczenie rodziny²⁰³.

Wśród problemów związanych z niewypełnianiem funkcji religijnej w rodzinie należy zwrócić uwagę na podatność dzieci i młodzież na oddziaływanie sekt, wróżbitów, co może doprowadzić do dezintegracji osobowości oraz destrukcyjnych zachowań, a nawet prowadzić do samobójstw²⁰⁴. W liście apostolskim *Tertio millennio adveniente* święty Jan Paweł II zauważył, że „wielu współczesnych ludzi żyje dziś tak, jak gdyby Bóg nie istniał, albo zadawała się mglistą religijnością, niezdolną sprostać problemowi prawdy, ani obowiązkowi zachowania spójności między życiem i wiarą” (TMA 36). Niedošwiadczenie wiary w życiu człowieka może prowadzić do kryzysu w wychowaniu religijnym²⁰⁵.

W trakcie przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy dla maturzystów, należy wyjaśnić także rolę funkcji socjalizacyjnej w rodzinie. Funkcja ta polega na przygotowaniu dzieci do życia w społeczeństwie oraz na budowaniu relacji pomiędzy rodzicami a ich potomstwem. Socjalizacja winna mieć miejsce w rodzinie, która jest pierwszym i jednym z najważniejszych środowisk wychowawczych. Socjalizacja młodych członków rodziny ma również istotne znaczenie dla kształtowania ich osobowości i stopnia przygotowania do pełnienia określonych funkcji społecznych. W realizacji funkcji socjalizacyjnej uwaga rodziców winna koncentrować się na przekazaniu dziecku wiedzy o otaczającym go świecie, wpajaniu odpowiednich wzorów zachowania oraz wdrażaniu określonego systemu wartości i norm etyczno-moralnych, które winny pomóc wychowankowi w rozróżnianiu dobra i zła. Socjalizacja dziecka przez rodziców to również przygotowanie go do samodzielnego pełnienia ról społecznych oraz zapoznanie go z kulturą i sztuką, nauką oraz techniką i religią.

Wśród trudności pojawiających się w sytuacji zaniedbań ze strony rodziców w realizacji funkcji socjalizacyjnej, zauważa się takie zjawisko jak sieroctwo społeczne, które określa się jako obiektywną sytuację z brakiem opieki i oddziaływań wychowawczych ze strony żyjących rodziców w stosunku do swego dziecka. Fakt ten

---

²⁰³ Tamże.

²⁰⁴ Niski poziom uświadomienia religijnego w rodzinie może przyczynić się do braku religijności (np. indyferentyzm, bluźnierstwo, świętokradztwo) lub fałszywej religijności, czyli do wypaczeń (np. zabobony, bałwochwalstwo, magia czy spirytyzm), które są grzechem przeciwko pobożności. Por. S. Olejnik. *Teologia moralna*. T. 5. *Służba Bogu i otwarcie się na świat*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1991 s. 94-109.

²⁰⁵ Por. M. Dziewiecki. *Wychowanie w dobie ponowoczesności*. Kielce: Wydawnictwo Jedność 2002 s. 14-30.

wiąże się z długotrwałym pobytom dziecka w środowisku innym, niż dom rodziców i jest połączony również z brakiem kontaktów lub kontaktem niewystarczającym z rodzicami²⁰⁶.

Zagrożenia socjalizacji młodego pokolenia dotyczą również niepewności zachowania i rozchwiania systemu wartości wychowanków. Współczesny niestabilny i zróżnicowany świat nie oferuje człowiekowi jednoznacznych podpowiedzi, drogowskazów prowadzących przez życie. Człowiek jest zmuszany do ciągłego wybierania oraz decydowania a także eksperymentowania i kwestionowania²⁰⁷.

Na socjalizację w rodzinie ma również wpływ Internet, z którego korzystają wychowankowie. Mogą w nim znaleźć zagrożenia w czterech sferach funkcjonowania społecznego a mianowicie w: relacjach międzyludzkich opartych na przemocy, agresji i okrucieństwie; wypaczonych kontaktach erotycznych; ustalaniu hierarchii wartości i indoktrynacji w tym zakresie oraz działaniach rynkowych. Młodzi użytkownicy Internetu mogą być narażeni na te zagrożenia poprzez zetknięcie się ze szkodliwymi treściami zamieszczonymi w sieci²⁰⁸.

We współczesnym świecie duże możliwości dają nowości technologiczne, wymagające umysłowo umiejętności, które dostarczają stymulacji pod względem społecznym. Ale za ich postępem często nie nadążają nawet młodzi ludzie. Internet, jako narzędzie dostępu do informacji stwarza wiele zagrożeń takich jak: uzależnienie od Internetu, cyberprzemoc, cyberterrorizm, e-narkotyki czy cyberkultura, czyli zjawisko, gdzie jedyną wartością w kulturze jest technologia²⁰⁹.

Ważną rolę w funkcjonowaniu rodziny odgrywa funkcja kulturalna. Polega ona na

---

²⁰⁶ Por. K. Radecka. *Sieroctwo społeczne*. „Praca Socjalna”. R. 22. Nr 4 (2007) s. 75-85.

²⁰⁷ M. Karkowska, T. Skalski. *Kultura, socjalizacja, tożsamość*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2010 s. 16.

²⁰⁸ P. Aftab. *Internet a dzieci: uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*. Przeł. B. Nicewicz. Warszawa: Prószyński i S-ka 2003 s. 15; por. S. Juszczyk. *Internet –współczesne medium komunikacji społecznej*. W: <http://www.ktime.up.krakow.pl/symp2011/referaty2011/juszczyk.pdf> s. 1-7 (dostęp 25.04.2019).

²⁰⁹ W obliczu technicznych kompetencji dzisiejszej młodzieży wydaje się, że nastąpiło odwrócenie ról pokoleniowych. To „młodzi” są ekspertami a „starzy” uczniami. Często dzieci i młodzież potrafią posługiwać się telefonem komórkowym szybciej od rodziców, znają wiele sztuczek komputerowych i są prawdziwymi hakerami w Internecie. Ale często młodzi ludzie stają się bezradni, gdy chodzi o kontrolę, bezpieczeństwo i skutki korzystania z mediów. Ta okropna strona mediów sprawia, że jednostka jest niczym a grupa wszystkim, pornografia poszerza swe granice a w czasie największej oglądalności równocześnie na wielu kanałach telewizyjnych można zobaczyć kryminały, filmy akcji, filmy miłości ze scenami przemocy i nagości. Wielu ludzi traktuje media jak rzecz oczywistą, bezmyślnie korzystając z kanałów telewizyjnych czy surfując w Internecie. Natomiast krytyczna recepcja mediów jest inna. Dlatego politycy, rodzice, naukowcy i Kościół mają wobec pedagogiki (względnie od pedagogiki mediów) duże oczekiwania. Pedagogika powinna zmierzyć się z problemami, przeanalizować je, opracować koncepcje i perspektywiczny plan działań, dotyczący odpowiedniego obchodzenia się z mediami. Często jednak pedagogów i psychologów słucha się dopiero, gdy dziecko jest już w pułapce. Zob. J. Holtkamp. *Co ogłupia nasze dzieci? Nowe media jako wyzwanie dla rodziców*. Kraków: Wydawnictwo Salwator 2011 s. 8-10.

pielęgowaniu i podtrzymywaniu tradycji, zwyczajów i obyczajów panujących w danej rodzinie. Mogą to być, np. obchody świąt religijnych lub państwowych, czy ważnych wydarzeń dotyczących członków rodziny. Dbalność o kulturę życia codziennego w rodzinie przejawia się w sposobie wyrażania się, ubierania oraz dbania o czystość i estetykę otoczenia a także wystrój domu. Również znaki i symbole pielęgnowane w rodzinie, wyrażają preferowane w niej wartości.

Pojęcie „kultura” oznacza całokształt wytworów „działalności ludzkiej i wzorów zachowań przekazanych z pokolenia na pokolenie”. W tym kontekście można stwierdzić, iż rodzina jest „skarbcem” kultury. Rodzina zawiera elementy kultury zarówno materialnej, jak i duchowej. Rodzina udostępnia każdemu z jej członków dorobek kulturalny oraz zakorzenia go w ich świadomości a także inspirowanie do udziału w tworzeniu nowych dzieł. Wśród trudności napotykanym we współczesnym świecie, które oddziałują negatywnie na realizację funkcji kulturowej należy zauważyć ustawicznie przybierające tempa procesy ujednolicania wzorców kulturowych, które z kolei mogą powodować zanik lokalnych treści kultury²¹⁰.

Warto również zwrócić uwagę na funkcję ekologiczną. Podstawową formą wprowadzania dziecka w tę funkcję jest nauczanie go szacunku do przyrody. Ważne jest również odniesienie znaczenia tej funkcji do rodziny opartej na małżeństwie, gdzie mężczyzna i kobieta stwarzają takie środowisko życia, w którym dziecko może się urodzić i rozwijać swe możliwości oraz nabywać świadomość własnej godności i właściwych postaw wobec świata²¹¹. Warto uświadomić maturzystom uczestniczącym w przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego, że również metody naturalnego planowania rodziny są ekologiczne, gdyż respektują prawa natury wykluczając przez to ingerencję w zdrowy organizm kobiety. Wiedza o biologicznym rytmie płodności kobiety oraz znajomość żywotności komórek rozrodczych dały podstawę do naukowego opracowania tych metod²¹².

Jednym z problemów współczesnego świata jest pogłębiający się kryzys ekologiczny. Można stwierdzić, że jest to kryzys moralny, dlatego istnieje potrzeba kształtowania świadomości ekologicznej. Papież Franciszek zwraca uwagę, że oprócz pozytywnych działań na gruncie ekologii „równocześnie rozwija się ekologia

---

²¹⁰ L. Dyczewski, D. Wadowski. *Kultura dnia codziennego i świątecznego w rodzinie*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1998 s. 49.

²¹¹ A. Skreczko. *Wychowanie ekologiczne w rodzinie*. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/w_ekol.html (dostęp 19.04.2019).

²¹² Kokoszka. *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna*. Cz. III. s. 168.

powierzchnowa czy pozorna, która umacnia pewną ospałość i bezmyślną nieodpowiedzialność. Jak to często bywa w czasach głębokiego kryzysu, które wymagają trudnych wyborów, jesteśmy kuszeni, aby myśleć, że to, co się dzieje, nie jest aż tak poważne” (LS 59). Kryzys ten dotyczy takich postaw człowieka jak wrogość, bezmyślność i nadmierne eksploatowanie środowiska naturalnego. Podstawową instytucją, która winna kształtować świadomość ekologiczną człowieka jest rodzina. Budzenie świadomości ekologicznej powinno rozpocząć się od najmłodszych lat życia dziecka i być przystosowane do jego wieku i możliwości. Należy mieć również na uwadze to, że tak jak w każdym wychowaniu, tak i w wychowaniu ekologicznym nie wystarczą słowa, ale potrzebna jest właściwa postawa a także aktywne włączanie dziecka w ten proces²¹³. Problemy związane z ekologią są skutkiem nadmiernej eksploatacji zasobów naturalnych oraz zanieczyszczenia środowiska poprzez emisję trujących gazów i pyłów do atmosfery. Należy zatem uświadamiać wychowankom, że człowiek nie jest absolutnym panem i właścicielem przyrody, ale tylko jej użytkownikiem i opiekunem, dlatego winien liczyć się z prawami przyrody pamiętając o moralnej odpowiedzialności za środowisko naturalne²¹⁴.

Należy zauważyć, że „liczne funkcje rodziny można sprowadzić do jednego celu, którym jest rodzenie człowieka w sensie biologicznym i duchowym, w jego jednostkowym i społecznym wymiarze życia”²¹⁵. Dlatego też rodzina, będąc podstawowym środowiskiem egzystencji człowieka ze swej natury nastawiona jest na życie i jego prawidłowy rozwój²¹⁶.

3. Problematyka wychowawcza w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego

Pierwszym środowiskiem wychowawczym jest rodzina a jednym z jej podstawowych zadań jest wychowanie człowieka w taki sposób, aby stał się samodzielną i odpowiedzialną jednostką. Papież Franciszek w adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia* dodaje, że „rodzina jest pierwszą szkołą wartości ludzkich, w której można się nauczyć dobrego korzystania z wolności” (AL 274) oraz „wychowanie dzieci powinno być naznaczone procesem przekazywania wiary, który napotyka na trudności ze względu na

---

²¹³ M. Fiałkowski. *Stosunek Kościoła do świata*. W: *Teologia pastoralna*. T. I. *Teologia pastoralna fundamentalna*. Lublin: ATLA 2 2000 s. 274-275.

²¹⁴ L.A. Szafranski. *Chrześcijańskie podstawy ekologii*. Lublin: Zakład Ekologii Człowieka KUL 1993 s. 31.

²¹⁵ Pawlus. *Funkcje rodziny*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. T. 27. z. 3 2016 s. 183.

²¹⁶ Por. J. Kułaczkowski. *Teologia pedagogicznego wymiaru więzi małżeńskiej w rodzinie*. Rzeszów: Wydawnictwo Diecezji Rzeszowskiej Bonus Lider 2002 s. 31-36; *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 61-63; 107-109.

aktualny styl życia, godziny pracy oraz złożoność dzisiejszego świata, w którym wiele osób utrzymuje szalone tempo, aby móc przeżyć” (AL 287). Mimo napotykania różnych wyzwań i trudności, to w tym środowisku zaspokajane są podstawowe potrzeby psychiczne dziecka, takie jak potrzeba: miłości, bliskości, godności czy bezpieczeństwa. To rodzina przekazuje dziecku wzory zachowań, wartości i normy postępowania. Przez oddziaływanie opiekuńczo-wychowawcze rodzina przyczynia się do rozwoju fizycznego, psychicznego oraz społecznego dziecka. Dlatego podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego winno podejmować się problematykę wychowania dojrzałej osobowości, wychowania moralnego i religijnego oraz wychowania do apostołatu²¹⁷.

3.1. Wychowanie do dojrzałej osobowości

W przygotowaniu dalszym maturzystów do życia małżeńskiego i rodzinnego należy podejmować tematykę związaną z wychowaniem do dojrzałości osobowej²¹⁸. Wychowanie jest procesem społecznym, w którym, tak jak w każdym wychowaniu uczestniczą wychowawca i wychowanek. Celem wychowania jest obudzenie w wychowanku procesu samowychowania zmierzającego ku wzrastaniu w człowieczeństwie²¹⁹.

O wychowaniu do dojrzałości pisze papież Franciszek w adhortacji apostołskiej *Amoris laetitia* zwracając uwagę, że „gdyby dojrzałość była jedynie rozwijaniem czegoś, co jest już obecne w kodzie genetycznym, nie byłoby wiele do zrobienia” (AL 262). Franciszek zaznacza, że dzięki wychowaniu do dojrzałości człowiek osiąga roztropność, właściwy osąd sytuacji oraz zdrowy rozsądek. Ojciec Święty przypisuje wychowaniu również to, iż przyczynia się ono do krzewienia wolności, dzięki której wychowanek w sytuacjach kluczowych jest w stanie podejmować rozsądne decyzje w odniesieniu do

---

²¹⁷ Por. M. Filipowicz. *Rodzina jako pierwsze środowisko wychowawcze. Zadania i ideał wychowawczy – z perspektywy nauczania Kościoła*. W: „Łódzkie Studia Teologiczne” 26 (2017) 1 s. 127-146; F.G. Kościelski. *Spoleczność człowieka. Antropologia społeczna według Stefana kardynała Wyszyńskiego*. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2015 s. 58-59.

²¹⁸ Zasadniczo pojęciem „dojrzałości” posługują się przedstawiciele nauk psychologicznych. W wymiarze pedagogicznym pojęcie to należy łączyć ze zdolnością bycia odpowiedzialnym we wszystkich zakresach życia, a więc w zakresie poznawczym (intelektualnym), emocjonalnym i moralnym (wolitywnym). Zob. W. Cichoń. *Wartości, człowiek, wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1996 s. 149–151.

²¹⁹ S. Bartel. *Dojrzałość*. SMR s. 86; por. W. Okoń. *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 1998 s. 46.

własnego życia jak i życia wspólnoty, w której wzrasta. Potrafi również zrozumieć, że wolność jest darem (zob. AL 262)²²⁰.

Należy zauważyć, że wychowanie do dojrzałości ma miejsce tylko wtedy, kiedy jest działalnością świadomą, celową i interpersonalną²²¹. W wychowaniu nie chodzi tylko o ślepe posłuszeństwo dziecka, lecz o to, aby stosownie do wieku oddawać w jego ręce odpowiedzialność za siebie, a gdy osiągnie dorosłość umiało kierować swoim życiem. Celowość wychowania wypływa z natury człowieka, tj. wrodzonych zadatków dziecka, ze źródeł kultury, wartości społecznych, ideologicznych i religijnych. Wychowanie należy ukierunkować tak, aby wychowanek będąc częścią społeczeństwa potrafił w sposób mądry i odpowiedzialny pełnić w nim różne role. Ważne jest, aby nawiązywać relacje z ludźmi, których spotka na swej drodze życia a szczególnie osobowości godne naśladowania. W odniesieniu do wychowania chrześcijańskiego głównym celem człowieka jest dążenie do zbawienia²²².

Działalność interpersonalna w wychowaniu winna polegać na uczeniu wychowanka nowych umiejętności przekazywania adekwatnych informacji o swoich potrzebach i oczekiwaniach. Dotyczy to również uczenia się unikania sytuacji podwójnego komunikatu, która istnieje wówczas, gdy się niejasno wyrażamy, nie do końca uważnie słuchamy lub wysnuwamy błędne wnioski po wypowiedzi innej osoby. Działalność interpersonalna jest również uczeniem się dostrzegania wpływu własnych stanów emocjonalnych i schematów poznawczych na procesy zniekształcania informacji nadawanych i odbieranych²²³. Należy zatem zauważyć, że osiągnięcie dojrzałości jest procesem szczególnie widocznym w okresie dorastania, chociaż osiąga się ją przez całe życie. Jest ono zarazem efektem procesów wychowania i samowychowania dzięki, którym osoba coraz bardziej staje się autonomiczna w swym postępowaniu²²⁴.

---

²²⁰ Dawniej człowiek postrzegany był jako ten, który osiągnął dojrzałość, gdy: a) osiągnął dojrzałość biologiczną lub fizyczną, b) przeszedł serię testów dowodzących gotowość dziecka do dorosłego życia, c) osiągnął pewien wiek oraz d) uczestniczył w poczęciu a u kobiet urodzeniu dziecka. Niestety, obecnie większość państw posiada prawnie określoną granicę wieku, po przekroczeniu której obywatel staje się dorosły bez żadnej wymaganej demonstracji gotowości do wejścia w dorosłość. Zob. *Dojrzałość*: W: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Doros%C5%82o%C5%9B%C4%87> (dostęp 19.04.2019).

²²¹ T. Kukołowicz. *Wychowanie*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć* s. 123.

²²² Por. M. Dziewiecki. *Cele i metody wychowania chrześcijańskiego*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 2001 Nr 1 s. 64-82.

²²³ Por. B. Harwas-Napierała. *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2006 s. 13-35.

²²⁴ Por. Z. Chlewiński. *Dojrzałość, osobowość, sumienie religijność*. Poznań: Wydawnictwo „W Drodze” 1991 s. 37.

Dojrzałość możemy rozpatrywać w szerokim i wąskim znaczeniu. W szerokim znaczeniu określana jest jako optymalny poziom możliwy do osiągnięcia na danym etapie rozwoju. Natomiast w wąskim znaczeniu mówi się o dojrzałości w odniesieniu do jednej sfery rozwoju²²⁵.

W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego należy wyjaśnić maturzystom na czym polega odkrywanie prawdy oraz budowanie relacji z innymi, tzn. budowanie odpowiedzialności za siebie jak i za innych ludzi. Podstawą dojrzałej osobowości jest chęć realnego poznania świata, w wyniku którego człowiek potrafi odróżnić prawdę od pozorów i od ocen formułowanych przez innych ludzi. W procesie tym człowiek winien stawiać sobie pytania dotyczące dokładności poznania i stopnia jego prawdziwości. Poznanie to winno prowadzić nie tylko do zdobywania wiedzy i doświadczeń, ale do coraz głębszego angażowania się w sprawy otoczenia. W poznawaniu prawdy człowiek nie może pominąć samego siebie. Dlatego na pierwszym miejscu zwraca się uwagę na budowanie miłości do samego siebie, czyli dążenie do akceptacji siebie. Ta miłość jest fundamentem wszystkich odniesień do drugiego człowieka, ponieważ tylko człowiek dysponujący pozytywnym obrazem siebie zdolny jest do kochania innych. Święty Jan Paweł II zwracając uwagę na podstawową prawdę, dotyczącą człowieka wskazywał, że „człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa” (RH 10). Świadczy to o tym, że miłość jest głęboko wpisana w ludzką naturę i jako podstawowe uzdolnienie definiuje człowieka²²⁶.

Jeśli człowiek nie nauczy się akceptować samego siebie, rodzi się wtedy zgorzkniałość, frustracja, postawa pretensjonalności. Ewangelicznym przykładem, takiej sytuacji, jest starszy syn z przypowieści o miłosiernym ojcu, który przez lata był wzorem posłuszeństwa i pracowitości, ale w sercu czuł żal do ojca (Łk 15,11-32). Nie aprobował jego sposobu działania, nosił również ukryty żal do młodszego brata. Jeżeli człowiek nie akceptuje siebie, nie potrafi ofiarować ludzkiego miłosierdzia i współczucia innym oraz nie dba o swój duchowy rozwój, to nie jest również zdolny, aby kochać innych. Nauczanie Jezusa

---

²²⁵ M. Ryś. *Dojrzałość*. SMR s. 86-91.

²²⁶ Por. *Świadczę o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 19-20.

nie pozostawia wątpliwości, w jaki sposób człowiek winien postępować: „Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego” (Mk 12,31)²²⁷.

Budowania miłości do samego siebie to również poszukiwanie ostatecznej Prawdy, która dotyczy celu i sensu życia. Dlatego człowiek dojrzały potrafi pogodzić się z realną rzeczywistością, nie unika odpowiedzialności za swoje czyny oraz potrafi przystosować się do zachodzących zmian²²⁸.

Podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy zwrócić uwagę na dojrzałość: fizyczną, psychiczną, umysłową, uczuciową oraz społeczną i duchową osób. Te rodzaje dojrzałości pomagają w podjęciu decyzji dotyczącej zawarcia sakramentalnego małżeństwa. Dojrzałość fizyczna dotyczy potrzeb biologicznych, które wiążą się ze znajomością zagadnień z zakresu anatomii i fizjologii. Zagadnienia te dotyczą znajomości organizmu kobiety, praw związanych z płodnością oraz zagadnień regulacji poczęć, higieny ciąży i porodu. Ze względu na znaczenie małżeństwa, od nupturientów wymaga się wystarczającej dojrzałości fizycznej i psychicznej. Dlatego troska Kościoła dotyczy tej rzeczywistości, aby małżeństwo zawierały osoby wystarczająco dojrzałe²²⁹. W tym celu Konferencje Episkopatów poszczególnych krajów mają prawo ustalać odpowiedni wiek do godziwego zawarcia małżeństwa, na podstawie kan. 1083 § 2. Chodzi o to, aby młodociani nie zawierali małżeństwa lekkomyślnie, przed osiągnięciem dojrzałości psychicznej i bez przygotowania do samodzielnego życia.

Ważnym zagadnieniem w wychowaniu do dojrzałości, które powinno być poruszane podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego na katechezie dla maturzystów jest pojęcie dojrzałości psychicznej. Podstawowymi pojęciami związanymi z tą warstwą funkcjonowania człowieka jest zaspokojenie podstawowych potrzeb bezpieczeństwa, uznania, miłości, poznawania oraz myślenia. Bezpieczeństwo jest stanem pewności, dającym poczucie stabilizacji i pozwalającym na dalszy rozwój jednostki. Ta konieczność ładu i harmonii jest jedną z podstawowych potrzeb egzystencjalnych

---

²²⁷ S. Biel. *Życie duchowe bez trików i skrótów*. Wydanie drugie. Kraków: Wydawnictwo WAM 2018 s. 76.

²²⁸ M. Ryś. *Ku dojrzałości osobowej w małżeństwie. Rozwijanie dojrzałej osobowości*. Warszawa: Centrum Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej 1997.

²²⁹ Kodeks Prawa Kanonicznego podaje przepisy dotyczące wiernych na całej kuli ziemskiej, dlatego wymaga stosunkowo niskiego wieku do ważnego zawarcia małżeństwa: dla mężczyzn ukończenia 16 roku życia i dla kobiet ukończenia 14 roku życia (kan. 1083 § 1). Tę samą normę podaje KKKW (kan. 800 § 1). Jest to przeszkoda ustanowiona przez Kościół. W zwykłych warunkach ordynariusz miejsca ma władzę dyspensowania od przeszkody braku odpowiedniego wieku, jeśli skłania do tego poważna przyczyna. Przeszkoda ta posiada charakter czasowy i dlatego ustaje z chwilą osiągnięcia określonego przez prawo wieku. Zob. P.M. Gajda. *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos” 2000 s. 91.

człowieka i charakteryzuje się brakiem obawy przed utratą wartości, takich jak życie, zdrowie oraz dobra materialne i niematerialne. Potrzeba bezpieczeństwa stanowi podstawę funkcjonowania w życiu rodzinnym, społecznym i państwowym. Potrzeba uznania wiąże się z odnoszeniem sukcesów w konkretnej dziedzinie życia, ale przede wszystkim z umiejętnością uznania siebie samego jak i innych ludzi. Inną ważną potrzebą w funkcjonowaniu człowieka jest potrzeba miłości, czyli bycia kochanym. Potrzeba ta nie może opierać się tylko na słowach, deklaracjach, ale powinna to być skonkretyzowana postawa. Człowiek doświadcza miłości na różne sposoby w zależności od poszczególnych okresów rozwojowych. Inne jest doświadczenie bycia kochanym w wieku dziecięcym a jeszcze inne w wieku dojrzałym, gdzie miłość jest już osadzona w konkretnej rzeczywistości i zaadresowana do wybranej osoby. Kolejną potrzebą jest potrzeba poznawania siebie. Człowiek stopniowo odkrywa, że jest w stanie stawiać czoła nawet bardzo trudnym wyzwaniom i wie jak wypracowywać sposoby radzenia sobie z nowymi wyzwaniami. Odkrywa również w sobie coraz to szerszy potencjał możliwości i predyspozycji. Okazuje się, że im człowiek intensywniej twórczo reaguje, tym więcej widzi w sobie twórczych możliwości. Ostatnią z podstawowych potrzeb człowieka jest myślenie, które polega na uzyskaniu takiego poziomu skupienia na jednym zagadnieniu, aby przez długotrwałość i intensywność pozwolić na wyrobienie sobie pojęcia o danej rzeczy²³⁰.

Praca nad samym sobą nierzadko wiąże się z wielkim trudem i cierpieniem człowieka, gdyż musi on wytworzyć w swojej psychice bogactwo sposobów zachowań w różnych sytuacjach oraz nauczyć się wybierać wśród nich najbardziej dojrzałe dla siebie i swego otoczenia. Potrzebą, odpowiedzialną za rozwój człowieka jest samoaktualizacja. Stawanie się osobą w pełni funkcjonującą dokonuje się właśnie poprzez proces stałej samoaktualizacji. Bycie świadomym siebie uwalnia osobę od stosowania różnego typu masek, zasłon i fasad zarówno w życiu emocjonalnym jak również podczas spotkań z innymi ludźmi²³¹.

Dojrzałość umysłową człowieka cechuje realistyczny sposób myślenia, zgodny z rzeczywistością. Człowiek powołany jest do istnienia z daru swego Stwórcy, dlatego ważne jest, aby zrozumiał wielkość daru oraz chętnie go przyjął i zaakceptował. Pozwala on na dostrzeganie złożoności zjawisk oraz przewidywanie trudności i rozstrzygnięcie ich

---

²³⁰ Por. K. Trojan. *Potrzeby psychiczne i wartości oraz ich implikacje religijne*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2007 s. 181-187.

²³¹ M. Grzywak-Kaczyńska. *Trud rozwoju*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1988 s. 7.

w sposób prawidłowy. Istotne jest, aby człowiek postrzegał siebie realnie, z wadami i z talentami a także konkretnymi możliwościami. W dojrzałości umysłowej mówi się o samoakceptacji, bez której osoba ulega skłonnościom do kompleksów, urazów i nerwic. Szczególnie ważne jest to w odniesieniu do akceptacji kobiety jako kobiety lub mężczyzny jako mężczyzny. Samoakceptacja ułatwia też życzliwe nastawienie i akceptację innych. Dojrzałość umysłowa związana jest też z twórczością. Nie chodzi tu tylko o działania artystyczne czy naukowe osoby, lecz również wychowanie dzieci i tworzenie odpowiedniej atmosfery domowej²³².

Dojrzałość uczuciowa wyraża się w zdolności nawiązywania trwałych i pozytywnych relacji z innymi osobami, w osiągnięciu odpowiedniego stopnia reagowania proporcjonalnie do ważności spraw, wczuwania się w stany emocjonalne drugiego człowieka oraz w panowaniu nad swoimi uczuciami. W okresie dziecięcym uczuciowość jest egocentryczna. Prawidłowo postępujący rozwój powoduje zmniejszenie egocentryzmu, rozwija się społeczne patrzeć na świat oraz kontakty z innymi ludźmi. Dojrzałość uczuciowa wymaga poznania siebie, swoich cech temperamentalnych oraz zalet i wad. Powinna opierać się na zdolności podporządkowywania uczuć niższych uczuciom wyższym, a rozwój miłości dojrzałej winien uwzględniać zarówno dobro własne jak i innych. U człowieka dojrzałego potrzeby drugiej osoby stają się równie ważne, a nieraz nawet ważniejsze, niż własne. Brak dojrzałości uczuciowej może wyrażać się w egoizmie, labilności uczuć, a to z kolei świadczy o tym, że nie dojrzał jeszcze do zawarcia małżeństwa²³³.

Dojrzałość społeczna wyraża się w dostrzeganiu potrzeb i wartości innych ludzi, w umiejętności współpracy oraz w podejmowaniu bezinteresownych działań na rzecz innych. Osoba niedojrzała pod względem społecznym jest skoncentrowana tylko na sobie, traktując pozostałe osoby jako narzędzie w zaspokajaniu swoich potrzeb. Osoba dojrzała społecznie zdaje sobie sprawę, że jest współodpowiedzialna za tworzenie rzeczywistości politycznej, społecznej, lokalnej, zawodowej, sąsiedzkiej oraz rodzinnej. Odpowiedzialność ta będzie przejawiała się najczęściej w pełnieniu funkcji społecznych. Osoba dojrzała społecznie chętnie będzie dążyć do uzyskania określonego statusu społecznego i przyjąć określoną w społeczeństwie rolę. Człowiek dojrzały społecznie

---

²³² Por. E. Wójcik. *O dojrzałości człowieka*. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/wych2010078_wojcik.html (dostęp 18.04.2019).

²³³ Tamże.

będzie starał się ubogacać swoją wiedzą innych oraz dążyć do budowania społeczności osób dojrzałych i odpowiedzialnych²³⁴.

Jedną z bardzo delikatnych warstw wychowania do dojrzałości jest warstwa duchowa. Charakteryzuje się ona zdolnością odkrywania sensu życia, a także zdolnością zwracania się ku transcendencji. Ten wymiar dążenia do osiągnięcia dojrzałości nazywany jest dojrzałością religijną. Fundamentem dojrzałości religijnej jest akceptacja cielesno-duchowej natury człowieka oraz jego godności, poznawanej za pośrednictwem poznania religijnego. Dojrzałość taka wyraża się w przekonaniu, iż wszystko co człowiek posiada jest darem Boga²³⁵. Charakteryzują ją oparte na zaufaniu i miłości relacje z osobowym Bogiem. Jeśli zatem dojrzałość religijna ubogaca dojrzałość ludzką, to winna ona też wywoływać pozytywne nastawienie do życia, które pociąga za sobą określone formy postępowania. Nastawienie to wynika z gotowości przyjęcia i przestrzegania podawanych przez Boga praw, które określają cel, sens, treść i formę postępowania człowieka²³⁶. Dlatego to sakrament małżeństwa wymaga od stron, decydujących się na jego zawarcie, dojrzałości chrześcijańskiej. Charakteryzuje się ona świadomym wyznawaniem wiary oraz wolnym i odpowiedzialnym wypełnianiem praktyk religijnych. Chrześcijanin winien być człowiekiem świadczącym życiem o swojej wierze, w wyznawaniu Chrystusa jako Zbawiciela oraz w dążeniu do pełnego zjednoczenia się z Nim. W małżeństwie chrześcijańskim powinna również zawiązać się komunია wiary osób, które ją stanowią²³⁷.

Osiągnięcie dojrzałości do zawarcia małżeństwa jest widoczne wtedy, gdy osoby przygotowujące się do niego widzą miejsce, rolę i znaczenie małżeństwa w sakramentalnej ekonomii zbawienia oraz chcą podjąć życie małżeńskie, jako szkołę rozwoju ich chrześcijańskiego życia. Dlatego też dojrzałość chrześcijańska winna zakładać u narzeczonych odpowiedzialność za to, do czego zobowiązują się w sakramentalnym małżeństwie. Jeśli narzeczeni są dojrzałi jako chrześcijanie, to tym bardziej będą wzrastali w tej dojrzałości jako małżonkowie i rodzice²³⁸.

---

²³⁴ A. Wieradzka-Pilarczyk, H. Pilarczyk. *Problem dojrzałości osób przygotowujących się do sakramentu małżeństwa*. „Teologia i Moralność”. T. 11:2016 Nr 2 (20) s. 167.

²³⁵ Por. Z. Płużek. *Rozwój jest procesem stawania się*. Wprowadzenie do problematyki rozwoju. W: *Jak sobie z tym poradzić?* Red. W. Szewczyk. Tarnów: Wydawnictwo Diecezjalne „Biblos” 1994 s. 14; A. Jacyniak, Z. Płużek. *Świat ludzkich kryzysów*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2006 s. 97; Z. Marek. *Podstawy wychowania moralnego*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2005 s. 15–28.

²³⁶ Por. V.E. Frankl. *Bóg nieświadomiony*. Warszawa 1978; G.W. Allport. *Osobowość i religia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1988 s. 141.

²³⁷ K. Woynarowska. *Bóg u Twoich drzwi*. „Niedziela” (Wyd. zasadnicze) 2016 Nr 2 s. 20-21.

²³⁸ Por. Wójcik. *O dojrzałości człowieka*. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/wych2010078_wojcik.html (dostęp 18.04.2019).

3.2. Wychowanie moralne

Refleksja nad rozwojem moralnym człowieka, nad możliwościami jego wspomagania, a także nad skutecznością metod wychowania moralnego w szkole i innych instytucjach edukacyjnych jest jak najbardziej wskazana. Wychowanie moralne winno być szczególnym wyzwaniem dla maturzystów przygotowujących się do życia małżeńskiego i rodzinnego. Najważniejsze środowisko kształtowania się moralności człowieka stanowi rodzina. Od działań wychowawczych rodziców zależy jak dziecko będzie miało ukształtowane sumienie oraz jakie cnoty społeczne wyrobione zostaną w jego postawach. Oddziaływanie rodziców decyduje często o tym, na ile dziecko będzie przygotowane do życia społecznego, w tym do troski o wspólne dobro. Rodzina, która przyjmuje dziecko, staje się dla niego środowiskiem zapewniającym bezpieczeństwo i uczy właściwych zachowań we wszystkich dziedzinach, a najbardziej w dziedzinie przeżywania swojej osoby²³⁹.

Wychowanie, w znaczeniu ogólnym, to zorganizowana działalność realizowana w relacji wychowawca-wychowanek. Celem wychowania jest wywołanie przez wychowawcę zamierzonych zmian w sposobie myślenia, odczuwania i działania wychowanka tak, aby w sposób pełny i harmonijny mógł on realizować naturę człowieczeństwa i swoje indywidualne właściwości. Proces wychowania rozpoczyna się w dzieciństwie, a przejście przez poszczególne etapy wychowania ma doprowadzić wychowanka do autonomii dojrzałej osobowości człowieka²⁴⁰.

Należy zwrócić uwagę, że w wychowaniu moralnym ważną rolę winna odgrywać katecheza. Na konieczność uwzględnienia wychowania moralnego w katechezie zwraca uwagę *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, w którym czytamy, że „dzisiejsza sytuacja moralna idzie w parze z sytuacją religijną (...). Dzieje się tak, jakby przyjęcie Boga miało oznaczać wewnętrzne załamanie się aspiracji istoty ludzkiej” (DOK 23). Wychowanie moralne winno zmierzać do wykształcenia w człowieku postawy moralnej opartej na uporządkowanej sferze intelektualnej i uczuciowej oraz na dojrzałym podejściu do norm moralnych przyjętych przez społeczność, w której przyszło człowiekowi funkcjonować. Źródłem, celem i treścią wychowania moralnego pozostaje miłość rodziców wobec

---

²³⁹ Por. R. Rychlicki. *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II*. ChS 15 (1983) 6 s. 23–28.

²⁴⁰ Por. A. Skreczko. *Wychowanie*. SMR s. 477.

dziecka, która winna stanowić punkt wyjścia oraz zasadę wszelkich działań wychowawczych²⁴¹.

W celu pełniejszego zrozumienia poziomu rozwoju moralnego człowieka odnośnie do jego faz życia, wyszczególniono etap anomii, heteronomii, socjononii oraz autonomii moralnej. Pierwszy etap, nazywany również fazą amoralizmu, ma miejsce w pierwszych 12. miesiącach życia dziecka. Dziecko postępuje w sposób niezgodny z przyjętymi normami, ponieważ nie ma jeszcze świadomości i motywacji moralnej. Jednak zachowanie jego jest akceptowane przez ogół. Kolejny etap, heteronomia trwa od 1. do 9. roku życia i wyszczególnia się w nim dwie fazy: egocentryzmu i konformizmu. Pierwsza faza trwa do 5. roku życia i charakteryzuje się u dziecka niezrozumieniem do końca postępowania innych ludzi. W drugiej fazie, która trwa od 3. do 9. roku życia, dziecko zabiega o uznanie otoczenia, zaczyna być świadome tego, że jego postępowanie bywa niezgodne z obowiązującymi normami oraz podejmuje się oceny zachowania innych ludzi.

Trzeci etap to socjonomia moralna, która trwa od 9. do 13. roku życia i dzieli się na: moralność partykularystyczną i konwencjonalizm. Dziecko na tym etapie rozwoju przyjmuje co prawda zasady moralne uznawane przez społeczeństwo, jednak nie są to jeszcze jego własne zasady postępowania. Ostatnim etapem jest autonomia moralna, która trwa od 13. do 17. roku życia. Na tym etapie rozwoju człowiek winien nabyć zdolność do rozumienia i przestrzegania zasad moralnych oraz osiągnąć dojrzałość społeczno-moralną. Postępowanie człowieka winno być oparte na przyjętych normach społecznych. W przypadku, gdy dziecko postąpi niewłaściwie, powinny pojawiać się wyrzuty sumienia oraz wewnętrzny przymus poniesienia zasłużonej kary. Na tym etapie istnieje też potrzeba budowania własnego systemu wartości. Etap autonomii moralnej winien zakończyć się osiągnięciem tzw. poziomu samowiedzy, który charakteryzuje się znajomością własnego „ja”, umiejętnością panowania nad osobistymi doznaniem i emocjami, zdolnością radzenia sobie w sytuacjach stresowych, gotowością rozwiązywania problemów oraz zdolnością kierowania własnym rozwojem osobistym²⁴².

Warto podkreślić, że wychowanie zawsze zakłada określoną antropologię filozoficzną i staje wobec problemu: kim jest człowiek? Święty Jan Paweł w tym duchu przedstawił definicję wychowania, stwierdzając, że „w wychowaniu chodzi bowiem

---

²⁴¹ W. Wieczorek. *Znaczenie miłości rodzicielskiej w procesie moralnego wychowania dziecka*. W: *Obszary wychowania moralnego. Wychowanie moralne czy do moralności?* Katowice: Księgarnia Św. Jacka 1/3 (2011) s. 30.

²⁴² Por. M.Z. Stepulak. *Konieczność wychowania moralnego w rodzinie*. W: *Obszary wychowania moralnego. Wychowanie moralne czy do moralności?* Katowice: Księgarnia Św. Jacka 1/3(2011) s. 47-48.

właśnie o to, aby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem, o to aby bardziej był, a nie tylko miał, aby więc poprzez wszystko co ma, co posiada, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem, to znaczy, aby również umiał bardziej być nie tylko z drugim, ale także dla drugich. Wychowanie ma podstawowe znaczenie dla kształtowania stosunków międzyludzkich i społecznych”²⁴³.

Sobór Watykański II w swoim nauczaniu zwraca uwagę, „że dzieci i młodzież mają prawo, aby pobudzano ich do oceny wartości moralnych według prawego sumienia i do przyjmowania owych wartości poprzez osobisty wybór, a również do doskonalszego poznania i umiłowania Boga” (DWCH 1). Rozwój moralny dziecka powoduje, że dojrzeźwa ono do tego, aby brać odpowiedzialność za kierowanie swym postępowaniem i życiem.

Święty Jan Paweł II w *Karcie Praw Rodziny* wśród istotnych praw na pierwszym miejscu wymienia „prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami moralnymi i religijnymi, z uwzględnieniem tradycji kulturalnych rodziny, które sprzyjają dobru i godności dziecka (...)” (KPR, art. 5). Kształtowanie osobowości moralnej jest ukierunkowane w pierwszym rzędzie na właściwe uformowanie sumienia, dzięki któremu człowiek uzyskuje umiejętność rozpoznania dobra w czynie i dostosowania woli tak, aby to dobro realizował.

W podejmowaniu wolnych decyzji i działań człowiek posługuje się sumieniem, które jest „najtajniejszym ośrodkiem i sanktuarium człowieka, gdzie przebywa on sam z Bogiem, którego głos w jego wnętrzu rozbrzmiewa” (KKK 1713). Nie jest ono instytucją autonomiczną, gdyż jego sąd musi być regulowany odpowiednią miarą. Dlatego w duchu odpowiedzialności człowiek winien troszczyć się o właściwe kształtowanie sumienia. *Katechizm Kościoła Katolickiego* wyraźnie stwierdza, że „wychowanie sumienia jest nieodzowne w życiu każdego człowieka, który jest poddawany negatywnym wpływom, a przez grzech – kuszony do wybrania raczej własnego zdania i odrzucenia nauczania pewnego” (KKK 1783). Zatem od właściwie ukształtowanego sumienia zależy trafność decyzji, jakie podejmuje człowiek. Sumienie jest osądem rozumu, przez który człowiek rozpoznaje moralną wartość konkretnego czynu. W ten sposób dokonuje on konkretnych wyborów, dobrych lub złych. To właśnie sumienie pozwala człowiekowi wziąć odpowiedzialność za swoje czyny. Człowiek ma obowiązek działać zgodnie z sumieniem

---

²⁴³ Jan Paweł II. *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie Ojca Świętego w siedzibie UNESCO (Paryż 02.06.1980). OsRomPol 1:1980 Nr 6 s. 2.

i wolnością. Dlatego winien dołożyć starań, aby proces kształtowania sumienia miał swój początek od najmłodszych lat i trwał przez całe życie²⁴⁴.

Maturzystom podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego warto przypominać, że w sytuacji wątpliwości sumienia nie należy podejmować działań, ale trzeba dążyć do formowania sumienia pewnego. Chodzi o gruntowne zbadanie sprawy, rozważenie treści i zakresu zobowiązania odpowiedniej zasady moralnej, poważne rozpatrzenie godziwości samego czynu i jego różnych okoliczności. Należy troszczyć się o poprawność sądu sumienia, tzn. by wyrokowało ono zgodnie z prawem Chrystusa. Czynnikiem kontrolującym i wspomagającym sumienie, bez łamania jego wolności jest prawo Boże²⁴⁵. Dobrze uformowane sumienie powinno być prawe i prawdziwe. Dlatego człowiek ma kierować się rozumem zgodnie z prawdziwym dobrem chcianym przez mądrość Stwórcy (zob. KKK 1783).

Kształtowanie moralności podczas katechezy dla maturzystów w ramach przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego jest ważne, gdyż istotą współczesnego kryzysu moralnego nie jest to, że ludzie czynią zło, ale że zaczynają zło nazywać dobrem. Prowadzi to do relatywizmu moralnego, a jego konsekwencją jest postawa rezygnacji z wymagań moralnych w imię miłości oraz przyzwolenia na zło lub bylejakość²⁴⁶. Święty Jan Paweł II w swoim nauczaniu przestrzegał, że „u korzeni tych negatywnych objawów często leży skażone pojęcie i przeżywanie wolności, rozumianej nie jako zdolność do realizowania prawdziwego zamysłu Bożego wobec małżeństwa i rodziny, ale jako autonomiczna siła, utwierdzająca w dążeniu do osiągnięcia własnego egoistycznego dobra, nierzadko przeciwko innym” (FC 6). Dlatego ważnym elementem w wychowaniu moralnym jest zrozumienie natury wolności, która „osiąga doskonałość swojego działania, gdy jest ukierunkowana na Boga, który jest naszym najwyższym Dobrem” (KKK 1744). Istotne jest tu poznanie obiektywnej prawdy o sobie i świecie. To prawda kształtuje osobowe „ja” człowieka a także wpływa na jego poglądy. Dopiero dzięki poznaniu prawdy człowiek doświadcza wolności, którą realizuje w życiu jako „mogę, nie muszę, lecz chcę”. Tylko tak rozumiana wolność jest wolnością pozytywną. Podejmowane przez człowieka

---

²⁴⁴ J. Bagrowicz. *Prawo Boże w sercu człowieka. Moralność czynów, uczuć, sumienie*. W: *W duchu i prawdzie. Katechizm Kościoła Katolickiego w refleksji i życiu*. Red. Cz. Noworolnik. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 1997 s. 181; W. Gasidło. *Z zagadnień etyki małżeńskiej i rodzinnej*. Kraków: Wydział Duszpasterstwa Rodzin Kurii Metropolitalnej : „Czuwajmy” 1990 s. 119.

²⁴⁵ Zob. S. Olejnik. *Teologia moralna*. T. 3. *Wartościowanie moralne*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1988 s. 100-105.

²⁴⁶ A. Drożdż. *Permisywizm moralny*. Kielce: Jedność 2005; A. Derdziuk. *Współczesny kryzys moralny*. W: *Wyznawać wiarę dzisiaj. Katecheza dorosłych na podstawie Katechizmu Kościoła katolickiego*. Red. S. Łabendowicz. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne 1999 s. 448-451.

decyzje i wybory zmieniają świat wokół niego, ale przede wszystkim moralne oblicze jego samego, ponieważ to człowiek jest moralnie odpowiedzialny za podejmowane decyzje i czyny (por. DWCH 1)²⁴⁷.

Wychowanie moralne powinno kształtować osobę. Polega ono na harmonijnym rozwoju wszystkich zdolności człowieka, a w szczególności sposobu poczucia odpowiedzialności za swoje życie, za jego przyszły kształt, wartości, które człowiek preferuje oraz za ład moralny własnego środowiska. W relacjach międzyosobowych łatwo odkryć, że odpowiedzialność to miłość, czyli rodzaj gotowości bycia przy drugim człowieku, chęć służenia mu, zdając sobie sprawę, że jest on taką wartością, którą rozpoznaje się w pełni tylko przez miłość. Miłość, jako cnota ewangeliczna jest fundamentem wspólnoty małżeńskiej. Jest ona podobna do miłości Boga i realizuje się w małżeństwie w taki sposób, że współmałżonek jest kimś bliższym niż rodzice, kimś jedynym, najbliższym z ludzi. Poza tym miłość ta zawiera w sobie wezwanie do miłowania innych, przede wszystkim dzieci, które przyjdą na świat. Człowiek powinien promieniować tą miłością na zewnątrz rodziny²⁴⁸. W chrześcijańskiej perspektywie, odpowiedzialność budowana na miłości staje się odpowiedzią na powołanie, które w Chrystusie jest zawsze powołaniem do miłości, jako daru²⁴⁹. Dlatego celem wychowania moralnego winno być przygotowanie osoby do życia w rodzinie, społeczeństwie i państwie a także do uczestnictwa w dziedzictwie kultury oraz dążenie do świętości (por. DWCH 1)²⁵⁰.

W wychowaniu moralnym ideałem jest Jezus Chrystus, który najdoskonalej urzeczywistnia obraz Boga w człowieku, jako przewodnik i Wzór człowieczeństwa. Aby realizować dążenie do tego ideału ważne do spełnienia są dwie fundamentalne prawdy. Pierwsza to ta, że człowiek powołany jest do życia w prawdzie i miłości, a druga prawda wyraża się w urzeczywistnianiu siebie, aby stać się darem (zob. LdR 16). Zatem podstawową zasadą wychowania jest otwartość serca i umysłu na potrzeby innych ludzi²⁵¹.

Należy zwrócić również uwagę na to, że w procesie wychowania człowiek napotyka wiele trudności obiektywnych. Brak perspektyw życia czy niezadowolenie, stają się źródłem niepokojów, postaw protestu oraz odrzucania uznawanych dotąd wartości, stylów

---

²⁴⁷ Por. S. Kowalczyk. *Zarys filozofii człowieka*. s. 107-125. W: file:///C:/Users/Asus/AppData/Local/Temp/S_Kowalczyk_Zarys_filozofii_czlowieka_Sandomierz.pdf

²⁴⁸ Zob. Kokoszka. *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna*. Cz. III. s. 128.

²⁴⁹ Por. J. Nagórny. *Wezwanie do odpowiedzialności*. W: *Odpowiedzialni za życie i miłość*. Red. E. Burzyk. Bielsko-Biała: Kuria Diecezjalna Bielsko-Żywiecka Wydział Duszpasterstwa 1994 s. 149–154.

²⁵⁰ Por. G. Pyżlak. *Marriage as a vocation*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. XV/2 2016 s. 161-178.

²⁵¹ Por. A. Skreczko. *Wychowanie do miłości*. W: *Pukam do drzwi waszych domów i pragnę się z wami spotkać. Rozważania na temat Listu do Rodzin Ojca Świętego Jana Pawła II*. Red. B. Harassek. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1994 s. 171-186.

życia oraz zastanych rozwiązań w życiu jednostkowym i społecznym. Tłumaczy się to tym, że w każdym dorastającym człowieku budzi się samodzielna osoba, która pragnie wziąć los w swoje ręce. Osoby w młodzieńczym wieku nie potrafią krytycznie spojrzeć na pewne teorie, z którymi się spotykają. Dlatego ważna jest tu pomoc wychowawcy, którego zadaniem jest doprowadzić wychowanka do odkrycia swojej podmiotowości i godności²⁵².

Wydaje się, że dla całego procesu wychowania moralnego najistotniejsze jest dzisiaj wychowanie do człowieczeństwa. Święty Jan Paweł II określał wychowanie jako „uczłowieczenie” człowieka, czyli jako proces uczenia się bycia człowiekiem²⁵³. Człowiek jako podmiot wychowania jest jednocześnie jego celem, który zakłada rozwój osoby, poprzez pogłębianie oraz poszerzanie osobowości. Osobowość dana jest człowiekowi w podwójnym sensie. Z jednej strony chodzi o poszukiwanie własnej odrębności oraz dróg własnego powołania, natomiast w drugim znaczeniu, postrzegana jest jako obowiązek doskonalszego jej wypełniania, pogłębiania zdolności wyboru dobra i wartości oraz przyczyniania się do wzrostu dobra wspólnego²⁵⁴.

Ważnym zagadnieniem w wychowaniu moralnym jest również wytworzenie w człowieku prawidłowej postawy wobec siebie, własnego ciała i tego co konstytuuje dojrzałą osobowość. Taka postawa pomaga wzrastać w człowieczeństwie ze świadomością, kim człowiek jest i kim być powinien. Dzięki temu człowiek jest świadomy swojej moralnej niedoskonałości i ludzkiej niedojrzałości a także konieczności pracy nad sobą. Wychowanie moralne ma dać pełną wizję świata i osoby ludzkiej oraz winno zmierzać do tego, aby wychowanek dążył do spójności myśli, słowa oraz czynu²⁵⁵.

Ważnym aspektem wychowania moralnego jest wychowanie do czystości²⁵⁶. Czystość chroni w człowieku wolność. Chroni też godność człowieka i służy rozwojowi miłości²⁵⁷. Dokument *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* zwraca uwagę, że „czystość

---

²⁵² Por. Jan Paweł II. *Wychowanie człowieka do wartości moralnych*. Do uczestników XIV Światowego Kongresu Szkół Katolickich (Watykan 5.03.1994). OsRomPol 15:1994 Nr 5 (163) s. 16-17.

²⁵³ Por. Jan Paweł II. *Przyszłość człowieka to sam człowiek*. W: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*. Red. J. Żukowicz. Kraków: WAM 1990 s. 91. W *Liście do rodzin* papież pisał, że „Wychowanie jest przede wszystkim obdarzeniem człowieczeństwem – obdarzeniem dwustronnym. Rodzice obdarzają swym dojrzałym człowieczeństwem nowo narodzonego człowieka, a ten z kolei obdarza ich całą nowością i świeżością człowieczeństwa, które z sobą przynosi na świat” (LdR 16).

²⁵⁴ Por. T. Paszkowska. *Osobowość sakramentalna*. RT 1998 z. 5 s. 73-77.

²⁵⁵ Jan Paweł II. *Nadzieja, miłość, pokój*. Spotkanie z młodzieżą (Tokio 24.02.1981) Nr 6 (18) s. 20-21.

²⁵⁶ Por. *Świadczą o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 58-59.

²⁵⁷ We współczesnym świecie istotne jest zwrócenie uwagi na właściwe wyjaśnienie znaczenia czystości chrześcijańskiej. Polega ona na unikaniu grzechów, ale jest również drogą do wyższych duchowych wartości. Obejmuje nie tylko zachowania zewnętrzne, ale również i wewnętrzne człowieka (Mt 5,28). Według *Katechizmu Kościoła Katolickiego* „Czystość oznacza osiągnięcie integracji płciowości w osobie, a w konsekwencji wewnętrzną jedność człowieka w jego bycie cielesnym i duchowym” (zob. 2337) oraz

to pozytywna postawa dojrzałego chrześcijanina. Drogą do niej jest żywa wiara” (SPMR 53). Dlatego konieczne jest rozumienie pojęcia cnoty czystości i stałego wychowywania do niej. Nie bez znaczenia jest tutaj dobry przykład rodziców i ich zdolności kierownicze dla wzmocnienia formacji wychowanków do czystości. Dzięki czystości małżonkowie mogą wyzwolić się od wewnętrznego przymusu pożądliwości. Nie traktują oni siebie jak „przedmiot użycia”, lecz pragną „oddawać się sobie nawzajem, pragną bezinteresownie i szczerze obdarowywać się sobą w całej prawdzie i z wszelkimi konsekwencjami tego obdarowania” (SPMR 55). Na aspekt ten zwraca również uwagę św. Paweł, pisząc: „Oto czego uczyć: postępujcie według ducha, a nie spełnicie pożądania ciała” (Ga 5,16). Przedmiotem działania wychowawczego dla rodziców jest przekonywanie dzieci, że czystość jest możliwa i przynosi radość. Zachowanie czystości prowadzi małżonków do szczęścia w małżeństwie. Pomocą dla małżonków w ukazywaniu dzieciom dobra płynącego z wychowania do czystości jest życie zgodne z naturalnym rytmem cyklu płodności. Ważne jest, aby małżonkowie znali naturalne metody planowania rodziny, mając świadomość, że „życie małżeńskie jest wpisane w cykliczny rytm płodności i niepłodności, a znajomość tego rytmu i branie go pod uwagę pomaga żyć według planu Boga i w konsekwencji służyć szczęściu w małżeństwie” (SPMR 58)²⁵⁸. Szczęście to wypływa ze świadomości dojrzewania i harmonii własnego życia uczuciowego, które umożliwia urzeczywistnianie daru z siebie „wolne od każdego egoistycznego zniewolenia”²⁵⁹.

W procesie wychowania moralnego fundamentalnym zadaniem jest też wychowanie do bezinteresownej miłości. W tej perspektywie ważne staje się dzieło wychowania do miłości, która ma moc kształtowania człowieka i budowania prawdziwych

---

„Czystość domaga się osiągnięcia panowania nad sobą, które jest pedagogią ludzkiej wolności” (zob. KKK 2339). Współcześnie obserwuje się powszechną tendencję do minimalizowania zła występującego w zakresie życia seksualnego, stosunków przedmałżeńskich i pozamałżeńskich oraz bagatelizowania zachowania czystości. Trzeba dziś odwagi, aby takie zachowania nazywać grzechem. Kościół wykazuje taką odwagę, mimo iż jego nauka budzi sprzeciw nawet ze strony tych, którzy przyznają się do bliskiej łączności z nim i uważają się za chrześcijan. Zob. Kokoszka. *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna*. Cz. III. s. 26-37.

²⁵⁸ Zob. U. Dudziak. *Biologiczno-medyczne podstawy duszpasterstwa rodzin*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 149; por. T. Kramarek. *Naturalne planowanie rodziny i jego biologiczne uwarunkowania*. Poznań: Fundacja "Głos dla Życia" 2009; *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych*. Red. W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej "Gaudium" 2009; *Naturalne planowanie rodziny: wybrane zagadnienia*. Red. U. Dudziak, A. Deluga. Szczecinek: Fundacja "Nasza Przyszłość" 2009; M. Barczentewicz. *Naturalne planowanie rodziny a medycyna*. „Nasz Dziennik” (Wyd. zasadnicze). 2008 Nr 21 s. 13.

²⁵⁹ Papieska Rada do spraw Rodziny. *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. Nr 17. T. II. Red. K. Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M 1999 s. 309.

relacji międzyludzkich. Sobór Watykański II zwraca uwagę na miłość, która dla „wielu też współczesnych nam ludzi wysoko ceni prawdziwą miłość między mężem i żoną, która przejawia się w różny sposób, odpowiednio do szlachetnych obyczajów danych ludów i epok. Miłość ta jako wybitnie ludzka, bo kieruje się od osoby do osoby pod wpływem dobrowolnego uczucia, obejmuje dobro całej osoby” (KDK 49). Miłość przyjmowana od innych osób oraz ofiarowywana innym ludziom jest najważniejszą potrzebą, której nie da się niczym zastąpić. Przedmiotem tej miłości mają być wszyscy ludzie. Wszyscy bowiem zostali odkupieni przez Chrystusa i objęci Jego dziełem miłości²⁶⁰.

Osobowe wychowanie moralne powinno zmierzać do dawania świadectwa wypływającego z własnego człowieczeństwa, stawania w obronie podstawowych prawd i wartości a zwłaszcza szanowania życia oraz służenia mu. Celem wychowania jest ukształtowanie moralnych przekonań człowieka tak, aby znajdując się w trudnej sytuacji mógł on podejmować samodzielne decyzje moralne. Jest to o tyle ważne, że w warunkach głoszenia postmodernizmu, świadomość ludzka bywa zagłuszana, w wyniku czego zaciera się również w życiu religijnym i moralnym człowieka poczucie grzechu²⁶¹.

Ważnym zagadnieniem, o którym należałoby przypominać podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów powinno być znaczenie przeżywania czasu narzeczeństwa przed zawarciem sakramentalnego małżeństwa. Sobór Watykański naucza, że „szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej wiąże się ściśle z pomyślną sytuacją wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej” (KDK 47). Należałoby zatem ukazywać maturzystom, że narzeczeni, pragnący pobrać się w określonym czasie, winni być przekonani, że potrafią stworzyć dobrane i zgodne małżeństwo, a tym samym nową wspólnotę rodzinną. Warto szukać sposobów ukazania maturzystom teologicznego znaczenia narzeczeństwa dla sakramentu małżeństwa i dla jego pełnej realizacji. Uchroni to narzeczonych od moralizatorstwa podczas rozpoczętej już ewangelizacji²⁶². To z kolei może posłużyć ku przestrodze maturzystom, by nie praktykowali współżycia przedmałżeńskiego, które jest niemoralne i zaprzecza miłości. Świadomość teologicznego znaczenia narzeczeństwa mogłaby wpłynąć również na rezygnację młodych ludzi z podejmowania decyzji o małżeństwie „czasowym”, „na próbę”, czyli takiego, w którym chodzi o przekonanie się, czy partnerzy odpowiadają sobie pod względem erotycznym.

---

²⁶⁰ Por. S. Jasionek. *Wychowanie moralne*. Kraków: WAM 2004 s. 43–46.

²⁶¹ Por. M. Bartos. *Rodzina a postmodernistyczny styl myślenia i życia*. SRodz 2001 R. 5. Nr 1 (8) s. 147-156.

²⁶² C. Rochcetta. *Narzeczeństwo, natura sakramentalna w zarodku*. W: C. Menghini, P. Righero. *Korzenie miłości. Duchowość narzeczonych i modlitwa we dwoje*. Tłum. M. Musiał. Kraków: ESPE 2002 s. 116.

Warto, aby w odpowiednim czasie młodzi ludzie zdali sobie sprawę, że argumentem przemawiającym za współżyciem seksualnym wyłącznie w małżeństwie jest nie tylko zjednoczenie fizyczne małżonków, ale przede wszystkim zjednoczenie serc, dzięki więzi nadprzyrodzonej, która wynika z sakramentu małżeństwa²⁶³. Jeśli tego nie rozumieją we właściwym czasie, to wraz z utratą wrażliwości sumienia nastąpi zagłuszenie poczucia wiary w Boga²⁶⁴.

Właściwe wychowanie moralne staje się dziś pilną potrzebą. Niezaspokojenie jej grozi dalszym spadkiem zachowań i postaw moralnych młodego człowieka. Wychowanie moralne najpełniej realizuje się w rodzinie. Dlatego też na niej ciąży szczególna odpowiedzialność, by bronić ludzi młodych przed akceptacją czegoś, co jawi się im dziś jako pozory dobra²⁶⁵.

3.3. Wychowanie religijne

Wychowanie religijne formalnie rozpoczyna się sakramentem chrztu św., dzięki któremu człowiek wchodzi w nowy wymiar swojej egzystencji. Polega ono na nauczaniu doktryny chrześcijańskiej, poszukiwaniu argumentów skłaniających do uwierzenia a także praktykowania życia chrześcijańskiego, uczestnictwa w sakramentach i we wspólnocie kościelnej oraz dawania świadectwa o życiu wiarą (zob. CT 18). Celem wychowania religijnego jest wspomaganie osoby w stawaniu się coraz dojrzałym człowiekiem. Nie powinno być ono postrzegane jako chęć zniewolenia człowieka, ale jako pomoc w jego wszechstronnym rozwoju. Integralnie rozumiane wychowanie dąży do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego²⁶⁶.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim naucza, że: „Wszyscy chrześcijanie mają prawo do wychowania chrześcijańskiego, ponieważ nazywają się dziećmi Bożymi i są nimi, stawszy się nowym stworzeniem dzięki odrodzeniu z wody i z Ducha Świętego” (DWCH 2). Nawiązuje do tego wydarzenia w *Liście do Galatów* św. Paweł, pisze: „Bo wy

---

²⁶³ G. Pyżlak. *Troska duszpasterstwa rodzin o narzeczonych*. RPK 2012 T. 4 (59) z. 6 s. 111.

²⁶⁴ Wśród przyczyn należy wymienić: upadek autorytetów, życie złudzeniami w realnym świecie pod wpływem rzeczywistości wirtualnej, życie chwilą, nastawienie na korzyść i przyjemność, kryzys wiary, narastające zjawisko osamotnienia, poddawanie się manipulacji. Ponadto osoba ludzka pozbawiona umiejętności rozróżniania dobra od zła łatwo może poczuć się zagrożona i niepewna, a tym samym niezdolna do realizowania się w pełni.

²⁶⁵ Por. A. Orczyk. *Nowe koncepcje wychowania w odniesieniu do chrześcijańskiej pedagogiki personalistycznej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1998 s. 295. Zob. M. Kluz. *Problem wychowania moralnego wyzwaniem dla współczesnej rodziny* s. 335. W: <http://bc.upjp2.edu.pl/Content/2512/kluz.pdf> (dostęp 14.04.2019)

²⁶⁶ Por. K. Olbrycht. *Rola edukacji religijnej i wychowania religijnego*. W: *Wychowanie personalistyczne*. F. Adamski. Kraków: Wydawnictwo WAM 2005 s. 324.

wszyscy, którzy zostaliście ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekliście się w Chrystusa” (Ga 3,27). Zwraca on uwagę na godność człowieka, który zostaje usynowiony w Chrystusie wobec Boga. Dlatego też człowiek powinien współpracować z Chrystusem w rozwoju darów Ducha św., który niweluje zafałszowania w wychowaniu i gwarantuje jego skuteczność²⁶⁷.

W przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego, podczas katechezy w szkole średniej należy ukazać maturzystom, kto jest odpowiedzialny za wychowanie religijne. *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* zwraca uwagę, że to rodzice mają prawo do wychowania potomstwa i dlatego muszą być oni uznani za pierwszych i głównych wychowawców dzieci i młodzieży (zob. DWCH 3)²⁶⁸. Rola ta nabiera szczególnego znaczenia w zmieniających się warunkach życia, ponieważ to rodzice zobowiązują się do przekazywania dziecku wzorów zachowań oraz systemu wartości, które stają się podstawą dla rozwoju religijnego dziecka²⁶⁹.

W adhortacji apostołskiej *Catechesi tradendae* znajdujemy opisy poszczególnych etapów rozwoju człowieka, w zależności od jego rozwoju fizycznego (CT 36-45). Papież Jan Paweł II w dokumencie tym zwracał uwagę na szczególne właściwości, jakie przybiera katecheza dla różnych etapów życia człowieka. Wychowanie religijne odniósł do następujących etapów rozwoju: dzieci młodsze, dzieci starsze, dorastający, młodzi, upośledzeni oraz dorośli²⁷⁰. Dokument zwraca uwagę, że dzieci młodsze otrzymują od rodziców i środowiska rodzinnego pierwsze katechezy, które mają na celu ukazanie w jaki sposób wznosić swoje serce ku dobremu i troskliwemu Ojcu. Pomocne w tym są krótkie modlitwy, dzięki którym dziecko nawiązuje dialog z Bogiem ukrytym, a którego słowa nauczy się później słuchać. To właśnie w rodzinie ma się dokonać włączenie dziecka

---

²⁶⁷ Kułaczkowski. *Teologia pedagogicznego wymiaru więzi małżeńskiej w rodzinie* s. 46.

²⁶⁸ Należy zauważyć, że wychowanie religijne podobnie jak cały proces wychowawczy, ma charakter dwustronny. Spotykamy sytuacje, w których nie tylko rodzice inicjują i rozwijają wiarę u dziecka, ale często to dzieci swoją gorliwością doprowadzają rodziców do spotkania z Bogiem i przeżywania głębszej z Nim więzi. Zob. M. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 331.

²⁶⁹ *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* wskazuje na pomoc rodzicom w wychowaniu religijnym dzieci, przez takie instytucje jak Kościół i szkoła (por. DWCH 6-9). Zwraca również uwagę, że rodzina katolicka nie powinna rezygnować ze swoich praw i obowiązków jakie jej przysługują wobec instytucji jaką jest szkoła. Rodzice powinni zapoznać się ze swoimi uprawnieniami w niej, a także współpracować z władzami szkoły; por. P. Poręba. *Wychowanie religijne w rodzinie*. W: *Wychowanie w rodzinie*. Red. F. Adamski. Kraków: Petrus 2010 s. 99-103.

²⁷⁰ Por. A. Jędrejek. *Wychowanie religijne w rodzinie. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań rodziców w wybranych parafiach archidiecezji lubelskiej*. Lublin 2018 s. 35-47 (Archiwum, Biblioteka KUL).

w żywy kontakt z Bogiem. Dziecko ma prawo do tego, aby właśnie w tym środowisku prosto i prawdziwie przedstawiono mu wiarę chrześcijańską (zob. CT 36)²⁷¹.

Na drugim etapie rozwoju starsze dzieci w szerszym kręgu społecznym, a mianowicie w szkole, w kościele oraz w parafii przez głoszoną katechezę, wprowadzane są w życie Kościoła. Powinno to dokonywać się w sposób uporządkowany oraz bezpośrednio przygotowujący dzieci do przyjęcia sakramentów. Głoszona katecheza ma ułatwić dziecku zrozumienie sakramentów. Nie chodzi tu jedynie o opanowanie wiedzy doktrynalnej, ale należy podkreślać, że dziecko ma się stawać świadkiem Chrystusa w swoim środowisku żyjąc wiarą (zob. CT 37; por. VS 28)²⁷².

Święty Jan Paweł II w dokumencie *Catechesi tradendae* zwrócił uwagę na katechezę wieku dorastania. Jest to czas odkrywania samego siebie, budzenia uczucia miłości i naturalnego popędu seksualnego, nawiązywania kontaktów społecznych i radości z odkrywania życia. Jest to również okres nurtujących pytań oraz niepokojących poszukiwań. Dlatego katecheza skierowana do osób w tym wieku musi mieć na uwadze, ulegające ciągłym zmianom warunki trudnego okresu życia. Powinna ona doprowadzić człowieka do krytycznego zastanawiania się nad własnym życiem i do dialogu, zaufania, miłości oraz udziału w niej przez życie seksualne²⁷³. Ważne jest, aby w odpowiednim świetle przez głoszoną katechezę ukazać osobę Chrystusa jako Przyjaciela, Przewodnika i Wzoru, który budzi podziw i jednocześnie może być naśladowany. On będąc wyrazem prawdziwej miłości i mocą zjednoczenia ludzi, może stanowić podstawę do prawdziwego wychowania w wierze (zob. CT 38)²⁷⁴.

Kolejny etap rozwoju w wychowaniu religijnym to wiek młodzieńczy, związany z podejmowaniem pierwszych odpowiedzialnych decyzji. Szczególnie w tym czasie ważne zadanie stoi przed katechezą. Przy rozstrzygnięciu trudnych spraw człowiek powinien kierować się prawym sumieniem, dlatego katecheza ma za zadanie pomagać dorastającemu

---

²⁷¹ Por. R. Buchta. *Etapy rozwoju religijnego człowieka*. W: *Leksykon pedagogiki religii podstawy-koncepcje – perspektywy*. Warszawa: Verbinum 2007 s. 170-171; Cz. Walesa. *Psychologiczna analiza rozwoju religijnego człowieka za szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy*. W: *Psychologia religii*. Red. Z. Chlewiński. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1982 s. 148.

²⁷² J. Kistorz. *Katecheza dzieci w młodszym i średnim wieku szkolnym*. W: *Katecheza szczegółowa*. Red. J. Stala. Tarnów: Biblos 2003 s. 92; Cz. Walesa. *Rozwój religijności człowieka*. T. 1: *Dziecko*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2005 s. 271- 271.

²⁷³ Zob. Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne* s. 21.

²⁷⁴ Okres dorastania jest czasem intensywnego rozwoju fizycznego i umysłowego. Przechodzi się od myślenia konkretno-wyobrażeniowego do myślenia hipotetyczno-dedukcyjnego. Młodzież kwestionuje światopogląd dorosłych, ich wizję świata i życia. Rodzice nie są już autorytetami w kwestiach intelektualnych i moralnych. Nie radzą sobie często ze swoimi uczuciami, cechuje ich labilność uczuciowa. Zob. J. Bagrowicz. *Edukacja religijna współczesnej młodzieży źródła i cele*. Toruń: Wydawnictwo UMK 2000 s. 90-91; Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* s. 71.

człowiekowi w odrzuceniu egoizmu. Ważne miejsce w jego życiu winna zająć nauka spisana na kartach Ewangelii, która może nieść pomoc w odkrywaniu sensu życia oraz takich postaw jak: wyrzeczenie, wstrzeźliwość, łagodność, sprawiedliwość, zaangażowanie, pojednanie, poczucie Absolutu i tego co niewidzialne (por. RP 3). Warto zwrócić uwagę, że katecheza ma przygotowywać do podjęcia ważnych wyborów życiowych, wśród których jest również odkrycie powołania do stanu kapłańskiego czy zakonnego (zob. CT 39)²⁷⁵.

W dokumencie *Catechesi tradendae* święty Jan Paweł II nie pomija osób upośledzonych oraz urodzonych i wychowywanych w środowiskach niechrześcijańskich. Podkreśla on, że osoby upośledzone umysłowo i fizycznie mają prawo tak samo, jak i ich rówieśnicy, poznać „tajemnicę wiary”. W odniesieniu do osób wychowywanych w rodzinach niechrześcijańskich i niepraktykujących, ale pragnących poznać wiarę chrześcijańską uważa, że powinna być zorganizowana i prowadzona odpowiednia katecheza. Dzięki temu mogliby oni wzrastać w wierze pomimo pozbawienia ich pomocy ze strony środowiska, w którym żyją (zob. CT 42)²⁷⁶.

Kolejny etap rozwoju w wychowaniu religijnym dotyczy prowadzenia katechezy dla osób dorosłych²⁷⁷. Święty Jan Paweł II zwracał uwagę, że wspólnota chrześcijańska nie może prowadzić katechezy stałej z pominięciem osób dorosłych. To właśnie ich wiara winna być „stale oświecana, wzmacniana i odnawiana, aby przeniknęła całą działalność doczesną, za którą są odpowiedzialni” (CT 43). Z katechezą dorosłych należy dotrzeć do tych osób, które nigdy nie zgłębiały nauki chrześcijańskiej oraz do tych, którzy w dzieciństwie otrzymali katechezę stosowną do ich wieku, lecz potem oddalili się od swojej wiary i od praktyk religijnych a ich wiedza religijna pozostała na poziomie dzieci (zob. CT 44)²⁷⁸.

---

²⁷⁵ R. Murawski. *Rozwój religijny. W: Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*. Red. R. Murawski. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1989 s. 91-92.

²⁷⁶ Por. W. Lechów. *Współpraca środowisk katechetycznych w wychowaniu religijnym osób z niepełnosprawnością intelektualną w nowych dokumentach programowych katechezy*. „Colloquia Theologica Ottoniana” 1/2014 s. 203–224.

²⁷⁷ K. Misiaszek. *Katecheza dorosłych*. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/km_katecheza_Doroslych.html (dostęp 14.04.2019); por. tenże. *Motywy na rzecz katechezy dorosłych*. „Studia Theologica Varsaviensia” UKSW 47 (2009) nr 1 s. 13-25; tenże. *Wychowywanie do postawy dialogu w katechezie dorosłych*. „Studia Oecumenica” 15 (2015) s. 427–436; Międzynarodowa Rada ds. Katechezy. *Katecheza dorosłych we wspólnocie chrześcijańskiej*. Kraków: WAM 2001.

²⁷⁸ Pozostałymi etapami rozwoju religijnego są: wiek średni oraz okres starzenia się. W wieku średnim (40-60 lat) ludzie częściej się modlą oraz interesują się sprawami religijnymi. Często na nowo odkrywają symbole i prawdy religijne. Część osób w tym przedziale wiekowym traktuje wiarę obojętnie, chodzą do Kościoła tylko ze względu na różne okoliczności. Religijność dorosłych średniego wieku powinna być religijnością w pełni dojrzałą, połączoną z rozwiniętą osobowością. Przede wszystkim człowiek dojrzały osobowościowo i religijnie może pozytywnie rozwiązywać napotykanne problemy. Natomiast w odniesieniu

J. Wilk wyróżnił trzy zasadnicze fazy wychowania religijnego w rodzinie: *obudzenie*, *rozwiniecie* i *dopełnienie*. Pierwszą fazą jest *obudzenie*, w której następuje zdolność do relacji „ja – ty”, czyli nawiązywanie rzeczywistych relacji, już po narodzeniu dziecka. To obudzenie do relacji osobowych jest jednocześnie obudzeniem do życia religijnego. Początek kształtowania się osobowości wiąże się z początkiem wychowania religijnego. Dziecko do poznania Boga może dojść jedynie w sposób pośredni. Bóg jest na tym etapie objawiony dziecku przez rodziców i w rodzicach. Dlatego ważna jest szczególna więź z dzieckiem, jaką jest empatia. Doświadczenia dziecięce wiążące się z rodzicami pokrywają się z doświadczeniami religijnymi. Na tym etapie w wierze rodziców leży tajemnica powodzenia wychowania do wiary ich dziecka. Dlatego musi być ona czytelna i obecna we wszystkich ich działaniach.

Na drugim etapie, który J. Wilk nazywa *rozwinieciem*, chodzi o uwrażliwienie dziecka na rozpoznanie i odczytywanie obecności Boga w otaczającym nas świecie. Jest to czas zabiegów wychowawczych działaniowo-słownych. W tej fazie wychowania celem jest przekazanie dziecku pełniejszej idei Boga, dlatego ważną wartość ma życie religijne rodziców, ich modlitwa, praktyki religijne, decyzje, sens nadawany różnym zdarzeniom, pielęgnowanie religijnych tradycji i zwyczajów domowych. Pierwsze ważne rozmowy na temat wiary mają wielką wagę w procesie kształtowania wiary dziecka, dlatego muszą wyrastać naturalnie i spontanicznie z realiów codziennego życia. Należy zwrócić uwagę na sposób mówienia o Bogu, aby unikać mówienia tzw. infantylnego oraz tzw. przyrodniczego sposobu mówienia o Bogu. Powinien być to biblijny sposób mówienia uzupełniony zasadą tzw. negatywnej teologii. Rodzice muszą weryfikować swoje religijne postawy, wiedzę i pojęcia, umiejętność skupienia, autentyczność praktyk religijnych. Aby łatwiej mogli dostosować katechezę rodzinną do potrzeb i możliwości dziecka muszą też poznać podstawowe problemy związane z jego psychicznym rozwojem.

Ostatnią fazą jest etap zwany *dopełnieniem*. Wychowanie religijne winno być już pełnym wychowaniem chrześcijańskim, prowadzącym do poznania Boga. Mówiąc dziecku

---

do okresu starości, to według ustaleń Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) przyjmuje się następujący podział: faza wieku starszego od 60 do 75 lat, faza wieku starego od 75 do 90 lat oraz faza głębokiej starości ponad 90 lat. O postawie religijnej wśród osób starszych najczęściej decydują takie czynniki jak: refleksyjny charakter tej fazy życia, potrzeba przełamania narastającego poczucia samotności i osamotnienia, potrzeba rozwiązania tak zwanych problemów ostatecznych oraz problemy wynikające z wyłączenia się z pracy zawodowej i związana z tym często nadmierna ilość czasu wolnego. Por. M. Rusiecki. *Wychowanie religijne w rodzinie*. W: *Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania* s. 327-328; M.Z. Stepulak. *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 216; L. Dyczewski. *Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1994 s. 102.

o Bogu należy mówić o Jezusie, o Jego historii i o dziele zbawczym. Ewangelia jest najważniejszym elementem chrześcijańskiego wychowania. Jest ono też prowadzeniem do umiejętności wyrażania swojej wiary. Podstawowym sposobem ekspresji wiary jest modlitwa. Trzeba łączyć modlitwę dzieci ze słowami Ewangelii, z opowiadaniem o Jezusie Chrystusie. Należy uczyć modlitwy jako dialogu. Wychowanie chrześcijańskie ma doprowadzić do dojrzałych osobowych wyborów wartości i rozwinięcia poczucia odpowiedzialności, potrzebnych do formacji moralnej i społecznej, które osiąga się przez formację sumienia. Wychowanie chrześcijańskie jest też wychowaniem do życia w „społeczności świętych”. Dziecko najpierw w rodzinie wyrabia umiejętności współżycia i współdziałania, wdrażania do miłości i poświęcenia dla drugiego²⁷⁹.

W wychowaniu religijnym oprócz systematycznej katechezy należy zwrócić uwagę na inne wymiary, które są istotne w kształtowaniu religijności człowieka. Chodzi o kształtowanie obrazu Boga, przekaz wiedzy religijnej, kształtowanie wiary, wprowadzanie w życie sakramentalno-liturgiczne, wychowanie do modlitwy oraz do uczestnictwa w życiu Kościoła.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy zwrócić uwagę, że obraz Boga u dziecka kształtowany jest od wczesnego dzieciństwa. Sobór Watykański II naucza, że „szczególnie zaś w rodzinie chrześcijańskiej, ubogaconej łaską i mocą sakramentu małżeństwa, dzieci powinny już od pierwszych lat uczyć się poznawania Boga i oddawania mu czci” (DWCH 3). Do soborowego nauczania nawiązuje święty Jan Paweł II, zwracając uwagę, że „bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice. Rodzice mają w tej dziedzinie pierwsze i podstawowe uprawnienia. Są wychowawcami, ponieważ są rodzicami” (LdR 67). Dlatego rodzice mają obowiązek i pierwszeństwo wspólnej troski, zgodnie ze swoimi możliwościami o wychowanie fizyczne, społeczne, kulturalne, moralne i religijne dzieci (zob. KPK, kan. 1136). Szczególny wpływ na kształtowanie się obrazu Boga u młodego człowieka ma osoba dominująca w rodzinie, którą często jest ojciec.

W tradycyjnych rodzinach to od ojca pochodzą normy zachowania. W odbiorze dziecka jest on najmądrzejszy, najsilniejszy, wszechwiedzący oraz mający niezwykle możliwości i uzdolnienia. Taki obraz ojca tworzy zasadnicze zręby późniejszego pojęcia Boga. Dziecko, nawiązując coraz pełniejszą relację z ojcem, identyfikuje pojęcie ojca

---

²⁷⁹ Zob. Wilk. *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane* s. 127-137.

z pojęciem Boga. Wraz z rozwojem dziecka obraz Boga traci stopniowo te cechy. Również atmosfera życia rodzinnego i sposób przekazu prawd wiary wywiera wpływ na późniejszą postawę dziecka w odniesieniu do świata i Boga. Jeżeli dziecko nauczy się w środowisku rodzinnym odpowiadać uczuciami sympatii i zaufania na kontakt z drugim człowiekiem, podobnie będzie odnosiło się do Boga²⁸⁰. Będzie też oczekiwało od ludzi spotkanych na swojej drodze życia podobnych zachowań. Negatywne doświadczenia spowodują, że dziecko w kontakcie z dorosłymi ludźmi a także z Bogiem, będzie upatrywało zagrożenie i reagowało lękiem²⁸¹.

Następnym wymiarem wychowania religijnego jest przekaz wiedzy religijnej. Wiedza jest jednym z kluczowych czynników rozwoju kultury duchowej i materialnej. Pozwala ona systematyzować obraz człowieka i świata oraz nadawać sens, wyjaśniać zaobserwowane zjawiska i przewidywać nowe. Wiedza stanowi podstawę rozumienia i oceny zdarzeń oraz podejmowania decyzji²⁸². Również papież Pius XI w encyklice *Divini illius magistri* cytując papieża Leona XIII zauważa, że „rodzice z natury mają prawo kształcenia tych, których zrodzili, z tym obowiązkiem, by wychowanie i nauka dzieci były zgodne z celem, dla którego z łaski Boga otrzymali potomstwo”. Wiąże się to z realizacją powołania oraz wypełnienie obowiązku, do którego zobowiązali się rodzice podczas chrztu dziecka²⁸³.

Formacja intelektualna jest ważna ze względu na konieczność udziału rozumu w akcie wiary. Jeżeli w domu rodzinnym sprawy religii pojawiają się często w rozmowach wśród domowników, to dziecko wzrasta w przekonaniu o ich ważności. Dlatego wymaga się od rodziców posiadania wystarczającej wiedzy religijnej, aby pomagać dziecku w odkrywaniu i zrozumieniu prawd wiary. Nie bez znaczenia jest również pewna sprawność posługiwania się przez rodziców odpowiednim językiem, który należy dostosować do percepcji dziecka na danym etapie rozwoju. Wraz z dorastaniem dziecka istotna jest też umiejętność rodziców wskazywania źródeł, dzięki którym będzie mogło pogłębić swoją wiarę. Ważną rolę odgrywa tutaj systematyczne korzystanie z prasy katolickiej i książek o tematyce religijnej oraz słuchanie i oglądanie programów katolickich. Inną formą zdobywania wiedzy religijnej mogą być rozmowy na tematy

---

²⁸⁰ J. Gielas, S. Głaz. *Udział rodziców w kształtowaniu Obrazu Boga u dzieci*. W: *Człowiek i jego życie religijne*. Red. S. Głaz. Kraków: Wydawnictwo WAM 2009 s. 139.

²⁸¹ Zob. S. Tokarski. *Kształtowanie się obrazu Boga i Jego wpływ na relacje interpersonalne*. „Studia Psychologica” UKSW 7(2007) s. 320-321.

²⁸² P. Kawalec. *Wiedza*. EK T. 20. Kol. 485.

²⁸³ Pius XI. *Divini illius magistri*. O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży, nr 30. <https://ekai.pl/dokumenty/encyklika-divini-illius-magistri/> (dostęp 12.04.2019).

religijne. Należy jednak podkreślić, że rodzice często obawiają się podejmowania takich rozmów, co jest spowodowane ich niewystarczającą wiedzą z tego zakresu²⁸⁴. Dlatego powinni dołożyć starań, aby podnieść poziom wiedzy religijnej. Pomocą może być katecheza rodzinna, jako kontynuacja katechizacji parafialnej lub szkolnej. Do pewnego stopnia jest ona niezastąpiona, gdyż stanowi pierwsze miejsce spotkania człowieka z wiarą, uwrażliwieniem na nią oraz jej odpowiedzialnym praktykowaniem (por. DOK 178)²⁸⁵.

Ważnym wymiarem życia religijnego jest kształtowanie wiary. Kształtowanie to powinno dokonywać się już w domu rodzinnym. To rodzice są „pierwszymi zwiastunami wiary” dla swoich dzieci oraz „współpracownikami łaski i świadkami wiary” (DA 11). Powołani są oni nie tylko do przekazywania życia dzieciom, ale także do prowadzenia ich do Boga (zob. LF 53)²⁸⁶. W kształtowaniu wiary ważne miejsce zajmuje katecheza szkolna. Sobór Watykański II podkreśla, że katecheza „oświeca i wzmacnia wiarę, karmi życie wedle ducha Chrystusowego, doprowadza do świadomego i czynnego uczestniczenia w misterium liturgicznym i pobudza do działalności apostołskiej” (DWCH 4). Katecheza ma pomóc katechizowanym zrealizować ostateczny cel, którym jest zbawienie. Wiara zawsze winna być niezbędnym środkiem do osiągnięcia zbawienia (Mk 16,16; J 3,36). Należy zatem zauważyć, że budzenie wiary oraz jej rozwój ma miejsce w procesie wzajemnego oddziaływania podmiotów katechezy, katechety i katechizowanego. Katecheza ma być wzajemnym wzrastaniem w wierze zarówno katechizowanych jak i katechety²⁸⁷.

Naturalną i podstawową szkołą wiary jest *Kościół domowy*, w którym dzieci uczą się chwalić Boga, odczuwają Jego miłość i opiekuńczość, odkrywają sens ludzkiego życia i otwierają się na innych (por. ChL 62; DPSP 11)²⁸⁸. Również papież Franciszek w adhortacji apostołskiej *Amoris laetitia* naucza, że to rodzina musi pozostać miejscem

---

²⁸⁴ Wśród najczęściej napotykaných trudności w wychowaniu religijnym dzieci respondenci wymienili: brak czasu (53,5%), niechęć lub brak zainteresowania ze strony dziecka (38,1%), brak umiejętności prowadzenia rozmowy na tematy religijne (29,9%) oraz zbyt małą znajomość zagadnień religijnych (23,7%). Zob. Jędrejek. *Wychowanie religijne w rodzinie. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań rodziców w wybranych parafiach archidiecezji lubelskiej* s. 118.

²⁸⁵ Por. Kwiatkowski. *Wychowanie religijne w rodzinie*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*. Red. F. Adamski. Kraków: WAM 1984 s. 64-65; J. Stala. Miejsce katechezy rodzinnej w wychowaniu chrześcijańskim. Implikacje pedagogiczno-katechetyczne. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej* s. 728-742.

²⁸⁶ M. Ozorowski. *Chrześcijańska rodzina szkołą człowieczeństwa*. „Teologia i Moralność” Nr 2 (16) 2014 s. 42.

²⁸⁷ Zob. R. Chałupniak. *Postawa wiary i jej kształtowanie na katechezie*. W: <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2000/Katecheta-7-2000/VERBA-DOCENT/Postawa-wiary-i-jej-kszaltowanie-na-katechezie> (dostęp 5.04.2019).

²⁸⁸ Por. M. Brzeziński. *Rodzina- domowy Kościół, który służy i ewangelizuje*. „Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyń, Łomża”. T. 29 (2011) s. 134.

kształtowania wiary. Proces ten zaczyna się już od chrztu a rodzice są narzędziami Boga, które umożliwiają dojrzewanie i rozwój wiary dziecka. Warunkiem odpowiedzialnego przekazywania wiary przez rodziców jest ich doświadczenie zaufania Bogu. Dlatego to rodzice są pierwszymi katechetami, którzy ponoszą odpowiedzialność za misję ewangelizowania własnej rodziny (por. AL 288).

Wprowadzanie człowieka w życie sakramentalno-liturgiczne jest kolejnym wymiarem wychowania religijnego. Sakramenty są to przede wszystkim znaki, które odsyłają do czegoś rzeczywistego, co znajduje się poza nimi samym i „jako znaki, mają one także pouczać” (KKK 1123). Dlatego ważne jest, aby rodzice wyjaśniali dzieciom chrześcijański sens sakramentów i znaczenie świąt liturgicznych. Sakramenty, które ustanowił Jezus obecne są przez całe życie chrześcijanina, ponieważ „sprawiają narodzenie i rozwój chrześcijańskiego życia wiary, uzdrowienie i dar posłania” (KKK 1210)²⁸⁹. Rodzinie, która powołana jest do bycia dla świata znakiem Bożej miłości potrzebne jest życie sakramentalne. Sakramenty uświęcają osobę, która je przyjmuje oraz mają charakter wspólnotowy. W celu lepszego zrozumienia znaczenia i roli sakramentów dzielimy je na a) sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego: chrzest, bierzmowanie, komunie św., b) sakramenty uzdrowienia: pokuta, namaszczenie chorych oraz c) sakramenty służące komunii i posłaniu wiernych: małżeństwo i kapłaństwo (zob. KKK 1211).

Sakramenty święte towarzyszą kluczowym etapom ludzkiego życia. Po narodzinach człowieka następuje przyjęcie sakramentu chrztu św. który daje możliwość stawania się „dzieckiem Bożym” oraz otwiera możliwość przyjmowania innych sakramentów. Sakrament pokuty jest sakramentem nawrócenia, spowiedzi, przebaczenia i pojednania (zob. KKK 1423-1424). Natomiast podczas sakramentu bierzmowania człowiek zostaje namaszczony Duchem św., co jest wyrazem dojrzałej obecności w Kościele i brania odpowiedzialności za siebie i innych ludzi na drodze do zbawienia. Wyborowi nowej drogi życia przez chrześcijanina towarzyszy sakrament małżeństwa lub kapłaństwa. Sakrament namaszczenia chorych chrześcijanin przyjmuje w zagrożeniu życia i w poważnej chorobie. Natomiast całemu życiu człowieka winien towarzyszyć dar Eucharystii, czyli pokarmu na drodze do zbawienia²⁹⁰.

---

²⁸⁹ Słowo sakrament pochodzi od łacińskiego słowa *sacramentum*. Najpierw znaczyło ono przysięgę wojskową lub małżeńską, pieniądze składane w zastawie przez osoby procesujące się ze sobą i znaki państwowe. W Kościele katolickim sakrament jest rozumiany jako skuteczny, widzialny znak niewidzialnej łaski. M. Ozorowski. *Sakramenty*. SMR s. 414.

²⁹⁰ Por. M. Zaborowski. *Sakramenty święte w aspekcie prawnohistorycznym*. „Prawo Kanoniczne” 55 (2012) Nr 2 s. 29-54; *Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*. Red. K. Porosło, R.J. Woźniak.

Należy zauważyć, że ważne jest również zrozumienie liturgii każdego z sakramentów. Słowo liturgia pochodzi od greckiego wyrazu *leiturgia* (*leitós* - publiczny, *ergon* - służba, praca). Sobór Watykański II uważa liturgię „za wypełnianie kapłańskiej funkcji Jezusa Chrystusa. W niej przez znaki dostrzegalne wyraża się i w sposób właściwy dla poszczególnych znaków dokonuje uświęcenie człowieka, a Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, sprawuje pełny kult publiczny” (KL 7)²⁹¹.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwracać uwagę, że liturgia nie jest dziełem i czynnością *stricte* ludzką. Liturgia to zarówno kierunek wstępujący, czyli od człowieka do Boga, wyrażający się w składaniu ofiar, w dziękczynieniu i uwielbieniu oraz nurt zstępujący, od Boga do człowieka, wyrażający zstępowanie Bożej łaski, skutkujący uświęceniem człowieka (DD 41). Dzieje się tak, ponieważ celem liturgii jest uwielbienie Stwórcy i uświęcenie człowieka. Sprawowanie liturgii to jedno z trzech głównych zadań Kościoła oprócz pełnienia dzieł miłosierdzia (diakonia, *caritas*) oraz przepowiadania Dobrej Nowiny, czyli posługi słowa (martyria - świadek, męczennik) (por. KL 9). Należy również zaznaczyć, że w przygotowaniu do przyjęcia sakramentów katecheza szkolna i parafialna pełnią rolę wspomagającą²⁹².

Ważnym wymiarem wychowania religijnego jest również wychowanie do modlitwy. Modlitwa jest darem Boga, a konieczną do przyjęcia tego daru jest postawa pokory (por. KKK 2559). Święty Jan Paweł II zwracał uwagę, że przez modlitwę i czytanie z dziećmi Słowa Bożego dokonuje się stopniowa inicjacja chrześcijańska oraz włączenie dzieci w Ciało Chrystusa - eucharystyczne i kościelne²⁹³. Pierwszymi i najważniejszymi nauczycielami modlitwy są rodzice, którzy „na mocy swej godności i misji kapłańskiej właściwej wszystkim ochrzczonym, mają szczególne zadanie wychowania dzieci do modlitwy, wprowadzenia ich w stopniowe odkrywanie Bożego misterium i nauczania osobistej z Nim rozmowy” (FC 60). Przykład modlących się rodziców wykształca w dziecku jego postawę w modlitwie na całe życie. Warto zwrócić uwagę maturzystom

---

Kraków: Wydawnictwo WAM 2018 s. 245-556; *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 98-99.

²⁹¹ Należy uściślić, że liturgia jest: wykonywaniem kapłańskiego posłannictwa Chrystusa, uobecnieniem misterium paschalnego, antycypacją (zapowiedzią) liturgii niebieskiej i niejako partycypacją w jej odbłasku już tu: na ziemi oraz, że „liturgia ziemską daje nam niejako przedsmak uczestnictwa w liturgii niebieskiej” (KL 8). Jest również uświęceniem człowieka i uwielbieniem Boga oraz dziełem Chrystusa i Kościoła. W: <http://www.ministranci.archidiecezja.katowice.pl/liturgia,co-to-jest-liturgia> (dostęp 12.04.2019).

²⁹² Por. T. Sinka. *Liturgika*. Kraków: Wydawnictwo Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy 1997 s. 261-341.

²⁹³ M. Wolicki. *Wychowanie do wartości*. Toruń: Wydawnictwo Włocławska Kuria Archidiecezjalna 1999 s. 68-69.

przygotowującym się do życia małżeńskiego i rodzinnego, że jeżeli dzieci widzą u swoich rodziców modlitwę odmawianą mechanicznie, z pośpiechem bez skupienia, to i one tak samo będą się modlić, bez większego skupienia i przekonania. Modlitwa winna być dla dziecka potrzebą życia i radością. Rodzice winni również dołożyć starań, aby przynajmniej wieczorem miała miejsce wspólna modlitwa w rodzinie, odmawiana razem z dzieckiem, w odpowiedniej dla niego porze. Właściwe podejście rodziców pozwoli uświadomić dziecku, że w modlitwie istotne jest poprawne wypowiedanie słów i uważne jej odmawianie, ale również i jej znaczenie. Owocem modlitwy jest nie tylko otrzymanie tego, o co człowiek się modli, ale przede wszystkim spotkanie i obcowanie z Bogiem, które winno czynić człowieka lepszym²⁹⁴. Źródłem i wzorem a przede wszystkim ideałem modlitwy chrześcijańskiej jest Jezus, który pośredniczy w modlitwach między Bogiem a ludźmi, wysłuchuje wszystkich modlitw oraz spełnia prośby zanoszone w modlitwach i wspiera modlących się grzeszników²⁹⁵.

Wychowanie religijne ma również przygotować człowieka do uczestnictwa w życiu Kościoła. Rodzina jako podstawowe środowisko wychowania religijnego winna zadbać o to, aby dzieci zostały wprowadzane w życie Kościoła i go doświadczać (por. DWCH 3). Jest to naturalne środowisko, w którym dochodzi do włączenia osoby ludzkiej do „wielkiej rodziny Kościoła” (FC 15). Dzięki temu będzie mogło ono przeżyć doświadczenie wspólnoty oraz nauczyć się miłości do drugiego człowieka oraz uwrażliwić się na ludzkie potrzeby. Wyraża się to troską o zaangażowanie dzieci w służbę liturgiczną ołtarza, śpiew w scholi, czy działalność charytatywną²⁹⁶. Szczególnie dla dorastających dzieci ważne jest znalezienie środowiska rówieśników, którzy żyją wartościami religijnymi. Pomocne w tym mogą być działające przy parafiach grupy i wspólnoty religijne.

Święty Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* naucza, że „głosząc słowo Boże, Kościół objawia rodzinie chrześcijańskiej jej prawdziwą tożsamość to, czym ona jest i czym powinna być wedle zamysłu Pana” (FC 49). Również papież

---

²⁹⁴ Poręba. *Wychowanie religijne w rodzinie*. W: *Wychowanie w rodzinie* s. 106-107.

²⁹⁵ Chrystus w swoim nauczaniu zwraca uwagę, aby modlitwa zanoszona do Boga była wytrwała: „Proście a będzie wam dane, szukajcie, a znajdziecie, kołaczcie, a otworzą wam” (Łk 11,9). Dlatego podejmować ją trzeba z wiarą, wszystko o co poprosimy stanie się, jeśli w to uwierzymy. Należy przebaczyć tym, którzy nas skrzywdzili, to jest warunek przebaczenia przez Ojca naszych win (por. Mk 11,23-26). Na modlitwie nie można być obłudnym i modlić się po to, aby widzieli to inni. Nie można być gadatliwym jak poganie, Ojciec wie czego nam potrzeba, zanim o to poprosimy. Najdoskonalszą modlitwą jest modlitwa *Ojcze nasz* (por. Mt 6,5-15). Por. Przybyłowski, Robek. *Modlitwa w religijności katolików polskich*. Cz. III. s. 147.

²⁹⁶ W. Przygoda. *Apostolski wymiar wolontariatu charytatywnego w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne na podstawie badań wolontariuszy z parafialnych zespołów Caritas*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2012 s. 64.

Franciszek w posynodalnej adhortacji apostołskiej *Amoris laetitia* zauważa, że Kościół jest dobrem dla rodziny a rodzina jest dobrem dla Kościoła (zob. AL 87). Kościół powszechny, partykularny i domowy wzajemnie się przenikają i pełnią służebną posługę zbawczą. Rodzina chrześcijańska, która jest wpisana w tajemnicę Kościoła staje się uczestnikiem zbawczego posłannictwa samego Kościoła. Rodzina i Kościół mają dążyć do tego samego celu, czyli pomagać sobie nawzajem i się uzupełniać²⁹⁷.

3.4. Wychowanie do apostołatu

Apostolat przedstawiany jest jako uczestnictwo w Boskim posłannictwie Jezusa Chrystusa. Jego celem jest przekazanie człowiekowi egzystencji nadprzyrodzonej, której udzielił Chrystus apostołom. Apostołowie uformowali strukturę apostołatu dla całego Kościoła i przekazali go Ludowi Bożemu. Wyraża się on w pośrednictwie zbawczym hierarchii, osób świeckich i zakonników²⁹⁸.

Sobór Watykański II stwierdza, że apostołat jest zadaniem wszystkich chrześcijan (zob. KK 33). Już w Kościele pierwotnym istniało przeświadczenie, że cały Lud Boży jest kontynuatorem misji Chrystusa. Od samego początku istniało w Kościele przeświadczenie, że wszyscy wierzący są powołani do dawania świadectwa swojej wiary na dwa sposoby: słowem, aby „uzasadnić nadzieję, która w nich była” (1P 3,15) oraz życiem zgodnym z nauczaniem Chrystusa. Dlatego pierwsi chrześcijanie uważali się za powołanych i świętych uczniów a zwłaszcza braci i byli świadomi posiadania różnych charyzmatów, z których szczególną rolę przypisywali nauczaniu (por. 1 Kor 12,28-30). Zatem to posłannictwo nie ogranicza się jedynie do przepowiadania Ewangelii, lecz obejmuje swym zasięgiem całość zbawczego posłannictwa, do którego powołany jest cały Kościół²⁹⁹.

---

²⁹⁷ Por. A.F. Dziuba. *Kościół domowy w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 103; J. Przybyłowski. *Rodzina Kościołem „domowym”*. ComP R. 33. Nr 1 (2013) s. 127; J. Miras. J.I. Bañares. *Małżeństwo i rodzina*. Poznań: Wydawnictwo Świętego Wojciecha 2009 s. 172.

²⁹⁸ Zob. R. Łukaszyk. *Apostolat*. EK T. 1. Kol. 797. W Kościele pierwotnym istniało przekonanie, że spadkobiercami misji Dwunastu są przede wszystkim ich bezpośredni uczniowie, a następnie biskupi jako ich następcy. Są oni powołani do pełnienia trzech funkcji: nauczycielskiej, kapłańskiej i królewskiej. Urząd nauczycielski obejmuje prawo i obowiązek strzeżenia, rozwijania i głoszenia depozytu prawdy objawionej. Wziął on początek z nakazu świadczenia o życiu, śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa (Łk 24,48; J 15,15). Urząd kapłański obejmuje uprawnienia do udzielania chrztu św. (Mt 28,19), sprawowania Eucharystii (Łk 22,19) oraz odpuszczania grzechów (Mt 18,18). Urząd królewski mieści w sobie pierwiastki rzeczywistego kierowania, a więc i autorytatywnego decydowania wymagającego posłuchu (1 Tes 2,13) ma również charakter służebności, polegający na zasadniczej orientacji ku dobru wspólnoty kościoła (KK 27). <http://www.eduteka.pl/doc/apostolat-hierarchii> (dostęp 25.04.2019); por. S. Nagy. *Apostolat hierarchii*. EK T. 1. Kol. 801-803.

²⁹⁹ Zob. A. Szafranski. *Apostolat Ludu Bożego*. EK T. 1. Kol. 800; por. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych s. 95-96; 104-105.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów należy zwracać uwagę, że apostołat świeckich różni się od posłannictwa hierarchii kościelnej, ponieważ do apostołatu „sam Pan przeznacza wszystkich przez chrzest i bierzmowanie”³⁰⁰. Również Sobór Watykański II w Dekrecie o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* naucza, że „Kościół powstał do życia w tym celu, by szerząc Królestwo Chrystusowe po całej ziemi ku chwale Ojca, uczynić wszystkich ludzi uczestnikami zbawczego odkupienia i by przez nich skierować cały świat rzeczywiście do Chrystusa” (DA 2). Dlatego też człowiek przychodząc na świat w rodzinie wprowadzany jest w sakramenty inicjacji chrześcijańskiej, którymi są chrzest, bierzmowanie i Eucharystia. Stanowią one podstawę apostołstwa ludzi świeckich³⁰¹.

Sakrament chrztu św. czyni człowieka chrześcijaninem, ale nakłada również na niego obowiązek apostołstwa. Sakrament ten wszczepia człowieka w życie Trójcy św., aby chrześcijanin wypełniał swoje obowiązki zgodnie z otrzymanym powołaniem. Chrzest czyni człowieka również nowym stworzeniem. Sakrament ten zanurza człowieka w śmierci Chrystusa, dzięki czemu człowiek uwalnia się spod panowania „starego człowieka” a „przyobleka się w „człowieka nowego”³⁰². Również sakrament bierzmowania swoją mocą pogłębia współdziałanie wiernych w powołaniu i posłannictwie Kościoła (zob. DA 3). W tym sakramencie każdy chrześcijanin otrzymuje moc świadczenia o Chrystusie „gdy Duch Święty zstąpi na was, otrzymacie Jego moc i będziecie moimi świadkami w Jerozolimie i w całej Judei, i w Samarii, i aż po krańce ziemi” (Dz 1,8). Sakrament bierzmowania wnosi do duszy chrześcijanina uaktywnienie darów i charyzmatów Ducha Świętego.

Sobór Watykański II zwraca również uwagę na szczególnie ważny element apostołatu świeckich, który wypływa z chrztu i bierzmowania, a którym jest uczestnictwo w potrójnej misji Chrystusa: kapłańskiej, prorockiej i królewskiej (KK 31). Udział świeckich w kapłańskiej funkcji Chrystusa ma miejsce, gdy uczestniczą oni w przygotowaniu liturgii³⁰³. Konstytucja o liturgii poucza, że liturgia osiąga tak wysoką

---

³⁰⁰ E. Weron. *Apostolstwo katolickie. Zarys teologii apostołstwa*. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 1987 s. 95-95.

³⁰¹ Zob. Cz. Krakowiak. *Inicjacja chrześcijańska*. LTP s. 298-300; tenże. *Założenia teologiczne rytuału „Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych”*. RT 43:1996 z. 6 s. 43-58; Zarembski. *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologicznopastoralne* s. 340-358.

³⁰² J. Dyduch. *Wezwani do winnicy i wszczępieni w Chrystusa*. Komentarz do adhortacji *Christifideles laici*. Kraków: Wydawnictwo Św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej 1990 s. 19.

³⁰³ Por. Cz. Krakowiak. *Funkcja kapłańska rodziny – liturgia domowa*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 245-264.

ranę, że „żadna inna czynność Kościoła nie dorównuje jej skuteczności z tego samego tytułu i w tym samym stopniu” (KL 7). Świeccy mogą pełnić w niej funkcje ministranta, lektora, komentatora oraz kantora. *Komisja Episkopatu Polski do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów* zwraca uwagę, że „wszystkie funkcje liturgiczne spełniane przez świeckich skupione są wokół osoby przewodniczącej zgromadzeniu, wokół stołu słowa oraz wokół stołu chleba” (KBDS 151). Osoby będące ministrantami pełnią posługi: ministranta światła, księgi, ołtarza, krzyża, kadzidła, wody. Gdy przewodniczy liturgii Mszy św. biskup jest jeszcze posługą mitry i pastorału³⁰⁴. Osoby świeckie mogą pełnić również posługę lektora. Obowiązkiem lektora jest czytanie w Kościele Słowa Bożego podczas liturgii Mszy św. i celebracji Słowa Bożego, z wyjątkiem Ewangelii, którą może czytać diakon lub kapłan. Do zadań lektora należą również czynności związane z przygotowaniem miejsca i rzeczy potrzebnych do liturgii oraz przygotowanie wiernych do świadomego, czynnego i owocnego uczestnictwa w liturgii. Konstytucja o liturgii zaleca także „pobożne ćwiczenia ludu chrześcijańskiego” (KL 13). Dlatego też lektor może pomagać w przygotowaniu nabożeństw jak i przewodniczyć niektórym z nich, np. nabożeństwu różańca czy drogi krzyżowej. Powołaniem lektora jest też dawanie świadectwa wiary przez dobry przykład życia chrześcijańskiego. Pamiętając o godności Słowa Bożego i ważności swoich zadań, lektor powinien dbać o poprawność wymowy i dołożyć wszelkich starań, aby uczestnicy liturgii dobrze słyszeli czytane przez niego Boże słowo³⁰⁵.

Do innych funkcji pełnionych przez osoby świeckie zalicza się funkcję komentatora i kantora. Komentatorem winna być osoba wyznaczona przed liturgią, która ma za zadanie wyjaśnić obrzęd stosownym komentarzem, aby wiernym przybliżyć jego znaczenie i symbolikę. Natomiast funkcja kantora związana jest z wykonywaniem i kierowaniem śpiewu podczas liturgii. Kantor może śpiewać również partie solowe a także ćwiczyć śpiew z wiernymi przed obrzędami³⁰⁶.

Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwrócić uwagę, że apostołat świeckich to również poświęcanie życia ku chwale Bożej przez składanie duchowych ofiar (KK 34) oraz niesienie pomocy w zbawieniu ludzi

---

³⁰⁴ Por. <http://www.fara-jaslo.rzeszow.opoka.org.pl/Grupy%20parafialne/ministranci/fun-min.htm> (dostęp 22.04.2019).

³⁰⁵ Zob. T. Syczewski. *Posługa lektora w Kościele łacińskim*. „Warszawskie Studia Teologiczne” XXVIII/2/2015 s. 155-156.

³⁰⁶ Zob. <http://www.ministranci.archidiecezja.katowice.pl/liturgia,funkcje-w-zgromadzeniu> (dostęp 24.04.2019).

(KL 35). Ważnym zadaniem stojącym przed współczesnym człowiekiem jest pełny, świadomy i czynny udział w kulcie liturgii (KL 11, 24, 21)³⁰⁷. Należy zauważyć, że uczestnictwo wiernych w Eucharystii nie jest tylko zaproszeniem, ale stanowi nadzieję życia wiecznego zapowiedzią raj, ponieważ tak jak chrzest jest bramą sakramentów, tak Eucharystia jest bramą nieba, która otwiera się na ziemi (KPK, kan. 849; por. EiE 19)³⁰⁸. Wśród innych form uczestnictwa w funkcji kapłańskiej osób świeckich wymienia się partycypację w publicznej modlitwie Kościoła (KL 100), dbałość o wystrój i estetykę pomieszczeń sakralnych (KL 27), przewodniczenie liturgii Słowa w niektórych nabożeństwach oraz, za pozwoleniem ordynariusza, rozdzielanie Komunii św. i zanoszenie jej do chorych (KK 35)³⁰⁹.

Udział świeckich w prorockiej funkcji Chrystusa według Dekretu o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* polega na „ukazywaniu światu słowem i czynem ewangelicznego orędzia Chrystusa oraz udzielaniu mu Jego łaski” (DA 6). Dlatego chrześcijanin zobowiązany jest do osobistego świadectwa o Chrystusie od prostego wyznania wiary aż po męczeństwo (KK 11, DM 11, 20). Jako pomoc w wypełnianiu tego obowiązku wierni zostali wyposażeni w zmysł wiary i łaskę słowa (KK 35). Należy zauważyć, że razem z pasterzami Kościoła, którzy na mocy urzędu szczególnej odpowiedzialności za przekaz prawdy objawionej, stoją na straży prawowierności wiary i interpretacji Słowa Bożego, wierni świeccy są duchowo odpowiedzialni za powierzony im depozyt wiary³¹⁰. Obecność Ducha św. i charyzmat nieomyślności w wierze są ściśle

---

³⁰⁷ Aktualnie uczestnictwo we Mszy św. może dokonywać się w dwóch formach: zwyczajnej zgodnie z założeniami i zasadami soborowymi, oraz nadzwyczajnej, sprawowanej w rycie trydenckim według edycji topicznej Mszału rzymskiego promulgowanego przez papieża Jan XXIII w 1962 r. Tę drugą formę nadzwyczajną umożliwił papież Benedykt XVI ogłaszając motu proprio *Summorum Pontificum* w 2007 r. Zob. Benedykt XVI. Konferencja Episkopatu Polski. *Wskazania Konferencji Episkopatu dla diecezji polskich dotyczące sprawowania Mszy św. według ogłoszonego przez papieża Benedykta XVI listu apostolskiego w formie Motu proprio ‘Summorum Pontificum’* (03.10.2007). „Anamnesis” 52 (2008) Nr 1 s. 46-47.

³⁰⁸ Zob. A. Słowikowska. *Uczestnictwo w liturgii Mszy św. - pojęcie i wymogi*. „Kościół i Prawo” 1 (14) 2012 s. 28.

³⁰⁹ Według *Kodeksu Prawa Kanonicznego* kan. 910 § 2 nadzwyczajnym szafarzem Komunii św. jest też ten wierny, który zostanie wyznaczony do pełnienia takiej funkcji zgodnie z kan. 230 § 3. Spowodowane jest to potrzebą miejscowego Kościoła, ponieważ brakuje szafarza Komunii św. Wierny świecki, któremu na pewien czas powierza się specjalną służbę w Kościele, jest zobowiązany do osiągnięcia odpowiedniej formacji, koniecznej do należytego wykonywania tego zadania. Nadzwyczajny szafarz Komunii św. winien wyróżniać się żywą wiarą i dobrymi obyczajami oraz świecić odpowiednim przykładem nabożeństwa do Najświętszego Sakramentu. Poza tym nadzwyczajny szafarz Komunii św. ma spełniać tę posługę świadomie, z całym oddaniem i pilnie (KPK, kan. 231 § 1). Nie można zatem powierzać tego zadania wiernemu, którego życie nie jest przykładne, gdy np. żyje w kontrakcie cywilnym, nadużywa alkoholu lub jest uzależniony od narkotyków. Zob. K. Michalczak. *Zwyczajny i nadzwyczajny szafarz komunii św. – przypomnienie niektórych przepisów posoborowych*. W: <http://szafarze.diecezja.legnica.pl/czytelnia/zwyczajny-nadzwyczajny/> (dostęp 17.04.2019).

³¹⁰ Międzynarodowa Komisja Teologiczna. *Sensus fidei w życiu Kościoła*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów 2015 s. 3.

związane z zadaniem Kościoła, jakim jest przepowiadanie Ewangelii zgodnie z nakazem Chrystusa „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem” (Mt 28, 19-20a)³¹¹.

Funkcja prorocka zobowiązuje również osoby świeckie do ewangelizacji niewierzących (KK 11, DM 11, 15). Jest to działalność, która za cel stawia sobie wzbudzanie wiary, umacnianie jej i rozwijanie u chrześcijan i niechrześcijan. Przekaz orędzia ewangelicznego niechrześcijanom oznacza działalność apostołską Kościoła, wyrażającą się przez przepowiadanie Dobrej Nowiny za pośrednictwem Słowa Bożego, uczestnictwa w kulcie i życiu sakramentalnym, osobistego lub zbiorowego świadectwa oraz stosowania różnych form działania duszpasterskiego³¹². Oprócz działalności ewangelizacyjnej osoby świeckie powinny podejmować studia teologiczne także na szczeblu uniwersyteckim, aby mogły przyczyniać się do pogłębiania treści depozytu wiary a także kompetentnie wypowiadać się w kwestiach wiary oraz wspierać duszpasterzy w jej głoszeniu (KDK 62; por. RMi 2)³¹³.

Ostatnia funkcja, o której również należy zapoznać w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy dla maturzystów, to funkcja królewska. Znajduje ona swoje najgłębsze uzasadnienie w uczestnictwie człowieka w urzędzie królewskim Chrystusa, zaś jej najważniejszym przejawem jest urzeczywistnianie miłości braterskiej i wzajemnej służby w codziennym życiu. Istotą tej funkcji jest miłość służebna, o której mówił sam Chrystus zwracając się do uczniów: „Bo i Syn Człowieczy nie przyszedł, aby Mu służono, lecz żeby służyć i dać swoje życie na okup za wielu” (Mk 10,45). Czynami i słowami potwierdzał sens, wartość i charakter służby bliźniemu³¹⁴. Dlatego człowiek w duchu humanizacji winien używać rzeczy stworzonych zgodnie z ich naturą i z odniesieniem do celu ostatecznego. W tym duchu, rozumując funkcję królewską należy zwracać uwagę, aby dobra cywilizacji i kultury stały się udziałem wszystkich ludzi (KDK 9). Natomiast w duchu ewangelizacji osoby świeckie

---

³¹¹ Zob. B. Małolepszy. *Miejsce i rola „zmysłu wiary” w nieomyślności kościoła w świetle dokumentu międzynarodowej komisji teologicznej „Sensus fidei w życiu Kościoła”*. „Teologia Młodych” 4 s. 61.

³¹² Ewangelizacja jest to termin, który posiada zakres szerszy niż działalność misyjna, lecz węższy niż pojęcie apostołatu, tzn. posłannictwa w potrójnym posłannictwie Chrystusa. Por. J. Krucina. *Ewangelizacja w ujęciu Pawła VI: synteza działalności Kościoła*. CS 1976 s. 33-51; J. Masson. *Vaticanum II i posoborowa teologia ewangelizacji*. W: *Ewangelizacja, dialog i rozwój*. Red. M. Dhavamony. Warszawa: PAX 1986 s. 130.

³¹³ Por. K. Wolski. *Funkcja prorocka rodziny – katecheza w rodzinie*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 292-304.

³¹⁴ Zob. W. Przygoda. *Funkcja królewska rodziny – apostołat w rodzinie i przez rodzinę*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 280.

winni zadbać o kształtowanie chrześcijańskiego sposobu myślenia i obyczajów, prawd oraz ustroju własnej społeczności (DA 13). Osoby świeckie winny również zadbać o odnawianie porządku świata w duchu Ewangelii (por. DA 7). Dlatego apostołstwo świeckich to nie tylko wezwanie człowieka do nowego rodzaju czynności, ale także troska o to, aby wszystkie swoje dotychczasowe zajęcia człowiek wykonywał w „duchu Chrystusowym” (DD 69)³¹⁵.

Pierwszym obszarem działania chrześcijan świeckich jest własna parafia, która stanowi wspólnotę ludzi wierzących i zaangażowanych w życie Kościoła. Działalność osób świeckich w parafii czyni apostołat skutecznym. Świeccy przez swe zaangażowanie winni stawać się świadkami wiary i miłości do Kościoła. Dzięki ich wsparciu Kościół i Jego zbawcze orędzie może docierać do wielu miejsc a także osób, które nigdy nie spotkałyby się z kapłanem i tradycyjnymi formami przekazu Ewangelii³¹⁶.

W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechizacji maturzystów warto zwrócić uwagę, że ważną rolę w wychowaniu do apostołatu odgrywają grupy religijne³¹⁷. Powinny one powstawać we wspólnotach parafialnych, stanowiąc formę przeciwstawienia się presji zlaicyzowanego świata. Młodzi, odznaczający się żywą wiarą i zasadami moralnymi, wyniesionymi z rodziny o zdrowej tradycji chrześcijańskiej, mogą podejmować takie wyzwania, jak: spotkania w grupach biblijnych, modlitewnych oraz wykładach i dyskusjach³¹⁸. Warto zauważyć, że to właśnie rówieśnicy i grupy koleżeńskie stanowią dla chłopców i dziewcząt środowisko kształtowania osobowości w inny sposób, niż rodzina czy szkoła. Okazyjne spotkania, dzielenie się ideałami odpowiadają potrzebom psychicznym i wpływają na rozwój osobowościowy młodzieży. Młodzież, spotykając się z rówieśnikami, ma również możliwość wyrażenia tego, czego się nauczyła, uczestnicząc w życiu dorosłych³¹⁹.

---

³¹⁵ Por. L. Małunowiczówna. *Apostolat świeckich*. EK T. 1. Kol. 803-805.

³¹⁶ Szyran. *Dialogalny charakter przymierza małżeńskiego. Studium teologiczno-moralne* s. 388

³¹⁷ Pierwszą grupą, z którą dziecko się spotyka, jest rodzina. Później wchodzi i przynależy do innych grup: przyjaciół, znajomych, rodziców, krewnych, rówieśników w szkole i poza nią. Następnie może to być grupa oazowa, grupa organizacji społecznych, politycznych, towarzyska, zawodowa oraz własnej rodziny; por. DDR 23.

³¹⁸ Członkowie przynależący do grupy religijnej powinni odróżniać się: 1. wiarą w istnienie Boga i pełne przyjęcie nauki Kościoła; 2. zachowaniem nauki Kościoła na płaszczyźnie wiedzy i przekonań religijnych; 3. realizacją wymaganych przez Kościół wzorów zachowań, które są konsekwencją głoszonych i uznawanych wartości religijnych; 4. uczestnictwem w czynnościach wspólnotowych; 5. relacjami społecznymi pomiędzy członkami grupy na bazie wzajemnej komunikacji i współdziałania. Zob. W. Piwowarski. *Grupa religijna*. EK T. 6. Kol. 220-221.

³¹⁹ Zob. G. Pyżlak. *Przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 351-352.

W encyklice *Redemptoris missio* święty Jan Paweł II przypomina o tym, że chrześcijanie są współodpowiedzialni za działalność misyjną. Udział wspólnot i poszczególnych wiernych w tej działalności, która jest oznaką dojrzałości wiary i życia chrześcijańskiego, nazywa się „współpracą misyjną”. Wśród form uczestnictwa w działalności misyjnej papież wymienia modlitwę, ofiarę oraz świadectwo życia chrześcijańskiego (zob. RMi 77). To w rodzinach przychodzą na świat przyszli misjonarze, dlatego zadaniem rodziców jest uświadamianie znaczenia misji i przygotowania młodych ludzi do ewentualnej pomocy misjonarzom³²⁰.

Podstawowym środowiskiem człowieka w kształtowaniu postawy apostołskiej jest rodzina. W adhortacji apostołskiej *Christifideles laici* Jan Paweł II zwraca uwagę, by rodzina „stawała się wciąż bardziej aktywnym i odpowiedzialnym promotorem swojego rozwoju i uczestnictwa w życiu społecznym” (ChL 40). Rodzina jest nie tyle przedmiotem, co podmiotem apostołskiego działania. Wychowanie do apostołstwa w rodzinie ma ukazywać dzieciom i młodzieży piękno rodziny chrześcijańskiej i jej możliwości apostołatu³²¹. Zadanie to powinno być realizowane w pierwszej kolejności w rodzinie, później na katechezie, a w szczególności sposób w ramach przygotowania do małżeństwa i założenia rodziny. Tworzenie chrześcijańskiego życia rodzinnego jest podstawowym zadaniem duszpasterskim i apostołstwa laikatu³²².

---

³²⁰ Podczas katechezy w klasach maturalnych w ramach powołania misyjnego realizowany jest temat *Powołanie misyjne*. Zob. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych. Red. R. Strus i W. Galant. Lublin-Przemyśl-Zamość: Wydawnictwo Gaudium s. 49-51.

³²¹ W rodzinie dziecko może spotkać się z dwiema drogami apostołowania: apostołstwem wewnątrzrodzinnym i środowiskowym. Pierwsze dotyczy wzajemnego oddziaływania małżonków na samych siebie a także relacji między rodzicami a dziećmi. Drugie natomiast jest promieniowaniem rodziny na swoje otoczenie a szczególnie na inne rodziny. Zob. Cz. Morawski. *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu biskupów polskich 1945-1980. Studium dogmatyczno-pastoralne*. Sandomierz: SINŻ Radom 1988 s. 203; por. W. Śmigiel. *Kręgi apostołatu rodzin*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 739-746; T. Cuber. *Apostolat rodziny chrześcijańskiej. Studium teologiczno-pastoralne*. Sandomierz: Textoprint 2013.

³²² M. Gogacz. *Warunki skuteczności apostołstwa świeckich*. ComP 1:1981 Nr 6 s. 119-131.

Rozdział II

Metodologia badań własnych

Przeprowadzone badania teologiczno-pastoralne mają charakter interdyscyplinarny. Cechą charakterystyczną tych badań jest skupienie się na wspólnym celu, przy zastosowaniu różnych metod i technik badawczych³²³. Także w badaniach podejmowanych na gruncie duszpasterstwa rodzin wykorzystuje się wiele metod badawczych, gdzie zawsze jedna z nich jest wiodąca. W niniejszych badaniach zastosowana będzie metoda paradygmatu analizy teologii pastoralnej³²⁴.

Paradygmat analizy teologii pastoralnej obejmuje trzy etapy postępowania badawczego: normatywny, realizowany oraz postulowany. Etap normatywny ujmuje problematykę przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego w Kościele katolickim. Etap realizowany ukazuje znajomość problematyki małżeńskiej, rodzinnej i wychowawczej u maturzystów. Etap postulowany ma charakter prakseologiczny i prowadzi do sformułowania wniosków i postulatów pastoralnych, według których powinna przebiegać odnowa przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów w przyszłości³²⁵.

Na drugim etapie badawczym celem jest ukazanie modelu realizowanego na podstawie kryteriów teologicznych. W celu odczytania aktualnej sytuacji katechezy prowadzonej w szkołach średnich oraz znajomości uwarunkowań przeprowadzania przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów, na tym etapie badawczym stosowane są różne metody badawcze nauk empirycznych. Charakterystyczne jest jednak zastosowanie kryteriów teologicznych, zarówno w formułowaniu problemów badawczych, jak również w ocenie i interpretacji wyników badań³²⁶.

Przedmiotem badań realizowanego postępowania badawczego w niniejszej rozprawie jest przygotowanie dalsze do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów³²⁷. Problem niniejszej dysertacji rozwiązywany będzie na podstawie przeprowadzonych badań wśród maturzystów, uczęszczających do szkół średnich znajdujących się na terenie

---

³²³ R. Kamiński. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. T. 1. s. 23-24.

³²⁴ Por. Tenże. *Metody badań duszpasterstwa rodzin*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 30-31.

³²⁵ Tamże.

³²⁶ Tamże s. 31.

³²⁷ Por. J. Brzeziński. *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: PWN 1996 s. 216.

archidiecezji lubelskiej. Niniejszy rozdział rozprawy ma na celu metodologiczne wprowadzenie w badania dotyczące przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów. Przedstawia on metodę badań, charakterystykę badanych oraz organizację i przebieg badań.

Formułowanie problemów badawczych domaga się usytuowania podejmowanej refleksji naukowej w kontekście dotychczasowych osiągnięć³²⁸. Przeprowadzone dotąd w Polsce badania socjologiczno-pastoralne, obejmujące przygotowanie dalsze do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów, dotyczyły rodziny jako podmiotu przygotowania do sakramentu małżeństwa, przygotowania do małżeństwa w nauczaniu religii katolickiej w szkole oraz stosunku maturzystów do małżeństwa i rodziny³²⁹. Dotąd nie były prowadzone tego typu badania maturzystów, uczących się na terenie archidiecezji lubelskiej. Podjęte w niniejszej dysertacji badania nad przygotowaniem do życia małżeńskiego i rodzinnego, na podstawie badań przeprowadzonych wśród maturzystów wybranych szkół średnich na terenie archidiecezji lubelskiej wypełniają istniejącą lukę badawczą.

Celem przeprowadzonych badań jest refleksja nad realizacją przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego oraz nad kierunkami jego odnowy. Badania zmierzają do ukazania, jakie są wskazania Urzędu Nauczycielskiego Kościoła odnoszące się do przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego?, w jaki sposób są one realizowane w lubelskich szkołach średnich? a także, jakie postulaty należy spełniać w celu odnowy przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów? Aby uzyskać odpowiedź na te pytania, należy wyodrębnić problemy szczegółowe³³⁰.

Problemy szczegółowe łączą się z wyróżnionymi wymiarami przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego oraz cechami społeczno-demograficznymi respondentów. Problemy te można wyrazić w pytaniach: w czym przejawia się powołanie do miłości? jaka jest istota i znaczenie sakramentu małżeństwa? jakie są i czym się charakteryzują

---

³²⁸ M. Łobocki. *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2000 s. 21.

³²⁹ Zob. P. Arbaszewski. *Rodzina podmiotem przygotowania do sakramentu małżeństwa. Studium teologiczno-pastoralne na podstawie badań maturzystów w diecezji drohiczyńskiej*. Lublin 2009 (Archiwum, Biblioteka KUL), R. Janiec. *Przygotowanie do małżeństwa w nauczaniu religii katolickiej w szkole. Studium katechetyczne w świetle badań maturzystów diecezji sandomierskiej*. Lublin 2017 (Archiwum, Biblioteka KUL) oraz R. Szucki. *Stosunek maturzystów do małżeństwa i rodziny. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań w diecezji siedleckiej*. Lublin 2018 (Archiwum, Biblioteka KUL).

³³⁰ S. Nowak. *Metodologia badań socjologicznych*. Warszawa: PWN 1970 s. 214; T. Pilch, T. Bauman. *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2001 s. 43-44.

przymioty małżeństwa? jakie są zadania małżeństwa? w czym wyraża się prawda, że rodzina jest wspólnotą życia i miłości? na czym polega powołanie do macierzyństwa i ojcostwa? jaką rolę pełni wiara, liturgia i modlitwa w rodzinie? jakie są funkcje rodziny i co utrudnia ich realizację? w czym przejawia się wychowanie do dojrzałości ludzkiej? na czym polega wychowanie moralne i wychowanie religijne oraz wychowanie do apostołatu? a także jaki wpływ na odbycie poszczególnych wymiarów wychowania religijnego wywierają cechy społeczno-demograficzne respondentów, takie jak: płeć, miejsce zamieszkania, stosunek do wiary, przynależność do grupy religijnej oraz typ szkoły? Badania maturzystów ukażą także oddziaływanie poszczególnych cech społeczno-demograficznych.

1. Metoda badań

W ramach badań z duszpasterstwa rodzin, na realizowanym etapie postępowania badawczego, korzysta się z metod społecznych nauk empirycznych³³¹. W naukach empirycznych wyróżnia się szereg metod badawczych, do których przyporządkowane są właściwe techniki badawcze³³². Trafny wybór metod badawczych warunkuje uzyskanie obiektywnych i adekwatnych wyników badań dotyczących danego problemu³³³. Sprawdzenie teoretycznych koncepcji na dobranych próbach umożliwia metoda sondażowa³³⁴. Dlatego w niniejszej rozprawie posłużono się metodą sondażu, z wykorzystaniem techniki ankiety audytoryjnej oraz ankiety pocztowej (21 ankiet przesłanych pocztą)³³⁵.

Zastosowanie ankiety audytoryjnej wymaga bezpośredniego rozprawadzenia jej przez ankietera wśród specjalnie dobranych osób badanych. Zaletą jest łatwość objęcia nią odpowiednio wyselekcjonowanej grupy respondentów i zapewnienie sobie zwrotu niemal wszystkich dostarczonych egzemplarzy ankiety. Ankieta pocztowa polega na rozsyłaniu

---

³³¹ Kamiński. *Metody badań duszpasterstwa rodzin*. W: *Duszpasterstwo rodzin* s. 31; R. Kamiński. *Metodyka przygotowania prac promocyjnych z teologii praktycznej*. Siedlce: Unitas 2017 s. 89-94.

³³² Por. Pilch, Bauman. *Zasady badań pedagogicznych* s. 72-82.

³³³ Metoda badawcza oznacza „zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych, obejmujących najogólniej całość postępowania badacza, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego”. Pilch, Bauman. *Zasady badań pedagogicznych* s. 71.

³³⁴ Por. F. Rheinberg. *Psychologia motywacji*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2006 s. 209-210.

³³⁵ M. Łobocki stwierdza, że metoda sondażowa wykorzystuje dwie techniki – ankiety audytoryjnej, pocztowej i prasowej oraz wywiadu. Łobocki. *Metody i techniki badań pedagogicznych* s. 258-267; por. C. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias. *Metody badawcze w naukach społecznych*. Tłum. E. Hornowska. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2001 s. 241-263.

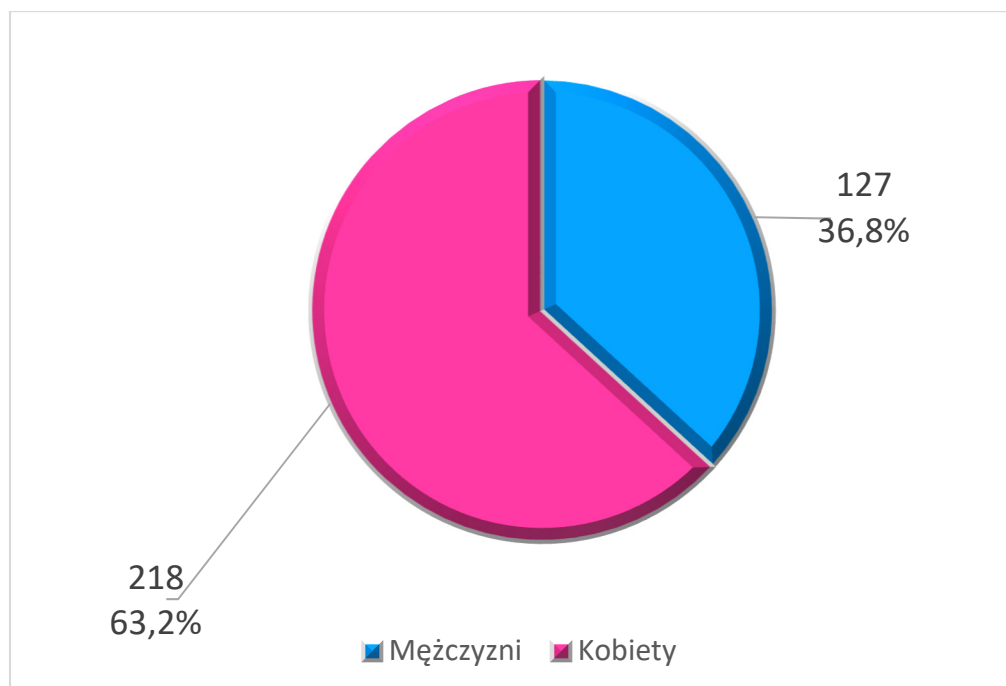
drogą pocztową jej kwestionariusza wraz z instrukcją do osób specjalnie wyselekcjonowanych.

W celu przeprowadzenia badań na użytek niniejszej dysertacji skonstruowany został kwestionariusz ankiety do badania przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego. Konstruowanie kwestionariusza ankiety do badania maturzystów przebiegało w kilku etapach. Na pierwszym etapie ustalono trzy wymiary związane z problematyką przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego. Zaliczono do nich znajomość problematyki małżeńskiej u maturzystów, znajomość problematyki rodzinnej oraz znajomość problematyki wychowawczej u maturzystów. Każdy z tych wymiarów obejmował obszar treściowy określony na podstawie przeprowadzonej analizy teoretycznej. Do jego określenia wykorzystano źródła teologiczne oraz literaturę przedmiotu z zakresu duszpasterstwa rodzin, psychologii, pedagogiki oraz prawa małżeńskiego, kanonicznego i cywilnego. W ten sposób wygenerowano twierdzenia odnoszące się do przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego.

Do badania przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego wśród maturzystów na etapie dalszym zastosowano 45 pytań, w tym 10 pytań zamkniętych oraz 35 pytań półotwartych. W dalszej kolejności 40 pytań opatrzone instrukcją a 5 pytań było bez instrukcji. W pytaniach respondenci mieli za zadanie zakreślić właściwe odpowiedzi w zamieszczonej w pytaniu kafeterii lub wpisanie własnej odpowiedzi. W kwestionariuszu zamieszczono także metryczkę złożoną z 6 pytań zamkniętych i 2 otwartych (zob. Aneks 2).

2. Charakterystyka badań

Grupę badawczą stanowili maturzyści uczęszczający do szkół średnich na terenie archidiecezji lubelskiej. Próba badawcza liczyła 345 osoby, spośród których było 218 kobiet (63,2%) i 127 mężczyzn (36,8%).

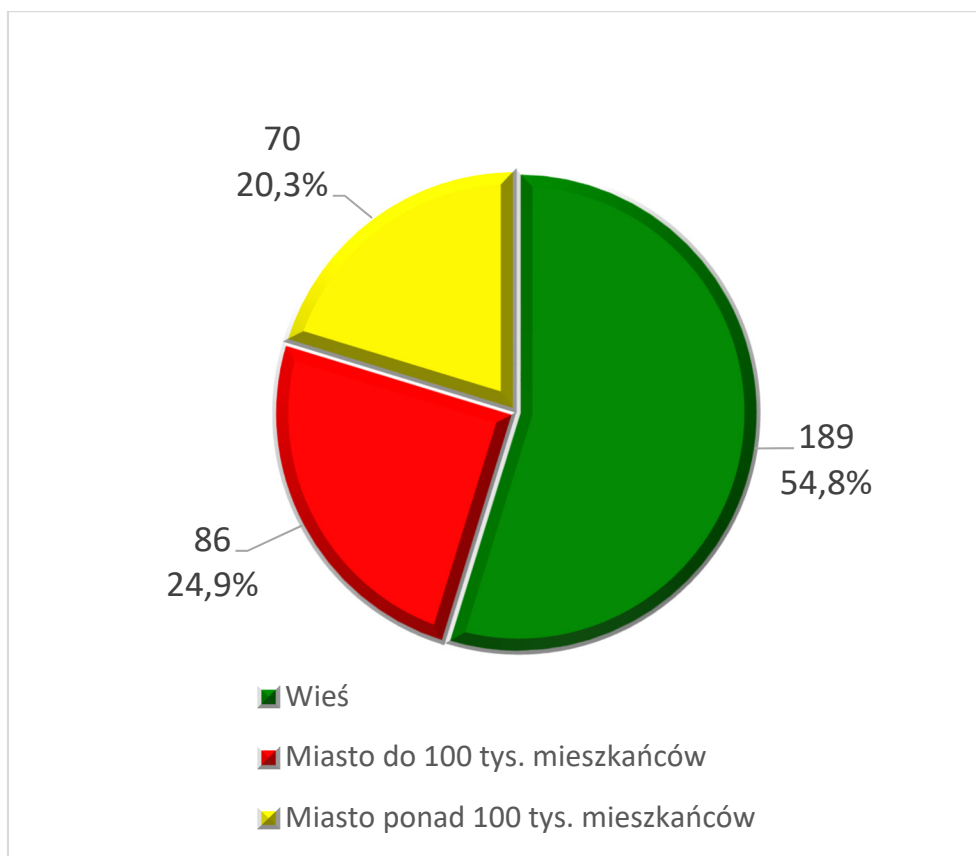

Płeć

Wykres 1. Charakterystyka respondentów a płeć.

Ze względu na miejsce zamieszkania wyróżniono trzy grupy respondentów. Pierwszą stanowiły osoby mieszkające na wsi (54,8%), drugą grupę osoby mieszkające w mieście poniżej 100 tys. mieszkańców (24,9%) oraz osoby mieszkające w mieście powyżej 100 tys. mieszkańców (20,3%).

Rozkład procentowy ze względu na miejsce zamieszkania prezentuje wykres 2.

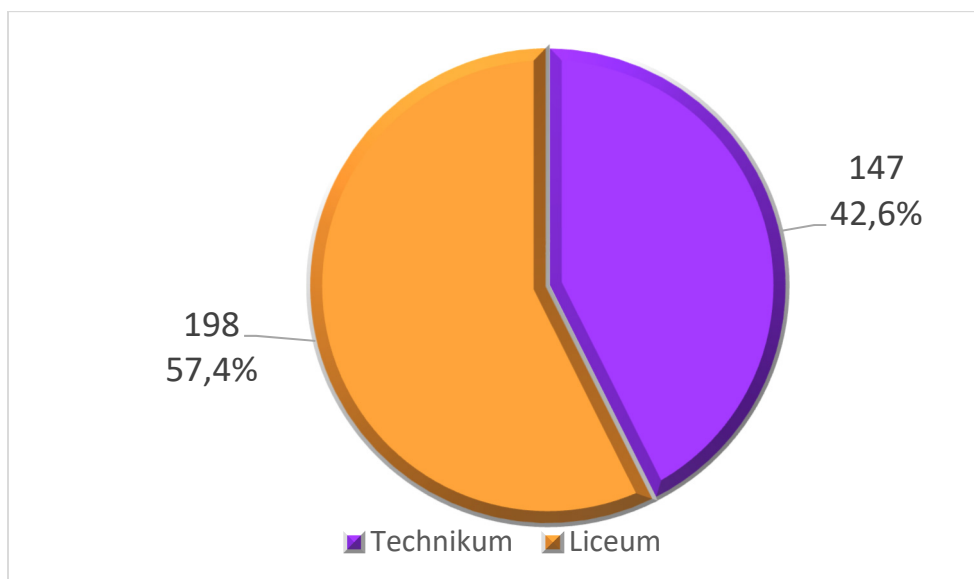

Miejsce zamieszkania

Wykres 2. Charakterystyka respondentów a miejsce zamieszkania.

W grupie respondentów ze względu na typ szkoły znacznie wyższe odsetki stanowią osoby uczęszczające do liceum (57,4%) niż do technikum (42,6%).

Rozkład procentowy ze względu na typ szkoły prezentuje wykres 3.

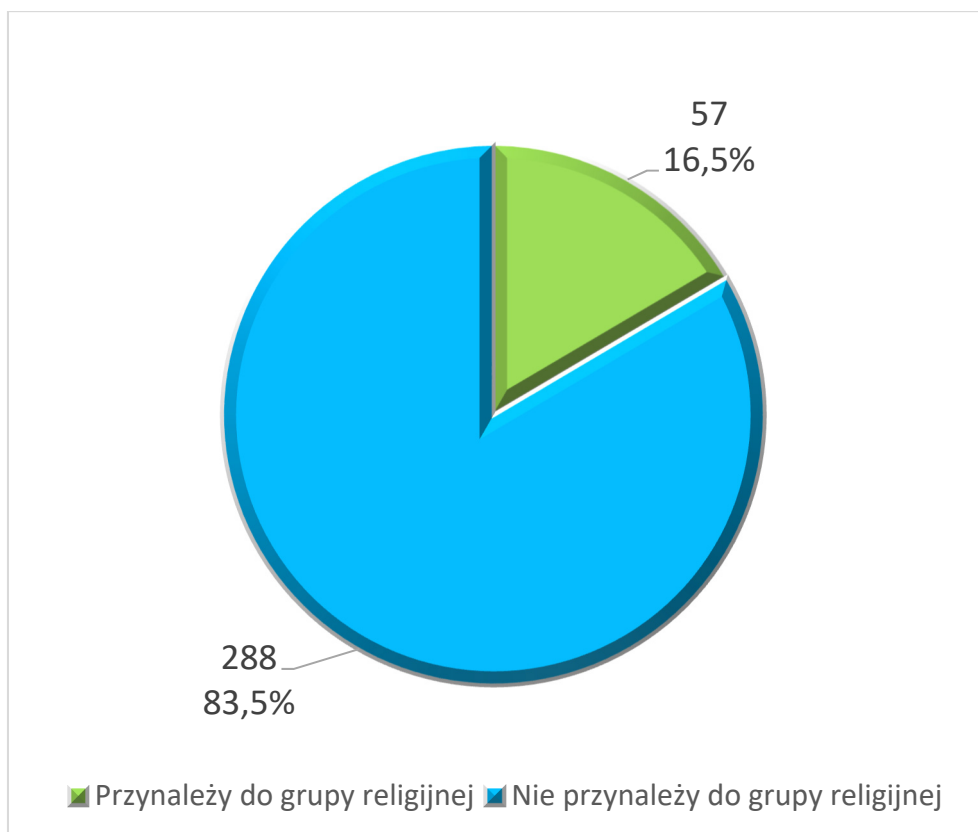

Typ szkoły

Wykres 3. Charakterystyka respondentów a typ szkoły.

Ze względu na przynależność do grup religijnych wyróżniono dwie grupy. Pierwszą stanowią maturzyści przynależący do grup religijnych (83,5%), drugą grupę stanowią maturzyści nieprzynależący do grup religijnych (16,5%).

Rozkład procentowy ze względu na przynależność do grup religijnych prezentuje wykres 4.

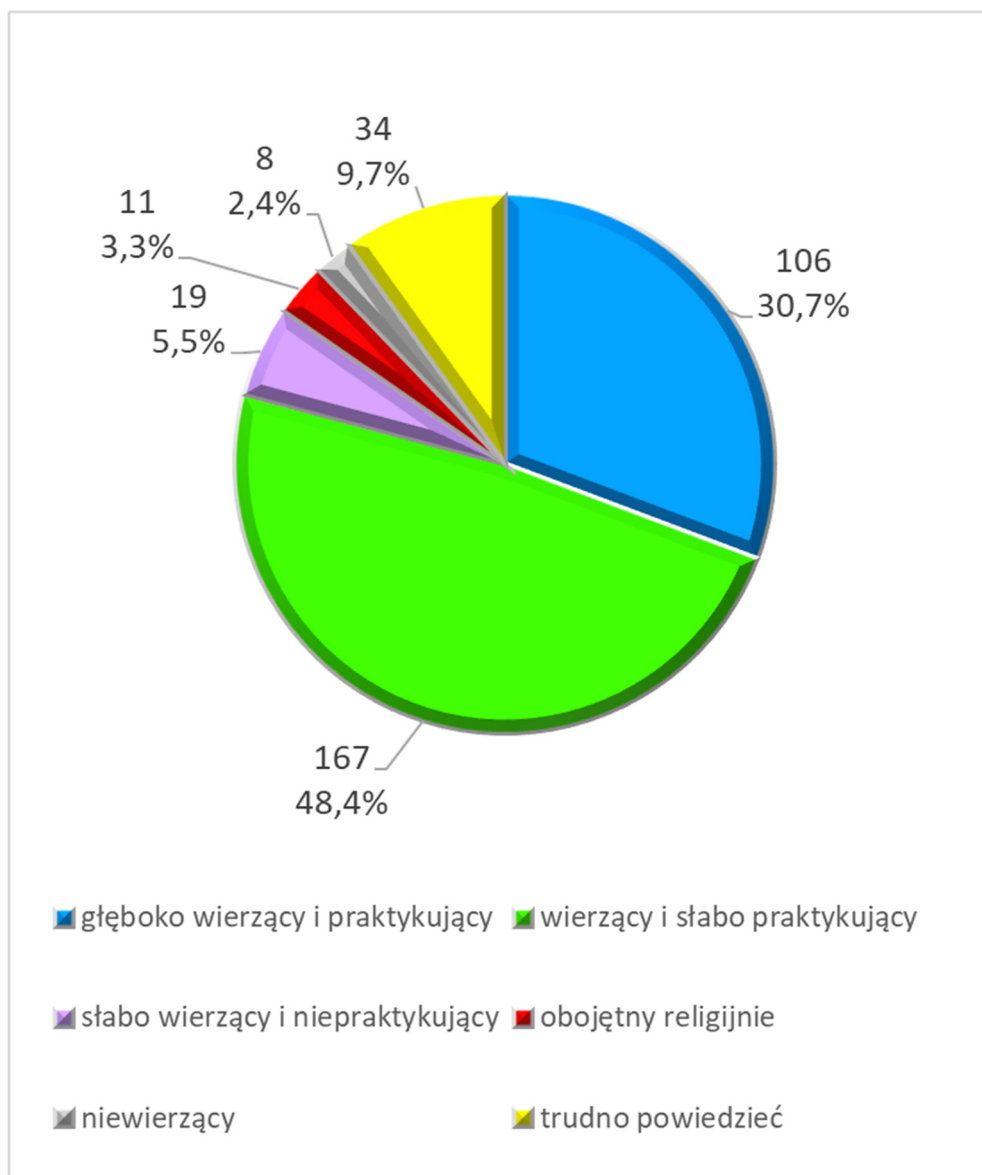

Przynależność do grup religijnych

Wykres 4. Charakterystyka respondentów a przynależność do grup religijnych.

Ze względu na stosunek do wiary wyszczególniono sześć grup. Pierwsza grupa to maturzyści, którzy zaznaczyli odpowiedź „trudno powiedzieć” (9,7%), druga grupa to maturzyści deklarujący się jako „niewierzący” (2,4%), trzecia grupa to „obojętni religijnie” (3,3%), czwarta grupa to „słabo wierzący i niepraktykujący” (5,5%), piąta grupa maturzystów to „wierzący i słabo praktykujący” (48,4%) i ostatnia grupa to maturzyści deklarujący się jako „głęboko wierzący i praktykujący” (30,7%).

Rozkład procentowy ze względu na stosunek do wiary prezentuje wykres 5.

Stosunek do wiary

Wykres 5. Charakterystyka respondentów a stosunek do wiary.

3. Organizacja i przebieg badań

Badania przeprowadzono metodą sondażową, z wykorzystaniem techniki ankiety. Skonstruowany na potrzeby badań kwestionariusz ankiety miał zweryfikować, na ile maturzyści są przygotowani życia małżeńskiego i rodzinnego na etapie przygotowania dalszego.

Za pomocą źródeł wytworzonych, do których należy kwestionariusz ankiety, skonstruowany na potrzeby niniejszej rozprawy, zostanie opisana aktualna sytuacja przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów w archidiecezji

lubelskiej. Pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety skierowane są do maturzystów. Badania ankietowe przeprowadzono od 8 kwietnia 2019 do 10 maja 2019 roku. W tym celu wykorzystano następujące techniki badawcze dotarcia do respondentów: ankieta pocztowa oraz ankieta audytoryjna.

Badania maturzystów przeprowadzono w 8 szkołach znajdujących się na terenie archidiecezji lubelskiej. Były to szkoły: Zespół Szkół nr 2 im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Puławach, Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 2 im. F.D. Książnina w Puławach, Zespół Szkół Chemicznych i Przemysłu Spożywczego im. gen. F. Kleeberga w Lublinie, Zespół Szkół Samochodowych im. Stanisława Syroczyńskiego w Lublinie, XXIII Liceum Ogólnokształcące im. Nauczycieli Tajnego Nauczania w Lublinie, I Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica w Lublinie, XXI Liceum Ogólnokształcące im. św. Stanisława Kostki w Lublinie oraz I Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Czarnieckiego w Chełmie.

Maturzystom rozdano 370 kwestionariuszy ankiety, z czego 352 wróciło wypełnionych (stopa zwrotu 95,1%). Z zebranych kwestionariuszy 7 odrzucono a 345 nadawały się do dalszych analiz (98,0%). Zgromadzony w 2019 roku materiał badawczy poddano obliczeniom statystycznym. Na podstawie obliczeń statystycznych zostaną opracowane dalsze rozdziały niniejszej rozprawy.

Rozdział III

Znajomość problematyki małżeńskiej u maturzystów

Na małżeństwo można patrzeć od strony prawnej, co oznacza, że zawarcie związku małżeńskiego rodzi pewne konsekwencje prawne zarówno dla samych małżonków jak i dla funkcjonowania ich związku w społeczeństwie. Jest ono przede wszystkim z założenia trwałym związkiem mężczyzny i kobiety. Problematyka małżeństwa wynika nie tylko z konsekwencji społecznych, jakie pociąga za sobą formalnie zawarty związek małżeński, ale również ze skutków wynikających dla jednostki ludzkiej, wchodzącej w związek trwały z założenia³³⁶.

Papież Franciszek w adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia* zwraca uwagę, że „małżeństwo chrześcijańskie, będące odzwierciedleniem jedności między Chrystusem a Jego Kościołem, realizuje się w pełni w jedności mężczyzny i kobiety, którzy oddają się sobie nawzajem w wyłącznej miłości i dobrowolnej wierności, należą do siebie aż do śmierci i są otwarci na przekazywanie życia, uświęceni sakramentem, który udziela im łaski, aby stawali się Kościołem domowym i zaczynem nowego życia dla społeczeństwa” (AL 292). W odniesieniu do przedstawionego powyżej wzorca małżeństwa, należy zachęcać maturzystów, aby podjęli próbę w dążeniu do jego osiągnięcia. Pomocne w tym może być przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego. Dlatego w przygotowaniu dalszym należy poznać tematykę dotyczącą powołania do życia małżeńskiego, pogłębić wiedzę na temat sakramentu i przymiotów małżeństwa oraz poznać zadania małżeństwa.

1. Wiedza maturzystów o powołaniu do małżeństwa

Małżeństwo w nauczaniu Kościoła katolickiego jest odczytywane z natury i kart Objawienia. Dla chrześcijanina ważne jest, aby było ono rozumiane zgodnie z planem Bożym. Choć człowiek ma świadomość, że powstało ono z zamysłu Bożego, to jednak obawia się mówić o nim w kategoriach powołania. Jednak Dokument Episkopatu Polski *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* mówi wprost, że „również w odniesieniu do życia małżeńskiego nie wolno nam poprzestać na ukazywaniu norm moralnych, ale musimy zgłębiać i głosić radosną nowinę o małżeństwie, ukazywać jego wielkość, świętość

---

³³⁶ E. Tokarczyk. *Małżeństwo i rodzina w świetle prawa*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli i wychowawców* s. 84.

i piękno” (SPMR 30). Należy zauważyć, że małżeństwo ulegało różnym zmianom w historii dziejów, ale mimo to cieszy się ono zrozumieniem i uznaniem. Również dobro osoby i społeczeństwa łączono z pomyślną sytuacją małżeństwa i rodziny. Dlatego należałoby poszukać odpowiedzi, w jaki sposób maturzyści rozumieją prawdę, że „powołanie do małżeństwa jest wpisane w samą naturę mężczyzny i kobiety, którzy wyszli z ręki Stwórcy” (KKK 1603). W tym celu zapytano maturzystów o cel powołania małżeńskiego.

Według zamieszczonych w tabeli 1 wyników badań najczęściej udzielaną odpowiedzią jest zbudowanie rodziny (83,5%), na drugim miejscu respondenci wymieniają trwanie w związku mimo pojawiających się prób i trudności (70,7%), na trzecim przekazywanie życia (55,4%) a na czwartym wspólne tworzenie wewnętrznych relacji męskości i kobiecości (31,0%). Dopiero na piątym miejscu respondenci jako cel powołania małżeńskiego wymieniają dążenie małżonków do świętości (24,1%) a na szóstym miejscu wspólne spędzanie czasu (17,1%). Wyniki badań nieznacznie różnicują płeć, miejsce zamieszkania, typ szkoły oraz przynależność do grup religijnych. Wyższe wskaźniki przy udzielaniu odpowiedzi, że celem małżeństwa jest zbudowanie rodziny uzyskały kobiety (86,2%) niż mężczyźni (78,7%), osoby ze wsi (87,8%) niż dużych miast (80,2%) i małych miast (75,7%), maturzyści z technikum (87,1%) niż z liceum (80,8%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (84,9%) niż przynależące (69,7%).

Na drugim miejscu respondenci zwrócili uwagę na to, że celem powołania małżeńskiego jest trwanie w związku mimo pojawiających się prób i trudności. Wyższe wskaźniki uzyskały kobiety (77,1%) niż mężczyźni (59,8%), osoby z dużych miast (80,0%) niż wsi (77,1%) i małych miast (64,0%), maturzyści z technikum (75,5%) niż z liceum (67,2%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (71,8%) niż przynależące (60,6%).

55,4% respondentów zwraca uwagę na to, że to przekazywanie życia jest głównym celem powołania małżeńskiego. Maturzyści z technikum uzyskali wyższe wskaźniki (59,9%) niż z liceum (52,0%) oraz osoby przynależące do grup religijnych (72,7%) niż nieprzynależące (53,5%). Wyniki badań tylko nieznacznie różnicują płeć oraz miejsce zamieszkania.

To, że celem powołania małżeńskiego jest wspólne tworzenie wewnętrznych relacji męskości i kobiecości, wyższe wskaźniki uzyskały osoby z małych miast (33,7%) niż wsi (32,8%) i dużych miast (22,9%), maturzyści z liceum (33,8%) niż z technikum (27,2%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (31,7%) niż przynależące (24,2%). Wyniki badań tylko nieznacznie różnicuje płeć respondentów.

Respondenci zwrócili uwagę na cel powołania małżeńskiego, którym jest dążenie małżonków do świętości (24,1%). Zdecydowanie wyższe wskaźniki uzyskali maturzyści z liceum (31,3%) niż z technikum (14,3%) oraz osoby przynależące do grup religijnych (57,6%) niż nieprzynależące (20,5%). Wyniki badań tylko nieznacznie różnicują płeć i miejsce zamieszkania.

Tabela 1. Cel powołania małżeńskiego a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Cel powołania małżeńskiego	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
zbudowanie rodziny	78,7%	86,2%	87,8%	80,2%	75,7%	83,5%
wspólne tworzenie wewnętrznych relacji męskości i kobiecości	31,5%	30,7%	32,8%	33,7%	22,9%	31,0%
przekazywanie życia	52,0%	57,3%	53,4%	57,0%	58,6%	55,4%
wspólne spędzanie czasu	20,5%	15,1%	16,9%	15,1%	20,0%	17,1%
trwanie w związku mimo pojawiających się prób i trudności	59,8%	77,1%	70,4%	64,0%	80,0%	70,7%
dążenie małżonków do świętości	22,1%	25,2%	22,2%	24,4%	28,6%	24,1%
trudno powiedzieć	5,1%	1,2%	1,1%	8,1%	0,5%	3,5%
inne (jakie?)	2,4%	0,5%	0,0%	3,5%	1,1%	1,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Cel powołania małżeńskiego	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
zbudowanie rodziny	87,1%	80,8%	69,7%	84,9%	83,5%	
wspólne tworzenie wewnętrznych relacji męskości i kobiecości	27,2%	33,8%	24,2%	31,7%	31,0%	
przekazywanie życia	59,9%	52,0%	72,7%	53,5%	55,4%	
wspólne spędzanie czasu	15,7%	18,2%	9,1%	18,0%	17,1%	
trwanie w związku mimo pojawiających się prób i trudności	75,5%	67,2%	60,6%	71,8%	70,7%	
dążenie małżonków do świętości	14,3%	31,3%	57,6%	20,5%	24,1%	
trudno powiedzieć	0,7%	5,6%	0,0%	3,9%	3,5%	
inne (jakie?)	2,0%	0,9%	6,1%	0,6%	1,5%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Wyniki badań dotyczące wspólnego spędzania czasu (17,1%) jako celu powołania małżeńskiego różnicuje przynależność do ruchów religijnych. Wyższe wskaźniki uzyskały osoby nieprzynależące do grup religijnych (18,0%) niż przynależące (9,1%). Wskaźniki płci, miejsca zamieszkania oraz typu szkoły tylko nieznacznie różnicują wyniki badań.

Następnie zapytano respondentów o warunki konieczne do zbudowania udanego małżeństwa. Zebrane wyniki badań przedstawia tabela 2.

Zgodnie z tabelą numer 2 najwięcej respondentów (89,9%) uważa, że warunkiem zbudowania udanego małżeństwa jest szacunek i akceptacja. Kwestia ta jest częściej ważna dla kobiet (94,5%) niż mężczyzn (81,1%), dla maturzystów z technikum (91,8%) niż z liceum (88,4%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (90,4%) niż przynależących (84,9%).

Nieznacznie niższy odsetek respondentów (84,4%) wskazuje zachowanie wierności jako warunek konieczny do zbudowania trwałego małżeństwa. W tym przypadku również taką odpowiedź wskazuje więcej kobiet (89,5%) niż mężczyzn (75,6%), więcej osób ze wsi (87,8%) niż dużych miast (81,4%) i małych miast (79,1%), więcej maturzystów z technikum (87,1%) niż z liceum (82,3%) a także więcej osób przynależących do grup religijnych (90,9%) niż nieprzynależących (83,7%).

Znacznie niższy odsetek respondentów (26,7%) wskazuje na takie same przekonania religijne. Odpowiedź taką wybrało nieco więcej kobiet (28,4%) niż mężczyzn (23,6%), nieco więcej osób ze wsi (28,6%) niż dużych miast (25,7%) i małych miast (23,3%), zdecydowanie więcej maturzystów z liceum (32,3%) niż z technikum (19,1%) oraz osób przynależących do grup religijnych (60,6%) niż nieprzynależących (32,1%).

Podobny odsetek respondentów (25,8%) wskazuje na takie samo zdanie w kwestiach wychowania potomstwa, jako warunek konieczny do zbudowania trwałego małżeństwa. Wyniki badań różnicuje typ szkoły i przynależność do grup religijnych. Spełnienie tego warunku jest zdecydowanie ważniejsze dla maturzystów z liceum (31,8%) niż z technikum (17,7%) oraz dla osób przynależących do grup religijnych (39,4%) niż nieprzynależących (24,4%).

Niższy odsetek respondentów (12,5%) wskazuje na podobne zdanie w kwestiach finansowych. Na tę kwestię zwraca uwagę więcej osób z małych miast (21,1%) niż dużych miast (11,4%) i wsi (8,5%), więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (13,1%) niż przynależących (6,1%). Wyniki badań tylko nieznacznie różnicują płeć i typ szkoły.

Respondenci jako konieczny warunek do zbudowania udanego małżeństwa wskazują również na odpowiednie zarobki obojga małżonków (7,8%). Odpowiedź taką

wybrało zdecydowanie więcej mężczyzn (15,0%) niż kobiet (3,7%), więcej osób z dużych miast (12,9%) niż małych miast (10,5%) i wsi (4,8%). Wyniki badań tylko nieznacznie różnicują typ szkoły i przynależność do grup religijnych. Niewielki odsetek respondentów (4,9%) wskazuje na warunek konieczny do zbudowania udanego małżeństwa jakim jest pochodzenie społeczne.

Tabela 2. Warunki konieczne do zbudowania udanego małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Warunki konieczne do zbudowania udanego małżeństwa	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
szacunek i akceptacja	81,1%	94,5%	90,0%	89,5%	90,0%	89,9%
zachowanie wierności	75,6%	89,5%	87,8%	79,1%	81,4%	84,4%
podobne zdanie w kwestiach finansowych	15,8%	10,6%	8,5%	22,1%	11,4%	12,5%
takie samo zdanie w kwestiach wychowania potomstwa	27,7%	24,8%	24,3%	28,0%	27,2%	25,8%
takie samo pochodzenie społeczne	8,7%	2,8%	6,9%	3,5%	1,4%	4,9%
odpowiednie zarobki obojga małżonków	15,0%	3,7%	4,8%	10,5%	12,9%	7,8%
takie same przekonania religijne	23,6%	28,4%	28,6%	23,3%	25,7%	26,7%
inne (jakie?)	0,6%	3,6%	2,6%	0,0%	5,5%	2,4%
brak odpowiedzi	0,2%	0,1%	0,1%	0,0%	0,2%	0,2%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Warunki konieczne do zbudowania udanego małżeństwa	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
szacunek i akceptacja	91,8%	88,4%	84,9%	90,4%	89,9%	
zachowanie wierności	87,1%	82,3%	90,9%	83,7%	84,4%	
podobne zdanie w kwestiach finansowych	9,5%	14,7%	6,1%	13,1%	12,5%	
takie samo zdanie w kwestiach wychowania potomstwa	17,7%	31,8%	39,4%	24,4%	25,8%	
takie samo pochodzenie społeczne	4,8%	5,1%	0,0%	5,5%	4,9%	
odpowiednie zarobki obojga małżonków	5,4%	9,6%	3,0%	8,3%	7,8%	
takie same przekonania religijne	19,1%	32,3%	60,6%	23,1%	26,7%	
inne (jakie?)	0,5%	3,9%	0,0%	2,6%	2,6%	
brak odpowiedzi	0,2%	0,1%	0,0%	0,3%	0,2%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W dalszej kolejności maturzyści udzielili odpowiedzi na temat podmiotów dostarczających najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 3.

Tabela 3 informuje, że według 90,1% badanych maturzystów, w dzisiejszych czasach najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny dostarcza rodzina. Zmienne płci, miejsca zamieszkania, typu szkoły i przynależności do grup religijnych, tylko w nieznacznym stopniu różnicują odpowiedzi respondentów.

Tabela 3. Podmiot dostarczający najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Podmiot dostarczający najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
rodzina	89,0%	90,8%	91,5%	88,4%	88,6%	90,1%
katecheta	33,1%	31,7%	38,1%	26,8%	22,9%	32,2%
nauczyciel	15,0%	15,6%	14,3%	11,6%	22,9%	15,4%
duszpasterz	21,3%	29,4%	27,5%	23,3%	27,1%	26,4%
dziennikarz	5,5%	4,1%	2,1%	11,6%	2,9%	4,6%
liderzy ruchów chrześcijańskich	2,4%	4,1%	1,1%	3,5%	10,0%	3,5%
organizacje młodzieżowe	5,5%	7,3%	4,2%	9,3%	10,0%	6,7%
inne (jakie?)	4,7%	6,0%	4,2%	10,5%	2,9%	5,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Podmiot dostarczający najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
rodzina	89,1%	90,9%	87,9%	90,4%	90,1%	
katecheta	34,0%	30,8%	18,2%	33,7%	32,2%	
nauczyciel	18,4%	13,1%	9,1%	16,0%	15,4%	
duszpasterz	19,7%	31,3%	54,6%	23,4%	26,4%	
dziennikarz	2,7%	6,1%	0,0%	5,1%	4,6%	
liderzy ruchów chrześcijańskich	2,7%	4,0%	9,1%	2,9%	3,5%	
organizacje młodzieżowe	4,8%	8,1%	9,1%	6,4%	6,7%	
inne (jakie?)	5,4%	5,6%	15,2%	4,5%	5,5%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Kolejnymi podmiotami dostarczającymi najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny, które wymieniają respondenci są: katecheta (32,2%), duszpasterz (26,4%) i nauczyciel (15,4%). Wyniki uzyskane przy wyborze katechetów różnicuje struktura miejsca zamieszkania i przynależności do grup religijnych. Znacznie większy odsetek uzyskały osoby ze wsi (38,1%) niż małych miast (26,8%) i dużych miast

(22,9%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (33,7%) niż przynależące (18,2%). Wyniki uzyskane przy wyborze duszpasterza różnicuje struktura płci oraz typu szkoły. Znacznie większy odsetek uzyskały kobiety (29,4%) niż mężczyźni (21,3%) a także maturzyści z liceum (31,3%) niż z technikum (19,7%). Przy wyborze nauczyciela znacznie większy odsetek uzyskały osoby z dużych miast (22,9%) niż wsi (14,3%) i małych miast (11,6%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (16,0%) niż przynależące (9,1%).

Kolejnymi podmiotami wskazanymi przez respondentów są organizacje młodzieżowe (6,7%), dziennikarz (4,6%), inne podmioty, np. krewni (5,5%) oraz liderzy ruchów chrześcijańskich (3,5%). Płeć, miejsce zamieszkania, typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

W przeprowadzonych badaniach zapytano maturzystów o czynniki najbardziej decydują o rozwoju miłości małżeńskiej. Tabela 4 przedstawia uzyskane wyniki.

Respondenci pytani o to, jakie czynniki najbardziej decydują o rozwoju miłości małżeńskiej najczęściej wybierali wzajemny szacunek (71,6%). Takiego wyboru dokonało więcej osób ze wsi (76,2%) niż małych miast (68,6%) i dużych miast (62,9%), więcej maturzystów z technikum (76,1%) niż z liceum (68,2%) oraz więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (72,1%) niż przynależących (66,7%). Płeć nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Z kolei 51,6% respondentów wskazało na umiejętność rozumienia się współmałżonków. Wyboru takiego dokonało więcej kobiet (56,0%) niż mężczyzn (44,1%), osób z dużych miast (65,7%) niż wsi (50,3%) i małych miast (43,0%) a także osób przynależących do ruchów religijnych (57,6%) niż nieprzynależących (51,0%).

Niewiele mniejszy odsetek respondentów wskazał na miłość ofiarowaną jako dar z siebie (51,3%). Takiego wyboru dokonało więcej kobiet (55,5%) niż mężczyzn (44,1%), więcej osób ze wsi (54,0%) niż małych miast (52,3%) i dużych miast (42,7%) a także zdecydowanie więcej osób przynależących do grup religijnych (78,8%) niż nieprzynależących (48,4%).

Nieco mniej (47,8%) badanych wskazało na dojrzałość emocjonalną jako czynnik najbardziej decydujący o rozwoju miłości małżeńskiej. Odpowiedź taką częściej wskazywały kobiety (52,8%) niż mężczyźni (39,4%), osoby z dużych miast (57,1%) niż małych miast (46,5%) i wsi (45,0%), maturzyści z liceum (51,0%) niż z technikum (43,5%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (49,0%) niż przynależące (36,4%).

Tabela 4. Czynniki najbardziej decydujące o rozwoju miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Czynniki najbardziej decydujące o rozwoju miłości małżeńskiej	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
wygląd zewnętrzny	18,1%	5,5%	12,2%	7,0%	8,6%	10,1%
miłość ofiarowana jako dar z siebie	44,1%	55,5%	54,0%	52,3%	42,7%	51,3%
wspólne zainteresowania	18,1%	15,1%	9,5%	29,1%	18,6%	16,2%
wzajemny szacunek	72,4%	71,1%	76,2%	68,6%	62,9%	71,6%
możliwość wpływania na drugą osobę	5,5%	5,5%	6,4%	4,7%	4,3%	5,5%
umiejętność rozumienia się współmałżonków	44,1%	56,0%	50,3%	43,0%	65,7%	51,6%
pożądanie drugiej osoby	11,0%	5,5%	6,9%	10,5%	5,7%	7,5%
dobór charakterów	15,0%	11,5%	13,2%	14,0%	10,0%	12,8%
dojrzałość emocjonalna	39,4%	52,8%	45,0%	46,5%	57,1%	47,8%
zakochanie	17,3%	12,4%	13,8%	14,0%	15,7%	14,2%
dostosowanie seksualne	12,6%	2,3%	7,4%	8,1%	0,0%	6,1%
warunki materialne	0,0%	1,8%	0,0%	0,0%	5,7%	1,2%
inne (jakie?)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Czynniki najbardziej decydujące o rozwoju miłości małżeńskiej	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
wygląd zewnętrzny	6,1%	13,1%	3,0%	10,9%	10,1%	
miłość ofiarowana jako dar z siebie	48,3%	53,5%	78,8%	48,4%	51,3%	
wspólne zainteresowania	21,1%	12,6%	6,1%	17,3%	16,2%	
wzajemny szacunek	76,1%	68,2%	66,7%	72,1%	71,6%	
możliwość wpływania na drugą osobę	4,1%	6,6%	0,0%	6,1%	5,5%	
umiejętność rozumienia się współmałżonków	49,0%	53,5%	57,6%	51,0%	51,6%	
pożądanie drugiej osoby	8,8%	6,6%	12,1%	7,1%	7,5%	
dobór charakterów	12,2%	13,1%	6,1%	13,5%	12,8%	
dojrzałość emocjonalna	43,5%	51,0%	36,4%	49,0%	47,8%	
zakochanie	15,0%	13,6%	24,2%	13,1%	14,2%	
dostosowanie seksualne	9,5%	3,5%	6,1%	6,1%	6,1%	
warunki materialne	1,4%	1,0%	0,0%	1,3%	1,2%	
inne (jakie?)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tylko 16,2% respondentów wskazało na wspólne zainteresowania. Na ten czynnik wskazało więcej osób z małych miast (29,2%) niż dużych miast (18,6%) i wsi (9,5%), więcej maturzystów z technikum (21,1%) niż z liceum (12,6%) a także więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (17,3%) niż przynależących (6,1%).

Respondenci wskazali jeszcze na zakochanie (14,2%) jako czynnik najbardziej decydujący o rozwoju miłości małżeńskiej, dobór charakterów (12,8%), pożądanie drugiej osoby (7,5%), dostosowanie seksualne (6,1%), możliwość wpływania na drugą osobę (5,5%) oraz warunki materialne (1,2%). Płeć, miejsce zamieszkania, typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

W podsumowaniu należy podkreślić, że zdecydowana większość badanych maturzystów na pierwszym miejscu wskazuje, jako cel powołania małżeńskiego zbudowanie rodziny ale dopiero na piątym dążenie małżonków do świętości (24,1%). Jeśli chodzi o to, kto w dzisiejszych czasach dostarcza najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny, to według 90,1% badanych maturzystów podmiotem tym jest rodzina. Natomiast, gdy chodzi o czynniki najbardziej decydujące o rozwoju miłości małżeńskiej maturzyści najczęściej wybierali wzajemny szacunek, umiejętność rozumienia się współmałżonków oraz miłość ofiarowaną jako dar z siebie.

2. Wiedza maturzystów na temat sakramentu małżeństwa

Według Biblii podstawą chrześcijańskiego rozumienia małżeństwa jest fakt stworzenia człowieka przez Boga i powołania go do miłości. Człowiek został stworzony na obraz Boga (Rdz 1,27), który jest miłością (1 J 4,8.16) i nie może żyć bez miłości. Dlatego człowiek wstępuje na drogę sakramentalnego małżeństwa, które jest przymierzem zawieranym między ochrzczoneymi, mężczyzną i kobietą, którzy tworzą ze sobą wspólnotę życia i miłości skierowaną na dobro małżonków oraz na zrodzenie i wychowanie potomstwa (KPK, kan. 1055). Warto zatem w przygotowaniu dalszym maturzystów do życia małżeńskiego i rodzinnego przypominać, że „również tym, którzy przygotowują się do zawarcia sakramentalnego małżeństwa, trzeba ukazywać ‘Wielkie Misterium’, jakim w zamyśle Boga jest ten sakrament” (SPMR 105). W dalszej kolejności zapytano maturzystów o znaczenie określenia *małżeństwo sakramentalne*. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 5.

Respondenci pytani o to, co znaczy dla nich określenie *małżeństwo sakramentalne* najczęściej (68,7%) wskazywali na nierozzerwalność małżeństwa. Zrobiło to więcej kobiet (74,3%) niż mężczyzn (59,1%), osób z dużych miast (75,7%) niż ze wsi (67,7%) i małych miast (65,1%), maturzystów z liceum (71,2%) niż z technikum (65,3%) oraz zdecydowanie więcej osób przynależących do grup religijnych (93,9%) niż nieprzynależących (66,0%).

Z kolei 44,9% respondentów uważa, że określenie *małżeństwo sakramentalne* znaczy tworzenie wspólnoty całego życia skierowanej dla dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania potomstwa. Uważa tak więcej kobiet (48,6%) niż mężczyzn (38,6%), więcej osób z dużych miast (55,7%) niż wsi (49,2%) i małych miast (26,7%), zdecydowanie więcej maturzystów z liceum (51,0%) niż z technikum (36,7%) oraz więcej osób przynależących do grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależących (43,9%).

Nieco mniej (40,6%) respondentów uważa, że określenie *małżeństwo sakramentalne* znaczy tworzenie przez mężczyznę i kobietę *Kościola domowego*. Uważa tak więcej kobiet (45,0%) niż mężczyzn (33,1%), więcej osób z dużych miast (44,3%) niż wsi (43,4%) i małych miast (31,4%), więcej maturzystów z liceum (43,9%) niż z technikum (36,1%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (41,7%) niż przynależących (30,3%).

Z kolei 26,4% badanych uważa, że *małżeństwo sakramentalne* znaczy otrzymanie specjalnej łaski od Chrystusa. Pogląd ten podziela zdecydowanie więcej kobiet (30,7%) niż mężczyzn (18,9%), a także więcej mieszkańców z dużych miast (34,3%) niż małych miast i wsi (25,4%) oraz zdecydowanie więcej osób przynależących do grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależących (23,4%).

Niemal tyle samo osób wskazało na tworzenie małżeńskiego przymierza (22,3%). Płeć, miejsce zamieszkania, typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi. Niewiele mniejszy odsetek respondentów (17,4%) wskazuje na określenie *małżeństwa sakramentalnego* jako znaku związku Chrystusa i Kościoła. Wyniki badań najbardziej różnicują miejsce zamieszkania i typ szkoły. Odpowiedź tę wybrało więcej osób z małych miast (25,6%) niż wsi (16,4%) i dużych miast (10,0%) oraz więcej maturzystów z technikum (24,5%) niż z liceum (12,1%).

Tylko 10,1% respondentów wskazało, że określenie *małżeństwo sakramentalne* jest wymogiem, który stawia Kościół. Płeć, miejsce zamieszkania, typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Nieco mniej (8,4%) respondentów uważa, że określenie *małżeństwo sakramentalne* znaczy formalne zamieszkanie dwojga ludzi. Uważa tak więcej maturzystów z technikum (13,6%) niż z liceum (4,6%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek osób udzielających tej odpowiedzi. 5,5% respondentów nie ma zdania co do znaczenia określenia *małżeństwa sakramentalnego*.

Tabela 5. Znaczenie określenia *małżeństwo sakramentalne* a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Znaczenie określenia <i>małżeństwo sakramentalne</i>	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
nierozerwalność małżeństwa	59,1%	74,3%	67,7%	65,1%	75,7%	68,7%
tworzenie przez mężczyznę i kobietę <i>Kościola domowego</i>	33,1%	45,0%	43,4%	31,4%	44,3%	40,6%
znak związku Chrystusa i Kościoła	18,1%	17,0%	16,4%	25,6%	10,0%	17,4%
otrzymanie specjalnej łaski od Chrystusa	18,9%	30,7%	25,4%	25,4%	34,3%	26,4%
tworzenie małżeńskiego przymierza	22,1%	22,5%	24,9%	22,1%	15,7%	22,3%
tworzenie wspólnoty całego życia skierowanej dla dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania potomstwa	38,6%	48,6%	49,2%	26,7%	55,7%	44,9%
formalne zamieszkanie dwojga ludzi	8,7%	8,3%	9,5%	7,0%	7,1%	8,4%
wymóg, który stawia Kościół	12,6%	8,7%	10,6%	9,3%	10,0%	10,1%
nie mam zdania	13,4%	0,9%	3,2%	14,0%	1,4%	5,5%
inne rozumienie tego określenia (jakie?)	0,8%	0,0%	0,0%	0,0%	1,4%	0,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Znaczenie określenia <i>małżeństwo sakramentalne</i>	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
nierozerwalność małżeństwa	65,3%	71,2%	93,9%	66,0%	68,7%	
tworzenie przez mężczyznę i kobietę <i>Kościola domowego</i>	36,1%	43,9%	30,3%	41,7%	40,6%	
znak związku Chrystusa i Kościoła	24,5%	12,1%	12,1%	18,0%	17,4%	
otrzymanie specjalnej łaski od Chrystusa	23,1%	28,8%	54,6%	23,4%	26,4%	
tworzenie małżeńskiego przymierza	20,4%	23,7%	21,2%	22,4%	22,3%	
tworzenie wspólnoty całego życia skierowanej dla dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania potomstwa	36,7%	51,0%	54,6%	43,9%	44,9%	
formalne zamieszkanie dwojga ludzi	13,6%	4,6%	6,1%	8,7%	8,4%	
wymóg, który stawia Kościół	10,9%	9,6%	0,0%	11,2%	10,1%	
nie mam zdania	8,2%	3,5%	0,0%	6,1%	5,5%	
inne rozumienie tego określenia (jakie?)	0,0%	0,5%	0,0%	0,3%	0,3%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W badaniach na użytek pracy zapytano respondentów o przyczynę niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa. Wyniki udzielonych odpowiedzi przedstawia tabela 6.

Respondenci pytani o to, co jest przyczyną niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa wskazali, że niektórzy ludzie nie chcą wiązać się z kimś na całe życie (37,4%). Uważa tak więcej mężczyzn (43,3%) niż kobiet (33,9%), więcej osób z dużych miast (40,0%) niż małych miast (27,9%) i wsi (25,7%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (17,6%) niż przynależących (12,1%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek osób udzielających tej odpowiedzi.

Nieco mniej badanych (35,7%) wskazało na odpowiedź, że wiąże się to z ograniczaniem swobody, wolności partnerów. Częściej były to osoby z małych miast (43,0%) niż wsi (36,0%) i dużych miast (25,7%), maturzyści z liceum (39,9%) niż z technikum (29,9%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (37,2%) niż przynależące (21,2%). Płeć nie ma wpływu na odsetek osób udzielających tej odpowiedzi.

31,6% badanych uważa, że współczesnemu człowiekowi trudno jest dotrzymać wierności, miłości i czystości w małżeństwie. Uważa tak więcej kobiet (34,9%) niż mężczyzn (26,0%), więcej osób z dużych miast (37,1%) niż ze wsi (33,3%) i małych miast (23,3%) oraz więcej maturzystów z liceum (37,4%) niż z technikum (23,8%). Przynależność do grup religijnych nie ma wpływu na odsetek osób udzielających tej odpowiedzi.

Podobny odsetek badanych (31,3%) uważa, że przyczyną niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa jest fakt, że wiele małżeństw kończy się rozwodem. Pogląd taki podziela więcej kobiet (34,9%) niż mężczyzn (25,2%), więcej osób z małych miast (36,1%) niż ze wsi (30,7%) i dużych miast (27,1%) oraz więcej osób przynależących do grup religijnych (42,4%) niż nieprzynależących (30,1%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek osób udzielających tej odpowiedzi.

Respondenci przyczyn niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa upatrują również w tym, że trudno jest znaleźć człowieka, który wywiąże się ze swoich zobowiązań (17,1%). Pogląd ten podziela więcej osób z małych miast (19,8%) niż wsi (17,5%) i dużych miast (12,9%). Płeć, typ szkoły oraz przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek osób udzielających odpowiedzi.

Taki sam odsetek respondentów (17,1%) uważa, że według niektórych, ślub jest tradycją, która nie jest już modna. Uważa tak więcej osób z dużych miast (27,1%) niż wsi (15,3%) i małych miast (12,8%), więcej maturzystów z technikum (25,2%) niż z liceum

(11,1%) a także więcej osób przynależących do grup religijnych (24,2%) niż nieprzynależących (16,4%). Płeć nie ma wpływu na odsetek osób udzielających odpowiedzi.

Respondenci pytani o przyczyny niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa wskazywali, że ślub wiąże się z dużym obciążeniem finansowym (13,9%). Pogląd ten podziela więcej osób ze wsi (15,9%) niż z dużych miast (15,7%) i małych miast (8,1%) a także zdecydowanie więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (15,1%) niż przynależących (3,0%). Płeć i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek osób udzielających odpowiedzi.

Tylko 8,4% respondentów uważa, że małżeństwo w mediach ukazywane jest jako mało atrakcyjne. Uważa tak więcej mężczyzn (12,6%) niż kobiet (6,0%), więcej osób z małych miast (16,3%) niż dużych miast (10,0%) i wsi (4,2%), maturzystów z technikum (13,6%) niż z liceum (4,6%) a także osób przynależących do grup religijnych (18,2%) niż nieprzynależących (7,4%).

Tabela 6.1. Przyczyny niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Przyczyny niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
wiąże się to z ograniczaniem swobody, wolności partnerów	38,6%	33,9%	36,0%	43,0%	25,7%	35,7%
niektórzy nie chcą wiązać się z kimś na całe życie	43,3%	33,9%	25,7%	27,9%	40,0%	37,4%
ślub wiąże się z dużym obciążeniem finansowym	15,0%	13,3%	15,9%	8,1%	15,7%	13,9%
według niektórych, ślub jest tradycją, która nie jest już modna	16,5%	17,4%	15,3%	12,8%	27,1%	17,1%
wiele małżeństw kończy się rozwodem	25,2%	34,9%	30,7%	36,1%	27,1%	31,3%
małżeństwo w mediach ukazywane jest jako mało atrakcyjne	12,6%	6,0%	4,2%	16,3%	10,0%	8,4%
współczesnemu człowiekowi trudno jest dotrzymać wierności, miłości i czystości w małżeństwie	26,0%	34,9%	33,3%	23,3%	37,1%	31,6%
niektórzy uważają, że trudno jest znaleźć człowieka, który wywiąże się ze swoich zobowiązań	14,2%	18,8%	17,5%	19,8%	12,9%	17,1%
inne (jakie?)	0,5%	6,0%	5,2%	4,5%	0,0%	3,9%
brak odpowiedzi	0,3%	0,0%	0,1%	0,2%	0,0%	0,2%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 6.2. Przyczyny niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Przyczyny niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
wiąże się to z ograniczaniem swobody, wolności partnerów	29,9%	39,9%	21,2%	37,2%	35,7%
niektórzy nie chcą wiązać się z kimś na całe życie	36,7%	37,9%	45,5%	36,5%	37,4%
ślub wiąże się z dużym obciążeniem finansowym	12,2%	15,2%	3,0%	15,1%	13,9%
według niektórych, ślub jest tradycją, która nie jest już modna	25,2%	11,1%	24,2%	16,4%	17,1%
wiele małżeństw kończy się rozwodem	29,9%	32,3%	42,4%	30,1%	31,3%
małżeństwo w mediach ukazywane jest jako mało atrakcyjne	13,6%	4,6%	18,2%	7,4%	8,4%
współczesnemu człowiekowi trudno jest dotrzymać wierności, miłości i czystości w małżeństwie	23,8%	37,4%	36,4%	31,1%	31,6%
niektórzy uważają, że trudno jest znaleźć człowieka, który wywiąże się ze swoich zobowiązań	15,7%	18,2%	12,1%	17,6%	17,1%
inne (jakie?)	2,6%	4,9%	0,0%	4,2%	3,9%
brak odpowiedzi	0,1%	0,2%	0,0%	0,3%	0,2%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

Zapytano respondentów o istotę ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa. Zestawienie wyników badań przedstawia tabela 7.

Z tabeli 7 wynika, że 41,7% badanych jest zdania, że istotą ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa jest świadoma i dobrowolna zgoda małżonków. Pogląd taki podzieliło więcej kobiet (45,4%) niż mężczyzn (35,4%) a także osób z dużych miast (47,1%) niż wsi (41,3%) i małych miast (38,4%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicuje respondentów w tej kwestii.

Mniej liczni są badani (22,3%) w opinii których istotą ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa jest życie we wspólnocie małżeńskiej. Odpowiedź taką wskazało więcej osób z małych miast (27,9%) niż wsi (23,3%) i dużych miast (12,9%), więcej maturzystów z liceum (25,3%) niż z technikum (18,4%) a także więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (23,4%) niż przynależących (12,1%). Płeć nie różnicuje respondentów w tej kwestii.

Nieco mniej respondentów (18,3%) uważa, że istotą ceremonii sakramentu małżeństwa jest udział w planach Bożych. Odpowiedź taką wskazało zdecydowanie więcej osób przynależących do grup religijnych (42,4%) niż nieprzynależących (15,7%). Płeć, miejsce zamieszkania i typ szkoły w niewielkim stopniu różnicują odpowiedzi maturzystów.

To, że ważna jest obecność kapłana podczas udzielania sakramentu wybrało 12,2% badanych. Odpowiedź taką wskazało więcej osób z dużych miast (17,1%) niż małych miast (11,6%) i wsi (10,6%), nieco więcej maturzystów z technikum (15,7%) niż z liceum (9,6%) oraz więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (13,1%) niż przynależących (3,0%). Płeć w niewielkim stopniu różnicują odpowiedzi maturzystów.

Zdecydowanie mniej liczni są badani w opinii których istotą ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa jest obecność świadków ceremonii (2,9%) oraz przekazywanie życia ludzkiego (2,0%).

Tabela 7.1. Istota ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Istota ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
życie we wspólnocie małżeńskiej	20,5%	23,4%	23,3%	27,9%	12,9%	22,3%
obecność kapłana podczas udzielania sakramentu	15,0%	10,6%	10,6%	11,6%	17,1%	12,2%
obecność świadków ceremonii	5,5%	1,4%	3,7%	1,2%	2,9%	2,9%
udział w planach Bożych	20,5%	17,0%	18,0%	19,8%	17,1%	18,3%
przekazywanie życia ludzkiego	1,6%	2,3%	3,2%	0,0%	1,4%	2,0%
świadoma i dobrowolna zgoda małżonków	35,4%	45,4%	41,3%	38,4%	47,1%	41,7%
inne (jakie?)	1,6%	0,0%	0,0%	1,2%	1,4%	0,8%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabela 7.2. Istota ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Istota ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
życie we wspólnocie małżeńskiej	18,4%	25,3%	12,1%	23,4%	22,3%
obecność kapłana podczas udzielania sakramentu	15,7%	9,6%	3,0%	13,1%	12,2%
obecność świadków ceremonii	3,4%	2,5%	0,0%	3,2%	2,9%
udział w planach Bożych	19,1%	17,7%	42,4%	15,7%	18,3%
przekazywanie życia ludzkiego	1,4%	2,5%	0,0%	2,2%	2,0%
świadoma i dobrowolna zgoda małżonków	41,5%	41,9%	42,4%	41,7%	41,7%
inne (jakie?)	0,7%	0,5%	0,0%	0,6%	0,8%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

W ramach przeprowadzonych badań zapytano maturzystów o rolę miłości małżeńskiej. Wyniki badań przedstawia tabela 8.

Tabela 8 ukazuje wypowiedzi maturzystów na temat roli miłości małżeńskiej. Najwięcej respondentów (59,5%) zwraca uwagę, że miłość ta pozwala kochać i być kochanym. Odpowiedź taką wybiera więcej kobiet (64,7%) niż mężczyzn (54,3%), mieszkańców dużych miast (68,6%) niż wsi (59,8%) i małych miast (56,8%) oraz maturzystów z liceum (67,7%) niż z technikum (51,7%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (61,9%) niż przynależących (51,5%).

Nieco mniej badanych (44,9%) zwraca uwagę na pragnienie dobra drugiej osoby. Pogląd taki podziela więcej kobiet (47,3%) niż mężczyzn (40,9%) oraz maturzystów z technikum (51,7%) niż z liceum (39,9%). Miejsce zamieszkania i przynależność do grup religijnych nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Dosyć liczną grupę stanowią osoby (32,5%) zwracające uwagę na to, że miłość małżeńska daje poczucie bezpieczeństwa. Częściej są to kobiety (36,2%) niż mężczyźni (26,0%) oraz zdecydowanie częściej osoby nieprzynależące do grup religijnych (34,3%) niż przynależące (15,2%). Niewiele mniej respondentów (30,1%) zwraca uwagę, że miłość małżeńska pozwala uczyć się miłości od Boga i stanowić jej odbicie. Częściej są to mężczyźni (33,9%) niż kobiety (28,0%) oraz osoby przynależące do grup religijnych (42,4%) niż nieprzynależące (28,9%). Miejsce zamieszkania i typ szkoły nie różnicują, w obydwu sytuacjach, w znaczący sposób odsetka osób, które wybrały takie odpowiedzi.

Z kolei 13,0% respondentów zwraca uwagę, że miłość małżeńska nie pozwala traktować drugiej osoby jako rzecz. Częściej są to osoby z małych miast (20,9%) niż wsi (10,6%) i dużych miast (10,0%), częściej maturzyści z liceum (15,2%) niż z technikum (10,2%) oraz częściej osoby przynależące do grup religijnych (33,3%) niż nieprzynależące (10,9%). Płeć nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Tabela 8. Rola miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Rola miłości małżeńskiej	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
daje poczucie bezpieczeństwa	26,0%	36,2%	33,3%	33,7%	28,6%	32,5%
pozwała kochać i być kochanym	54,3%	64,7%	59,8%	56,8%	68,6%	59,5%
pozwała uczyć się miłości od Boga i stanowić jej odbicie	33,9%	28,0%	31,8%	27,9%	28,6%	30,1%
stwarza warunki rozwoju mężczyzny i kobiety	18,9%	4,6%	12,7%	3,5%	10,0%	9,9%
nie pozwala traktować drugiej osoby jako rzecz	14,2%	12,4%	10,6%	20,9%	10,0%	13,0%
pragnie dobra drugiej osoby	40,9%	47,3%	45,5%	43,0%	45,7%	44,9%
rozwija przyjaźń	5,5%	2,3%	3,7%	2,3%	4,3%	3,5%
inne (jakie?)	1,6%	0,0%	0,0%	1,2%	1,4%	0,6%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Rola miłości małżeńskiej	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależą	Nie przynależą		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
daje poczucie bezpieczeństwa	34,0%	31,3%	15,2%	34,3%	32,5%	
pozwała kochać i być kochanym	51,7%	67,7%	51,5%	61,9%	59,5%	
pozwała uczyć się miłości od Boga i stanowić jej odbicie	28,6%	31,3%	42,4%	28,9%	30,1%	
stwarza warunki rozwoju mężczyzny i kobiety	12,2%	8,1%	9,1%	9,9%	9,9%	
nie pozwala traktować drugiej osoby jako rzecz	10,2%	15,2%	33,3%	10,9%	13,0%	
pragnie dobra drugiej osoby	51,7%	39,9%	48,5%	44,6%	44,9%	
rozwija przyjaźń	2,7%	4,0%	0,0%	3,9%	3,5%	
inne (jakie?)	0,7%	0,5%	0,0%	0,6%	0,6%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Stosunkowo niewiele respondentów zwraca uwagę na miłość małżeńską, która stwarza warunki rozwoju mężczyzny i kobiety (9,9%). Częściej są to mężczyźni (18,9%) niż kobiety (4,6%), częściej osoby ze wsi (12,7%) niż dużych miast (10,0%) i małych miast

(3,5%), więcej maturzystów z technikum (12,2%) niż z liceum (8,1%). Tylko 3,5% respondentów zwraca uwagę, że miłość małżeńska rozwija przyjaźń.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że dla maturzystów określenie małżeństwo sakramentalne oznacza nierozzerwalność małżeństwa a na drugim miejscu tworzenie wspólnoty całego życia, skierowanej dla dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania potomstwa. Jeśli chodzi o wskazanie, że istotą ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa jest świadoma i dobrowolna zgoda małżonków, to należy zaznaczyć, że takiej odpowiedzi udzieliło 41,7% badanych. Z kolei, jeśli chodzi o rolę miłości małżeńskiej trzeba zauważyć, że tylko 30,1% respondentów uważa, że miłość małżeńska pozwala uczyć się miłości od Boga i stanowić jej odbicie.

3. Wiedza maturzystów o przymiotach małżeństwa

Związek małżeński z natury posiada istotne cechy nazywane przymiotami: jedność i nierozzerwalność oraz płodność i sakramentalność. Powstaje on w momencie wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej. Taką zgodę mogą wyrazić wszyscy, którym prawo tego nie zabrania (por. KPK, kan. 1058). Umowa małżeńska zawierana pomiędzy ochrzczonymi, stając się sakramentem, jest pomocą w realizacji wyżej wymienionych przymiotów (por. KPK, kan. 1056). Przymioty te wypływają z natury zjednoczenia małżeńskiego a także z potrzeby zabezpieczenia realizacji celów małżeństwa oraz z nauki Chrystusa³³⁷. W przeprowadzonych badaniach zapytano maturzystów o czynniki najczęściej decydujące o trwałości małżeństwa. Wyniki badań przedstawia tabela 9.

Najwięcej respondentów (61,7%) wskazuje na odpowiedź: praca nad rozwojem miłości. Była ona wybierana zdecydowanie częściej przez kobiety (71,6%) niż mężczyzn (44,9%), przez maturzystów z technikum (66,7%) niż z liceum (58,1%) oraz przez osoby przynależące do grup religijnych (75,8%) niż nieprzynależących (60,3%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Niewiele mniej respondentów (53,3%) wskazuje na dobór charakterów, jako czynnik decydujący o trwałości małżeństwa. Odpowiedź ta była wybierana częściej przez osoby z małych miast (61,6%) niż dużych miast (57,1%) i wsi (48,2%), maturzystów z technikum (57,1%) niż z liceum (50,5%) oraz osoby nieprzynależące do ruchów

---

³³⁷ Por. K. Glombik. *Znaczenie przysięgi małżeńskiej w strukturze sakramentu*. W: *Sakramentalna przysięga małżeńska w obliczu wyzwań współczesnego świata. Ujęcie interdyscyplinarne* s. 27-49.

religijnych (55,8%) niż przynależące (30,3%). Płeć nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Dosyć liczną grupę stanowią osoby (38,3%), które wskazują na właściwe przygotowanie do przyjęcia sakramentu. Ta odpowiedź była częściej wybierana przez kobiety (42,7%) niż mężczyzn (30,7%), przez osoby ze wsi (41,3%) niż z dużych miast (37,1%) i małych miast (32,6%) oraz osoby przynależące do grup religijnych (60,6%) niż nieprzynależące (35,9%). Typ szkoły nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Niewiele mniej respondentów (32,5%) wskazało na posiadanie dzieci. Odpowiedź ta była częściej wybierana przez kobiety (37,2%) niż mężczyzn (24,4%), przez maturzystów z technikum (38,8%) niż z liceum (27,8%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (33,3%) niż przynależące (24,2%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Z kolei 31,9% respondentów wskazało odpowiedź zawarcie ślubu w Kościele. Była ona częściej wybierana przez osoby ze wsi (36,0%) niż dużych miast (30,0%) i małych miast (24,4%). Płeć, typ szkoły oraz przynależność do grup religijnych nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Tabela 9.1. Czynniki najczęściej decydujące o trwałości małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Czynniki najczęściej decydujące o trwałości małżeństwa	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
dobór charakterów	54,3%	52,8%	48,2%	61,6%	57,1%	53,3%
wspólny majątek	11,0%	2,8%	3,2%	12,8%	4,3%	5,8%
zawarcie ślubu w Kościele	29,1%	33,5%	36,0%	24,4%	30,0%	31,9%
właściwe przygotowanie do przyjęcia sakramentu	30,7%	42,7%	41,3%	32,6%	37,1%	38,3%
wykształcenie małżonków	14,2%	5,1%	4,2%	15,1%	11,4%	8,4%
presja rodziny	7,1%	2,8%	4,2%	2,3%	7,1%	4,4%
praktyki religijne	23,6%	19,7%	21,7%	24,4%	15,7%	21,2%
praca nad rozwojem miłości	44,9%	71,6%	61,4%	60,5%	64,3%	61,7%
wysoka pozycja społeczna małżonków	10,2%	3,7%	6,4%	5,8%	5,7%	6,1%
posiadanie dzieci	24,4%	37,2%	33,9%	27,9%	34,3%	32,5%
atrakcyjność fizyczna małżonków	9,5%	3,2%	5,8%	5,8%	4,3%	5,5%
dostosowanie seksualne	12,6%	10,6%	11,1%	11,6%	11,4%	11,3%
pochodzenie z dobrych rodzin	6,3%	3,2%	5,3%	3,5%	2,9%	4,4%
inne (jakie?)	2,3%	4,5%	5,7%	1,2%	1,3%	3,7%
brak odpowiedzi	0,1%	0,1%	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 9.2. Czynniki najczęściej decydujące o trwałości małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Czynniki najczęściej decydujące o trwałości małżeństwa	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
dobór charakterów	57,1%	50,5%	30,3%	55,8%	53,3%
wspólny majątek	4,1%	7,1%	6,1%	5,8%	5,8%
zawarcie ślubu w Kościele	29,9%	33,3%	30,3%	32,2%	31,9%
właściwe przygotowanie do przyjęcia sakramentu	38,1%	38,4%	60,6%	35,9%	38,3%
wykształcenie małżonków	8,8%	8,1%	0,0%	9,3%	8,4%
presja rodziny	0,7%	7,1%	0,0%	4,8%	4,4%
praktyki religijne	17,7%	23,7%	51,5%	18,0%	21,2%
praca nad rozwojem miłości	66,7%	58,1%	75,8%	60,3%	61,7%
wysoka pozycja społeczna małżonków	3,4%	8,0%	0,0%	6,7%	6,1%
posiadanie dzieci	38,8%	27,8%	24,2%	33,3%	32,5%
atrakcyjność fizyczna małżonków	7,5%	4,1%	0,0%	6,1%	5,5%
dostosowanie seksualne	10,2%	12,1%	12,1%	11,2%	11,3%
pochodzenie z dobrych rodzin	0,0%	7,6%	3,0%	4,5%	4,4%
inne (jakie?)	1,3%	5,5%	6,0%	3,4%	3,7%
brak odpowiedzi	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Respondenci wśród czynników decydujących o trwałości małżeństwa wskazali na praktyki religijne (21,2%), dostosowanie seksualne (11,3%), wykształcenie małżonków (8,4%). Tylko 6,1% respondentów wskazało na wysoką pozycję społeczną małżonków, 5,8% badanych na wspólny majątek, 5,5% respondentów na atrakcyjność fizyczną małżonków oraz 4,4% badanych na presję rodziny i pochodzenie z dobrych rodzin. Płeć, miejsce zamieszkania, typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Następnie zapytano respondentów o znaczenie *nierozzerwalności małżeństwa*. Zebrane wyniki badań przedstawia tabela 10.

Niemal połowa respondentów (48,7%) jest zdania, że nierozzerwalność małżeństwa oznacza, iż uświęceni przez łaskę Chrystusa małżonkowie, stanowią aż do śmierci jedno, nierozzerwalne ciało. Zdanie takie ma zdecydowanie więcej kobiet (56,0%) niż mężczyzn (36,2%), więcej osób ze wsi (56,1%) niż małych miast (45,4%) i dużych miast (32,9%) a także osób przynależących do grup religijnych (81,8%) niż nieprzynależących (45,2%). Typ szkoły nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Tabela 10. Znaczenie nierozzerwalności małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Znaczenie nierozzerwalności małżeństwa	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
uświęceni przez łaskę Chrystusa małżonkowie, stanowią aż do śmierci jedno, nierozzerwalne ciało	36,2%	56,0%	56,1%	45,4%	32,9%	48,7%
małżeństwo sakramentalne jest czymś więcej niż ludzką umową	19,7%	18,4%	16,4%	22,1%	21,4%	18,8%
małżonkowie zostali sakramentalnie włączeni w jedność istniejącą między Chrystusem i Jego Kościołem	9,5%	13,8%	14,3%	4,7%	15,7%	12,2%
nawet ludzka przysięga domaga się spełnienia tego, co się obiecało	10,2%	2,8%	5,8%	1,2%	10,0%	5,5%
raz dane słowo zobowiązuje do wierności obietnicy	16,5%	7,3%	5,8%	17,4%	15,7%	10,7%
nie mam zdania	6,3%	1,4%	1,1%	8,1%	2,9%	3,2%
inne (jakie?)	1,6%	0,5%	0,5%	1,2%	1,4%	1,1%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Znaczenie nierozzerwalności małżeństwa	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
uświęceni przez łaskę Chrystusa małżonkowie, stanowią aż do śmierci jedno, nierozzerwalne ciało	46,9%	50,0%	81,8%	45,2%	48,7%	
małżeństwo sakramentalne jest czymś więcej niż ludzką umową	23,1%	15,7%	12,1%	19,6%	18,8%	
małżonkowie zostali sakramentalnie włączeni w jedność istniejącą między Chrystusem i Jego Kościołem	12,2%	12,1%	6,1%	12,8%	12,2%	
nawet ludzka przysięga domaga się spełnienia tego, co się obiecało	5,4%	5,6%	0,0%	6,1%	5,5%	
raz dane słowo zobowiązuje do wierności obietnicy	8,8%	12,1%	0,0%	11,9%	10,7%	
nie mam zdania	2,7%	3,5%	0,0%	3,5%	3,2%	
inne (jakie?)	0,7%	1,4%	0,0%	1,0%	1,1%	
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Z kolei (18,8%) respondentów uważa, że małżeństwo sakramentalne jest czymś więcej niż ludzką umową. Pogląd taki wyraża nieco więcej osób z małych miast (22,1%)

niż dużych miast (21,4%) i wsi (16,4%), maturzystów z technikum (21,3%) niż z liceum (15,7%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (19,6%) niż przynależących (12,1%). Płeć nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Co dziewiąta badana osoba (12,2%) jest zdania, że *nierozerwalność małżeństwa* oznacza, że małżonkowie zostali sakramentalnie włączeni w jedność istniejącą między Chrystusem i Jego Kościołem. Takiego zdania są częściej osoby z dużych miast (15,7%) niż wsi (14,3%) i małych miast (4,7%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (12,8%) niż przynależących (6,1%). Płeć i typ szkoły nie różnicują odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Co dziesiąty respondent (10,7%) uważa, że raz dane słowo zobowiązuje do wierności obietnicy. Uważa tak więcej mężczyzn (16,5%) niż kobiet (7,3%), osób z małych miast (17,4%) niż dużych miast (15,7%) i wsi (5,8%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (11,9%) niż przynależących (0,0%). Typ szkoły nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Tylko 5,5% respondentów jest zdania, że nawet ludzka przysięga domaga się spełnienia tego, co się obiecało. Pogląd taki przejawia więcej mężczyzn (10,2%) niż kobiet (2,8%), osób z dużych miast (10,0%) niż wsi (5,8%) i małych miast (1,2%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (6,1%) niż przynależących (0,0%). Typ szkoły nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

W ramach prowadzonych badań maturzystom zadano o najczęstsze przyczyny niedochowania wierności małżeńskiej. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 11.

Prawie połowa respondentów (42,3%) uważa, że jest to odtrącenie i brak zainteresowania ze strony współmałżonka. Twierdzi tak zdecydowanie więcej kobiet (48,6%) niż mężczyzn (31,5%), maturzystów z liceum (47,0%) niż z technikum (36,1%) oraz osób przynależących do grup religijnych (51,5%) niż nieprzynależących (41,4%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Zdaniem 38,0% badanych przyczyną niedochowania wierności małżeńskiej jest chęć przeżycia „przygody”. Uważa tak więcej osób z dużych miast (42,9%) niż małych miast (40,7%) i wsi (34,9%) a także więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (39,4%) niż przynależących (24,2%). Płeć i typ szkoły nie różnicują odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Niewiele mniej respondentów (36,8%) jest zdania, że przyczyną niedochowania wierności małżeńskiej jest monotonia pożycia małżeńskiego. Zdania tego jest więcej osób ze wsi (39,2%) niż z dużych miast (37,1%) i małych miast (31,4%) oraz maturzystów

z technikum (40,1%) niż z liceum (34,3%). Płeć i przynależność do grup religijnych nie różnicują odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Tabela 11. Najczęstsze przyczyny niedochowania wierności małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Najczęstsze przyczyny niedochowania wierności małżeńskiej	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
monotonia pożycia małżeńskiego	39,4%	35,3%	39,2%	31,4%	37,1%	36,8%
chęć przeżycia „przygody”	37,8%	38,1%	34,9%	40,7%	42,9%	38,0%
zmiany w wyglądzie fizycznym małżonka/małżonki	15,0%	8,7%	7,9%	17,4%	11,4%	11,0%
rozłąka małżonków (np. emigracja zarobkowa)	21,3%	34,4%	31,2%	30,2%	24,3%	29,6%
słaby charakter jednego z małżonków	26,8%	15,1%	18,0%	19,8%	22,9%	19,4%
brak satysfakcji seksualnej	20,5%	13,8%	19,6%	15,1%	8,6%	16,2%
odtrącenie i brak zainteresowania ze strony współmałżonka	31,5%	48,6%	43,9%	38,4%	42,9%	42,3%
inne (jakie?)	1,6%	2,3%	1,1%	4,7%	1,4%	2,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Najczęstsze przyczyny niedochowania wierności małżeńskiej	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
monotonia pożycia małżeńskiego	40,1%	34,3%	36,4%	36,9%	36,8%	
chęć przeżycia „przygody”	36,1%	39,4%	24,2%	39,4%	38,0%	
zmiany w wyglądzie fizycznym małżonka/małżonki	12,9%	9,6%	6,1%	11,5%	11,0%	
rozłąka małżonków (np. emigracja zarobkowa)	27,9%	30,8%	33,3%	29,2%	29,6%	
słaby charakter jednego z małżonków	20,4%	18,7%	12,1%	20,2%	19,4%	
brak satysfakcji seksualnej	16,3%	16,2%	12,1%	16,7%	16,2%	
odtrącenie i brak zainteresowania ze strony współmałżonka	36,1%	47,0%	51,5%	41,4%	42,3%	
inne (jakie?)	3,4%	1,0%	9,1%	1,3%	2,0%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Niemalże co trzeci (29,6%) respondent uważa, że jest to rozłąka małżonków (np. emigracja zarobkowa). Twierdzi tak zdecydowanie więcej kobiet (34,4%) niż mężczyzn (21,3%) oraz więcej osób ze wsi (31,2%) niż małych miast (30,2%) i dużych miast (24,3%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Z kolei 19,4% respondentów jest zdania, że przyczyną niedochowania wierności małżeńskiej jest słaby charakter jednego z małżonków. Częściej uważają tak mężczyźni (26,8%) niż kobiety (15,1%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (20,2%) niż przynależące (12,1%). Miejsce zamieszkania i typ szkoły nie różnicują odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Zdaniem 16,2% badanych przyczyną niedochowania wierności małżeńskiej jest brak satysfakcji seksualnej. Twierdzi tak nieco więcej mężczyzn (20,5%) niż kobiet (13,8%) a także osób ze wsi (19,6%) niż małych miast (15,1%) i dużych miast (8,6%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Tylko 11,0% respondentów uważa, że są to zmiany w wyglądzie fizycznym małżonka/małżonki. Uważa tak więcej mężczyzn (15,0%) niż kobiet (8,7%) a także więcej osób z małych miast (17,4%) niż dużych miast (11,4%) i wsi (7,9%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

W przeprowadzonych badaniach zapytano maturzystów o znajomość określeń miłości małżeńskiej. Zebrane wyniki przedstawia tabela 12.

Jeśli chodzi o znajomość określeń miłości ludzkiej, to najczęściej wskazywanym określeniem przez respondentów (35,7%) jest to, że przyczynia się do uszanowania godności człowieka jako osoby. Takiej odpowiedzi udzieliło więcej kobiet (38,5%) niż mężczyzn (30,7%) a także osób z małych miast (43,0%) niż dużych miast (32,9%) i wsi (33,3%)³³⁸.

25,5% respondentów twierdzi, że miłość ludzka kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną. Uważa tak więcej kobiet (31,2%) niż mężczyzn (15,8%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

---

³³⁸ Pełna tabela znajomości przez respondentów określeń miłości małżeńskiej znajduje się w Aneksie. Zob. Aneks 1. Tab. A-1. Cz. I. do Tab. A. 1. Cz. VIII.

Z kolei 22,9% badanych uważa, że taka miłość pomaga małżonkom w zaspokojeniu popędu seksualnego. Częściej uważają tak mężczyźni (29,1%) niż kobiety (19,3%) oraz osoby z małych miast (24,4%) niż wsi (24,3%) i dużych miast (17,1%).

Tylko nieco mniej respondentów (22,0%) jest zdania, że miłość ludzka jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości. Uważa tak więcej osób z dużych miast (28,6%) niż wsi (23,8%) i małych miast (12,8%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

18,8% badanych twierdzi, że miłość ludzka pozwala na szczególne zaangażowanie uczuciowe małżonków. Jest to częściej opinia mężczyzn (24,4%) niż kobiet (15,6%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 12. Cz. I.1. Znajomość cech miłości ludzkiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Znajomość cech miłości ludzkiej: 1. Pomaga małżonkom w zaspokojeniu popędu seksualnego	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	29,1%	19,3%	24,3%	24,4%	17,1%	22,9%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
2. Jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	20,5%	22,9%	23,8%	12,8%	28,6%	22,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
5. Przyczynia się do uszanowania godności człowieka jako osoby	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	30,7%	38,5%	33,3%	43,0%	32,9%	35,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
6. Jest fundamentem przetrwania gatunku ludzkiego	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	15,0%	12,4%	13,8%	18,6%	5,7%	13,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tabela 12. Cz. I.2. Znajomość cech miłości ludzkiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

7. Kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	15,8%	31,2%	27,0%	25,6%	21,4%	25,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
8. Pozwala na szczególne zaangażowanie uczuciowe małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	24,4%	15,6%	18,0%	22,1%	17,1%	18,8%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
10. Pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	8,7%	21,1%	16,9%	19,8%	11,4%	16,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
11. Przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo upływu czasu	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	8,7%	11,9%	10,6%	7,0%	15,7%	10,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
12. Pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	14,8%	9,6%	12,2%	9,3%	11,4%	11,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
19. Pozwala na to, aby małżeństwo zdecydowało kiedy ma narodzić się dziecko, stosując, np. antykoncepcję	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	7,9%	12,8%	16,4%	5,8%	2,9%	11,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Respondenci podczas przeprowadzanych badań wskazywali, że miłość ludzka pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków (16,5%), jest fundamentem przetrwania gatunku ludzkiego (13,3%), pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków (11,3%) oraz pozwala na to, aby małżeństwo zdecydowało kiedy ma narodzić się dziecko, stosując, np. antykoncepcję (11,0%) a także pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków (10,7%). Płeć, miejsce

zamieszkania, typ szkoły oraz przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Co czwarty badany (24,1%) uważa, że miłość pełna uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga oraz pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem. W pierwszej sytuacji odpowiedź taką wskazywały częściej kobiety (29,4%) niż mężczyźni (15,0%) oraz osoby z dużych miast (27,1%) niż z małych miast (26,7%) i wsi (21,7%). W drugiej sytuacji płeć i miejsce zamieszkania nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 12. Cz. II.1. Znajomość cech miłości pełnej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Znajomość cech miłości pełnej: 2. Jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	17,3%	12,8%	11,6%	23,3%	11,4%	14,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
3. Uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	15,0%	29,4%	21,7%	26,7%	27,1%	24,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
4. Jest fundamentem życia duchowego małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	11,0%	18,4%	20,1%	10,5%	10,0%	15,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
5. Przyczynia się do uszanowania godności człowieka jako osoby	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	22,1%	7,8%	16,4%	5,8%	12,9%	13,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
7. Kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	18,9%	16,1%	16,9%	20,9%	12,9%	17,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tabela 12. Cz. II.2. Znajomość cech miłości pełnej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

8. Pozwala na szczególne zaangażowanie uczuciowe małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	18,1%	20,2%	18,0%	16,3%	27,1%	19,4%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
9. Pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	22,8%	24,8%	25,4%	23,3%	21,4%	24,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
10. Pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	21,3%	15,1%	16,4%	20,9%	15,7%	17,4%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
11. Przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo upływu czasu	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	13,4%	23,4%	16,9%	26,7%	18,6%	19,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
12. Pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	16,5%	14,7%	16,9%	15,1%	11,4%	15,4%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
15. Dotyczy decyzji kontynuowania raz zawartego przymierza „aż do śmierci”	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	7,9%	11,9%	13,2%	8,2%	5,7%	10,4%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
16. Sięga do jeszcze głębszego wymiaru, aniżeli samego niezdradzania siebie nawzajem	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość pełna	7,9%	19,3%	21,7%	10,5%	2,9%	15,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Z kolei 19,7% respondentów jest zdania, że miłość pełna przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo upływu czasu. Tego zdania jest więcej kobiet

(23,4%) niż mężczyzn (13,4%) a także osób z małych miast (26,7%) niż dużych miast (18,6%) i wsi (16,9%).

Liczną grupę (19,4%) stanowią osoby, które wskazały, że miłość pełna pozwala na szczególne zaangażowanie uczuciowe małżonków. Pogląd taki przejawia więcej osób z dużych miast (27,1%) niż wsi (18,0%) i małych miast (16,3%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Z kolei 17,4% badanych uważa, że miłość pełna pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków. Zaś 17,1% respondentów wskazuje, że kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną. W tej sytuacji uważa tak więcej osób z małych miast (20,9%) niż wsi (16,9%) i dużych miast (12,9%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Dość wysoki odsetek respondentów wśród określeń miłości pełnej zwraca uwagę, że jest fundamentem życia duchowego małżonków (15,7%), pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków (15,4%), sięga do jeszcze głębszego wymiaru, aniżeli samego niezdradzania siebie nawzajem (15,1%), że jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości (14,5%) oraz przyczynia się do uszanowania godności człowieka jako osoby (13,0%) i dotyczy decyzji kontynuowania raz zawartego przymierza „aż do śmierci” (10,4%).

Zdaniem większości respondentów (42,3%) miłość wierna i wyłączna oznacza, że taka miłość wyklucza cudzołóstwo, rozwód i zdradę. Uważa tak więcej kobiet (47,7%) niż mężczyzn (35,4%) oraz więcej osób z małych miast (48,8%) niż wsi (42,3%) i dużych miast (38,6%).

Z kolei 31,0% respondentów uważa, że miłość ta dotyczy decyzji kontynuowania raz zawartego przymierza „aż do śmierci”. Odpowiedź taką wybrało więcej kobiet (34,9%) niż mężczyzn (24,4%) a także więcej osób z małych miast (37,2%) niż wsi (33,3%) i dużych miast (17,1%).

22,9% badanych uważa, że miłość wierna i wyłączna jest fundamentem życia duchowego małżonków a 19,7% respondentów jest zdania, że pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków. Zdanie takie wyraża więcej kobiet (23,9%) niż mężczyzn (12,6%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele mniej badanych (18,9%) wskazało, że miłość wierna i wyłączna uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga. Częściej są to mężczyźni (26,0%) niż

kobiety (14,7%) oraz osoby z małych miast (22,1%) niż ze wsi (18,5%) i dużych miast (15,7%). Natomiast 18,6% badanych uważa, że sięga do jeszcze głębszego wymiaru, aniżeli samego niezdradzania siebie nawzajem. Uwzględnione w badaniach zmienne niezależne nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 12. Cz. III.1. Znajomość cech miłości wiernej i wyłącznej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Znajomość cech miłości wiernej i wyłącznej: 2. Jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	18,1%	13,8%	20,6%	7,0%	11,4%	15,4%
3. Uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	26,0%	14,7%	18,5%	22,1%	15,7%	18,9%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
4. Jest fundamentem życia duchowego małżonków	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	22,1%	23,4%	24,3%	19,8%	22,9%	22,9%
9. Pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	15,8%	19,3%	22,8%	10,5%	14,3%	18,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
10. Pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	10,2%	12,8%	15,3%	5,8%	10,0%	11,9%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
11. Przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo wpływu czasu	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	18,1%	12,4%	14,8%	16,3%	11,4%	14,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tabela 12. Cz. III.2. Znajomość cech miłości wiernej i wyłącznej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

12. Pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	12,6%	23,9%	18,5%	18,6%	24,3%	19,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
14. Taka miłość wyklucza cudzołóstwo, rozwód i zdradę	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	35,4%	47,7%	42,3%	48,8%	38,6%	43,2%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
15. Dotyczy decyzji kontynuowania raz zawartego przymierza „aż do śmierci”	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	24,4%	34,9%	33,3%	37,2%	17,1%	31,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
16. Sięga do jeszcze głębszego wymiaru, aniżeli samego niezdradzania siebie nawzajem	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość wierna i wyłączna	15,8%	20,2%	19,1%	19,8%	15,7%	18,6%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

18,0% badanych uważa, że miłość wierna i wyłączna pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem. Uważa tak znacznie więcej osób ze wsi (22,8%) niż z dużych miast (14,3%) i małych miast (10,5%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Respondenci wskazywali jeszcze, że miłość wierna i wyłączna jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości (15,4%), przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo upływu czasu (14,5%) oraz pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków (11,9%).

Prawie połowa respondentów (47,0%) uważa, że miłość płodna ukazuje że, potomstwo jest darem i głównym celem małżeństwa. Takie pojmowanie jest zdecydowanie częstsze u kobiet (55,5%) niż u mężczyzn (32,3%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

38,3% respondentów deklaruje, że miłość ta uzdalnia małżonków do otwartości na zrodzenie i wychowanie dzieci. Wyraźnie częściej są to kobiety (43,1%) niż mężczyźni (29,9%) a także osoby z dużych miast (42,9%) niż wsi (39,7%) i małych miast (31,4%).

Niewiele mniej respondentów (34,2%) wskazało, że jest fundamentem przetrwania gatunku ludzkiego. Uważa tak zdecydowanie więcej kobiet (38,5%) niż mężczyzn (26,8%) a także zdecydowanie więcej osób ze wsi (38,1%) niż z małych miast (31,4%) i dużych miast (27,1%).

Dosyć liczną grupę stanowią osoby (27,0%), które uważają, że miłość płodna pomaga małżonkom w zaspokojeniu popędu seksualnego. Było tu więcej kobiet (29,8%) niż mężczyzn (22,1%) a także osób ze wsi i małych miast (29,1%) niż z dużych miast (18,6%). Natomiast 21,7% badanych wskazało, że gdy małżeństwo ma trudności z poczęciem dziecka może korzystać, np. z zapłodnienia *in vitro*. Płeć i miejsce zamieszkania nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 12. Cz. IV.1. Znajomość cech miłości płodnej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Znajomość cech miłości płodnej: 1. Pomaga małżonkom w zaspokojeniu popędu seksualnego	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość płodna	22,1%	29,8%	29,1%	29,1%	18,6%	27,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
6. Jest fundamentem przetrwania gatunku ludzkiego	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość płodna	26,8%	38,5%	38,1%	31,4%	27,1%	34,2%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
7. Kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość płodna	15,8%	8,7%	12,2%	12,8%	7,1%	11,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
13. Uzdalnia małżonków do otwartości na zrodzenie i wychowanie dzieci	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość płodna	29,9%	43,1%	39,7%	31,4%	42,9%	38,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tabela 12. Cz. IV.2. Znajomość cech miłości płodnej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

17. Gdy małżeństwo ma trudności z poczęciem dziecka może korzystać, np. z zapłodnienia <i>in vitro</i>	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość płodna	19,7%	22,9%	24,3%	18,6%	18,6%	21,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
18. Ukazuje że, potomstwo jest darem i głównym celem małżeństwa	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość płodna	32,3%	55,5%	48,2%	44,2%	47,1%	47,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
19. Pozwala na to, aby małżeństwo decydowało kiedy ma narodzić się dziecko, stosując, np. antykoncepcję	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość płodna	22,8%	12,8%	17,5%	17,4%	12,9%	16,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

16,5% badanych uważa, że miłość płodna pozwala na to, aby małżeństwo decydowało kiedy ma narodzić się dziecko, stosując, np. antykoncepcję. Pogląd taki przejawia więcej mężczyzn (22,8%) niż kobiet (12,8%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niemal co dziesiąty respondent (11,3%) jest zdania, że miłość płodna kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną. Tego zdania jest więcej mężczyzn (15,8%) niż kobiet (8,7%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że w przekonaniu maturzystów czynnikiem decydującym o trwałości małżeństwa jest praca nad rozwojem miłości. Z kolei, jeśli chodzi o przymiot, jakim jest nierozzerwalność małżeństwa to niemal połowa z ankietowanych maturzystów uważa, że uświęceni przez łaskę Chrystusa małżonkowie, stanowią aż do śmierci jedno, nierozzerwalne ciało. Jeśli chodzi o określenia związane z cechami miłości małżeńskiej to najczęściej wskazywanym przez maturzystów określeniem miłości ludzkiej, było to, że przyczynia się ona do uszanowania godności człowieka jako osoby a z kolei miłość pełna uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga oraz pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem. Jeżeli chodzi o miłość wierną i wyłączną to, dla prawie połowy badanych maturzystów, oznacza, że taka miłość wyklucza cudzołóstwo,

rozwód i zdradę. Podobnie, prawie połowa ankietowanych maturzystów uważa, iż najważniejszym określeniem miłości płodnej jest ukazanie, że potomstwo jest darem i głównym celem małżeństwa.

4. Wiedza maturzystów o zadaniach małżeństwa

Wśród zadanych pytań przy pomocy kwestionariusza ankiety, dotyczących przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego zapytano maturzystów o wiedzę dotyczącą zadań małżeńskich. Zadania te wypływają z samej istoty powołania Bożego i ukazują one dynamiczny i egzystencjalny rozwój małżeństwa. To rodzina jest pierwszą i naturalną a zarazem fundamentalną wspólnotą, w której rodzi się i dojrzewa człowiek. Ze względu na jej wkład w życie i rozwój poszczególnych osób i całych społeczeństw jest ona przedmiotem zainteresowania Magisterium Kościoła. Ze względu na ważność poszczególnych zadań w posłannictwie rodziny postanowiono sprawdzić wiedzę maturzystów odnośnie do znajomości poszczególnych zadań rodziny, a mianowicie: tworzenia wspólnoty osób, służby życiu, udziału rodziny w rozwoju społeczeństwa oraz uczestnictwa jej w życiu i posłannictwie Kościoła³³⁹. Maturzystów objętych w tej pracy badaniami, zapytano o najważniejsze zadania małżonków. Wyniki przedstawia tabela 13.

Niemal 2 na 3 badanych (67,5%) jest zdania, że najważniejszym zadaniem małżonków jest „wspólna odpowiedzialność małżonków za zrodzenie i wychowanie potomstwa”. Deklaruje tak więcej kobiet (74,3%) niż mężczyzn (55,9%) a także osób ze wsi (70,4%) niż z dużych miast (67,1%) niż małych miast (61,6%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Ponad połowa respondentów (56,2%) uważa, że jest to „wychowanie religijne, moralne i patriotyczne dzieci”. Częściej były to kobiety (62,8%) niż mężczyźni (44,9%), maturzyści z liceum (59,6%) niż z technikum (51,7%) a także osoby przynależące do grup religijnych (75,8%) niż nieprzynależące (54,2%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Nieco mniej, bo 40,6% badanych jest zdania, że najważniejszym zadaniem małżonków jest przygotowanie do samodzielności. Uważa tak zdecydowanie więcej maturzystów z technikum (51,0%) niż z liceum (32,8%) a także osób przynależących do

---

³³⁹ Por. Pyżlak. *Recepcja przygotowania do małżeństwa w świetle badań narzeczonych* s. 66-73.

grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależących (39,1%). Płeć i miejsce zamieszkania nie różnicują odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Blisko co trzeci respondent (29,6%) twierdzi, że jest to uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła. Częściej były to osoby ze wsi (38,6%) niż małych miast (19,8%) i dużych miast (17,1%), częściej maturzyści z liceum (32,3%) niż z technikum (25,9%) a także osoby przynależące do grup religijnych (36,4%) niż nieprzynależące (28,9%). Płeć nie różnicuje odsetka osób, które wybrały taką odpowiedź.

Z kolei 22,0% respondentów uważa, że jest to tworzenie wspólnoty osób. Deklaruje tak więcej osób z dużych miast (30,0%) niż małych miast (27,9%) i wsi (16,4%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 13.1. Najważniejsze zadania małżonków a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Najważniejsze zadania małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
bezs stresowe wychowanie dzieci	23,6%	10,6%	19,1%	11,6%	10,0%	15,4%
wychowanie mądrych obywateli	21,3%	19,3%	18,5%	19,8%	24,3%	20,0%
wspólna odpowiedzialność małżonków za zrodzenie i wychowanie potomstwa	55,9%	74,3%	70,4%	61,6%	67,1%	67,5%
tworzenie wspólnoty osób	23,6%	21,1%	16,4%	27,9%	30,0%	22,0%
udział w rozwoju społeczeństwa	22,1%	13,3%	15,3%	19,8%	15,7%	16,5%
wychowanie religijne, moralne i patriotyczne dzieci	44,9%	62,8%	54,5%	57,0%	60,0%	56,2%
uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła	26,0%	31,7%	38,6%	19,8%	17,1%	29,6%
przygotowanie do samodzielności	38,6%	41,7%	38,6%	41,9%	44,3%	40,6%
służba życiu	15,8%	11,5%	11,1%	17,4%	12,9%	13,0%
nie mam zdania	3,2%	1,8%	1,6%	5,8%	0,0%	2,3%
inne (jakie?)	6,2%	2,2%	3,5%	1,2%	7,0%	3,7%
brak odpowiedzi	0,1%	0,1%	0,2%	0,0%	0,1%	0,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tabela 13.2. Najważniejsze zadania małżonków a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Najważniejsze zadania małżonków	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
beztresowe wychowanie dzieci	12,9%	17,2%	15,2%	15,4%	15,4%
wychowanie mądrych obywateli	24,5%	16,7%	3,0%	21,8%	20,0%
wspólna odpowiedzialność małżonków za zrodzenie i wychowanie potomstwa	64,6%	69,7%	72,7%	67,0%	67,5%
tworzenie wspólnoty osób	22,5%	21,7%	27,3%	21,5%	22,0%
udział w rozwoju społeczeństwa	17,0%	16,2%	6,1%	17,6%	16,5%
wychowanie religijne, moralne i patriotyczne dzieci	51,7%	59,6%	75,8%	54,2%	56,2%
uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła	25,9%	32,3%	36,4%	28,9%	29,6%
przygotowanie do samodzielności	51,0%	32,8%	54,6%	39,1%	40,6%
służba życiu	17,0%	10,1%	9,1%	13,5%	13,0%
nie mam zdania	1,4%	3,0%	0,0%	2,6%	2,3%
inne (jakie?)	2,6%	4,5%	0,0%	4,0%	3,7%
brak odpowiedzi	0,1%	0,1%	0,0%	0,2%	0,1%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Nieco mniej badanych (20,0%) wśród najważniejszych zadań małżonków wskazało na wychowanie mądrych obywateli. Uważa tak więcej maturzystów z technikum (24,5%) niż z liceum (16,7%) a także zdecydowanie więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (21,8%) niż przynależących (3,0%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tylko 16,5% respondentów twierdzi, że jest to udział w rozwoju społeczeństwa. Częściej byli to mężczyźni (22,1%) niż kobiety (13,3%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (17,6%) niż przynależące (6,1%). Miejsce zamieszkania i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

15,4% badanych wskazało, że najważniejszym zadaniem małżonków jest beztresowe wychowanie dzieci. Taką odpowiedź wybrało więcej mężczyzn (23,6%) niż kobiet (10,6%) a także więcej osób ze wsi (19,1%) niż małych miast (11,6%) i dużych miast (10,0%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Zaledwie 13,0% badanych uważa, że jest to służba życiu. Uważa tak więcej maturzystów z technikum (17,0%) niż z liceum (10,1%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Podczas badań zapytano maturzystów czym według nich jest małżeństwo określane jako wspólnota miłości. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 14.

Niemal połowa badanych (48,7%) deklaruje, że takie określenie oznacza, że małżonkowie są wezwani do budowania wspólnoty rodzinnej. Odpowiedź taką wskazywały częściej kobiety (50,9%) niż mężczyźni (44,9%), osoby z małych miast (51,2%) niż wsi (50,8%) i dużych miast (40,0%), zdecydowanie częściej maturzyści z liceum (52,0%) niż z technikum (44,2%) a także osoby przynależące do grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależące (48,1%).

46,4% respondentów uważa, że małżeństwo określamy wspólnotą miłości, gdy małżonkowie dążą do coraz głębszej więzi między sobą. Znacznie częściej odpowiedzi takiej udzielają mieszkańcy dużych miast (60,0%) niż małych miast (45,4%) i wsi (41,8%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 14.1. Rozumienie małżeństwa jako *wspólnoty osób* a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Rozumienie małżeństwa jako <i>wspólnoty osób</i>	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
małżonkowie powinni dążyć do coraz głębszej więzi między sobą	49,6%	44,5%	41,8%	45,4%	60,0%	46,4%
małżonkowie są powołani do tworzenia komunii małżeńskiej przez wzajemną wierność i całkowity dar z siebie	36,2%	41,7%	45,5%	33,7%	31,4%	39,7%
małżonkowie są wezwani do budowania wspólnoty rodzinnej	44,9%	50,9%	50,8%	51,2%	40,0%	48,7%
małżonkowie są wezwani do odpowiedzialnego rodzicielstwa	22,8%	26,2%	23,8%	25,6%	27,1%	24,9%
małżonkowie realizują swoją miłość przez akt małżeński	21,3%	29,8%	26,5%	26,7%	27,1%	26,7%
nie mam zdania	7,9%	1,8%	3,2%	5,8%	4,3%	4,1%
inne (jakie?)	0,8%	0,0%	0,5%	0,0%	0,0%	0,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tabela 14.2. Rozumienie małżeństwa jako wspólnoty osób a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Rozumienie małżeństwa jako <i>wspólnoty osób</i>	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
małżonkowie powinni dążyć do coraz głębszej więzi między sobą	49,0%	44,4%	45,5%	46,5%	46,4%
małżonkowie są powołani do tworzenia komunii małżeńskiej przez wzajemną wierność i całkowity dar z siebie	40,8%	38,9%	60,6%	37,5%	39,7%
małżonkowie są wezwani do budowania wspólnoty rodzinnej	44,2%	52,0%	54,6%	48,1%	48,7%
małżonkowie są wezwani do odpowiedzialnego rodzicielstwa	25,8%	24,2%	18,2%	25,6%	24,9%
małżonkowie realizują swoją miłość przez akt małżeński	27,2%	26,3%	21,2%	27,2%	26,7%
nie mam zdania	3,4%	4,6%	0,0%	4,5%	4,1%
inne (jakie?)	0,0%	0,5%	0,0%	0,3%	0,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

Aż 39,7% badanych uważa że, aby małżeństwo było wspólnotą miłości to małżonkowie powinni wiedzieć, że są powołani do tworzenia komunii małżeńskiej przez wzajemną wierność i całkowity dar z siebie. Częściej odpowiedź taką wskazywały osoby ze wsi (45,5%) niż z małych miast (33,7%) i dużych miast (31,4%) a także zdecydowanie częściej osoby przynależące do grup religijnych (60,6%) niż nieprzynależące (37,5%).

Niemal co trzeci badany wskazał (26,7%), że małżeństwo można nazwać wspólnotą miłości jeśli małżonkowie realizują swoją miłość przez akt małżeński. Deklaruje tak więcej mężczyzn (29,8%) niż kobiet (21,3%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (27,2%) niż przynależących (21,2%). Miejsce zamieszkania i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (24,9%) uważa, że małżonkowie są wezwani do odpowiedzialnego rodzicielstwa. Odpowiedź taką wskazywały częściej osoby nieprzynależące do grup religijnych (25,6%) niż przynależących (18,2%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

W ramach badań przeprowadzonych zgodnie z celem i zakresem tej pracy, maturzystów zapytano na czym polega służba życiu. Wyniki badań przedstawia tabela 15.

Ponad połowa (57,1%) maturzystów udzieliła odpowiedzi, że służba życiu polega na tym, iż małżonkowie są wezwani do ochrony życia ludzkiego na każdym etapie jego rozwoju. Uważa tak więcej kobiet (63,3%) niż mężczyzn (46,5%), osób ze wsi (60,3%) niż dużych miast (57,1%) i małych miast (50,0%) a także osoby przynależące do grup religijnych (66,7%) niż nieprzynależące (56,1%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niemal połowa respondentów (47,8%) uważa, że małżonkowie przekazują dzieciom treści konieczne do stopniowego dojrzewania ich osobowości z punktu widzenia chrześcijańskiego. Zdanie takie ma więcej maturzystów z technikum (52,4%) niż z liceum (44,4%) a także osób przynależących do grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależących (47,1%). Płeć i miejsce zamieszkania nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Nieco mniej badanych (38,0%) twierdzi, że małżonkowie, którzy doświadczają bezpłodności są wezwani do tego, aby swoje macierzyństwo i ojcostwo urzeczywistnić w sposób duchowy, np. przez gotowość do adopcji. Uważa tak nieco więcej osób ze wsi (40,2%) niż z małych miast (36,1%) i dużych miast (34,1%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 15.1. Służba życiu a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Służba życiu	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
małżonkowie są wezwani do ochrony życia ludzkiego na każdym etapie jego rozwoju	46,5%	63,3%	60,3%	50,0%	57,1%	57,1%
małżonkowie są powołani do realizowania swojej płodności	32,3%	33,0%	32,3%	33,7%	32,9%	32,8%
małżonkowie, którzy doświadczają bezpłodności są wezwani do tego, aby swoje macierzyństwo i ojcostwo urzeczywistnić w sposób duchowy, np. przez gotowość do adopcji	34,7%	39,9%	40,2%	36,1%	34,3%	38,0%
małżonkowie przekazują dzieciom treści konieczne do stopniowego dojrzewania ich osobowości z punktu widzenia chrześcijańskiego	49,6%	46,8%	47,6%	50,0%	45,7%	47,8%
nie mam zdania	14,2%	6,4%	5,8%	14,0%	12,9%	9,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tabela 15.2. Służba życiu a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Służba życiu	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
małżonkowie są wezwani do ochrony życia ludzkiego na każdym etapie jego rozwoju	54,4%	59,1%	66,7%	56,1%	57,1%
małżonkowie są powołani do realizowania swojej płodności	29,9%	34,9%	27,3%	33,3%	32,8%
małżonkowie, którzy doświadczają bezpłodności są wezwani do tego, aby swoje macierzyństwo i ojcostwo urzeczywistnić w sposób duchowy, np. przez gotowość do adopcji	36,1%	39,4%	33,3%	38,5%	38,0%
małżonkowie przekazują dzieciom treści konieczne do stopniowego dojrzewania ich osobowości z punktu widzenia chrześcijańskiego	52,4%	44,4%	54,6%	47,1%	47,8%
nie mam zdania	8,8%	9,6%	12,1%	9,0%	9,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

32,8% respondentów uważa, że służba życiu polega na tym, iż małżonkowie są powołani do realizowania swojej płodności. Częściej osoby nieprzynależące do grup religijnych (33,3%) niż przynależące (27,3%) udzielają takiej odpowiedzi. Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi. Prawie co dziesiąty badany (9,3%) twierdzi, że nie ma zdania na ten temat.

W przeprowadzonych w ramach tej pracy badaniach zapytano maturzystów o najważniejsze cechy dla uczestnictwa rodziny w rozwoju społeczeństwa. Wyniki tych badań przedstawia tabela 16.

Ponad połowa respondentów (52,8%) uważa, że rodzina jest przekazicielką wartości i norm moralnych, m. in. wartości duchowych. Uważa tak nieco więcej kobiet (55,1%) niż mężczyzn (48,8%), osób ze wsi (54,5%) niż z dużych miast (54,3%) i małych miast (47,7%), znacznie więcej maturzystów z liceum (58,1%) niż z technikum (45,6%) a także osób przynależących do grup religijnych (63,6%) niż nieprzynależących (51,6%).

Niemal połowa badanych (46,7%) twierdzi, że rodzina przygotowuje potomstwo do życia społecznego. Deklaruje tak więcej kobiet (50,5%) niż mężczyzn (40,2%), osób z dużych miast (52,9%) niż wsi (46,0%) i małych miast (43,0%) a także osób

nieprzynależących do grup religijnych (47,8%) niż przynależących (36,4%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

32,5% respondentów deklaruje, że rodzina uczy otwarcia na niesienie pomocy osobom ubogim, chorym oraz cierpiącym. Wyraźnie częściej takiej odpowiedzi udzielają kobiety (39,9%) niż mężczyźni (19,7%) oraz osoby ze wsi (37,0%) niż dużych miast (35,7%) i małych miast (19,8%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tylko nieco mniej respondentów (27,0%) uważa, że rodzina gwarantuje odnowę moralną, postęp duchowy oraz rozwój fizyczny człowieka. Częściej są to mężczyźni (33,9%) niż kobiety (22,9%), nieco częściej osoby ze wsi (28,6%) niż z małych miast (26,7%) i dużych miast (22,9%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Z kolei 24,4% badanych twierdzi, że rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych. Odpowiedź taka jest znacznie częstsza wśród maturzystów z liceum (28,3%) niż z technikum (19,1%). Niemal tyle samo respondentów (24,1%) wskazało na odpowiedź w rodzinie powstają więzi narodowe, patriotyczne, obywatelskie. Odpowiedź taka znacznie częstsza jest wśród maturzystów z technikum (31,3%) niż z liceum (18,7%) a także wśród osób przynależących do grup religijnych (39,4%) niż nieprzynależących (22,4%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

22,3% badanych wskazało na cechę decydującą o uczestnictwie rodziny w rozwoju społeczeństwa przez to, że rodzina jest nosicielką kultury. Odpowiedź taką wybrało więcej osób z małych miast (30,2%) niż wsi (23,3%) i dużych miast (10,0%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (23,7%) niż przynależących (9,1%).

Nieco mniej respondentów (20,9%) uważa, że rodzina uczestniczy w rozwoju społeczeństwa, ponieważ przez relacje personalno-osobiste w rodzinie kształtuje więzi społeczne. Uważa tak więcej osób z małych miast (30,2%) niż dużych miast (25,7%) i wsi (14,8%) a także więcej osób przynależących do grup religijnych (27,3%) niż nieprzynależących (20,2%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele, bo 19,4% respondentów wskazało odpowiedź, że w rodzinie rodzą się obywatele. Deklaruje tak więcej mężczyzn (23,6%) niż kobiet (15,1%), osób z małych miast (23,3%) niż wsi (17,5%) i dużych miast (14,3%) a także zdecydowanie więcej

maturzystów z technikum (26,5%) niż z liceum (12,1%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tylko 11,6% respondentów twierdzi, że rodzina jest pośrednikiem między jednostką a społeczeństwem. Odpowiedź taka jest znacznie częściej udzielana przez osoby przynależące do grup religijnych (21,2%) niż nieprzynależące (10,6%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 16.1. Cechy najważniejsze dla uczestnictwa rodziny w rozwoju społeczeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Cechy najważniejsze dla uczestnictwa rodziny w rozwoju społeczeństwa	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
w rodzinie rodzą się obywatele	23,6%	15,1%	17,5%	23,3%	14,3%	19,4%
rodzina gwarantuje odnowę moralną, postęp duchowy oraz rozwój fizyczny człowieka	33,9%	22,9%	28,6%	26,7%	22,9%	27,0%
rodzina jest nosicielką kultury	25,2%	20,6%	23,3%	30,2%	10,0%	22,3%
rodzina jest przekazicielką wartości i norm moralnych, m. in. wartości duchowych	48,8%	55,1%	54,5%	47,7%	54,3%	52,8%
w rodzinie powstają więzi narodowe, patriotyczne, obywatelskie	24,4%	23,9%	23,3%	25,6%	24,3%	24,1%
rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych	26,0%	23,4%	24,3%	23,3%	25,7%	24,4%
rodzina przygotowuje potomstwo do życia społecznego	40,2%	50,5%	46,0%	43,0%	52,9%	46,7%
rodzina jest pośrednikiem między jednostką a społeczeństwem	12,6%	11,0%	12,7%	11,6%	8,6%	11,6%
przez relacje personalno-osobiste w rodzinie kształtuje więzi społeczne	19,6%	21,6%	14,8%	30,2%	25,7%	20,9%
rodzina uczy otwarcia na niesienie pomocy osobom ubogim, chorym oraz cierpiącym	19,7%	39,9%	37,0%	19,8%	35,7%	32,5%
nie mam zdania	4,7%	4,1%	3,2%	4,7%	7,1%	4,4%
inne (jakie?)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tabela 16.2. Cechy najważniejsze dla uczestnictwa rodziny w rozwoju społeczeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Cechy najważniejsze dla uczestnictwa rodziny w rozwoju społeczeństwa	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależą	Nie przynależą	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
w rodzinie rodzą się obywatele	26,5%	12,1%	18,2%	19,3%	19,4%
rodzina gwarantuje odnowę moralną, postęp duchowy oraz rozwój fizyczny człowieka	23,8%	29,3%	24,2%	27,2%	27,0%
rodzina jest nosicielką kultury	24,5%	20,7%	9,1%	23,7%	22,3%
rodzina jest przekazicielką wartości i norm moralnych, m. in. wartości duchowych	45,6%	58,1%	63,6%	51,6%	52,8%
w rodzinie powstają więzi narodowe, patriotyczne, obywatelskie	31,3%	18,7%	39,4%	22,4%	24,1%
rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych	19,1%	28,3%	27,3%	24,0%	24,4%
rodzina przygotowuje potomstwo do życia społecznego	44,2%	48,5%	36,4%	47,8%	46,7%
rodzina jest pośrednikiem między jednostką a społeczeństwem	12,2%	11,1%	21,2%	10,6%	11,6%
przez relacje personalno-osobiste w rodzinie kształtuje więzi społeczne	21,1%	20,7%	27,3%	20,2%	20,9%
rodzina uczy otwarcia na niesienie pomocy osobom ubogim, chorym oraz cierpiącym	29,9%	34,3%	30,3%	32,7%	32,5%
nie mam zdania	3,4%	5,1%	3,0%	4,5%	4,4%
inne (jakie?)	0,0	0,0	0,0%	0,0%	0,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

W podsumowaniu należy stwierdzić, że według maturzystów najważniejszym zadaniem małżonków jest wspólna odpowiedzialność małżonków za zrodzenie i wychowanie potomstwa. Natomiast odnośnie do rozumienia czym jest małżeństwo, określane jako wspólnota miłości niemal połowa badanych (48,7%) uważa, że jest to wezwanie do budowania wspólnoty rodzinnej. Z kolei, ponad połowa ankietowanych maturzystów uważa, że służba życiu polega na tym, iż małżonkowie są wezwani do ochrony życia ludzkiego na każdym etapie jego rozwoju. Podobnie, ponad połowa badanych uważa, że przekazicielką wartości i norm moralnych, m. in. wartości duchowych jest rodzina.

Rozdział IV

Znajomość problematyki rodzinnej u maturzystów

Podstawowym środowiskiem życia człowieka jest rodzina. To ona jest fundamentem społeczeństwa, ponieważ w niej przychodzą na świat dzieci i jest podmiotem socjalizacji. Natura i charakter rodziny czynią ją właściwym środowiskiem wychowania dzieci oraz przygotowania do życia w społeczeństwie. Rodzina chrześcijańska winna być również żywą częścią Ludu Bożego, aby mieć udział w realizacji misji kapłańskiej, królewskiej i prorockiej. Jednak we współczesnym świecie często małżeństwo i rodzinę uznaje się jako niezależne od Boga i określa się ich mianem to, co „zgodnie z Bożym prawem oraz z naturalnym porządkiem uznawanym przez ludzkość – małżeństwem ani rodziną nie jest” (SPMR 26)³⁴⁰.

Początkiem rodziny jest jedność powstała przez zawarcie sakramentu małżeństwa. To z niego czerpie rodzina łaskę Bożą, jako siłę jednoczącą całą wspólnotę. Jedność duchowa, która jest charakterystyczna w życiu rodziny, utrwała często jedność funkcjonalną i dzięki temu członkowie rodziny są w stanie przewyżczać trudności dnia codziennego. W zbudowaniu pełnego obrazu rodziny i jej prawidłowego funkcjonowania należy pogłębić wiedzę dotyczącą rodziny, jako wspólnoty powołania do macierzyństwa i ojcostwa, zastanowić się nad świadomością wiary, liturgii i modlitwy w rodzinie oraz zdobyć wiedzę dotyczącą funkcji rodziny i trudności z ich realizacją.

1. Wiedza o rodzinie jako wspólnocie życia i miłości

Należy zauważyć, że to właśnie rodzinę postrzega się jako wspólnotę osób, której wewnętrzną zasadą jest miłość. Na początku powstaje komunია osób między małżonkami, która odznacza się jednością i nierozzerwalnością. Następnie komunია ta stanowi fundament komunii rodzinnej (por. FC 21). Miłość małżonków jest uczestnictwem w tajemnicy życia i miłości samego Boga, dlatego też podstawowym zadaniem rodziny jest służba życiu. Podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów winna być poruszana tematyka dotycząca rodziny jako wspólnoty życia i miłości.

---

³⁴⁰ Zob. J. Rusczyński. *Rodzina – Jedność*. SMR s. 389-390.

W przeprowadzonych badaniach zapytano maturzystów o problematykę dotyczącą życia małżeńskiego i rodzinnego poruszaną podczas katechizacji. Zebrane na ten temat wyniki badań prezentuje tabela 17.

Ponad połowa badanych (55,7%) deklaruje, że najczęściej poruszana podczas katechizacji była problematyka dotycząca sakramentów w życiu rodziny. Deklaruje tak więcej kobiet (59,6%) niż mężczyzn (48,8%), osób ze wsi (59,3%) niż dużych miast (54,3%) i małych miast (48,8%) oraz maturzystów z liceum (61,1%) niż z technikum (48,3%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niemal połowa badanych (47,0%) wskazuje na problematykę dotyczącą treści przysięgi małżeńskiej. Pogląd taki przejawia więcej kobiet (56,4%) niż mężczyzn (30,7%), zdecydowanie więcej maturzystów z liceum (56,4%) niż z technikum (36,7%) a także więcej osób przynależących do grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależących (46,2%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

46,4% respondentów wskazuje na temat czystości życia małżeńskiego. Było tu znacznie więcej kobiet (51,8%) niż mężczyzn (37,0%), osób ze wsi (53,4%) niż małych miast (47,7%) i dużych miast (25,7%), zdecydowanie więcej maturzystów z liceum (57,1%) niż z technikum (32,0%) a także osób przynależących do grup religijnych (57,7%) niż nieprzynależących (45,2%).

Niewiele mniej respondentów (43,2%) deklaruje, że podczas katechizacji była poruszana problematyka dotycząca macierzyństwa i ojcostwa. Deklaruje tak więcej osób z małych i dużych miast (50,0%) niż wsi (37,6%) a także więcej osób przynależących do grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależących (42,0%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Podobny odsetek osób (42,0%) wskazuje na metody naturalnego planowania rodziny. Było tu znacznie więcej osób z małych miast (51,2%) niż dużych miast (40,0%) i wsi (38,6%) a także osób przynależących do grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależących (40,7%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

41,2% respondentów deklaruje, że poruszana była problematyka dotycząca wychowania chrześcijańskiego w rodzinie. Deklaruje tak więcej osób z małych miast (47,7%) niż ze wsi (40,2%) i dużych miast (35,7%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Dosyć liczną grupę (38,8%) stanowią osoby, które wskazały na poruszaną podczas katechizacji problematykę małżeństwa w Piśmie św. Było tu znacznie więcej osób ze wsi (42,9%) niż małych miast (39,5%) i dużych miast (27,1%), zdecydowanie więcej maturzystów z liceum (45,5%) niż z technikum (29,9%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (39,7%) niż przynależących (30,3%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele mniej (34,5%) respondentów deklaruje, że podczas katechizacji była poruszana problematyka dotycząca życia sakramentalnego w rodzinie. Deklaruje tak więcej osób ze wsi (39,2%) niż małych miast (37,2%) i dużych miast (18,6%) a także zdecydowanie więcej maturzystów z liceum (43,9%) niż z technikum (21,8%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

32,8% badanych wskazuje na tematykę przymiotów małżeństwa i rodziny. Było tu znacznie więcej kobiet (36,2%) niż mężczyzn (26,8%), zdecydowanie więcej maturzystów z liceum (40,4%) niż z technikum (22,5%) oraz więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (33,3%) niż przynależących (27,3%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (32,2%) deklaruje, że była poruszana problematyka modlitwy w życiu rodzinnym oraz zagrożeń miłości w rodzinie. Przy wyborze pierwszego tematu dotyczącego wychowania chrześcijańskiego w rodzinie deklaruje więcej kobiet (35,8%) niż mężczyzn (26,0%) a także osób ze wsi (35,5%) niż małych miast (31,4%) i dużych miast (24,3%). Przy wyborze drugiego tematu dotyczącego tejże problematyki, deklaruje tak więcej osób z dużych miast (42,9%) niż wsi (31,2%) i małych miast (25,6%) a także więcej maturzystów z liceum (38,9%) niż technikum (23,1%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Dosyć liczną grupę (31,9%) stanowią osoby, które wskazały na zagadnienie rodziny jako *Kościola domowego*. Było tu znacznie więcej kobiet (37,2%) niż mężczyzn (22,8%), osób ze wsi (37,6%) niż małych miast (29,1%) i dużych miast (20,0%) a także maturzystów z liceum (41,4%) niż z technikum (19,1%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Z kolei 28,1% respondentów uważa, że podczas katechezy poruszana była problematyka dotycząca konfliktów w małżeństwie. Deklaruje tak więcej osób z dużych miast (40,0%) niż z małych miast (26,7%) i wsi (24,3%) a także więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (29,2%) niż przynależących (18,2%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Nieco mniej badanych (27,5%) wskazało na odpowiedzialne rodzicielstwo. Było tu znacznie więcej osób z małych miast (33,7%) niż wsi (25,9%) i dużych miast (24,3%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (28,5%) niż przynależących (18,2%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

24,9% respondentów uważa, że poruszana problematyka dotycząca przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy dotyczyła przeżywania roku liturgicznego w rodzinie. Deklaruje tak więcej kobiet (27,5%) niż mężczyzn (20,5%), więcej osób ze wsi (28,6%) niż małych miast (24,4%) i dużych miast (15,7%), więcej maturzystów z liceum (32,8%) niż z technikum (14,3%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (25,6%) niż przynależących (18,2%).

Tabela 17.1. Problematyka dotycząca życia małżeńskiego i rodzinnego poruszana podczas katechizacji a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Problematyka dotycząca życia małżeńskiego i rodzinnego poruszana podczas katechizacji	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
sakramenty w życiu rodziny	48,8%	59,6%	59,3%	48,8%	54,3%	55,7%
małżeństwo w Piśmie św.	39,4%	38,5%	42,9%	39,5%	27,1%	38,8%
ludzie starzy w rodzinie	17,3%	15,1%	15,9%	15,1%	17,1%	15,9%
modlitwa w życiu rodzinnym	26,0%	35,8%	35,5%	31,4%	24,3%	32,2%
metody naturalnego planowania rodziny	40,9%	42,7%	38,6%	51,2%	40,0%	42,0%
wychowanie chrześcijańskie dzieci	41,7%	40,8%	40,2%	47,7%	35,7%	41,2%
odpowiedzialność chrześcijańska za małżeństwo	15,8%	29,8%	29,6%	22,1%	14,3%	24,6%
przemyoty małżeństwa i rodziny	26,8%	36,2%	32,8%	33,7%	31,4%	32,8%
macierzyństwo i ojcostwo	40,9%	44,5%	37,6%	50,0%	50,0%	43,2%
czystość życia małżeńskiego	37,0%	51,8%	53,4%	47,7%	25,7%	46,4%
konflikty w małżeństwie	31,5%	26,2%	24,3%	26,7%	40,0%	28,1%
treść przysięgi małżeńskiej	30,7%	56,4%	47,6%	48,8%	42,9%	47,0%
odpowiedzialne rodzicielstwo	28,4%	27,1%	25,9%	33,7%	24,3%	27,5%
diagnostyka prenatalna	20,5%	10,1%	13,2%	19,8%	8,6%	13,9%
zagrożenia miłości w rodzinie	29,1%	33,9%	31,2%	25,6%	42,9%	32,2%
życie sakramentalne w rodzinie	30,7%	36,7%	39,2%	37,2%	18,6%	34,5%
przeżywanie roku liturgicznego w rodzinie	20,5%	27,5%	28,6%	24,4%	15,7%	24,9%
rodzina jako <i>Kościół domowy</i>	22,8%	37,2%	37,6%	29,1%	20,0%	31,9%
inne (jakie?)	0,6%	1,3%	0,4%	2,2%	1,3%	1,0%
brak odpowiedzi	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,2%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 17.2. Problematyka dotycząca życia małżeńskiego i rodzinnego poruszana podczas katechizacji a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Problematyka dotycząca życia małżeńskiego i rodzinnego poruszana podczas katechizacji	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależą	Nie przynależą	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
sakramenty w życiu rodziny	48,3%	61,1%	51,5%	56,1%	55,7%
małżeństwo w Piśmie św.	29,9%	45,5%	30,3%	39,7%	38,8%
ludzie starzy w rodzinie	20,4%	12,6%	15,2%	16,0%	15,9%
modlitwa w życiu rodzinnym	32,0%	32,3%	27,3%	32,7%	32,2%
metody naturalnego planowania rodziny	38,8%	44,4%	54,6%	40,7%	42,0%
wychowanie chrześcijańskie dzieci	39,5%	42,4%	45,5%	40,7%	41,2%
odpowiedzialność chrześcijańska za małżeństwo	18,4%	29,3%	21,2%	25,0%	24,6%
przymioty małżeństwa i rodziny	22,5%	40,4%	27,3%	33,3%	32,8%
macierzyństwo i ojcostwo	45,6%	41,4%	54,6%	42,0%	43,2%
czystość życia małżeńskiego	32,0%	57,1%	57,7%	45,2%	46,4%
konflikty w małżeństwie	28,6%	27,8%	18,2%	29,2%	28,1%
treść przysięgi małżeńskiej	36,7%	54,6%	54,6%	46,2%	47,0%
odpowiedzialne rodzicielstwo	29,9%	25,8%	18,2%	28,5%	27,5%
diagnostyka prenatalna	13,6%	14,1%	15,2%	13,8%	13,9%
zagrożenia miłości w rodzinie	23,1%	38,9%	36,4%	31,7%	32,2%
życie sakramentalne w rodzinie	21,8%	43,9%	30,3%	34,9%	34,5%
przeżywanie roku liturgicznego w rodzinie	14,3%	32,8%	18,2%	25,6%	24,9%
rodzina jako <i>Kościół domowy</i>	19,1%	41,4%	27,3%	32,4%	31,9%
inne (jakie?)	1,8%	0,4%	0,0%	1,0%	1,0%
brak odpowiedzi	0,2%	0,1%	0,0%	0,3%	0,2%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Niewiele mniej badanych (24,6%) uważa, że była to problematyka dotycząca odpowiedzialności chrześcijańskiej za małżeństwo. Deklaruje tak więcej kobiet (29,8%) niż mężczyzn (15,8%), więcej osób ze wsi (29,6%) niż małych miast (22,1%) i dużych miast (14,3%) a także więcej maturzystów z liceum (29,3%) niż technikum (18,4%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Wyraźnie mniej respondentów uważa, że poruszana problematyka dotycząca przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego podczas katechezy dotyczyła ludzi starych w rodzinie (15,9%) oraz diagnostyki prenatalnej (13,9%).

W przeprowadzonych badaniach zapytano maturzystów o to, kiedy rozpoczyna się życie człowieka. Zebrane na ten temat wyniki badań prezentuje tabela 18.

73,3% badanych deklaruje, że życie człowieka rozpoczyna się w momencie poczęcia. Deklaruje tak więcej kobiet (83,0%) niż mężczyzn (56,7%), więcej osób przynależących do grup religijnych (97,0%) niż nieprzynależących (70,8%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Aż 12,2% deklaruje, że rozpoczyna się ono od dnia narodzin. Deklaruje tak więcej mężczyzn (20,5%) niż kobiet (7,3%), więcej osób ze wsi (14,3%) niż małych miast (11,6%) i dużych miast (7,1%) oraz więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (13,5%) niż przynależących (0,0%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi. 4,9% respondentów wskazuje, że nie ma zdania a 4,1% respondentów, że życie rozpoczyna się od 21 dnia życia płodu.

Tabela 18. Rozpoczęcie życia człowieka a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Rozpoczęcie życia człowieka	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
od dnia narodzin	20,5%	7,3%	14,3%	11,6%	7,1%	12,2%
od momentu poczęcia	56,7%	83,0%	73,5%	73,3%	72,9%	73,3%
od pierwszego „krzyku dziecka”	4,7%	1,4%	2,7%	2,3%	2,9%	2,6%
od 12 tygodnia ciąży	3,9%	2,3%	3,7%	1,2%	2,9%	2,9%
od 21 dnia życia płodu	5,5%	3,2%	2,7%	4,7%	7,1%	4,1%
nie mam zdania	8,7%	2,8%	3,2%	7,0%	7,1%	4,9%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Rozpoczęcie życia człowieka	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
od dnia narodzin	12,2%	12,1%	0,0%	13,5%	12,2%
od momentu poczęcia	74,2%	72,7%	97,0%	70,8%	73,3%
od pierwszego „krzyku dziecka”	2,7%	2,5%	0,0%	2,9%	2,6%
od 12 tygodnia ciąży	4,8%	1,5%	3,0%	2,9%	2,9%
od 21 dnia życia płodu	1,4%	6,1%	0,0%	4,5%	4,1%
nie mam zdania	4,8%	5,1%	0,0%	5,5%	4,9%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

W dalszej kolejności maturzystów zapytano o wartość posiadania rodziny. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 19.

Ponad połowa maturzystów (65,2%) nie potrafi powiedzieć jaką wartość ma dla nich rodzina. Odpowiedź taką wskazywały znacznie częściej osoby ze wsi (69,3%) niż

małych miast (65,1%) i dużych miast (54,3%) oraz osoby przynależące do grup religijnych (72,7%) niż nieprzynależące (64,4%). Płeć i typ szkoły nie różnicują odsetka wskazań tej odpowiedzi.

20,9% badanych wskazało, że rodzina jest dla nich mniej ważna, gdyż większą uwagę poświęcają swoim osobistym aspiracjom. Częściej taką odpowiedź zaznaczały osoby z dużych miast (27,1%) niż małych miast (20,9%) i wsi (18,9%) oraz maturzyści z technikum (25,9%) niż z liceum (17,2%). Płeć i przynależność do grup religijnych nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi.

Tylko po 7,0% respondentów wskazało odpowiedź, że rodzina ma dla nich ogromną wartość, jest dla nich najważniejsza oraz ważna, ale nie najistotniejsza w osobistych planach.

Tabela 19. Wartość posiadania rodziny a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Wartość posiadania rodziny	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
ogromna, jest ona dla mnie najważniejsza	7,1%	6,9%	5,8%	2,3%	15,7%	7,0%
ważna, ale nie najistotniejsza w moich osobistych planach	11,8%	4,1%	6,4%	11,6%	2,7%	7,0%
mniej ważna, większą uwagę poświęcam moim osobistym aspiracjom	18,1%	22,5%	18,5%	20,9%	27,1%	20,9%
trudno powiedzieć	63,0%	66,5%	69,3%	65,1%	54,3%	65,2%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Wartość posiadania rodziny	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
ogromna, jest ona dla mnie najważniejsza	2,7%	10,1%	9,1%	6,7%	7,0%
ważna, ale nie najistotniejsza w moich osobistych planach	6,1%	7,6%	0,0%	7,7%	7,0%
mniej ważna, większą uwagę poświęcam moim osobistym aspiracjom	25,9%	17,2%	18,2%	21,2%	20,9%
trudno powiedzieć	65,3%	65,1%	72,7%	64,4%	65,2%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Podsumowując, należy stwierdzić, że z wypowiedzi maturzystów wynika, iż podczas katechizacji poruszano problematykę dotyczącą życia małżeńskiego i rodzinnego

a spośród tej tematyki maturzyści najczęściej wymieniali: sakramenty w życiu rodziny, treść przysięgi małżeńskiej, czystość życia małżeńskiego, macierzyństwo i ojcostwo, metody naturalnego planowania rodziny oraz wychowanie chrześcijańskie w rodzinie. Jeśli chodzi o wartość posiadania rodziny, to trzeba podkreślić, że aż 65,2% maturzystów nie potrafi powiedzieć jaką wartość ma dla nich rodzina.

2. Wiedza o powołaniu do macierzyństwa i ojcostwa

Ważnym zagadnieniem, na które w obecnych czasach należy zwracać szczególną uwagę jest znaczenie płciowości w życiu człowieka. Człowiek jest istotą płciową, ponieważ istnieje jako mężczyzna lub kobieta. Widoczne jest to zarówno w jego biologicznym funkcjonowaniu, jak również w pełnieniu określonych ról społecznych. Jednak we współczesnych liberalnych społecznościach próbuje się przeforsować trend, aby płciowość traktować jako sferę osobistą i autonomiczną, dającą możliwość wyboru. Dlatego istotne jest, aby maturzyści posiadali wiedzę na temat istnienia, pomiędzy mężczyzną i kobietą, podstawowych różnic psychicznych³⁴¹.

W przeprowadzonych badaniach ankietowych zapytano maturzystów o metody planowania dzieci w rodzinie. Uzyskane wyniki badań przedstawia tabela 20.

Ponad połowa respondentów (60,6%) uważa, że podstawową metodą planowania dzieci w rodzinie jest naturalna regulacja poczęć. Pogląd taki przejawia więcej kobiet (63,8%) niż mężczyzn (55,1%), więcej maturzystów z technikum (64,6%) niż z liceum (57,6%) oraz więcej osób przynależących do grup religijnych (81,8%) niż nieprzynależących (58,3%). Tylko miejsce zamieszkania nie różnicuje częstości badanych wskazujących tę odpowiedź.

Co trzeci badany (31,6%) wskazał na sztuczne środki antykoncepcyjne. Częściej byli to maturzyści z liceum (34,9%) niż z technikum (27,2%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (33,7%) niż przynależące (12,1%). Płeć oraz miejsce zamieszkania nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tejże odpowiedzi. 5,5% respondentów jako metodę planowania dzieci w rodzinie wskazało stosunki przerywane.

---

³⁴¹ Zob. W. Bołoz. *Rozwój i integracja płciowości człowieka*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców* s. 43-46.

Tabela 20. Metody planowania dzieci w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Metody planowania dzieci w rodzinie	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
sztuczne środki antykoncepcyjne	30,7%	32,1%	30,7%	31,4%	34,3%	31,6%
stosunki przerywane	12,6%	1,4%	4,8%	8,1%	4,3%	5,5%
sterylizacja	0,8%	0,9%	1,6%	0,0%	0,0%	0,9%
naturalna regulacja poczęć	55,1%	63,8%	60,9%	60,5%	60,0%	60,6%
aborcja	0,8%	0,5%	0,5%	0,0%	1,4%	0,6%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Metody planowania dzieci w rodzinie	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
sztuczne środki antykoncepcyjne	27,2%	34,9%	12,1%	33,7%	31,6%
stosunki przerywane	7,5%	4,1%	6,1%	5,5%	5,5%
sterylizacja	0,7%	1,0%	0,0%	1,0%	0,9%
naturalna regulacja poczęć	64,6%	57,6%	81,8%	58,3%	60,6%
aborcja	0,0%	1,0%	0,0%	0,6%	0,6%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zapytano maturzystów również o czynniki decydujące o małej liczbie dzieci w rodzinie. Wyniki udzielonych odpowiedzi przedstawia tabela 21.

Ponad połowa badanych (60,9%) uważa, że czynnikiem decydującym o małej dzietności w rodzinie jest kariera zawodowa rodziców. Pogląd taki wyraża więcej kobiet (67,9%) niż mężczyzn (48,8%), więcej osób ze wsi (64,6%) niż małych miast (60,5%) i dużych miast (51,4%), więcej maturzystów z liceum (66,2%) niż z technikum (53,7%) a także więcej osób przynależących do grup religijnych (75,8%) niż nieprzynależących (59,3%).

Prawie tyle samo respondentów (59,4%) jest zdania, że przyczyną jest brak środków finansowych. Tego zdania jest znacznie więcej osób z dużych miast (70,0%) niż małych miast (64,0%) i wsi (53,4%) oraz maturzystów z liceum (64,1%) niż z technikum (53,1%). Płeć i przynależność do grup religijnych nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi.

Z kolei niemal co trzecia badana osoba (30,4%) uważa, że przyczyną małej liczby dzieci w rodzinie jest brak czasu. Pogląd taki wyraża więcej osób z małych miast (33,7%) niż wsi (31,8%) i dużych miast (22,9%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych

(31,4%) niż przynależących (21,2%). Płeć i typ szkoły nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (27,5%) jest zdania, że czynnikiem decydującym o małej dzietności w rodzinie jest późny wiek zawarcia małżeństwa. Takiego zdania częściej są kobiety (32,6%) niż mężczyźni (18,9%) a także osoby ze wsi (30,7%) niż dużych miast (24,3%) i małych miast (23,3%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują odsetka wskazań tej odpowiedzi.

25,2% respondentów jest zdania, że czynnikiem decydującym o małej liczbie dzieci jest przekonanie, iż dziecko przestaje być celem małżeństwa. Pogląd taki wyraża zdecydowanie więcej kobiet (29,4%) niż mężczyzn (18,1%), osób ze wsi (28,6%) niż dużych miast (21,4%) i małych miast (20,9%) a także więcej maturzystów z liceum (27,8%) niż z technikum (21,8%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi.

Niewiele mniej badanych (24,4%) uważa, że czynnikiem decydującym o małej dzietności w rodzinie jest łatwość dostępu do środków antykoncepcyjnych. Pogląd taki wyraża więcej osób ze wsi (27,5%) niż małych miast (22,1%) i dużych miast (18,6%) a także maturzystów z liceum (27,8%) niż z technikum (21,8%). Płeć i przynależność do grup religijnych nie różnicują odsetka wskazań tej odpowiedzi.

Tabela 21.1. Czynniki decydujące o małej liczbie dzieci w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Czynniki decydujące o małej liczbie dzieci w rodzinie	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
brak środków finansowych	55,9%	61,5%	53,4%	64,0%	70,0%	59,4%
brak czasu	31,5%	29,8%	31,8%	33,7%	22,9%	30,4%
presja społeczeństwa	19,7%	10,6%	11,6%	15,1%	18,6%	13,9%
kariera zawodowa rodziców	48,8%	67,9%	64,6%	60,5%	51,4%	60,9%
dziecko przestaje być celem małżeństwa	18,1%	29,4%	28,6%	20,9%	21,4%	25,2%
łatwość dostępu do środków antykoncepcyjnych	26,8%	22,9%	27,5%	22,1%	18,6%	24,4%
brak perspektyw pracy	20,5%	15,1%	12,7%	20,9%	24,3%	17,1%
późny wiek zawarcia małżeństwa	18,9%	32,6%	30,7%	23,3%	24,3%	27,5%
lęk przed porodem	24,4%	21,1%	21,7%	23,3%	22,7%	22,3%
nie mam zdania	7,1%	0,5%	4,2%	2,3%	0,0%	2,9%
inne (jakie?)	4,7%	0,0%	1,1%	0,0%	5,7%	1,7%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 21.2. Czynniki decydujące o małej liczbie dzieci w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Czynniki decydujące o małej liczbie dzieci w rodzinie	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
brak środków finansowych	53,1%	64,1%	63,6%	59,0%	59,4%
brak czasu	29,9%	30,8%	21,2%	31,4%	30,4%
presja społeczeństwa	17,0%	11,6%	15,2%	13,8%	13,9%
kariera zawodowa rodziców	53,7%	66,2%	75,8%	59,3%	60,9%
dziecko przestaje być celem małżeństwa	21,8%	27,8%	27,3%	25,0%	25,2%
łatwość dostępu do środków antykoncepcyjnych	24,5%	24,2%	30,3%	23,7%	24,4%
brak perspektyw pracy	19,1%	15,7%	9,1%	18,0%	17,1%
późny wiek zawarcia małżeństwa	25,2%	29,3%	24,2%	27,9%	27,5%
lęk przed porodem	29,3%	17,2%	33,3%	21,2%	22,3%
nie mam zdania	6,1%	0,5%	0,0%	3,2%	2,9%
inne (jakie?)	1,4%	2,0%	0,0%	1,9%	1,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

22,3% respondentów jest zdania, że powodem małej liczby dzieci jest lęk przed porodem. Pogląd taki wyraża zdecydowanie więcej maturzystów z technikum (29,3%) niż z liceum (17,2%) oraz osób przynależących do grup religijnych (33,3%) niż nieprzynależących (21,2%). Płeć i miejsce zamieszkania nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi. 17,1% respondentów uważa, że czynnikiem decydującym o małej dzietności w rodzinie jest brak perspektyw pracy a 13,9% respondentów, że jest to presja społeczeństwa.

Zapytano respondentów o podmiot zajmujący się wychowywaniem dzieci. Zebrane wyniki przedstawia tabela 22.

Respondenci pytani o to, kto powinien zajmować się wychowaniem dzieci, zdecydowanie najczęściej (89,9%) wskazywali na rodzinę. Pogląd ten podziela więcej kobiet (96,8%) niż mężczyzn (78,0%), osób ze wsi (91,0%) niż małych (90,7%) i dużych miast (85,7%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tejże odpowiedzi.

Tabela 22. Podmiot zajmujący się wychowaniem dzieci a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Podmiot zajmujący się wychowaniem dzieci	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Kościół	3,2%	2,3%	2,7%	0,0%	5,7%	2,6%
państwo	10,2%	0,0%	2,1%	7,0%	4,3%	3,8%
szkoła	5,5%	0,0%	2,1%	1,2%	2,9%	2,0%
rodzina	78,0%	96,8%	91,0%	90,7%	85,7%	89,9%
wspólnoty religijne	1,6%	0,9%	1,6%	1,2%	0,0%	1,2%
inne (jakie?)	1,6%	0,0%	0,5%	0,0%	1,4%	1,6%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Podmiot zajmujący się wychowaniem dzieci	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
Kościół	2,0%	3,0%	3,0%	2,6%	2,6%
państwo	2,0%	5,1%	0,0%	4,2%	3,8%
szkoła	2,7%	1,5%	0,0%	2,2%	2,0%
rodzina	91,8%	88,4%	93,9%	89,4%	89,9%
wspólnoty religijne	1,4%	1,0%	0,0%	1,3%	1,2%
inne (jakie?)	0,2%	1,0%	3,0%	0,3%	0,6%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

W ramach badań przeprowadzonych na użytek pracy zapytano o rolę ojca w rodzinie. Wyniki udzielonych odpowiedzi przedstawia tabela 23.

W tabeli przedstawiono rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące roli ojca w rodzinie. Ponad połowa badanych (62,9%) uważa, że ojciec powinien być głową rodziny. Pogląd taki wyraża więcej osób ze wsi (68,3%) niż dużych miast (57,1%) i małych miast (55,8%). Płeć, typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej badanych (52,2%) jest zdania, że rolą ojca jest pomagać matce w opiece nad dzieckiem. Tego zdania jest więcej kobiet (60,1%) niż mężczyzn (38,6%), więcej osób z małych miast (57,0%) niż wsi (56,1%) i dużych miast (35,7%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (52,9%) niż przynależących (45,5%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

43,5% badanych jest zdania, że ojciec powinien zapewnić bezpieczeństwo. Tego zdania jest więcej kobiet (46,3%) niż mężczyzn (38,6%), więcej maturzystów z liceum (47,0%) niż z technikum (38,8%) a także więcej osób przynależących do grup religijnych

(60,6%) niż nieprzynależących (41,7%). Miejsce zamieszkania nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei co trzecia badana osoba (30,4%) uważa, że ojciec powinien uczyć dziecko postaw moralnych. Pogląd taki wyraża więcej mężczyzn (40,2%) niż kobiet (24,8%), więcej osób z dużych miast (35,7%) niż wsi (30,2%) i małych miast (26,7%) a także osób przynależących do grup religijnych (42,4%) niż nieprzynależących (29,2%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

29,3% respondentów uważa, że ojciec powinien zarabiać na byt rodziny. Tego zdania jest więcej mężczyzn (37,0%) niż kobiet (24,8%), więcej mieszkańców małych miast (40,7%) niż dużych miast (31,4%) i wsi (23,3%), więcej maturzystów z technikum (34,0%) niż z liceum (25,8%) a także więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (32,1%) niż przynależących (3,0%).

Co piąty respondent (23,2%) uważa, że ojciec powinien uczyć dziecko odwagi, wytrwałości i pracowitości. Pogląd taki wyraża więcej osób z dużych miast (31,4%) niż wsi (24,9%) i małych miast (12,8%). Płeć, typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej badanych (18,8%) jest zdania, że powinien być „obrazem Boga”. Tego zdania jest więcej osób ze wsi (22,2%) niż małych miast (20,9%) i dużych miast (7,1%), maturzystów z liceum (22,2%) niż z technikum (14,3%) oraz osób przynależących do grup religijnych (33,3%) niż nieprzynależących (17,3%). Płeć nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Co dziewiąta badana osoba (12,5%) uważa, że ojciec powinien doradzać matce w sprawach wychowania dzieci. Pogląd taki wyraża więcej maturzystów z technikum (18,4%) niż z liceum (8,1%) a także więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (13,1%) niż przynależących (6,1%). Płeć i miejsce zamieszkania nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

7,5% respondentów jest zdania, że ojciec powinien być strażnikiem i obrońcą wiary. Tego zdania jest więcej osób z małych miast (10,5%) niż ze wsi (7,9%) i dużych miast (2,9%), maturzystów z liceum (10,6%) niż z technikum (3,4%) a także zdecydowanie więcej osób przynależących do grup religijnych (18,2%) niż nieprzynależących (6,4%). Płeć nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi. Tylko 6,1% respondentów uważa, że ojciec powinien zapewnić jak najwięcej dóbr materialnych dzieciom.

Tabela 23. Rola ojca w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Rola ojca w rodzinie	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
być „obrazem Boga”	19,7%	18,4%	22,2%	20,9%	7,1%	18,8%
być głową rodziny	60,6%	64,2%	68,3%	55,8%	57,1%	62,9%
zarabiać na byt rodziny	37,0%	24,8%	23,3%	40,7%	31,4%	29,3%
zapewnić jak najwięcej dóbr materialnych dzieciom	10,2%	3,7%	6,9%	4,7%	5,7%	6,1%
pomagać matce w opiece nad dzieckiem	38,6%	60,1%	56,1%	57,0%	35,7%	52,2%
uczyć dziecko postaw moralnych	40,2%	24,8%	30,2%	26,7%	35,7%	30,4%
doradzać matce w sprawach wychowania dzieci	10,2%	13,8%	10,1%	15,1%	15,7%	12,5%
zapewnić bezpieczeństwo	38,6%	46,3%	43,4%	43,0%	44,3%	43,5%
uczyć dziecko odwagi, wytrwałości i pracowitości	22,8%	23,4%	24,9%	12,8%	31,4%	23,2%
być strażnikiem i obrońcą wiary	7,1%	7,8%	7,9%	10,5%	2,9%	7,5%
inne (jakie?)	3,2%	4,1%	2,1%	3,5%	8,6%	3,8%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Rola ojca w rodzinie	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
być „obrazem Boga”	14,3%	22,2%	33,3%	17,3%	18,8%	
być głową rodziny	64,6%	61,6%	60,6%	63,1%	62,9%	
zarabiać na byt rodziny	34,0%	25,8%	3,0%	32,1%	29,3%	
zapewnić jak najwięcej dóbr materialnych dzieciom	5,4%	6,6%	0,0%	6,7%	6,1%	
pomagać matce w opiece nad dzieckiem	54,4%	50,5%	45,5%	52,9%	52,2%	
uczyć dziecko postaw moralnych	31,3%	29,8%	42,4%	29,2%	30,4%	
doradzać matce w sprawach wychowania dzieci	18,4%	8,1%	6,1%	13,1%	12,5%	
zapewnić bezpieczeństwo	38,8%	47,0%	60,6%	41,7%	43,5%	
uczyć dziecko odwagi, wytrwałości i pracowitości	22,5%	23,7%	21,2%	23,4%	23,2%	
być strażnikiem i obrońcą wiary	3,4%	10,6%	18,2%	6,4%	7,5%	
inne (jakie?)	3,4%	4,0%	9,1%	3,2%	3,8%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W przeprowadzonych badaniach zapytano respondentów o rolę matki w rodzinie. Uzyskane wyniki prezentuje tabela 24.

Ponad połowa respondentów (56,2%) pytana o rolę spełnianą przez matkę w rodzinie uważa za najważniejszą dbałość o prawidłowy rozwój dzieci. Pogląd taki

przejawia więcej mężczyzn (72,4%) niż kobiet (46,8%), więcej maturzystów z technikum (65,3%) niż z liceum (49,5%) a także więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (58,3%) niż przynależących (36,4%). Miejsce zamieszkania nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (49,3%) uważa, że najważniejszą rolą matki jest kochać dziecko za to, że jest a nie za to kim jest. Było tu znacznie więcej kobiet (56,9%) niż mężczyzn (36,2%), więcej osób ze wsi (52,9%) niż małych miast (51,2%) i dużych miast (37,1%) a także wyraźnie więcej osób przynależących do grup religijnych (69,7%) niż nieprzynależących (47,1%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei 38,3% badanych uważa, że matka powinna dbać o tworzenie sfery uczuciowej dziecka. Było tu więcej osób z małych miast (40,7%) niż wsi (39,2%) i dużych miast (32,9%) a także znacznie więcej osób przynależących do grup religijnych (57,6%) niż nieprzynależących (36,2%). Płeć i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niemal co trzecia osoba badana (36,2%) uważa, że matka powinna być wzorem kobiecości. Pozostałe cechy, nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi. 34,5% respondentów uważa, że powinna dbać o podtrzymywanie więzi rodzinnej i kultywowanie tradycji. Było tu zdecydowanie więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (35,9%) niż przynależących (21,2%). Pozostałe cechy, w obydwu sytuacjach, nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei 33,3% respondentów uważa, że matka powinna uczyć wartości, empatii. Było tu więcej kobiet (38,1%) niż mężczyzn (25,2%), więcej osób z dużych miast (37,1%) niż wsi (35,5%) i małych miast (25,6%), zdecydowanie więcej maturzystów z liceum (36,9%) niż z technikum (28,6%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (34,3%) niż przynależących (24,2%).

Niemalże co czwarty respondent (22,3%) uważa, że matka powinna przekazywać życie dziecku. Było tu więcej osób przynależących do grup religijnych (30,3%) niż nieprzynależących (21,5%). Płeć, miejsce zamieszkania i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Tylko 14,5% respondentów uważa, że matka powinna być kapłanką domowego ogniska. Było tu więcej kobiet (18,4%) niż mężczyzn (7,9%), osób ze wsi (18,5%) niż małych miast (12,8%) i dużych miast (5,7%), zdecydowanie więcej maturzystów z liceum

(18,7%) niż technikum (8,8%) a także osób przynależących do grup religijnych (21,2%) niż nieprzynależących (13,8%).

Tabela 24. Rola matki w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Rola matki w rodzinie	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
dbać o prawidłowy rozwój dzieci	72,4%	46,8%	55,0%	59,3%	55,7%	56,2%
dbać o tworzenie sfery uczuciowej dziecka	40,2%	37,2%	39,2%	40,7%	32,9%	38,3%
dbać o podtrzymywanie więzi rodzinnej i kultywowanie tradycji	38,6%	32,1%	32,8%	38,4%	34,3%	34,5%
być wzorem kobiecości	35,4%	36,7%	34,4%	37,2%	40,0%	36,2%
przekazywać życie dziecku	22,1%	22,5%	22,8%	24,4%	18,6%	22,3%
kochać dziecko za to, że jest a nie za to kim jest	36,2%	56,9%	52,9%	51,2%	37,1%	49,3%
uczyć wartości, empatii	25,2%	38,1%	35,5%	25,6%	37,1%	33,3%
być kapłanką domowego ogniska	7,9%	18,4%	18,5%	12,8%	5,7%	14,5%
inne (jakie?)	2,4%	2,3%	0,5%	1,2%	8,6%	2,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Rola matki w rodzinie	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
dbać o prawidłowy rozwój dzieci	65,3%	49,5%	36,4%	58,3%	56,2%	
dbać o tworzenie sfery uczuciowej dziecka	40,1%	36,9%	57,6%	36,2%	38,3%	
dbać o podtrzymywanie więzi rodzinnej i kultywowanie tradycji	38,8%	31,3%	21,2%	35,9%	34,5%	
być wzorem kobiecości	36,1%	36,4%	39,4%	35,9%	36,2%	
przekazywać życie dziecku	25,9%	19,7%	30,3%	21,5%	22,3%	
kochać dziecko za to, że jest a nie za to kim jest	47,6%	50,5%	69,7%	47,1%	49,3%	
uczyć wartości, empatii	28,6%	36,9%	24,2%	34,3%	33,3%	
być kapłanką domowego ogniska	8,8%	18,7%	21,2%	13,8%	14,5%	
inne (jakie?)	0,7%	3,5%	0,0%	2,6%	2,3%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W podsumowaniu należy zauważyć, że 60,6% maturzystów uważa, że podstawową metodą planowania dzieci w rodzinie jest naturalna regulacja poczęć. Jeśli chodzi o role, jakie w rodzinie spełniają ojciec i matka, to maturzyści najczęściej wskazują, że ojciec powinien być głową rodziny (62,9%) a najważniejszą rolą matki jest dbałość o prawidłowy rozwój dzieci (56,2%). Aż 89,9% maturzystów wskazało, że wychowaniem dzieci powinna zajmować się rodzina.

3. Świadomość roli wiary, liturgii i modlitwy w rodzinie

Należy zauważyć, że wiara wpisana jest w ludzkie istnienie. Opiera się ona na bezgranicznym zaufaniu Bogu oraz na całkowitym oddaniu i zawierzeniu swojego życia jego mądrości i miłosierdziu. Ważnym czynnikiem w kształtowaniu wiary człowieka jest modlitwa. Należy zauważyć, że szczytem modlitwy jest Eucharystia, czyli modlitwa zgromadzonych we wspólnocie pomiędzy sobą i zjednoczonych z Chrystusem Jego wyznawców. Natomiast uczestnictwo w liturgii, zwłaszcza eucharystycznej jest dla człowieka szczególnym sposobem bycia z Panem. To właśnie przez liturgię swojego Kościoła Chrystus ukazuje, uobecnia, przekazuje oraz aktualizuje swoje dzieło zbawienia (por. KKK 1076)³⁴². Dlatego zapytano maturzystów, uczestniczących w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego, o znaczenie modlitwy i liturgii w ich życiu oraz o sposoby pogłębiania swojej wiary.

W przeprowadzonych badaniach zapytano o praktyki religijne realizowane w rodzinie. Uzyskane na ten temat wyniki badań przedstawia tabela 25.

Mniej niż połowa badanych (42,3%) deklaruje, że w domu rodzinnym było lub jest praktykowane odmawianie różańca. Odpowiedzi takiej udzieliło więcej osób ze wsi (48,7%) niż małych miast (40,7%) i dużych miast (27,1%), maturzystów z liceum (45,5%) niż z technikum (38,1%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (43,0%) niż przynależących (36,4%). Płeć nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei 27,0% respondentów deklaruje, że było to lub jest wspólne czytanie Pisma św. Odpowiedzi takiej udzieliło więcej kobiet (30,3%) niż mężczyzn (21,3%), więcej osób ze wsi (30,3%) i dużych miast (30,0%) niż małych miast (17,4%) a także więcej maturzystów z liceum (31,3%) niż z technikum (21,1%). Przynależność do grup religijnych nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

19,7% badanych deklaruje, że jest to odmawianie *Koronki do Bożego miłosierdzia*. Uważa tak nieco więcej osób z małych miast (23,3%) niż wsi (21,2%) i dużych miast (11,4%) a także więcej osób przynależących do grup religijnych (36,4%) niż nieprzynależących (18,0%). Płeć i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

---

³⁴² Por. Cz. Krakowiak. *Wiara i liturgia*. „Scripturae Lumen: Biblia i jej oddziaływanie”. T. 5 (2013) s. 451-462.

Tabela 25. Praktyki religijne realizowane w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Praktyki religijne realizowane w rodzinie	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
wspólne czytanie Pisma św.	21,3%	30,3%	30,2%	17,4%	30,0%	27,0%
odmawianie różańca	39,4%	44,0%	48,7%	40,7%	27,1%	42,3%
odmawianie <i>Liturgii godzin</i>	10,2%	4,1%	7,4%	4,7%	5,7%	6,4%
odmawianie <i>Koronki do Bożego miłosierdzia</i>	18,1%	20,6%	21,2%	23,3%	11,4%	19,7%
odmawianie modlitwy <i>Anioł pański</i>	18,9%	17,9%	18,5%	16,3%	20,0%	18,3%
wspólne odprawianie <i>Drogi krzyżowej</i>	18,1%	14,2%	15,9%	15,1%	15,7%	15,7%
wspólne śpiewanie <i>Godzinek o Najświętszej Maryi Pannie</i>	4,7%	1,8%	3,7%	3,5%	0,0%	2,9%
wspólna modlitwa przed i po posiłku	15,8%	15,1%	15,3%	18,6%	11,4%	15,4%
inne (jakie?)	15,8%	14,7%	15,9%	15,1%	12,9%	15,1%
nie ma takich praktyk religijnych	33,9%	36,2%	30,7%	39,5%	42,9%	35,4%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Praktyki religijne realizowane w rodzinie	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
wspólne czytanie Pisma św.	21,1%	31,3%	27,3%	26,9%	27,0%	
odmawianie różańca	38,1%	45,5%	36,4%	43,0%	42,3%	
odmawianie <i>Liturgii godzin</i>	6,8%	6,1%	9,1%	6,1%	6,4%	
odmawianie <i>Koronki do Bożego miłosierdzia</i>	17,0%	21,7%	36,4%	18,0%	19,7%	
odmawianie modlitwy <i>Anioł pański</i>	17,7%	18,7%	24,3%	17,6%	18,3%	
wspólne odprawianie <i>Drogi krzyżowej</i>	15,7%	15,7%	15,2%	15,7%	15,7%	
wspólne śpiewanie <i>Godzinek o Najświętszej Maryi Pannie</i>	3,4%	2,5%	6,1%	2,6%	2,9%	
wspólna modlitwa przed i po posiłku	15,7%	15,2%	21,2%	14,7%	15,4%	
inne (jakie?)	8,2%	20,2%	36,4%	12,8%	15,1%	
nie ma takich praktyk religijnych	41,5%	30,8%	21,2%	36,9%	35,4%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Nieco mniej respondentów (18,3%) deklaruje, że jest to odmawianie modlitwy *Anioł pański*, wspólne odprawianie *Drogi krzyżowej* (15,7%), wspólna modlitwa przed i po posiłku (15,4%) oraz inne propozycje maturzystów (15,4%).

Tylko 6,4% respondentów deklaruje, że w domu rodzinnym było lub jest praktykowane odmawianie *Liturgii godzin* a 2,9% respondentów, że było lub jest to wspólne śpiewanie *Godzinek o Najświętszej Maryi Pannie*. Niepokojąco duży odsetek maturzystów (35,4%) deklaruje, że w domu rodzinnym nie ma takich praktyk religijnych. Uważa tak więcej osób z dużych miast (42,9%) niż z małych miast (39,5%) i wsi (30,7%), maturzystów z technikum (41,5%) niż z liceum (30,8%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (36,9%) niż przynależących (21,2%). Płeć nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Zapytano respondentów o sposoby nauki modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej. Wyniki przeprowadzonych badań przedstawia tabela 26.

Zdaniem większości respondentów (59,1%) nauka modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej odbywa się przez stopniowe uczestnictwo wszystkich członków rodziny w Eucharystii. Uważa tak nieco więcej kobiet (62,4%) niż mężczyzn (53,5%) oraz osób ze wsi (63,5%) niż małych miast (55,8%) i dużych miast (51,4%). Typ szkół i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Mniej niż połowa badanych (42,9%) uważa, że nauka modlitwy odbywa się przez odpowiednie obchodzenie okresów i świąt roku liturgicznego. Uważa tak więcej maturzystów z liceum (48,5%) niż z technikum (35,4%) a także osób przynależących do grup religijnych (57,6%) niż nieprzynależących (41,4%). Płeć i miejsce zamieszkania nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej badanych (42,0%) uważa, że nauka modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej odbywa się przez praktykowanie modlitwy porannej i wieczornej. Odpowiedź tę wybrało zdecydowanie więcej kobiet (50,5%) niż mężczyzn (27,6%), więcej osób z dużych miast (48,6%) niż małych miast (41,9%) i wsi (39,7%), więcej maturzystów z liceum (45,5%) niż z technikum (37,4%) a także osób przynależących do grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależących (40,7%).

37,4% badanych uważa, że nauka modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej odbywa się przez uczestnictwo w sakramentach, szczególnie w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej. Odpowiedź tę wybrało więcej osób z dużych miast (42,9%) niż wsi (36,5%) i małych miast (34,9%), więcej maturzystów z liceum (43,9%) niż z technikum (28,6%) oraz osób przynależących do grup religijnych (42,4%) niż nieprzynależących (36,9%).

Z kolei 31,9% respondentów uważa, że rodzina chrześcijańska uczy modlitwy przez przygotowanie do sakramentów. Odpowiedź tę wybrało więcej osób z dużych miast (38,6%) niż wsi (33,9%) i małych miast (22,1%) a także więcej osób nieprzynależących do

grup religijnych (34,0%) niż przynależących (12,1%). Płeć i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Tylko nieco mniej, bo 29,6% badanych uważa, że nauka modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej odbywa się przez lekturę i rozważanie słowa Bożego. Odpowiedzi tej zdecydowanie częściej udzielały osoby z małych miast (44,2%) niż wsi (27,0%) i dużych miast (18,6%), maturzyści z technikum (33,3%) niż z liceum (26,8%) a także osoby przynależące do grup religijnych (39,4%) niż nieprzynależące (28,5%). Tylko płeć nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Tabela 26.1. Sposoby nauki modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Sposoby nauki modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
stopniowe uczestnictwo wszystkich członków rodziny w Eucharystii	53,5%	62,4%	63,5%	55,8%	51,4%	59,1%
uczestnictwo w sakramentach, szczególnie w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej	37,0%	37,6%	36,5%	34,9%	42,9%	37,4%
wspólne odmawianie modlitwy brewiarzowej	18,1%	9,6%	15,3%	7,0%	12,9%	12,8%
odpowiednie obchodzenie okresów i świąt roku liturgicznego	40,9%	44,0%	42,3%	43,0%	44,3%	42,9%
lekturę i rozważanie słowa Bożego	32,3%	28,0%	27,0%	44,2%	18,6%	29,6%
przygotowanie do sakramentów	29,1%	33,5%	33,9%	22,1%	38,6%	31,9%
różne formy kultu Matki Bożej	8,7%	5,1%	6,4%	9,3%	2,9%	6,4%
praktykowanie modlitwy porannej i wieczornej	27,6%	50,5%	39,7%	41,9%	48,6%	42,0%
inne (jakie?)	1,6%	0,0%	0,0%	1,2%	1,4%	0,6%
nie mam zdania	13,3%	5,3%	7,3%	9,2%	9,9%	8,2%
brak odpowiedzi	0,1%	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%	0,2%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 26.2. Sposoby nauki modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Sposoby nauki modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
stopniowe uczestnictwo wszystkich członków rodziny w Eucharystii	57,1%	60,6%	66,7%	58,3%	59,1%
uczestnictwo w sakramentach, szczególnie w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej	28,6%	43,9%	42,4%	36,9%	37,4%
wspólne odmawianie modlitwy brewiarzowej	13,6%	12,1%	15,2%	12,5%	12,8%
odpowiednie obchodzenie okresów i świąt roku liturgicznego	35,4%	48,5%	57,6%	41,4%	42,9%
lekturę i rozważanie słowa Bożego	33,3%	26,8%	39,4%	28,5%	29,6%
przygotowanie do sakramentów	35,4%	29,3%	12,1%	34,0%	31,9%
różne formy kultu Matki Bożej	6,1%	6,6%	12,1%	5,8%	6,4%
praktykowanie modlitwy porannej i wieczornej	37,4%	45,5%	54,6%	40,7%	42,0%
inne (jakie?)	0,7%	0,5%	0,0%	0,6%	0,6%
nie mam zdania	13,5%	4,4%	0,0%	9,0%	8,2%
brak odpowiedzi	0,1%	0,2%	0,0%	0,3%	0,2%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

Tylko 12,8% respondentów uważa, że nauka modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej odbywa się przez wspólne odmawianie modlitwy brewiarzowej, a 6,4% respondentów przez różne formy kultu Matki Bożej. 8,2% badanych nie ma zdania.

Zapytano respondentów o najważniejsze powody decydujące o zawarciu związku małżeńskiego. Uzyskane wyniki badań ukazuje tabela 27.

Respondenci pytani o najważniejsze powody zawarcia związku małżeńskiego najczęściej uważają, że dostarcza on małżonkom łask Bożych. Uważa tak więcej kobiet (72,9%) niż mężczyzn (48,8%), więcej osób z małych miast (67,4%) niż wsi (64,6%) i dużych miast (58,6%), więcej maturzystów z liceum (71,2%) niż z technikum (54,4%) a także osób przynależących do grup religijnych (81,8%) niż nieprzynależących (62,2%).

Ponad połowa badanych (54,2%) wskazała, że argumentem za tym, aby zawrzeć związek małżeński w Kościele jest to, iż taki związek jest nierozwalny. Uważa tak więcej kobiet (61,5%) niż mężczyzn (41,7%), osób z dużych miast (60,0%) niż wsi (54,0%) i małych miast (50,0%) a także osób przynależących do grup religijnych (72,7%) niż

nieprzynależących (52,2%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei 43,2% respondentów uważa, że związek małżeński zawarty w Kościele daje możliwość realizacji macierzyństwa i ojcostwa. Uważa tak zdecydowanie więcej kobiet (51,4%) niż mężczyzn (29,1%), więcej osób ze wsi (51,3%) niż małych miast (36,1%) i dużych miast (30,0%), maturzystów z liceum (46,5%) niż z liceum (38,8%) a także osób przynależących do grup religijnych (69,7%) niż nieprzynależących (40,4%). 29,3% uważa, że związek małżeński zawarty w Kościele daje możliwość przystępowania do sakramentów: pokuty i Komunii. Uważa tak więcej osób z dużych miast (38,6%) niż małych miast (31,4%) i wsi (24,9%). Pozostałe cechy, w obydwu sytuacjach, nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (29,0%) uważa, że tego wymaga tradycja. Uważa tak więcej mężczyzn (38,6%) niż kobiet (23,4%) oraz więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (30,1%) niż przynależących (18,2%). Miejsce zamieszkania i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei 22,3% respondentów uważa, że najważniejszym powodem zawarcia związku małżeńskiego jest to, że ceremonia zaślubin jest uroczysta. Uważa tak zdecydowanie więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (24,4%) niż przynależących (3,0%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Jedynie 18,3% uważa, że jest jednym z sakramentów przyjmowanych po chrzcie. Uważa tak częściej więcej mężczyzn (26,3%) niż kobiet (13,8%), osób z dużych miast (28,6%) niż wsi (19,6%) i małych miast (7,0%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (19,6%) niż przynależących (6,1%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (16,2%) uważa, że związek małżeński zawarty w Kościele jest spełnieniem wymagań rodziców. Uważa tak więcej mężczyzn (26,8%) niż kobiet (10,1%), osób z małych miast (19,8%) niż wsi (16,9%) i dużych miast (10,0%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (17,0%) niż przynależących (9,1%). Tylko 10,4% badanych uważa, że jest to podyktowane strachem przed samotnością. Częściej uważa tak więcej osób z małych miast (17,4%) niż dużych miast (8,6%) i wsi (7,9%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Tabela 27. Najważniejsze powody decydujące o zawarciu związku małżeńskiego w Kościele a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Najważniejsze powody decydujące o zawarciu związku małżeńskiego w Kościele	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
tego wymaga tradycja	38,6%	23,4%	27,0%	32,6%	30,0%	29,0%
ceremonia zaślubin jest uroczysta	26,8%	19,7%	23,8%	20,9%	20,0%	22,3%
taki związek jest nierozzerwalny	41,7%	61,5%	54,0%	50,0%	60,0%	54,2%
dostarcza małżonkom łask Bożych	48,8%	72,9%	64,6%	67,4%	58,6%	64,1%
jest spełnieniem wymagań rodziców	26,8%	10,1%	16,9%	19,8%	10,0%	16,2%
jest jednym z sakramentów przyjmowanych po chrzcie	26,0%	13,8%	19,6%	7,0%	28,6%	18,3%
jest to podyktowane strachem przed samotnością	13,4%	8,7%	7,9%	17,4%	8,6%	10,4%
daje możliwość przystępowania do sakramentów: pokuty i Komunii	27,6%	30,3%	24,9%	31,4%	38,6%	29,3%
daje możliwość realizacji macierzyństwa i ojcostwa	29,1%	51,4%	51,3%	36,1%	30,0%	43,2%
inne (jakie?)	1,6%	0,5%	0,5%	0,0%	2,9%	0,9%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Najważniejsze powody decydujące o zawarciu związku małżeńskiego w Kościele	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
tego wymaga tradycja	32,7%	26,3%	18,2%	30,1%	29,0%	
ceremonia zaślubin jest uroczysta	23,1%	21,7%	3,0%	24,4%	22,3%	
taki związek jest nierozzerwalny	53,1%	55,1%	72,7%	52,2%	54,2%	
dostarcza małżonkom łask Bożych	54,4%	71,2%	81,8%	62,2%	64,1%	
jest spełnieniem wymagań rodziców	18,4%	14,7%	9,1%	17,0%	16,2%	
jest jednym z sakramentów przyjmowanych po chrzcie	17,0%	19,2%	6,1%	19,6%	18,3%	
jest to podyktowane strachem przed samotnością	10,9%	10,1%	12,1%	10,3%	10,4%	
daje możliwość przystępowania do sakramentów: pokuty i Komunii	31,3%	27,8%	24,2%	29,8%	29,3%	
daje możliwość realizacji macierzyństwa i ojcostwa	38,8%	46,5%	69,7%	40,4%	43,2%	
inne (jakie?)	0,7%	1,0%	0,0%	1,0%	0,9%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W trakcie prowadzenia badań zapytano respondentów o znaczenie symboli religijnych w domu rodzinnym. Uzyskane wyniki badań prezentuje tabela 28.

Ponad połowa respondentów (66,1%) uważa, że symbole religijne przypominają o chrześcijańskiej tożsamości rodziny. Pogląd taki jest częstszy wśród kobiet (75,2%) niż mężczyzn (50,4%) oraz maturzystów z liceum (72,0%) niż z technikum (57,1%). Miejsce zamieszkania i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Mniej niż połowa badanych (41,7%) uważa, że symbole religijne są zachętą do modlitwy. Pogląd taki jest częstszy u maturzystów z liceum (46,5%) niż z technikum (35,4%) oraz osób przynależących do grup religijnych (63,6%) niż nieprzynależących (39,4%). Płeć i miejsce zamieszkania nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei 17,7% badanych uważa, że symbole religijne przypominają o podjętych zobowiązaniach. Pogląd taki jest częstszy u kobiet (22,0%) niż u mężczyzn (10,2%) oraz u osób z dużych miast (22,9%) niż z małych miast (20,9%) i wsi (14,3%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Jedynie 15,7% respondentów wskazało, że symbole religijne wyznaczają obszar należący do Boga. Taki pogląd jest częstszy u maturzystów z technikum (21,8%) niż z liceum (11,1%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (14,5%) uważa, że symbole religijne skłaniają do zadawania pytań o Boga. Taki pogląd jest częstszy u mężczyzn (18,9%) niż u kobiet (11,9%), u maturzystów z technikum (19,7%) niż z liceum (10,6%) oraz u osób nieprzynależących do grup religijnych (15,1%) niż przynależących (9,1%). Miejsce zamieszkania nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Respondenci wymieniają jeszcze inne znaczenia symboli religijnych, a mianowicie, że pełnią funkcję egzorcyzmującą (13,9%) oraz przyzywają świętych patronów tego miejsca (10,4%). Niepokojący jest odsetek maturzystów (10,1%), którzy nie mają zdania odnośnie do znaczenia symboli religijnych.

Tabela 28. Znaczenie symboli religijnych w domu rodzinnym a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Znaczenie symboli religijnych w domu rodzinnym	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
przypominają o chrześcijańskiej tożsamości rodziny	50,4%	75,2%	67,7%	66,3%	61,4%	66,1%
skłaniają do zadawania pytań o Boga	18,9%	11,9%	15,9%	12,8%	12,9%	14,5%
pełnią funkcję egzorcyzmującą	18,9%	11,0%	10,6%	18,6%	17,1%	13,9%
są zachętą do modlitwy	41,7%	41,7%	39,7%	43,0%	45,7%	41,7%
wyznaczają obszar należący do Boga	15,8%	15,6%	18,0%	14,0%	11,4%	15,7%
przyzywają świętych patronów tego miejsca	11,0%	10,1%	9,0%	11,6%	12,9%	10,4%
przypominają o podjętych zobowiązaniach	10,2%	22,0%	14,3%	20,9%	22,9%	17,7%
nie mam zdania	16,5%	6,4%	11,7%	9,3%	7,1%	10,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Znaczenie symboli religijnych w domu rodzinnym	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
przypominają o chrześcijańskiej tożsamości rodziny	57,1%	72,0%	72,7%	65,4%	66,1%	
skłaniają do zadawania pytań o Boga	19,7%	10,6%	9,1%	15,1%	14,5%	
pełnią funkcję egzorcyzmującą	12,2%	15,2%	15,2%	13,8%	13,9%	
są zachętą do modlitwy	35,4%	46,5%	63,6%	39,4%	41,7%	
wyznaczają obszar należący do Boga	21,8%	11,1%	15,2%	15,7%	15,7%	
przyzywają świętych patronów tego miejsca	7,5%	12,6%	15,2%	9,9%	10,4%	
przypominają o podjętych zobowiązaniach	17,0%	18,2%	15,2%	18,0%	17,7%	
nie mam zdania	14,3%	7,1%	0,0%	11,2%	10,1%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W podsumowaniu należy stwierdzić, że wśród praktyk religijnych realizowanych w rodzinie, które wymieniają maturzyści, najczęściej jest odmawianie różańca. Niestety niepokoi duży odsetek maturzystów (35,4%) deklarujący, że w domu rodzinnym nie ma praktyk religijnych. Jeśli chodzi o sposoby nauki modlitwy w rodzinie to najczęściej maturzystów wskazało, że odbywa się ona przez stopniowe uczestnictwo wszystkich członków rodziny w Eucharystii. Natomiast, jeśli chodzi o znaczenie symboli religijnych

w domu rodzinnym aż 66,1% maturzystów uważa, że symbole religijne przypominają o chrześcijańskiej tożsamości rodziny.

4. 4. Wiedza dotycząca funkcji rodziny oraz trudności z ich realizacją

Ważnym miejscem dla funkcjonowania człowieka w otaczającym go świecie jest rodzina. Powinna ona stwarzać możliwość jego rozwoju, wprowadzać go w normy i mechanizmy życia zbiorowego oraz wpływać na jego zachowania. Rodzina kształtuje również osobowość człowieka poprzez style wychowania i postawy rodzicielskie. W rodzinie tworzą się pierwsze więzi emocjonalne człowieka oraz uczucia. Człowiek winien również poznawać wzory zachowań oraz zasady postępowania społecznego. Dlatego sprawdzono stan wiedzy maturzystów na temat rodziny, która jest najpowszechniejszą formą życia we wspólnocie, pełni szereg ważnych dla społeczeństwa funkcji oraz odgrywa ważną rolę w budowaniu społeczeństwa i umacnianiu więzi między jej członkami³⁴³.

W przeprowadzonych dla celów tej pracy badaniach zapytano maturzystów o czynniki wpływające na konflikty i nieporozumienia między małżonkami. Uzyskane w badaniach wyniki przedstawia tabela 29.

Według ponad połowy badanych (53,0%) wpływ na konflikty i nieporozumienia między małżonkami ma brak dialogu. Odpowiedzi takiej udzielają częściej kobiety (56,9%) niż mężczyźni (46,5%), osoby ze wsi (55,6%) niż dużych miast (54,3%) i małych miast (46,5%), częściej maturzyści z liceum (57,1%) niż technikum (47,6%) a także osoby przynależące do grup religijnych (72,7%) niż nieprzynależące (51,0%).

Mniej niż połowa badanych (42,9%) uważa, że powodem konfliktów i nieporozumień są osoby trzecie. Częściej takiej odpowiedzi udzielają kobiety (47,3%) niż mężczyźni (35,4%), osoby z małych miast (47,7%) niż wsi (42,9%) i dużych miast (37,1%) a także maturzyści z technikum (46,9%) niż z liceum (39,9%). Przynależność do grup religijnych nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej osób (40,6%) uważa, że przyczyną konfliktów i nieporozumień jest egoizm. Częściej takiej odpowiedzi udzielają osoby z małych miast (51,2%) niż dużych miast (40,0%) i wsi (36,0%) oraz osoby przynależące do grup religijnych (54,6%) niż nieprzynależące (39,1%). Płeć i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

---

³⁴³ Por. K. Ostrowska. *Podstawowe funkcje rodziny*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców* s. 134-152.

Z kolei blisko co trzeci respondent (29,0%) uważa, że przyczyną konfliktów i nieporozumień jest lekceważenie obowiązków małżeńskich. Odpowiedzi takiej udzielają częściej osoby ze wsi (33,3%) niż małych miast (26,7%) i dużych miast (20,0%) a także osoby przynależące do grup religijnych (36,4%) niż nieprzynależące (28,2%). Płeć i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Znacznie mniej badanych (22,3%) uważa, że jest to osłabienie miłości oraz zaniedbywanie obowiązków rodzinnych przez jednego z małżonków. W pierwszej sytuacji częściej odpowiedzi udzielają osoby nieprzynależące do grup religijnych (23,7%) niż przynależące (9,1%). W drugiej sytuacji takiej odpowiedzi zdecydowanie częściej udzielają osoby z dużych miast (41,4%) niż wsi (17,5%) i małych miast (17,4%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (24,0%) niż przynależące (6,1%). Pozostałe cechy, w obydwu sytuacjach, nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Tabela 29.1. Czynniki wpływające na konflikty i nieporozumienia między małżonkami a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Czynniki wpływające na konflikty i nieporozumienia między małżonkami	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
osłabienie miłości	26,0%	20,2%	19,6%	25,6%	25,7%	22,3%
egoizm	40,9%	40,4%	36,0%	51,2%	40,0%	40,6%
brak dialogu	46,5%	56,9%	55,6%	46,5%	54,3%	53,0%
lekceważenie obowiązków małżeńskich	29,1%	28,9%	33,3%	26,7%	20,0%	29,0%
różne poglądy na wychowanie dzieci	17,3%	7,8%	8,5%	12,8%	17,1%	11,3%
różnica charakterów	26,0%	16,5%	21,7%	23,3%	11,4%	20,0%
różnice światopoglądowe	13,4%	15,6%	14,3%	14,0%	17,1%	14,8%
osoby trzecie	35,4%	47,3%	42,9%	47,7%	37,1%	42,9%
osłabienie życia religijnego	11,8%	14,7%	16,4%	12,8%	7,1%	13,6%
zaniedbywanie obowiązków rodzinnych przez jednego z małżonków	20,5%	23,4%	17,5%	17,4%	41,4%	22,3%
kłótniowość	11,0%	12,8%	13,2%	9,3%	12,7%	12,2%
żądza dominacji	7,9%	13,3%	13,8%	7,0%	10,0%	11,3%
inne (jakie?)	0,0%	1,4%	0,0%	3,5%	0,0%	0,9%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 29.2. Czynniki wpływające na konflikty i nieporozumienia między małżonkami a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Czynniki wpływające na konflikty i nieporozumienia między małżonkami	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
osłabienie miłości	23,1%	21,7%	9,1%	23,7%	22,3%
egoizm	39,5%	41,4%	54,6%	39,1%	40,6%
brak dialogu	47,6%	57,1%	72,7%	51,0%	53,0%
lekceważenie obowiązków małżeńskich	25,9%	31,3%	36,4%	28,2%	29,0%
różne poglądy na wychowanie dzieci	9,5%	12,6%	0,0%	12,5%	11,3%
różnica charakterów	25,9%	15,7%	9,1%	21,2%	20,0%
różnice światopoglądowe	16,3%	13,6%	6,1%	15,7%	14,8%
osoby trzecie	46,9%	39,9%	39,4%	43,3%	42,9%
osłabienie życia religijnego	10,2%	16,2%	27,3%	12,2%	13,6%
zaniedbywanie obowiązków rodzinnych przez jednego z małżonków	23,8%	21,2%	6,1%	24,0%	22,3%
kłótność	14,3%	10,6%	6,1%	12,8%	12,2%
żądza dominacji	8,2%	13,6%	24,2%	9,9%	11,3%
inne (jakie?)	2,0%	0,0%	9,1%	0,0%	0,9%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

20,0% badanych jako czynnik wpływający na konflikty i nieporozumienia między małżonkami wymienia różnicę charakterów. Częściej takiego zdania są mężczyźni (26,0%) niż kobiety (16,5%), osoby z małych miast (23,3%) niż wsi (21,7%) i dużych miast (11,4%), maturzyści z technikum (25,9%) niż z liceum (15,7%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (21,2%) niż przynależące (9,1%).

Respondenci wymieniają jeszcze różnice światopoglądowe (14,8%), osłabienie życia religijnego (13,6%), kłótność (12,2%) a także różne poglądy na wychowanie dzieci i żądę dominacji (11,3%).

W omawianych w pracy badaniach zapytano respondentów o działania podejmowane w razie pojawienia się trudności w małżeństwie. Tabela 30 przedstawia wyniki badań.

Aż 78,6% badanych uważa, że należy podjąć próbę pokonania trudności i pozostać w małżeństwie. Takie podejście jest częstsze u kobiet (88,1%) niż u mężczyzn (62,2%), osób z dużych miast (82,9%) niż wsi (81,5%) i małych miast (68,6%) oraz osób przynależących do grup religijnych (90,9%) niż nieprzynależących (77,2%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei co czwarty respondent (26,7%) uważa, że w razie trudności w małżeństwie należy szukać pomocy wśród rodziny i krewnych. Takie podejście jest częstsze u maturzystów z technikum (31,3%) niż z liceum (23,2%) oraz u osób nieprzynależących do grup religijnych (28,9%) niż przynależących (6,1). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (20,6%) uważa, że należy szukać pomocy u osób duchownych. Uważa tak więcej kobiet (23,9%) niż mężczyzn (15,0%), więcej osób ze wsi (22,8%) niż dużych (20,0%) i małych miast (16,3%), więcej maturzystów z liceum (22,7%) niż technikum (17,7%) oraz osób przynależących do grup religijnych (30,3%) niż nieprzynależących (19,6%).

Porównywalny odsetek respondentów (20,0%) uważa, że należy szukać pomocy u świeckich specjalistów. Takie podejście jest częstsze u osób z małych miast (25,6%) niż ze wsi (19,1%) i dużych miast (15,7%), maturzystów z liceum (22,7%) niż z technikum (16,3%) a także osób przynależących do grup religijnych (30,3%) niż nieprzynależących (18,9%). Płeć nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Co siódmy badany (15,0%) uważa, że w razie trudności w małżeństwie należy żyć w okresowej separacji. Uważa tak więcej mężczyzn (26,0%) niż kobiet (8,7%), więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (16,0%) niż przynależących (6,1%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej badanych (14,5%) uważa, że w razie pojawienia się trudności w małżeństwie należy szukać pomocy w parafialnych poradniach. Takie podejście deklaruje więcej kobiet (17,0%) niż mężczyzn (10,2%), więcej osób przynależących do grup religijnych (27,3%) niż nieprzynależących (13,1%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Aż 9,6% respondentów uważa, że w razie trudności w małżeństwie należy się rozwieść. Takie podejście jest częstsze u mężczyzn (18,1%) niż kobiet (4,6%), u osób z małych miast (16,3%) niż wsi (7,9%) i dużych miast (5,7%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Tabela 30. Działania podejmowane w razie pojawienia się trudności w małżeństwie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Działania podejmowane w razie pojawienia się trudności w małżeństwie	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
żyć w okresowej separacji	26,0%	8,7%	14,8%	17,4%	12,9%	15,0%
rozwiść się	18,1%	4,6%	7,9%	16,3%	5,7%	9,6%
podjąć próbę pokonania trudności i pozostać w małżeństwie	62,2%	88,1%	81,5%	68,6%	82,9%	78,6%
szukać pomocy u świeckich specjalistów	20,5%	19,7%	19,1%	25,6%	15,7%	20,0%
szukać pomocy w parafialnych poradniach	10,2%	17,0%	15,9%	10,5%	15,7%	14,5%
szukać pomocy u osób duchownych	15,0%	23,9%	22,8%	16,3%	20,0%	20,6%
szukać pomocy wśród rodziny i krewnych	27,6%	26,2%	25,9%	25,6%	30,0%	26,7%
inne rozwiązania (jakie?)	3,8%	2,7%	2,6%	1,2%	7,0%	3,1%
brak odpowiedzi	0,1%	0,1%	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Działania podejmowane w razie pojawienia się trudności w małżeństwie	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależą	Nie przynależą		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
żyć w okresowej separacji	16,3%	14,1%	6,1%	16,0%	15,0%	
rozwiść się	8,8%	10,1%	6,1%	9,9%	9,6%	
podjąć próbę pokonania trudności i pozostać w małżeństwie	76,9%	79,8%	90,9%	77,2%	78,6%	
szukać pomocy u świeckich specjalistów	16,3%	22,7%	30,3%	18,9%	20,0%	
szukać pomocy w parafialnych poradniach	17,0%	12,6%	27,3%	13,1%	14,5%	
szukać pomocy u osób duchownych	17,7%	22,7%	30,3%	19,6%	20,6%	
szukać pomocy wśród rodziny i krewnych	31,3%	23,2%	6,1%	28,9%	26,7%	
inne rozwiązania (jakie?)	1,3%	4,5%	0,0%	3,3%	3,1%	
brak odpowiedzi	0,1%	0,1%	0,0%	0,2%	0,1%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W przeprowadzonych badaniach zapytano maturzystów także o to, które z funkcji rodziny są najważniejsze do spełnienia. Wyniki badań przedstawia tabela 31.

Respondenci najczęściej (90,1%) wskazywali funkcję miłości. Uważa tak więcej kobiet (93,6%) niż mężczyzn (84,3%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei 68,1% respondentów wskazało na funkcję opiekuńczo-wychowawczą. Uważa tak więcej kobiet (72,9%) niż mężczyzn (59,8%), więcej osób z małych miast (75,6%) niż dużych miast (72,9%) i wsi (63,0%), więcej maturzystów z technikum (72,1%) niż z liceum (65,2%) oraz więcej osób przynależących do grup religijnych (78,8%) niż nieprzynależących (67,0%).

Mniej niż połowa badanych (43,2%) uważa, że najważniejszą funkcją rodziny jest funkcja religijna. Zdania tego jest więcej kobiet (48,6%) niż mężczyzn (33,9%), więcej osób ze wsi (52,9%) niż dużych miast (32,9%) i małych miast (30,2%), maturzystów z liceum (49,5%) niż z technikum (34,7%) a także osób przynależących do grup religijnych (66,7%) niż nieprzynależących (40,7%).

Z kolei niemal co trzeci badany (30,7%) uważa, że ważną funkcją do spełnienia jest funkcja prokreacyjna. Uważa tak więcej osób z dużych miast (37,1%) niż małych miast (31,4%) i wsi (28,0%), więcej maturzystów z technikum (37,4%) niż z liceum (21,8%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Zdecydowanie mniej respondentów (18,3%) wskazuje na funkcję kulturową. Zdania tego jest więcej mężczyzn (24,4%) niż kobiet (14,7%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Natomiast 15,1% respondentów wybrało funkcję integracyjną. Uważa tak więcej osób z małych miast (24,4%) niż dużych miast (12,9%) i wsi (11,6%), więcej maturzystów z technikum (21,8%) niż z liceum (10,1%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (16,7%) niż przynależące (0,0%). Płeć nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Tylko 10,1% respondentów uważa, że jest to funkcja socjalizacyjna. Takiego zdania jest więcej osób z dużych miast (12,9%) niż wsi (12,2%) i małych miast (3,5%) a także maturzystów z liceum (12,6%) niż z technikum (6,8%). Płeć i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi. Należy zauważyć, że w czasach preferowania środowiska ekologicznego, tylko 2,6% respondentów wskazało na funkcję ekologiczną.

Tabela 31. Funkcje rodziny a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Funkcje rodziny	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
prokreacyjna	33,9%	28,9%	28,0%	31,4%	37,1%	30,7%
socjalizacyjna	11,0%	9,6%	12,2%	3,5%	12,9%	10,1%
miłości	84,3%	93,6%	91,0%	90,7%	87,1%	90,1%
ekonomiczna	12,6%	6,4%	8,5%	8,1%	10,0%	8,7%
opiekuńczo-wychowawcza	59,8%	72,9%	63,0%	75,6%	72,9%	68,1%
rekreacyjna	7,9%	4,1%	6,4%	5,8%	2,9%	5,5%
religijna	33,9%	48,6%	52,9%	30,2%	32,9%	43,2%
kulturowa	24,4%	14,7%	16,9%	17,4%	22,9%	18,3%
ekologiczna	3,9%	1,8%	1,1%	4,7%	4,3%	2,6%
integracyjna	17,3%	13,8%	11,6%	24,4%	12,9%	15,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Funkcje rodziny	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
prokreacyjna	21,8%	37,4%	27,3%	31,1%	30,7%
socjalizacyjna	6,8%	12,6%	9,1%	10,3%	10,1%
miłości	91,8%	88,9%	93,9%	89,7%	90,1%
ekonomiczna	7,5%	9,6%	0,0%	9,6%	8,7%
opiekuńczo-wychowawcza	72,1%	65,2%	78,8%	67,0%	68,1%
rekreacyjna	5,5%	5,6%	0,0%	6,1%	5,5%
religijna	34,7%	49,5%	66,7%	40,7%	43,2%
kulturowa	21,1%	16,2%	21,2%	18,0%	18,3%
ekologiczna	3,4%	2,0%	0,0%	2,9%	2,6%
integracyjna	21,8%	10,1%	0,0%	16,7%	15,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

W badaniach zapytano respondentów o zjawiska zagrażające życiu rodzinnemu. Wyniki badań przedstawia tabela 32.

Blisko połowa badanych (47,5%) wśród zagrożeń życia rodzinnego wymienia egoizm. Zdania tego jest zdecydowanie więcej kobiet (56,4%) niż mężczyzn (32,3%), więcej mieszkańców małych miast (59,3%) niż wsi (46,6%) i dużych miast (35,7%), więcej osób przynależących do grup religijnych (60,6%) niż nieprzynależących (46,2%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Nieco mniej badanych (41,5%) uważa, że zjawiskiem zagrażającym życiu rodzinnemu jest pornografia. Uważa tak więcej mieszkańców małych miast (44,2%) niż wsi (42,9%) i dużych miast (34,3%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

39,1% respondentów uważa, że zjawiskiem zagrażającym życiu rodzinnemu jest homoseksualizm. Takiego zdania jest więcej mężczyzn (52,8%) niż kobiet (31,2%), więcej maturzystów z technikum (47,6%) niż z liceum (32,8%). Miejsce zamieszkania i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Z kolei blisko co trzeci respondent (30,1%) wśród zagrożeń życia rodzinnego wymienia ideologię *gender*. Takiego zdania więcej jest osób przynależących do grup religijnych (42,4%) niż nieprzynależących (28,9%). Płeć, miejsce zamieszkania oraz typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Tylko 14,2% respondentów za zjawisko zagrażające życiu rodzinnemu uważa feminizm. Odpowiedzi takiej udzieliło zdecydowanie więcej mężczyzn (29,1%) niż kobiet (5,5%), więcej osób z małych miast (23,3%) niż dużych miast (12,9%) i wsi (10,6%), więcej maturzystów z technikum (21,1%) niż z liceum (9,1%) a także osób przynależących do grup religijnych (21,2%) niż nieprzynależących (13,5%). 8,7% respondentów nie ma zdania.

Tabela 32. Zjawiska zagrażające życiu rodzinnemu a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Zjawiska zagrażające życiu rodzinnemu	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
pornografia	45,7%	39,0%	42,9%	44,2%	34,3%	41,5%
feminizm	29,1%	5,5%	10,6%	23,3%	12,9%	14,2%
homoseksualizm	52,8%	31,2%	37,0%	43,1%	40,0%	39,1%
egoizm	32,3%	56,4%	46,6%	59,3%	35,7%	47,5%
<i>gender</i>	34,7%	27,5%	29,1%	31,4%	31,4%	30,1%
nie mam zdania	10,2%	7,8%	8,5%	3,5%	15,7%	8,7%
inne (jakie?)	3,2%	2,3%	3,2%	0,0%	4,3%	2,6%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Zjawiska zagrażające życiu rodzinnemu	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
pornografia	44,2%	39,4%	42,4%	41,4%	41,5%	
feminizm	21,1%	9,1%	21,2%	13,5%	14,2%	
homoseksualizm	47,6%	32,8%	45,5%	38,5%	39,1%	
egoizm	46,9%	48,0%	60,6%	46,2%	47,5%	
<i>gender</i>	34,0%	27,3%	42,4%	28,9%	30,1%	
nie mam zdania	8,2%	9,1%	6,1%	9,0%	8,7%	
inne (jakie?)	4,1%	1,5%	0,0%	2,9%	2,6%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W badaniach zapytano respondentów o zagrożenia dla prawidłowego wychowania dzieci. Wyniki badań przedstawia tabela 33.

Jak się okazało, ponad połowa badanych (56,2%) uważa, że największym zagrożeniem dla prawidłowego wychowania dzieci jest przemoc. Częściej udzielają tej odpowiedzi kobiety (61,5%) niż mężczyźni (47,2%), częściej mieszkańcy dużych miast (71,4%) niż wsi (54,0%) i małych miast (48,8%) a także częściej osoby nieprzynależące do grup religijnych (57,7%) niż przynależące (42,4%). Typ szkoły nie ma wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Mniej niż połowa badanych (42,9%) wskazuje, że zagrożeniem dla prawidłowego wychowania dzieci jest brak poszanowania godności drugiego człowieka. Zdecydowanie częściej są to kobiety (49,5%) niż mężczyźni (31,5%), osoby ze wsi (49,7%) niż dużych miast (38,6%) i małych miast (31,4%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (40,6%) uważa, że zagrożeniem są awantury. Zdania tego jest więcej mężczyzn (47,2%) niż kobiet (36,7%), więcej maturzystów z technikum (46,9%) niż z liceum (35,9%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (41,4%) niż przynależących (33,3%).

38,8% badanych uważa, że zagrożeniem dla prawidłowego wychowania dzieci są nałogi. Takiej odpowiedzi udziela więcej osób ze wsi (42,9%) niż dużych miast (40,0%) i małych miast (29,1%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (41,0%) niż przynależących (18,2%). Płeć i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Aż 31,9% respondentów jako największe zagrożenie dla prawidłowego wychowania dzieci wymienia rozpieszczanie. Uważa tak zdecydowanie więcej mężczyzn (42,5%) niż kobiet (25,7%), więcej maturzystów z technikum (36,7%) niż z liceum (28,3%). Miejsce zamieszkania i przynależność do grup religijnych nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Zdecydowanie mniej respondentów (20,9%) jest zdania, że jest to brak uwrażliwiania na wartości. Takiego zdania więcej jest osób z małych miast (32,6%) niż dużych miast (21,4%) i wsi (15,3%) oraz więcej osób przynależących do grup religijnych (39,4%) niż nieprzynależących (18,9%). Płeć i typ szkoły nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

18,8% respondentów wskazało, że zagrożeniem dla prawidłowego wychowania dzieci są przekleństwa dorosłych wobec dzieci. Uważa tak więcej maturzystów z liceum

(23,7%) niż z technikum (12,2%). Pozostałe cechy nie mają wpływu na odsetek badanych udzielających tej odpowiedzi.

Tabela 33. Zagrożenia dla prawidłowego wychowania dzieci a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Zagrożenia dla prawidłowego wychowania dzieci	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
brak poszanowania godności drugiego człowieka	31,5%	49,5%	49,7%	31,4%	38,6%	42,9%
brak uwrażliwiania na wartości	18,9%	22,0%	15,3%	32,6%	21,4%	20,9%
rozpieszczanie	42,5%	25,7%	30,7%	33,7%	32,9%	31,9%
przekleństwa dorosłych wobec dzieci	22,1%	17,0%	19,6%	19,8%	15,7%	18,8%
awantury	47,2%	36,7%	43,4%	36,1%	38,6%	40,6%
nieodpowiednie żarty	5,5%	3,7%	4,8%	4,7%	2,9%	4,4%
nałogi	40,2%	38,1%	42,9%	29,1%	40,0%	38,8%
przemoc	47,2%	61,5%	54,0%	48,8%	71,4%	56,2%
zaniedbywanie religijnej i moralnej formacji dzieci	11,8%	22,0%	20,1%	16,3%	15,7%	18,3%
środowisko	9,5%	8,7%	6,4%	18,6%	4,3%	9,00%
rówieśnicy	3,9%	6,9%	4,8%	10,5%	2,9%	5,8%
mass media	11,0%	7,3%	6,4%	15,1%	7,1%	8,7%
inne (jakie?)	0,8%	0,0%	0,0%	0,0%	1,4%	0,4%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Zagrożenia dla prawidłowego wychowania dzieci	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
brak poszanowania godności drugiego człowieka	42,9%	42,9%	48,5%	42,3%	42,9%	
brak uwrażliwiania na wartości	21,8%	20,2%	39,4%	18,9%	20,9%	
rozpieszczanie	36,7%	28,3%	36,4%	31,4%	31,9%	
przekleństwa dorosłych wobec dzieci	12,2%	23,7%	18,2%	18,9%	18,8%	
awantury	46,9%	35,9%	33,3%	41,4%	40,6%	
nieodpowiednie żarty	2,7%	5,6%	0,0%	4,8%	4,4%	
nałogi	35,4%	41,4%	18,2%	41,0%	38,8%	
przemoc	53,7%	58,1%	42,4%	57,7%	56,2%	
zaniedbywanie religijnej i moralnej formacji dzieci	12,2%	22,7%	51,5%	14,7%	18,3%	
środowisko	11,6%	7,1%	3,0%	9,6%	9,00%	
rówieśnicy	5,4%	6,1%	0,0%	6,4%	5,8%	
mass media	13,6%	5,1%	9,1%	8,7%	8,7%	
inne (jakie?)	0,7%	0,1%	0,0%	0,3%	0,4%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Natomiast 18,3% respondentów wskazało zaniedbywanie religijnej i moralnej formacji dzieci. Takiego zdania jest więcej kobiet (22,0%) niż mężczyzn (11,8%), maturzystów z liceum (22,7%) niż z technikum (12,2%) oraz zdecydowanie więcej osób przynależących do grup religijnych (51,5%) niż nieprzynależących (14,7%). Niewielu respondentów jako największe zagrożenie dla prawidłowego wychowania dzieci wskazało środowisko (9,0%), mass media (8,7%), rówieśnicy (5,8%) oraz nieodpowiednie żarty (4,4%).

W podsumowaniu należy zaznaczyć, że według maturzystów, tym, co najbardziej wpływa na konflikty i nieporozumienia między małżonkami jest brak dialogu. W razie pojawienia się trudności w małżeństwie aż 78,6% maturzystów uważa, że należy podjąć próbę pokonania trudności i pozostać w małżeństwie natomiast 9,6% maturzystów uważa, że należy się rozwieść. Jeśli chodzi o funkcje rodziny maturzyści najczęściej wskazywali funkcję miłości, funkcję opiekuńczo-wychowawczą oraz funkcję religijną. Wśród zjawisk, zagrażających życiu rodzinnemu, maturzyści najczęściej wymieniali egoizm, pornografię, homoseksualizm oraz ideologię *gender*. Jeśli chodzi o zagrożenia dla prawidłowego wychowania dzieci maturzyści najczęściej wymieniali przemoc, brak poszanowania godności drugiego człowieka i awantury.

Rozdział V

Znajomość problematyki wychowania w rodzinie u maturzystów

Poruszając problematykę wychowania w rodzinie należy zwrócić uwagę, że rodzinę ujmuje się jako wspólnotę osób, połączoną więzią małżeńską oraz urzeczywistniającą się w przekazywaniu życia, wychowaniu i wprowadzaniu nowych pokoleń w dziedzictwo kulturowe i religijne³⁴⁴. Rodzina zatem ma ścisły związek z podejmowaniem problematyki wychowania. Podłoże działalności wychowawczej rodziny stanowią interakcje wychowawcze, które są podporządkowane akceptowalnym celom wychowania, respektujące również normy, biorące pod uwagę rodzinny system uznawanych wartości i generowanych powinności oraz uwzględniające wypracowany układ form, metod i technik wychowania³⁴⁵.

Dokument Episkopatu Polski *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* nawiązując do jednego z wymiarów wychowania, podaje, że „rodzice powinni czuć się rzeczywiście odpowiedzialni za wychowanie w wierze swoich dzieci, gdyż *posługa ewangelizacyjna rodziców chrześcijańskich jest swoista i nie do zastąpienia*: mają oni być dla nich pierwszymi zwiastunami i świadkami wiary” (SPMR 128). Aby poznać wiedzę maturzystów na temat zagadnień związanych z wychowaniem w rodzinie, należy zapytać ich o wiedzę dotyczącą wychowania do dojrzałości ludzkiej, znajomości treści wychowania moralnego, znajomości wychowania religijnego w rodzinie oraz wiedzy o wychowaniu do apostołatu.

1. Wiedza o wychowaniu do dojrzałości ludzkiej

Wychowanie do dojrzałości ludzkiej można rozpatrywać w odniesieniu do kilku sfer życia człowieka: społecznej, intelektualnej, emocjonalnej i duchowej. O osiągnięciu pierwszego wymiaru dojrzałości może świadczyć to, że człowiek dorosły nie jest ciężarem dla społeczeństwa, ale potrafi i dąży do tego, aby samemu zapracować na swoje utrzymanie. W odniesieniu do drugiej sfery człowiek dojrzały intelektualnie posiadał realne i aktywne patrzenie i myślenie oraz zgodne z rzeczywistością ocenianie spraw. Aby można

---

³⁴⁴ Zob. L. Cynarzewska-Właźlik. *Rodzina*. EK T. 17. Kol. 178.

³⁴⁵ S. Kawula, A.W. Janke. *Polimorficzność i komplementarność badań nad współczesną rodziną*. W: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*. Red. S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2007 s. 29.

było mówić o dojrzałości emocjonalnej, to siły uczuciowe w człowieku dojrzałym muszą podporządkować się całej osobowości i zespolić się harmonijnie z rozumem. Natomiast o człowieku dojrzałym duchowo możemy mówić wtedy, gdy poszukuje on prawdy i konsekwentnie dąży do niej. W niniejszej dysertacji zapytano maturzystów o wiedzę dotyczącą dojrzałości ludzkiej³⁴⁶.

W przeprowadzonych badaniach zapytano respondentów o najważniejsze wartości w procesie wychowania dzieci. Wyniki odpowiedzi maturzystów przedstawia tabela 34.

Blisko połowa badanych (48,4%) uważa, że do najważniejszych wartości w procesie wychowania dzieci, na które rodzice winni zwracać uwagę, należy wybór mądrych zasad życia. Opinię taką przejawia znacznie więcej kobiet (54,1%) niż mężczyzn (38,6%), osób z dużych miast (55,7%) niż wsi (47,6%) i małych miast (44,2%) oraz więcej osób przynależących do grup religijnych (60,6%) niż nieprzynależących (47,1%). Typ szkoły nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (47,0%) wskazało na przykazania Boże. Odpowiedź zaznaczyło więcej osób ze wsi (51,3%) niż małych miast (47,7%) i dużych miast (34,3%) oraz więcej osób przynależących do grup religijnych (63,6%) niż nieprzynależących (45,2%). Płeć i typ szkoły nie różnicują odsetka wskazań tej odpowiedzi.

33,9% respondentów wskazało na umiejętność wyrażania siebie i swoich przekonań. Częściej kobiety (42,2%) niż mężczyźni (19,7%) a także maturzyści z liceum (38,9%) niż z technikum (27,2%) dokonywali wyboru tej odpowiedzi. Miejsce zamieszkania i przynależność do grup religijnych nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi.

Nieco mniej badanych (33,3%) wskazało na tradycję. Odpowiedź taką zaznaczyło więcej mężczyzn (37,0%) niż kobiet (31,2%), więcej osób z małych miast (43,0%) niż dużych miast (41,4%) i wsi (25,9%) a także zdecydowanie więcej maturzystów z technikum (47,6%) niż z liceum (22,7%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi.

Z kolei 33,0% respondentów wskazało na patriotyzm. Częściej mężczyźni (46,5%) niż kobiety (25,2%) a także maturzyści z technikum (39,5%) niż z liceum (28,3%) wybierają taką odpowiedź. Miejsce zamieszkania i przynależność do grup religijnych nie różnicują odsetka wskazań tej odpowiedzi.

---

³⁴⁶ Por. M. Ryś. *Ku dojrzałości osobowej*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców* s. 22-33.

Niewiele mniej badanych (32,2%) uważa, że do najważniejszych wartości w procesie wychowania dzieci, na które rodzice winni zwracać uwagę należy zaradność życiowa. Opinię taką przejawia więcej osób z dużych miast (35,7%) niż wsi (33,3%) i małych miast (26,7%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (33,3%) niż przynależących (21,2%). Płeć i typ szkoły nie różnicują odsetka wskazań tej odpowiedzi.

29,9% respondentów wskazało pobożność. Odpowiedź taką zaznaczyło więcej mężczyzn (34,7%) niż kobiet (27,1%), osób ze wsi (32,8%) niż dużych miast (31,4%) i małych miast (22,1%) oraz więcej maturzystów z liceum (33,8%) niż z technikum (24,5%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi.

Tabela 34. Najważniejsze wartości w procesie wychowania dzieci a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Najważniejsze wartości w procesie wychowania dzieci	PLEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
przykazania Boże	44,9%	48,2%	51,3%	47,7%	34,3%	47,0%
przykazania Kościelne	15,0%	15,1%	17,5%	15,1%	8,6%	15,1%
pobożność	34,7%	27,1%	32,8%	22,1%	31,4%	29,9%
tradycja	37,0%	31,2%	25,9%	43,0%	41,4%	33,3%
patriotyzm	46,5%	25,2%	32,3%	33,7%	34,3%	33,0%
wybór mądrych zasad życia	38,6%	54,1%	47,6%	44,2%	55,7%	48,4%
zaradność życiową	34,7%	30,7%	33,3%	26,7%	35,7%	32,2%
umiejętność wyrażania siebie i swoich przekonań	19,7%	42,2%	33,9%	36,1%	31,4%	33,9%
otwartość na innych	12,6%	23,9%	19,6%	19,8%	20,0%	19,7%
inne (jakie?)	0,6%	0,0%	0,0%	0,0%	1,4%	0,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Najważniejsze wartości w procesie wychowania dzieci	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
przykazania Boże	44,9%	48,5%	63,6%	45,2%	47,0%	
przykazania Kościelne	11,6%	17,7%	12,1%	15,4%	15,1%	
pobożność	24,5%	33,8%	33,3%	29,5%	29,9%	
tradycja	47,6%	22,7%	33,3%	33,3%	33,3%	
patriotyzm	39,5%	28,3%	30,3%	33,3%	33,0%	
wybór mądrych zasad życia	51,7%	46,0%	60,6%	47,1%	48,4%	
zaradność życiową	32,0%	32,3%	21,2%	33,3%	32,2%	
umiejętność wyrażania siebie i swoich przekonań	27,2%	38,9%	33,3%	34,0%	33,9%	
otwartość na innych	11,6%	25,8%	12,1%	20,5%	19,7%	
inne (jakie?)	0,1%	0,5%	0,0%	0,3%	0,3%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tylko 19,7% respondentów uważa, że do najważniejszych wartości w procesie wychowania dzieci należy otwartość na innych. Częściej kobiety (23,9%) niż mężczyźni (12,6%), zdecydowanie częściej maturzyści z liceum (25,8%) niż z technikum (11,6%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (20,5%) niż przynależące (12,1%) udzielają tej odpowiedzi. Miejsce zamieszkania nie różnicuje odsetka wskazań tej odpowiedzi. Znacznie mniej badanych (15,1%) do najważniejszych wartości, na które rodzice winni zwracać uwagę w procesie wychowania dzieci wskazuje przykazania Kościelne.

Zapytano ankietowanych o cechy świadczące o dojrzałości człowieka. Zestawione wyniki badań przedstawia tabela 35.

Według zamieszczonych w tabeli 35 wyników badań najczęściej udzielaną przez respondentów odpowiedzią świadczącą o dojrzałości człowieka jest odpowiedzialność za swoje postępowanie (76,2%). Częściej ma to miejsce w przypadku badanych z małych miast (87,2%) niż dużych miast (77,1%) i wsi (70,9%) a także maturzystów z technikum (84,4%) niż z liceum (70,2%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Na drugim miejscu respondenci zwrócili uwagę, że jest to umiejętność przyznawania się do błędów (42,3%). Wyższe wskaźniki uzyskały kobiety (47,7%) niż mężczyźni (33,1%), maturzyści z liceum (48,0%) niż z technikum (34,7%) a także osoby przynależące do grup religijnych (60,6%) niż nieprzynależące (40,4%). Miejsce zamieszkania nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (41,2%) uważa, że jest to uwzględnianie dobra innych a nie tylko swojego. Wyniki badań różnicuje płeć, miejsce zamieszkania i typ szkoły. Wyższe wskaźniki uzyskały kobiety (44,5%) niż mężczyźni (35,4%), osoby z małych miast (43,0%) niż ze wsi (42,3%) i dużych miast (35,7%) a także maturzyści z liceum (43,9%) niż z technikum (37,4%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

To, że znajomość i respektowanie granic między dobrem a złem (33,3%) jest cechą świadczącą o dojrzałości człowieka, nieznacznie różnicuje miejsce zamieszkania i przynależność do grup religijnych. Wyższe wskaźniki uzyskały osoby ze wsi (36,5%) niż małych miast (31,4%) i dużych miast (27,1%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (34,0%) niż przynależące (27,3%).

Co czwarty badany (23,8%) uważa, że jest to kontrolowanie własnego postępowania. Częściej ma to miejsce w przypadku mężczyzn (27,6%) niż kobiet, (21,6%),

osób z dużych miast (32,9%) niż wsi (23,3%) i małych miast (17,4%), maturzystów z technikum (27,2%) niż z liceum (21,2%) a także zdecydowanie częściej u osób nieprzynależących do grup religijnych (25,3%) niż przynależących (9,1%).

Tylko nieco mniej osób (23,2%) udzieliło odpowiedzi, że jest to stawianie wobec siebie wymagań. Wyższe wskaźniki uzyskali mężczyźni (27,6%) niż kobiety (20,6%), osoby ze wsi (27,0%) niż małych miast (22,1%) i dużych miast (14,3%) a także maturzyści z technikum (28,6%) niż z liceum (19,2%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 35.1. Cechy świadczące o dojrzałości człowieka a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Cechy świadczące o dojrzałości człowieka	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
odpowiedzialność za swoje postępowanie	73,2%	78,0%	70,9%	87,2%	77,1%	76,2%
kontrolowanie własnego postępowania	27,6%	21,6%	23,3%	17,4%	32,9%	23,8%
uwzględnianie dobra innych a nie tylko swojego	35,4%	44,5%	42,3%	43,0%	35,7%	41,2%
znajomość i respektowanie granic między dobrem a złem	32,3%	33,9%	36,5%	31,4%	27,1%	33,3%
zdolność dokonywania ocen moralnych	21,3%	18,8%	21,7%	17,4%	17,1%	19,7%
stawianie wobec siebie wymagań	27,6%	20,6%	27,0%	22,1%	14,3%	23,2%
umiejętność przyznawania się do błędów	33,1%	47,7%	41,3%	43,0%	44,3%	42,3%
dążenie do poznawania prawdy o sobie i o świecie	10,2%	14,7%	12,7%	11,6%	15,7%	13,0%
dążenie do bycia akceptowanym i rozumianym przez innych	13,4%	1,8%	4,8%	8,1%	7,1%	6,1%
zdolność do ofiary i poświęcenia	7,9%	17,4%	12,2%	12,8%	20,0%	13,9%
inne (jakie?)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
nie mam zdania	3,8%	0,0%	1,5%	1,1%	1,3%	1,4%
brak odpowiedzi	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%

Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 35.2. Cechy świadczące o dojrzałości człowieka a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Cechy świadczące o dojrzałości człowieka	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
odpowiedzialność za swoje postępowanie	84,4%	70,2%	75,8%	76,3%	76,2%
kontrolowanie własnego postępowania	27,2%	21,2%	9,1%	25,3%	23,8%
uwzględnianie dobra innych a nie tylko swojego	37,4%	43,9%	45,5%	40,7%	41,2%
znajomość i respektowanie granic między dobrem a złem	32,0%	34,3%	27,3%	34,0%	33,3%
zdolność dokonywania ocen moralnych	17,0%	21,7%	27,3%	18,9%	19,7%
stawianie wobec siebie wymagań	28,6%	19,2%	27,3%	22,8%	23,2%
umiejętność przyznawania się do błędów	34,7%	48,0%	60,6%	40,4%	42,3%
dążenie do poznawania prawdy o sobie i o świecie	12,9%	13,1%	12,1%	13,1%	13,0%
dążenie do bycia akceptowanym i rozumianym przez innych	6,1%	6,1%	0,0%	6,7%	6,1%
zdolność do ofiary i poświęcenia	11,6%	15,7%	15,2%	13,8%	13,9%
inne (jakie?)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,00%
nie mam zdania	1,4%	1,4%	0,0%	1,4%	1,4%
brak odpowiedzi	0,1%	0,1%	0,0%	0,2%	0,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

Wyniki badań dotyczące zdolności dokonywania ocen moralnych (19,7%) różnicuje przynależność do grup religijnych. Częściej ma to miejsce u osób przynależących do grup religijnych (27,3%) niż nieprzynależących (18,9%).

Tylko 13,9% respondentów uważa, że wśród cech świadczących o dojrzałości człowieka jest zdolność do ofiary i poświęcenia. Częściej ma to miejsce w przypadku kobiet (17,4%) niż mężczyzn (7,9%) oraz mieszkańców dużych miast (20,0%) niż małych miast (12,8%) i wsi (12,2%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi. Znacznie mniej respondentów uważa, że cechą świadczącą o dojrzałości człowieka jest dążenie do poznawania prawdy o sobie i o świecie (13,0%) oraz dążenie do bycia akceptowanym i rozumianym przez innych (6,1%).

Podsumowując, należy podkreślić, że według maturzystów do najważniejszych wartości w procesie wychowania dzieci, na które rodzice winni zwracać uwagę, należy

wybór mądrych zasad życia. Jeśli chodzi o cechy świadczące o dojrzałości człowieka maturzyści najczęściej wymienili: odpowiedzialność za swoje postępowanie, umiejętność przyznawania się do błędów a także uwzględnianie dobra innych a nie tylko swojego.

2. Znajomość treści wychowania moralnego dotyczących małżeństwa i rodziny

W wychowaniu, to rodzice mają pierwotne, niezbywalne prawo i pierwszeństwo do wychowania swoich dzieci. Tyczy się to również wychowania moralnego, gdzie członkowie rodziny winni kierować się przyjętymi zasadami moralnymi, uznanymi przez autorytet Kościoła. Istotnym czynnikiem w wychowaniu dzieci przede wszystkim jest świadectwo ukazujące wzór postaw, które dzieci mogą naśladować. Jednak we współczesnych czasach zauważa się pewne uleganie wpływom pluralistycznego społeczeństwa, co wyraża się w odchodzeniu od wartości obowiązkowych do wartości samorozwojowych. Oznacza to, że człowiek przechodzi w swojej hierarchii wartości od moralności nakazów i zakazów i przyznaje sobie prawo do ich kreowania. Takie postępowanie w wychowaniu moralnym może doprowadzić do rozchwiania porządku moralnego³⁴⁷.

Zapytano maturzystów: jaką rolę w życiu człowieka odgrywa wychowanie moralne? Odpowiedzi maturzystów ukazuje tabela 36.

Ponad połowa respondentów (51,6%) deklaruje, że wychowanie moralne kształtuje prawidłowe i wrażliwe sumienie. Częściej deklarację taką składają kobiety (56,4%) niż mężczyźni (43,3%), osoby ze wsi (57,1%) niż małych miast (50,0%) i dużych miast (38,6%) a także osoby przynależące do grup religijnych (60,6%) niż nieprzynależące (50,6%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Nieco mniej respondentów (41,2%) uważa, że wychowanie moralne rozwija normy, oceny i poglądy moralne. Uważa tak więcej mężczyzn (47,2%) niż kobiet (37,6%), osób z dużych miast (50,0%) niż małych miast (39,5%) i wsi (38,6%) a także osób przynależących do grup religijnych (51,5%) niż nieprzynależących (40,1%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Co trzeci respondent (37,7%) deklaruje, że wychowanie moralne to praca nad charakterem, zwalczanie wad i nabywanie odpowiednich cnót. Wyraźnie częściej są to

---

³⁴⁷ S. Rosik. *Moralność chrześcijańska*. W: *Katolicyzm A-Z*. Z. Red. Z. Pawlak. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha 1982 s. 275.

osoby ze wsi (41,8%) niż małych miast (34,9%) i dużych miast (30,0%), maturzyści z liceum (42,9%) niż z technikum (30,6%) a także osoby przynależące do grup religijnych (45,5%) niż nieprzynależące (36,9%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 36. Wychowanie moralne a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Wychowanie moralne	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
kształtowanie prawidłowego i wrażliwego sumienia	43,3%	56,4%	57,1%	50,0%	38,6%	51,6%
rozwój norm, ocen i poglądów moralnych	47,2%	37,6%	38,6%	39,5%	50,0%	41,2%
kształtowanie umiejętności wyboru wartości	23,6%	31,2%	26,5%	34,9%	25,7%	28,4%
praca nad charakterem, zwalczanie wad i nabywanie odpowiednich cnót	39,4%	36,7%	41,8%	34,9%	30,0%	37,7%
kształtowanie uczuć moralnych	25,2%	24,3%	22,2%	25,6%	30,0%	24,6%
dążenie do zrealizowania ideału osobowościowego	5,5%	6,0%	5,8%	4,7%	7,1%	5,8%
nie mam zdania	3,9%	4,1%	2,7%	3,5%	8,6%	4,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Wychowanie moralne	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
kształtowanie prawidłowego i wrażliwego sumienia	50,3%	52,5%	60,6%	50,6%	51,6%	
rozwój norm, ocen i poglądów moralnych	42,9%	39,9%	51,5%	40,1%	41,2%	
kształtowanie umiejętności wyboru wartości	23,8%	31,8%	12,1%	30,1%	28,4%	
praca nad charakterem, zwalczanie wad i nabywanie odpowiednich cnót	30,6%	42,9%	45,5%	36,9%	37,7%	
kształtowanie uczuć moralnych	29,3%	21,2%	27,3%	24,4%	24,6%	
dążenie do zrealizowania ideału osobowościowego	7,5%	4,6%	3,0%	6,1%	5,8%	
nie mam zdania	5,4%	3,0%	0,0%	4,5%	4,1%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

28,4% respondentów wskazało, że wychowanie moralne kształtuje umiejętności wyboru wartości. Częściej są to kobiety (31,2%) niż mężczyźni (23,6%), osoby z małych

miast (34,9%) niż wsi (26,5%) i dużych miast (25,7%), maturzyści z liceum (31,8%) niż z technikum (23,8%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (30,1%) niż przynależące (12,1%).

Niewielu mniej badanych (24,6%) uważa, że wychowanie moralne kształtuje uczucia moralne. Uważa tak więcej osób z dużych miast (30,0%) niż małych miast (25,6%) i wsi (22,2%) oraz maturzystów z technikum (29,3%) niż z liceum (21,2%). Płeć i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Kolejne pytanie w ankiecie dotyczyło kształtowania sumienia. Wyniki badań maturzystów znajdują się w tabeli 37.

W tabeli numer 37 przedstawiono średnie arytmetyczne odpowiedzi na pytanie o kształtowanie sumienia. Z tabeli wynika, że 57,1% badanych jest zdania, że kształtowanie sumienia pozwala rozróżnić dobro od zła. Pogląd taki podziela zdecydowanie więcej kobiet (63,3%) niż mężczyzn (46,5%) a także osób z dużych miast (61,4%) niż wsi (56,6%) i małych miast (54,7%). Typ szkół i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Blisko połowa badanych (45,2%) uważa, że kształtowanie sumienia prowadzi do pokoju serca. Taka opinia jest częstsza u kobiet (48,6%) niż u mężczyzn (39,4%), osób ze wsi (50,8%) niż z dużych miast (42,9%) i małych miast (34,9%), maturzystów z liceum (50,5%) niż z technikum (38,1%) a także osób przynależących do grup religijnych (75,8%) niż nieprzynależących (42,0%).

Taki sam odsetek respondentów (45,2%) jest zdania, że kształtowanie sumienia chroni lub uwalnia od strachu, egoizmu i pychy. Zdecydowanie częściej takiego zdania są osoby przynależące do grup religijnych (75,8%) niż nieprzynależące (42,0%). Płeć, miejsce zamieszkania oraz typ szkół nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

40,0% respondentów uważa, że kształtowanie sumienia pomaga również w kształtowaniu cnót. Odpowiedź taką wybiera więcej mężczyzn (44,9%) niż kobiet (37,2%), osób z małych miast (43,0%) niż wsi (40,7%) i dużych miast (34,3%), maturzystów z liceum (44,4%) niż z technikum (34,0%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (40,7%) niż przynależących (33,3%).

Z kolei co czwarty respondent (28,7%) jest zdania, że kształtowanie sumienia zapewnia wolność. Uważa tak więcej mężczyzn (33,9%) niż kobiet (25,7%), osób z dużych miast (37,1%) niż z małych miast (32,6%) i wsi (23,8%) a także osób nieprzynależących

do grup religijnych (30,1%) niż przynależących (15,2%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Nieco mniej respondentów (26,4%) uważa, że kształtowanie sumienia chroni od fałszywego poczucia winy. Uważa tak więcej osób z małych miast (31,4%) niż wsi (27,0%) i dużych miast (18,6%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (27,2%) niż przynależących (18,2%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 37. Kształtowanie sumienia a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Kształtowanie sumienia	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
zapewnia wolność	33,9%	25,7%	23,8%	32,6%	37,1%	28,7%
prowadzi do pokoju serca	39,4%	48,6%	50,8%	34,9%	42,9%	45,2%
kształtuje cnoty	44,9%	37,2%	40,7%	43,0%	34,3%	40,0%
chroni lub uwalnia od strachu, egoizmu i pychy	44,1%	45,9%	43,4%	47,7%	47,2%	45,2%
chroni od fałszywego poczucia winy	27,6%	25,7%	27,0%	31,4%	18,6%	26,4%
pozwala rozróżnić dobro od zła	46,5%	63,3%	56,6%	54,7%	61,4%	57,1%
powoduje, że człowiek wybiera dobro	24,4%	22,9%	28,0%	25,6%	8,6%	23,5%
nie mam zdania	4,7%	5,5%	3,7%	4,7%	10,0%	5,2%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Kształtowanie sumienia	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależą	Nie przynależą		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
zapewnia wolność	32,0%	26,3%	15,2%	30,1%	28,7%	
prowadzi do pokoju serca	38,1%	50,5%	75,8%	42,0%	45,2%	
kształtuje cnoty	34,0%	44,4%	33,3%	40,7%	40,0%	
chroni lub uwalnia od strachu, egoizmu i pychy	45,6%	45,0%	75,8%	42,0%	45,2%	
chroni od fałszywego poczucia winy	29,3%	24,2%	18,2%	27,2%	26,4%	
pozwala rozróżnić dobro od zła	54,4%	59,1%	60,6%	56,7%	57,1%	
powoduje, że człowiek wybiera dobro	19,1%	26,8%	15,2%	24,4%	23,5%	
nie mam zdania	8,8%	2,5%	0,0%	5,8%	5,2%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

23,5% badanych jest zdania, iż kształtowanie sumienia powoduje, że człowiek wybiera dobro. Pogląd taki podziela więcej osób ze wsi (28,0%) niż z małych miast (25,6%) i dużych miast (8,6%), maturzystów z liceum (26,8%) niż z technikum (19,1%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (24,4%) niż przynależących (15,2%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

W ramach badań prowadzonych zgodnie z celem i zakresem tej pracy, respondentów zapytano o sposoby umacniania więzi w środowisku rodzinnym. Wyniki badań przedstawia tabela 38.

Respondenci pytani o sposoby umacniania więzi w środowisku rodzinnym najczęściej wymieniali stawianie wymagań sobie (40,6%). Uważa tak więcej kobiet (44,0%) niż mężczyzn (34,7%) oraz osób z dużych miast (52,9%) niż ze wsi (38,1%) i małych miast (36,1%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Nieco mniej badanych (37,7%) wskazało na modlitwę indywidualną z rodziną. Znacznie częściej są to kobiety (46,3%) niż mężczyźni (22,8%), osoby ze wsi (43,4%) niż z dużych miast (32,9%) i małych miast (29,1%), maturzyści z liceum (42,4%) niż z technikum (31,3%) a także osoby przynależące do grup religijnych (57,6%) niż nieprzynależące (35,6%).

Z kolei na systematyczne korzystanie z sakramentów wskazało 37,4% respondentów. Ich odsetek jest wyraźnie większy wśród kobiet (40,8%) niż mężczyzn (31,5%), osób ze wsi (43,4%) niż z dużych miast (35,7%) i małych miast (25,6%), maturzystów z liceum (40,9%) niż z technikum (32,7%) a także osób przynależących do ruchów religijnych (66,7%) niż nieprzynależących (34,3%).

Tabela 38. Sposoby umacniania więzi w środowisku rodzinnym a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Sposoby umacniania więzi w środowisku rodzinnym	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
szukanie i naśladowanie autorytetów moralnych	40,9%	32,1%	33,9%	39,5%	34,3%	35,4%
korzystanie z fachowej literatury	17,3%	6,4%	12,7%	8,1%	7,1%	10,4%
systematyczne korzystanie z sakramentów	31,5%	40,8%	43,4%	25,6%	35,7%	37,4%
stawianie wymagań innym	19,7%	8,7%	12,2%	14,0%	12,9%	12,8%
stawianie wymagań sobie	34,7%	44,0%	38,1%	36,1%	52,9%	40,6%
modlitwa indywidualna i z rodziną	22,8%	46,3%	43,4%	29,1%	32,9%	37,7%
nie mam zdania	9,5%	8,7%	5,8%	20,9%	2,9%	9,0%
inne (jakie?)	8,7%	3,8%	3,7%	5,8%	10,0%	5,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Sposoby umacniania więzi w środowisku rodzinnym	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
szukanie i naśladowanie autorytetów moralnych	39,5%	32,3%	15,2%	37,5%	35,4%	
korzystanie z fachowej literatury	7,5%	12,6%	3,0%	11,2%	10,4%	
systematyczne korzystanie z sakramentów	32,7%	40,9%	66,7%	34,3%	37,4%	
stawianie wymagań innym	17,0%	9,6%	6,1%	13,5%	12,8%	
stawianie wymagań sobie	42,2%	39,4%	36,4%	41,0%	40,6%	
modlitwa indywidualna i z rodziną	31,3%	42,4%	57,6%	35,6%	37,7%	
nie mam zdania	11,6%	7,1%	3,0%	9,6%	9,0%	
inne (jakie?)	6,1%	5,1%	9,1%	5,1%	5,5%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Respondenci, którzy za sposób umacniania więzi w środowisku rodzinnym uważają szukanie i naśladowanie autorytetów moralnych, stanowią 35,4% badanych. Ich odsetek jest wyższy wśród mężczyzn (40,9%) niż kobiet (32,1%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (37,5%) niż przynależących (15,2%). Miejsce zamieszkania i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Zaledwie 12,8% badanych uważa, że sposobem umacniania więzi w środowisku rodzinnym jest stawianie wymagań innym a 10,8% badanych uważa, że jest to korzystanie z fachowej literatury. 9,0% respondentów nie ma zdania.

W dalszej kolejności maturzystów zapytano czym należy kierować się w rozwiązywaniu problemów moralnych. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 39.

Zdaniem większości respondentów (75,1%) przy rozwiązywaniu problemów moralnych człowiek winien kierować się własnym sumieniem. Odpowiedź taką wskazywały wyraźnie częściej kobiety (84,4%) niż mężczyźni (59,1%), osoby ze wsi (77,3%) niż małych miast (76,7%) i dużych miast (67,1%) a także maturzyści z liceum (81,3%) niż z technikum (66,7%). Przynależność do grup religijnych nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niemal połowa respondentów (44,6%) uważa, że przy rozwiązywaniu problemów moralnych człowiek winien kierować się przykazaniami Bożymi. Tego zdania jest znacznie więcej kobiet (50,0%) niż mężczyzn (35,4%), osób ze wsi (48,2%) niż małych miast (44,2%) i dużych miast (35,7%) a także osób przynależących do grup religijnych (72,7%) niż nieprzynależących (41,7%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Z kolei 22,9% badanych radziłoby się kierować radami rodziny. Radziłoby tak więcej mężczyzn (28,4%) niż kobiet (19,7%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi. Nieco mniej respondentów (18,6%) radziłoby wówczas kierować się ustalonymi ogólnie sposobami postępowania. Odpowiedź taka jest znacznie częściej wybierana wśród mężczyzn (23,6%) niż kobiet (15,6%), osób ze wsi (22,2%) niż dużych miast (14,3%) i małych miast (14,0%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (20,5%) niż przynależących (0,0%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

12,8% respondentów wskazało na odpowiedź – radami przyjaciół. Częściej mężczyźni (18,1%) niż kobiety (9,6%), osoby z dużych miast (25,7%) niż małych miast (14,0%) i wsi (7,4%), maturzyści z technikum (17,1%) niż z liceum (9,1%) oraz osoby nieprzynależące do grup religijnych (13,5%) niż przynależące (6,1%) wskazały tę odpowiedź.

Tylko 7,5% badanych wskazało, że przy rozwiązywaniu problemów moralnych kierowałoby się radami księży. 5,2% respondentów nie ma zdania.

Tabela 39. Rozwiązywanie problemów moralnych a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Rozwiązywanie problemów moralnych	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
radę rodziny	28,4%	19,7%	20,6%	26,7%	24,3%	22,9%
własne sumienie	59,1%	84,4%	77,3%	76,7%	67,1%	75,1%
ustalone ogólnie sposoby postępowania	23,6%	15,6%	22,2%	14,0%	14,3%	18,6%
radę księży	10,2%	6,0%	9,5%	5,8%	4,3%	7,5%
radę przyjaciół	18,1%	9,6%	7,4%	14,0%	25,7%	12,8%
przykazania Boże	35,4%	50,0%	48,2%	44,2%	35,7%	44,6%
nie mam zdania	8,7%	3,2%	5,3%	5,8%	4,3%	5,2%
inne (jakie?)	2,3%	1,3%	1,5%	0,0%	4,1%	1,5%
brak odpowiedzi	0,1%	0,1%	0,1%	0,0%	0,2%	0,1%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Rozwiązywanie problemów moralnych	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
radę rodziny	23,8%	22,2%	18,2%	23,4%	22,9%	
własne sumienie	66,7%	81,3%	75,8%	75,0%	75,1%	
ustalone ogólnie sposoby postępowania	17,0%	19,7%	0,0%	20,5%	18,6%	
radę księży	8,2%	7,1%	18,2%	6,4%	7,5%	
radę przyjaciół	17,7%	9,1%	6,1%	13,5%	12,8%	
przykazania Boże	42,9%	46,0%	72,7%	41,7%	44,6%	
nie mam zdania	6,8%	4,0%	0,0%	5,8%	5,2%	
inne (jakie?)	1,3%	1,9%	2,9%	1,5%	1,6%	
brak odpowiedzi	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W podsumowaniu należy zauważyć, że maturzyści najczęściej uważają, iż wychowanie moralne kształtuje prawidłowe i wrażliwe sumienie. Jeśli zaś chodzi o kształtowanie sumienia, to maturzyści najczęściej wskazywali, że kształtowanie sumienia pozwala rozróżnić dobro od zła, prowadzi do pokoju serca oraz chroni lub uwalnia od strachu, egoizmu i pychy. Jeżeli chodzi o to, czym należy kierować się w rozwiązywaniu problemów moralnych to aż 75,1% maturzystów wskazało, że jest to własne sumienie.

3. Znajomość wychowania religijnego w rodzinie

Prawo i obowiązek rodziców do wychowania dzieci wypływa z faktu przekazania im życia. Dlatego rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami moralnymi i religijnymi (DWCH 3). Podstawowym zadaniem rodziców jest

przekazywanie doświadczenia głębokiego sensu życia religijnego. Ważny w życiu religijnym dzieci jest przykład odmawiania codziennej modlitwy, uczestnictwa z całą rodziną we Mszy św., wprowadzania w życie rodziny zwyczaju lektury książek lub prasy religijnej oraz czytania Pisma św. To ojciec rodziny winien zdawać sobie sprawę, że stanowi główny punkt odniesienia i jest pierwszym obrazem kochającego Boga Ojca. Nikt nie może zwolnić go z tego obowiązku. Natomiast żona winna stanowić wsparcie w tym zadaniu przez wnoszenie miłości i wrażliwości w tę dziedzinę. Rodzice winni zdawać sobie sprawę, że zaniedbania w tym względzie mogą mieć w przyszłości katastrofalne konsekwencje w odniesieniu do życia religijnego dzieci³⁴⁸.

W trakcie prowadzenia badań zapytano maturzystów o wpływ obrzędów religijnych sprawowanych w Kościele na życie dziecka. Uzyskane wyniki badań przedstawia tabela 40.

Ponad połowa respondentów (64,6%) jest zdania, że obrzędy religijne sprawowane w Kościele rozbudzają przekonania religijno-moralne dziecka. Pogląd taki jest częstszy u maturzystów z liceum (70,2%) niż z technikum (57,1%) oraz osób przynależących do grup religijnych (75,8%) niż nieprzynależących (63,5%). Płeć i miejsce zamieszkania nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (60,0%) uważa, że obrzędy religijne sprawowane w Kościele wprowadzają dziecko w życie sakramentalne. Uważa tak zdecydowanie więcej kobiet (69,3%) niż mężczyzn (44,1%), osób ze wsi (66,7%) niż dużych miast (55,7%) i małych miast (48,8%), maturzystów z liceum (65,2%) niż z technikum (53,1%) a także osób przynależących do grup religijnych (81,8%) niż nieprzynależących (57,7%).

Co piąty badany (25,2%) jest zdania, że obrzędy religijne pomagają w formowaniu myślenia dziecka. Takiego zdania jest więcej osób przynależących do grup religijnych (33,3%) niż nieprzynależących (24,4%). Płeć, miejsce zamieszkania oraz typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tylko 19,1% badanych uważa, że obrzędy religijne sprawowane w Kościele rozwijają kontakty międzyludzkie. Uważa tak zdecydowanie więcej mężczyzn (30,7%) niż kobiet (12,4%), osób z dużych miast (25,7%) niż małych miast (22,1%) i wsi (15,3%), maturzystów z technikum (22,5%) niż z liceum (16,7%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (20,5%) niż przynależących (6,1%). 7,8% badanych nie ma zdania,

---

³⁴⁸ Por. S. Kasprzak. *Tradycyjne wychowanie religijne w rodzinie a wymogi życia w społeczeństwie współczesnym*. W: *Wychowanie religijne i moralne*. Red. M. Różański, R. Sztymmler. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski. Wydział Prawa i Administracji 2015 s. 227-238.

a 4,9% respondentów uważa, że obrzędy religijne sprawowane w Kościele nie mają żadnego wpływu na życie dziecka.

Tabela 40. Wpływ obrzędów religijnych sprawowanych w Kościele na życie dziecka a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Wpływ obrzędów religijnych sprawowanych w Kościele na życie dziecka	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
rozwijanie kontaktów międzyludzkich	30,7%	12,4%	15,3%	22,1%	25,7%	19,1%
wprowadzanie w życie sakramentalne	44,1%	69,3%	66,7%	48,8%	55,7%	60,0%
formowanie myślenia dziecka	22,8%	26,6%	23,8%	27,9%	25,7%	25,2%
rozbudzenie przekonań religijno-moralnych	62,2%	66,1%	64,0%	66,3%	64,3%	64,6%
nie mają żadnego wpływu	7,1%	3,7%	5,8%	3,5%	4,3%	4,9%
nie mam zdania	9,5%	6,9%	6,4%	11,6%	7,1%	7,8%
inne (jakie?)	1,6%	0,9%	2,1%	0,0%	0,0%	1,2%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Wpływ obrzędów religijnych sprawowanych w Kościele na życie dziecka	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
rozwijanie kontaktów międzyludzkich	22,5%	16,7%	6,1%	20,5%	19,1%	
wprowadzanie w życie sakramentalne	53,1%	65,2%	81,8%	57,7%	60,0%	
formowanie myślenia dziecka	28,6%	22,7%	33,3%	24,4%	25,2%	
rozbudzenie przekonań religijno-moralnych	57,1%	70,2%	75,8%	63,5%	64,6%	
nie mają żadnego wpływu	4,1%	5,6%	3,0%	5,1%	4,9%	
nie mam zdania	11,6%	5,1%	0,0%	8,7%	7,8%	
inne (jakie?)	1,4%	1,0%	0,0%	1,3%	1,2%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W dalszej kolejności zapytano maturzystów o praktyki religijne przyczyniające się najbardziej do wzmocnienia religijności. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 41.

Ponad połowa respondentów (69,0%) uważa, że jest to codzienna modlitwa w domu. Pogląd taki przejawia więcej osób ze wsi (73,0%) niż małych miast (66,3%) i dużych miast (61,4%), maturzystów z liceum (72,7%) niż z technikum (64,0%) a także osób przynależących do grup religijnych (75,8%) niż nieprzynależących (68,3%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele mniej osób (66,1%) wskazało, że praktyką religijną przyczyniającą się najbardziej do wzmocnienia religijności człowieka jest udział we Mszy św. z rodziną. Było to zdecydowanie więcej kobiet (72,5%) niż mężczyzn (55,1%). Miejsce zamieszkania, typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Co trzeci badany (39,4%) wskazał na obchody świąt kościelnych z rodziną. Częściej były to kobiety (44,0%) niż mężczyźni (31,5%), osoby z dużych miast (54,3%) niż wsi (37,0%) i małych miast (32,6%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (41,0%) niż przynależące (24,2%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Z kolei 32,8% respondentów, jako praktyki religijne przyczyniające się najbardziej do wzmocnienia religijności, wskazało na lekturę Pisma św. Pogląd taki przejawia więcej osób z małych miast (40,7%) niż wsi (31,2%) i dużych miast (27,1%) a także zdecydowanie więcej osób przynależących do grup religijnych (48,5%) niż nieprzynależących (31,5%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Dosyć liczne są również osoby (20,9%), które wskazały na pielgrzymki do miejsc świętych. Było tu znacznie więcej maturzystów z technikum (29,9%) niż z liceum (14,1%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (22,4%) niż przynależących (6,1%). Płeć i miejsce zamieszkania nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

19,4% badanych sugerowałoby czynne uczestnictwo w życiu parafii. Radziłoby tak zdecydowanie więcej mężczyzn (29,9%) niż kobiet (13,3%), osób z dużych miast (27,1%) niż wsi (20,1%) i małych miast (11,6%), maturzystów z liceum (24,2%) niż z technikum (12,9%) a także osób przynależących do grup religijnych (33,3%) niż nieprzynależących (18,0%).

Jedynie 16,5% respondentów wskazało na udział w rekolekcjach. Uważa tak więcej osób z małych miast (19,8%) niż wsi (16,4%) i dużych miast (12,9%) oraz zdecydowanie więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (18,0%) niż przynależących (3,0%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Mniej, bo 13,9% respondentów, jako praktyki religijne przyczyniające się najbardziej do wzmocnienia religijności, wskazało na przynależność do ruchów religijnych. Radziłoby tak zdecydowanie więcej osób przynależących do grup religijnych

(33,3%) niż nieprzynależących (11,9%). Tylko 6,7% badanych wskazało na uczestnictwo w dniach skupienia.

Tabela 41. Praktyki religijne przyczyniające się do wzmocnienia religijności a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Praktyki religijne przyczyniające się do wzmocnienia religijności	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
codzienna modlitwa w domu	66,9%	70,2%	73,0%	66,3%	61,4%	69,0%
pielgrzymki do miejsc świętych	22,1%	20,2%	20,6%	20,9%	21,4%	20,9%
czynne uczestnictwo w życiu parafii	29,9%	13,3%	20,1%	11,6%	27,1%	19,4%
lektura Pisma św.	34,7%	31,7%	31,2%	40,7%	27,1%	32,8%
przynależność do ruchów religijnych	14,2%	13,8%	15,9%	12,8%	10,0%	13,9%
udział we Mszy św. z rodziną	55,1%	72,5%	68,3%	62,8%	64,3%	66,1%
uczestnictwo w dniach skupienia	4,7%	7,8%	7,9%	5,8%	4,3%	6,7%
obchody świąt kościelnych z rodziną	31,5%	44,0%	37,0%	32,6%	54,3%	39,4%
udział w rekolekcjach	13,4%	18,4%	16,4%	19,8%	12,9%	16,5%
inne (jakie?)	2,4%	0,0%	1,1%	0,0%	1,4%	0,9%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Praktyki religijne przyczyniające się do wzmocnienia religijności	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
codzienna modlitwa w domu	64,0%	72,7%	75,8%	68,3%	69,0%	
pielgrzymki do miejsc świętych	29,9%	14,1%	6,1%	22,4%	20,9%	
czynne uczestnictwo w życiu parafii	12,9%	24,2%	33,3%	18,0%	19,4%	
lektura Pisma św.	31,3%	33,8%	48,5%	31,1%	32,8%	
przynależność do ruchów religijnych	15,0%	13,1%	33,3%	11,9%	13,9%	
udział we Mszy św. z rodziną	64,0%	67,7%	60,6%	66,7%	66,1%	
uczestnictwo w dniach skupienia	6,8%	6,6%	15,2%	5,8%	6,7%	
obchody świąt kościelnych z rodziną	38,1%	40,4%	24,2%	41,0%	39,4%	
udział w rekolekcjach	17,0%	16,2%	3,0%	18,0%	16,5%	
inne (jakie?)	1,4%	0,5%	0,0%	1,0%	0,9%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W podsumowaniu należy zauważyć, że ponad połowa badanych maturzystów uważa, że obrzędy religijne sprawowane w Kościele rozbudzają przekonania religijno-

moralne dziecka. Jeśli chodzi o praktyki religijne, przyczyniające się najbardziej do wzmocnienia religijności, maturzyści często wymieniali codzienną modlitwę w domu, udział we Mszy św. z rodziną oraz obchody świąt kościelnych z rodziną.

4. Wiedza o wychowaniu do apostołatu

Rodzina jest właściwym miejscem dla realizacji apostołatu świeckich. Dlatego maturzystom należy wyjaśniać, że apostołat w znaczeniu chrześcijańskim jest uczestnictwem w boskim posłannictwie Jezusa Chrystusa. Posłannictwu temu towarzyszy egzystencja nadprzyrodzona, której Chrystus udzielił najpierw apostołom a następnie całemu Ludowi Bożemu. Apostołat jest procesem dynamicznego pośrednictwa, który polega na braniu od Chrystusa i przekazywaniu zbawienia innym, tj. wiary, przyjmowania sakramentów i zachowywania przykazań. Najprostszym wytłumaczeniem misji, jaka wiąże się z apostołatem, jest nakaz misyjny Chrystusa: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (Mt 28,19). Apostołat stawia przed człowiekiem dwóch zdań: uobecnienie zbawienia dokonanego przez Chrystusa na krzyżu oraz przekazaniu ludziom w Kościele „tu i teraz”; jest to takie działanie człowieka, aby aktualizować w nim akt wiary w Słowo, prowadzić do uczestnictwa w sakramentach oraz życia zgodnego z Ewangelią³⁴⁹.

W badaniach zapytano maturzystów o sposoby realizacji apostołatu rodzin. Wyniki przedstawia tabela 42.

Blisko połowa badanych (43,8%) uważa, że sposobem realizacji apostołatu rodzin jest otwarcie się na mądrość Bożą. Nieco częściej są to kobiety (48,2%) niż mężczyźni (36,2%), zdecydowanie częściej są to osoby ze wsi (50,3%) niż dużych miast (37,1%) i małych miast (34,9%) a także osoby przynależące do grup religijnych (66,7%) niż nieprzynależące (41,4%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele mniej (42,0%) osób wskazało, że apostołat rodzin powinien być realizowany przez włączenie się rodzin w życie Kościoła. Częściej odpowiedź taką wskazywały kobiety (45,0%) niż mężczyźni (37,0%), osoby ze wsi (45,0%) niż dużych miast (40,0%) i małych miast (37,2%) a także osoby przynależące do ruchów religijnych

---

³⁴⁹ Zob. Z. Narecki. *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2001 s. 22-24; por. E. Weron. *Laikat i apostołat*. Paris: bw. 1973 s. 102 nn.

(63,6%) niż nieprzynależące (39,7%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Z kolei co czwarty respondent (28,7%) wskazał, jako realizację apostołatu rodzin, na odpowiedzialne rodzicielstwo. Deklaruje tak znacznie więcej osób ze wsi (33,3%) niż dużych miast (24,3%) i małych miast (22,1%) oraz osób przynależących do grup religijnych (42,4%) niż nieprzynależących (27,2%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 42. Sposoby realizacji apostołatu rodzin a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Sposoby realizacji apostołatu rodzin	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
otwarcie na mądrość Bożą	36,2%	48,2%	50,3%	34,9%	37,1%	43,8%
przyjmowanie postawy ufności	26,8%	17,9%	22,2%	16,3%	24,3%	21,2%
odpowiedzialne rodzicielstwo	26,0%	30,3%	33,3%	22,1%	24,3%	28,7%
włączenie się rodzin w życie Kościoła	37,0%	45,0%	45,0%	37,2%	40,0%	42,0%
pomoc sąsiedzka	11,8%	8,7%	9,5%	9,3%	11,4%	9,9%
dbałość o rozwój państwa	3,9%	6,9%	5,3%	8,1%	4,3%	5,8%
nie mam zdania	25,2%	20,2%	16,4%	33,7%	22,9%	22,0%
inne (jakie?)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Sposoby realizacji apostołatu rodzin	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależą	Nie przynależą		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
otwarcie na mądrość Bożą	42,2%	45,0%	66,7%	41,4%	43,8%	
przyjmowanie postawy ufności	23,1%	19,7%	9,1%	22,4%	21,2%	
odpowiedzialne rodzicielstwo	27,9%	29,3%	42,4%	27,2%	28,7%	
włączenie się rodzin w życie Kościoła	41,5%	42,4%	63,6%	39,7%	42,0%	
pomoc sąsiedzka	10,2%	9,6%	6,1%	10,3%	9,9%	
dbałość o rozwój państwa	4,8%	6,6%	9,1%	5,5%	5,8%	
nie mam zdania	23,8%	20,7%	0,0%	24,4%	22,0%	
inne (jakie?)	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Na sposób realizacji apostołatu rodzin poprzez przyjmowanie postawy ufności wskazało 21,2% respondentów. Nieco częściej takiej odpowiedzi udzielali mężczyźni (26,8%) niż kobiety (17,9%), osoby z dużych miast (24,3%) niż wsi (22,2%) i małych

miast (16,3%) a także osoby nieprzynależące do grup religijnych (22,4%) niż przynależące (9,1%). Typ szkoły nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tylko 9,9% badanych wskazało na pomoc sąsiedzką a 5,8% na dbałość o rozwój państwa. Niestety, wysoki odsetek maturzystów (22,0%) nie ma zdania na ten temat.

Podczas badań zapytano maturzystów o znaczenie rodziny jako *wspólnoty ewangelizującej*. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 43.

Tylko 28,4% respondentów pytanych o znaczenie rodziny jako *wspólnoty ewangelizującej* uważa, że oznacza to, iż rodzice dzielą się z dziećmi Ewangelią. Uważa tak więcej osób ze wsi (31,2%) niż małych miast (25,6%) i dużych miast (24,1%) a także zdecydowanie więcej osób nieprzynależących do grup religijnych (30,5%) niż przynależących (9,1%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Z kolei co czwarty badany (23,5%) deklaruje, że rodzina daje świadectwo o przymierzu paschalnym Chrystusa. Deklaruje tak więcej osób ze wsi (26,5%) niż dużych miast (24,1%) i małych miast (16,3%). Płeć, typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Natomiast co piąty respondent (20,0%) uważa, że wszyscy członkowie rodziny ewangelizują i podlegają ewangelizacji. Częściej na taką odpowiedź wskazywały osoby przynależące do grup religijnych (27,3%) niż nieprzynależące (19,2%). Płeć, miejsce zamieszkania i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Z kolei 14,5% respondentów wskazało, że rodzina staje się głosicielką Ewangelii dla innych rodzin. Częściej były to osoby z małych miast (19,8%) niż dużych miast (15,7%) i wsi (11,6%) oraz zdecydowanie częściej osoby przynależące do grup religijnych (39,4%) niż nieprzynależące (11,9%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Aż 13,3% respondentów nie ma zdania. Uważa tak więcej osób z małych miast (22,1%) niż dużych miast (14,3%) i wsi (9,0%) a także osób nieprzynależących do grup religijnych (14,7%) niż przynależące (0,0%). Płeć i typ szkoły nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Tabela 43. Znaczenie rodziny jako wspólnoty ewangelizującej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Znaczenie rodziny jako wspólnoty ewangelizującej	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
rodzice dzielą się z dziećmi Ewangelią	27,6%	28,9%	31,2%	25,6%	24,1%	28,4%
rodzina daje świadectwo o przymierzu paschalnym Chrystusa	22,8%	23,9%	26,5%	16,3%	24,1%	23,5%
wszyscy jej członkowie ewangelizują i podlegają ewangelizacji	18,9%	20,6%	21,7%	16,3%	20,0%	20,0%
rodzina staje się głosicielką Ewangelii dla innych rodzin	13,4%	15,1%	11,6%	19,8%	15,7%	14,5%
nie mam zdania	16,5%	11,5%	9,0%	22,1%	14,3%	13,3%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Znaczenie rodziny jako wspólnoty ewangelizującej	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
rodzice dzielą się z dziećmi Ewangelią	31,3%	26,3%	9,1%	30,5%	28,4%	
rodzina daje świadectwo o przymierzu paschalnym Chrystusa	22,5%	24,2%	24,2%	23,4%	23,5%	
wszyscy jej członkowie ewangelizują i podlegają ewangelizacji	19,7%	20,2%	27,3%	19,2%	20,0%	
rodzina staje się głosicielką Ewangelii dla innych rodzin	11,6%	16,7%	39,4%	11,9%	14,5%	
nie mam zdania	15,0%	12,1%	0,0%	14,7%	13,3%	
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

W ramach badań prowadzonych zgodnie z celem i zakresem tej pracy zapytano maturzystów do czego zobowiązuje małżonków sakrament małżeństwa. Wyniki badań przedstawia tabela 44.

Respondenci pytani o zobowiązania małżonków wypływające z sakramentu małżeństwa najczęściej wskazywali na bycie misjonarzami miłości i życia (39,4%). Częściej robiły to kobiety (42,2%) niż mężczyźni (34,7%), osoby ze wsi i małych miast (40,7%) niż dużych miast (34,3%) a także zdecydowanie częściej osoby przynależące do grup religijnych (63,6%) niż nieprzynależące (36,9%). Typ szkół nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niemal tyle samo badanych (39,1%) wskazało na dawanie świadectwa wiary członkom rodziny, którzy nie wierzą lub nie praktykują. Częściej robiły to kobiety (41,3%) niż mężczyźni (35,4%), osoby ze wsi (41,8%) niż małych miast (36,1%) i dużych miast (35,7%) a także zdecydowanie częściej osoby przynależące do grup religijnych (57,6%) niż nieprzynależące (37,2%). Typ szkół nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Obronę wiary jako zobowiązanie małżonków wypływające z sakramentu małżeństwa wskazało 36,2% respondentów. Uważa tak więcej osób z małych miast (45,4%) niż wsi (37,0%) i dużych miast (22,9%), nieco więcej maturzystów z technikum (39,5%) niż z liceum (33,8%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (36,9%) niż przynależących (30,3%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Niewiele mniej respondentów (27,5%) wskazało obronę i szerzenie wiary. Częściej robiły to kobiety (30,7%) niż mężczyźni (22,1%) oraz osoby z dużych miast (37,1%) niż wsi (27,5%) i małych miast (19,8%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

W opinii 12,5% respondentów zobowiązaniem małżonków wypływającym z sakramentu małżeństwa jest pielęgnowanie powołania misyjnego wśród synów i córek. Uważa tak więcej osób ze wsi (14,8%) niż dużych miast (11,4%) i małych miast (8,1%), maturzystów z technikum (15,0%) niż z liceum (10,6%) oraz osób nieprzynależących do grup religijnych (13,1%) niż przynależących (6,1%). Płeć nie różnicuje respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

Na zobowiązanie do bycia znakiem dla rodzin, które jeszcze nie wierzą wskazało 11,9% badanych. Częściej robiły to osoby z dużych miast (17,1%) niż wsi (11,1%) i małych miast (9,3%), maturzyści z liceum (14,1%) niż z technikum (8,8%) a także osoby przynależące do grup religijnych (18,2%) niż nieprzynależące (11,2%). 13,3% badanych nie ma zdania.

Tabela 44. Zobowiązania małżonków wynikające z sakramentu małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Zobowiązania małżonków wynikające z sakramentu małżeństwa	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
obrona wiary	39,4%	34,4%	37,0%	45,4%	22,9%	36,2%
bycie <i>misjonarzami</i> miłości i życia	34,7%	42,2%	40,7%	40,7%	34,3%	39,4%
obrona i szerzenie wiary	22,1%	30,7%	27,5%	19,8%	37,1%	27,5%
dawanie świadectwa wiary członkom rodziny, którzy nie wierzą lub nie praktykują	35,4%	41,3%	41,8%	36,1%	35,7%	39,1%
znak dla rodzin, które jeszcze nie wierzą	14,2%	10,6%	11,1%	9,3%	17,1%	11,9%
pielęgnowanie powołania misyjnego wśród synów i córek	10,2%	13,8%	14,8%	8,1%	11,4%	12,5%
inne (jakie?)	2,4%	0,0%	1,1%	0,0%	1,4%	0,9%
nie mam zdania	16,5%	11,5%	9,5%	18,6%	17,1%	13,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
Zobowiązania małżonków wynikające z sakramentu małżeństwa	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
obrona wiary	39,5%	33,8%	30,3%	36,9%	36,2%	
bycie <i>misjonarzami</i> miłości i życia	38,8%	39,9%	63,6%	36,9%	39,4%	
obrona i szerzenie wiary	29,3%	26,3%	24,2%	27,9%	27,5%	
dawanie świadectwa wiary członkom rodziny, którzy nie wierzą lub nie praktykują	36,1%	41,4%	57,6%	37,2%	39,1%	
znak dla rodzin, które jeszcze nie wierzą	8,8%	14,1%	18,2%	11,2%	11,9%	
pielęgnowanie powołania misyjnego wśród synów i córek	15,0%	10,6%	6,1%	13,1%	12,5%	
inne (jakie?)	1,4%	0,5%	0,0%	1,0%	0,9%	
nie mam zdania	11,6%	14,7%	0,0%	14,7%	13,3%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

W przeprowadzonych badaniach dla celów tej pracy zapytano maturzystów o ocenę dotychczasowej wiedzy dotyczącej przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego. Uzyskane w badaniach wyniki przedstawia tabela 45.

Blisko połowa badanych (42,4%) ocenia raczej źle swoją wiedzę dotyczącą przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego. Nieco częściej są to maturzyści z technikum (46,4%) niż z liceum (39,4%). Płeć, miejsce zamieszkania i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej

odpowiedzi. Raczej dobrze ocenia swoją wiedzę 29,9% respondentów. Częściej są to kobiety (33,5%) niż mężczyźni (23,6%) oraz osoby z małych miast (34,9%) niż dużych miast (32,9%) i wsi (26,5%). Typ szkoły i przynależność do grup religijnych nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi.

13,9% respondentów źle ocenia swoją wiedzę dotyczącą przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego. Nieco częściej są to mężczyźni (18,1%) niż kobiety (11,5%). Pozostałe cechy nie różnicują respondentów pod względem częstości wskazywania tej odpowiedzi. Dobrze ocenia swoją wiedzę tylko 5,2% respondentów a bardzo dobrze tylko 1,6%.

Tabela 45. Ocena dotychczasowej wiedzy dotyczącej przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Ocena dotychczasowej wiedzy dotyczącej przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
bardzo dobrze	3,3%	0,5%	1,6%	2,4%	0,0%	1,6%
dobrze	7,9%	3,7%	4,2%	7,0%	5,7%	5,2%
raczej dobrze	23,6%	33,5%	26,5%	34,9%	32,9%	29,9%
raczej źle	39,4%	44,2%	43,9%	41,9%	38,7%	42,4%
źle	18,1%	11,5%	14,8%	10,5%	15,7%	13,9%
nie mam zdania	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Ocena dotychczasowej wiedzy dotyczącej przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
bardzo dobrze	0,0%	2,6%	3,0%	3,1%	1,6%	
dobrze	2,7%	7,1%	3,0%	3,0%	5,2%	
raczej dobrze	31,3%	28,8%	39,4%	39,4%	29,9%	
raczej źle	46,4%	39,4%	48,5%	48,6%	42,4%	
źle	11,6%	15,7%	6,1%	6,1%	13,9%	
nie mam zdania	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Razem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

W podsumowaniu należy zauważyć, że w wychowaniu do apostołatu, maturzyści najczęściej wskazywali, że sposobem jego realizacji w rodzinie jest otwarcie się na mądrość Bożą (43,8%). Jeśli chodzi o znaczenie rodziny, jako wspólnoty ewangelizującej najczęstszą odpowiedzią wybieraną przez maturzystów, ale stanowiącą jedynie 28,4%, było to, że rodzice dzielą się z dziećmi Ewangelią. Jeśli chodzi o ocenę przez maturzystów dotychczasowej wiedzy, dotyczącej przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, to niestety aż 42,4% ocenia ją raczej źle, a raczej dobrze tylko 29,9% maturzystów.

Rozdział VI

Wnioski i postulaty pastoralne dotyczące kształtowania znajomości życia małżeńskiego i rodzinnego u młodzieży i maturzystów

Na podstawie nauczania Kościoła o przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego oraz ukazania tego, jak ono jest realizowane w ostatnich klasach szkół średnich uzasadnione jest sformułować wnioski i postulaty pastoralne dla duszpasterstwa rodzin. Znajomość życia małżeńskiego i rodzinnego u młodzieży ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych, na etapie przygotowania dalszego dotyczy: znajomości problematyki małżeńskiej, znajomości problematyki rodzinnej oraz znajomości problematyki wychowania w rodzinie. Chociaż najważniejszym środowiskiem wychowania jest rodzina, zadaniem Kościoła jest wspieranie jej w tym procesie przez katechezę parafialną oraz katechizację w szkole.

1. Pogłębianie znajomości problematyki małżeńskiej

W przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego ważną rolę odgrywa znajomość zagadnień dotyczących problematyki małżeństwa. Małżeństwo zawierane w Kościele odczytywane jest w kategorii powołania, ponieważ to Bóg powołuje małżonków do szczególnego uczestnictwa w swojej miłości. Przez Chrystusa małżeństwo zostało podniesione do rangi sakramentu, dlatego małżonkowie są też powołani, aby dążyć razem do świętości. Dlatego ważne jest poznanie istotnych przymiotów małżeństwa, aby realizować zadania i obowiązki z nim związane.

Analiza uzyskanych wyników badań dotyczących zrozumienia celu powołania małżeńskiego wskazuje, że 83,5% badanych maturzystów zadeklarowało, iż dotyczy on *zbudowania rodziny*, 70,7% badanych twierdzi, że chodzi o *trwanie w związku mimo pojawiających się prób i trudności*, 55,4% badanych uważa, że jest to *przekazywanie życia* a 31,0% respondentów, że polega on na *wspólnym tworzeniu wewnętrznych relacji męskości i kobiecości*. 24,1% maturzystów jako cel powołania małżeńskiego wymieniło *dążenie małżonków do świętości* a 17,1% uważa, że to *wspólne spędzanie czasu* (zob. tab. 1). Uzyskane wyniki badań potwierdzają, że zdecydowana większość ankietowanych maturzystów pozytywnie wskazuje na cel powołania małżeńskiego, którym jest zrodzenie i wychowanie potomstwa oraz dobro małżonków. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że celem powołania małżeńskiego jest również dążenie do pełni życia

chrześcijańskiego i doskonalenia się małżonków w miłości. Dlatego, przy okazji prowadzonych katechez podczas kolejnych etapów przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego dla narzeczonych, warto przypominać, że od miłości zależy doskonałość i świętość człowieka. Małżonkowie realizując powołanie małżeńskie mają dążyć do świętości nie tylko w czasie dramatycznych wyborów, takich jak narażanie życia w obronie dziecka lub współmałżonka, ale także w codziennych sytuacjach. Sakrament małżeństwa w szczególny sposób włącza mężczyznę i kobietę w nurt Bożej miłości.

Ważnym wyzwaniem dla przyszłych małżonków jest dążenie do zbudowania udanego małżeństwa. Wyniki badań przeprowadzone na potrzeby niniejszej dysertacji wskazują, że 89,9% respondentów uważa, że warunkiem zbudowania udanego małżeństwa jest *szacunek i akceptacja*, 84,4% maturzystów wskazuje na *zachowanie wierności*, 26,7% badanych wskazuje na *takie same przekonania religijne* a 25,8% maturzystów jako warunek konieczny do zbudowania udanego małżeństwa wskazuje na *takie samo zdanie w kwestiach wychowania potomstwa*. O wiele mniej istotne, według respondentów, są kwestie finansowe i pochodzenie społeczne (zob. tab. 2). Jednak, aby przyszli małżonkowie potrafili zrealizować wyżej wymienione deklaracje, należałoby na kolejnych etapach przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego ukazywać, jak bardzo istotne jest poruszanie zagadnień dotyczących wyzbywania się postaw egoistycznych oraz budowania myślenia w kategoriach „my”, budowania wspólnej hierarchii wartości oraz wzajemnego wsparcia i podejmowania dojrzałych decyzji.

Niezmiernie ważne w przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego są podmioty odpowiedzialne za dostarczanie najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny. Uzyskane wyniki badań potwierdzają, że 90,1% badanych maturzystów uważa, iż najlepiej czyni to *rodzina*, 32,2% respondentów wskazuje na *katechetów*, 26,4% na *duszpasterzy* a 15,4% maturzystów na *nauczycieli* (zob. tab. 3). Analiza wyników przeprowadzonych badań ankietowych przedstawia bardzo optymistyczny obraz rodziny, która jawi się jako podmiot najbardziej przekonujący w przekazywaniu informacji dotyczących małżeństwa i rodziny. Może to świadczyć o przekonaniu młodzieży, iż rodzina stanowi źródło informacji o niej samej z racji więzów, jakie tworzyć się mogą tylko w rodzinie. Warto jednak pamiętać o ograniczeniach związanych z przeprowadzaniem badań kwestionariuszowych, zwłaszcza dotyczących małżeństwa i rodziny. Respondenci mają tendencję do udzielania odpowiedzi społecznie akceptowalnych i niechętnie przekazują informacje o negatywnych zjawiskach występujących w rodzinie.

W funkcjonowaniu wspólnoty małżeńskiej ważną rolę odgrywa miłość i dbałość o jej rozwój. Według przeprowadzonych badań, maturzyści najczęściej wybierali *wzajemny szacunek* (71,6%) jako czynnik najbardziej decydujący o rozwoju miłości małżeńskiej. Z kolei 51,6% respondentów wskazało na *umiejętność rozumienia się współmałżonków*, 51,3% respondentów wskazało na *miłość ofiarowaną jako dar z siebie*, 47,8% badanych wskazało na *dojrzałość emocjonalną* jako czynnik najbardziej decydujący o rozwoju miłości małżeńskiej. Tylko 16,2% respondentów wskazało na *wspólne zainteresowania*, 14,2% respondentów wskazało na *zakochanie*, 12,8% badanych na *dobór charakterów*, 7,5% badanych na *pożądanie drugiej osoby*, 6,1% respondentów na *dostosowanie seksualne*, zaś 5,5% badanych na *możliwość wpływania na drugą osobę* a 1,2% respondentów na *warunki materialne* (zob. tab. 4). W związku z powyższym należy zauważyć, że maturzyści widzą potrzebę rozwoju miłości małżeńskiej, która podlega procesom przemian. Dlatego podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należy pouczać, że na jakość miłości wpływa przede wszystkim dojrzałość osobowa małżonków, zdolność do przewycięzania egoizmu, wrażliwość na drugiego człowieka oraz przeżywanie pozytywnych uczuć. Warto również zachęcać małżonków do wydobywania dodatnich uczuć, które umożliwiają pogłębianie zaangażowania we wspólne sprawy. Aktywizują one również do udziału w nowych sytuacjach, przyspieszają proces osobowego dojrzewania współmałżonków a także wpływają na trwałość relacji opartej na zaufaniu oraz poczuciu bezpieczeństwa.

Na potrzeby niniejszej dysertacji poproszono respondentów o wyrażenie opinii, dotyczącej znaczenia określenia małżeństwa sakramentalnego. Respondenci, udzielając odpowiedzi najczęściej wskazywali na *nierozerwalność małżeństwa* (68,7%). Z kolei 44,9% respondentów uważa, że określenie małżeństwo sakramentalne znaczy *tworzenie wspólnoty całego życia skierowanej dla dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania potomstwa*. Nieco mniej respondentów (40,6%) uważa, że znaczy ono *tworzenie przez mężczyznę i kobietę 'Kościoła domowego'*. Z kolei 26,4% badanych uważa, że znaczy to *otrzymanie specjalnej łaski od Chrystusa*. Niemal tyle samo osób wskazało na *tworzenie małżeńskiego przymierza* (22,3%) a 17,4% respondentów wskazuje na określenie małżeństwo sakramentalne jako na *znak związku Chrystusa i Kościoła*. Tylko 10,1% respondentów wskazało, że określenie małżeństwo sakramentalne jest *wymogiem, który stawia Kościół*, 8,4% respondentów uważa, że określenie to znaczy *formalne zamieszkanie dwojga ludzi*, zaś 5,5% respondentów *nie ma zdania* co do znaczenia tego określenia (zob. tab. 5). W związku z powyższym należy zauważyć, że maturzyści wybrali istotne dla

małżeństwa sakramentalnego określenia. Mimo to, powinno się maturzystom wyjaśniać znaczenie pojęć teologicznych odnoszących się do określenia małżeństwo sakramentalne, ponieważ we współczesnych czasach młodzi ludzie nie do końca rozumieją różnicę jaka występuje pomiędzy małżeństwem cywilnym a małżeństwem sakramentalnym. Bywa i tak, że po zawarciu związku cywilnego para, która już wspólnie zamieszkuje nie widzi problemu, aby w pełni uczestniczyć w Eucharystii.

Maturzystów zapytano również o przyczyny niechęci do zawierania sakramentalnego małżeństwa. Wyniki badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszej dysertacji wskazują, że respondenci pytani o to, co jest przyczyną niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa wskazali, że *niektórzy ludzie nie chcą wiązać się z kimś na całe życie* (37,4%), 35,7% respondentów wskazało, że *wiąże się to z ograniczaniem swobody, wolności partnerów*, zaś 31,6% badanych uważa, że *współczesnemu człowiekowi trudno jest dotrzymać wierności, miłości i czystości w małżeństwie*. Podobny odsetek badanych (31,3%) uważa, że przyczyną niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa jest fakt, że *wiele małżeństw kończy się rozwodem*. Respondenci przyczyn niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa upatrują również w tym, że *trudno jest znaleźć człowieka, który wywiąże się ze swoich zobowiązań* lub że *ślub jest tradycją, która nie jest już modna* (17,1%). Respondenci pytani o przyczyny niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa wskazywali również, że *ślub wiąże się z dużym obciążeniem finansowym* (13,9%) a 8,4% respondentów uważa, że *małżeństwo w mediach ukazywane jest jako mało atrakcyjne* (zob. tab. 6). Niezmiernie ważną sprawą w życiu chrześcijanina jest uporządkowanie życia oraz odczytanie i zrealizowanie swojego powołania. Wyniki przeprowadzonych badań ukazują problem upowszechniania się mentalności indywidualnego hedonizmu i egoizmu. Jednak wielu młodych ludzi poruszonych autentyczną miłością, pragnie połączyć swoje życie nierozzerwalnym węzłem małżeńskim. Warto przypomnieć, że wiązanie się z drugim człowiekiem wymaga dojrzałości, odpowiedzialności, zaufania, szacunku oraz czasu. Dlatego podczas homilii, katechez a przede wszystkim podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, należy ukazywać argumenty przemawiające za zawarciem sakramentalnego małżeństwa. Należy zwracać uwagę, że nie można zrozumieć głębi tajemnicy małżeństwa bez wiary w Boga i bez Chrystusa, który objawia prawdziwy sens tego sakramentu. Warto też podkreślać, że małżeństwo jest instytucją uniwersalną, która odpowiada na podstawowe potrzeby człowieka i społeczeństwa.

Maturzyści wypowiedzieli się również na temat istoty zawarcia sakramentu małżeństwa. Analiza uzyskanych wyników badań dotyczących istoty ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa ukazuje, że 41,7% badanych jest zdania, że jest nią *świadoma i dobrowolna zgoda małżonków*, 22,3% respondentów uważa, że istotą ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa jest *życie we wspólnocie małżeńskiej*. Nieco mniej respondentów (18,3%) uważa, że jest nią *udział w planach Bożych* a dla 12,2% badanych, istotą ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa jest *obecność kapłana*. Dla 2,9% badanych jest to *obecność świadków ceremonii* a dla 2,0% badanych *przekazywanie życia ludzkiego* (zob. tab. 7). Wyniki przeprowadzonych badań ukazują, że niestety, ale tylko niespełna połowa maturzystów wie, co stanowi istotę ceremonii zawarcia małżeństwa. Dlatego jest to poważne wyzwanie dla osób odpowiedzialnych za przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego, aby przekazywać młodym ludziom, że istotą sakramentu małżeństwa jest świadoma i dobrowolna zgoda, jaką zawierają nowożeńcy wobec kapłana i dwóch świadków. Istotne jest dokładne przeanalizowanie treści przysięgi małżeńskiej, w której zawarte są obowiązki i zadania małżonków oraz należy przypomnieć, że szafarzami sakramentu są sami małżonkowie, ponieważ to oni tę umowę małżeńską zawierają.

Według przeprowadzonych badań dotyczących roli miłości małżeńskiej w życiu małżeńskim i rodzinnym, najwięcej maturzystów (59,5%) uważa, że miłość ta *pozwala kochać i być kochanym*, 44,9% zwraca uwagę, że miłość małżeńska *pragnienie dobra drugiej osoby*, 32,5% uważa, że miłość małżeńska *daje poczucie bezpieczeństwa*, zaś 13,0% respondentów zwraca uwagę, że *nie pozwala traktować drugiej osoby jak rzeczy*. Stosunkowo niewiele respondentów zwraca uwagę na miłość małżeńską, która *stwarza warunki rozwoju mężczyzny i kobiety* (9,9%) a 3,5% respondentów zwraca uwagę, że *rozwija przyjaźń* (zob. tab. 8).

W związku z powyższym w przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego dotyczącym roli miłości małżeńskiej należy wskazywać na potrzebę budowania związku małżeńskiego właśnie na miłości Bożej. Jeśli małżonkowie budują wzajemną więź na sobie, na własnych umiejętnościach, na uczuciach czy potrzebach, a nie na miłości jakiej uczy Bóg i na więzi z Bogiem, wtedy doświadczają kryzysów. Obdarowywanie się miłością przez małżonków jest najbardziej niezwykłym i radosnym sposobem wyjścia z samotności. Należy również pouczać maturzystów, że małżeństwo to jedyna forma miłości między ludźmi, w której wymagana jest pełna wzajemność. W innych formach więzi, możliwe jest, aby miłość była okazywana tylko przez jedną ze stron.

Na potrzeby dysertacji poproszono respondentów o wyrażenie opinii, na temat czynników najczęściej decydujących o trwałości małżeństwa. Najwięcej respondentów (61,7%) wskazało na *pracę nad rozwojem miłości*, 53,3% respondentów wskazało na *dobór charakterów*, 38,3% badanych wskazało na *właściwe przygotowanie do przyjęcia sakramentu*. Niewiele mniej respondentów (32,5%) wskazało na *posiadanie dzieci*, 31,9% respondentów wskazało na *zawarcie ślubu w Kościele*, 11,3% badanych wskazało na praktyki religijne, 21,2% na *dostosowanie seksualne*, 8,4% na *wykształcenie małżonków*. Tylko 6,1% respondentów wskazało na *wysoką pozycję społeczną małżonków*, 5,8% badanych na *wspólny majątek*, 5,5% respondentów na *atrakcyjność fizyczną małżonków* a 4,4% badanych wskazało na *presję rodziny oraz pochodzenie z dobrych rodzin* (zob. tab. 9). Z przeprowadzonych badań wynika, że wysoki odsetek respondentów wskazał na *pracę nad rozwojem miłości*. Może to świadczyć o tym, że duża grupa maturzystów zdaje sobie sprawę, iż warunkiem trwałości małżeństwa jest rozwój miłości, czyli pewien proces, który wymaga czasu. Dlatego też osoby odpowiedzialne za przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego winny przedstawiać argumenty wspierające młodych ludzi w takim myśleniu oraz przekazywać zdrową naukę odnośnie do instytucji małżeństwa. Małżeństwo należy do podstawowych rzeczywistości wspólnotowego życia ludzkiego i jest związkiem zawierany na całe życie, by zapewnić dwojgu ludziom miłość, ochronę i trwałość, a dzieciom będącym owocem ich miłości bezpieczeństwo. Należy również wyprowadzać młodych ludzi z błędu, że małżeństwo jest wytworem ludzkich decyzji, jakiejś cywilizacji czy epoki, ale wskazywać, że pochodzi ono z ustanowienia Bożego.

Maturzyści mogli wyrazić swoje zdanie na temat znaczenia nierozzerwalności małżeństwa. Uzyskane wyniki ukazują, że nierozzerwalność małżeństwa dla 48,7% respondentów oznacza, iż *uświęceni przez łaskę Chrystusa małżonkowie, stanowią aż do śmierci jedno, nierozzerwalne ciało*, 18,8% respondentów uważa, że *małżeństwo sakramentalne jest czymś więcej niż ludzką umową*, 12,2% jest zdania, że nierozzerwalność małżeństwa oznacza, że *małżonkowie zostali sakramentalnie włączeni w jedność istniejącą między Chrystusem i Jego Kościołem*, zaś 10,7% badanych uważa, że *raz dane słowo zobowiązuje do wierności obietnicy* a 5,5% respondentów jest zdania, że *nawet ludzka przysięga domaga się spełnienia tego, co się obiecało* (zob. tab. 10). W związku z tym warto ukazywać maturzystom, jakie są owoce trwania w nierozzerwalnym związku małżeńskim. Nierozzerwalność małżeństwa w praktyce ma charakter świadectwa, gdyż ludzie, którzy jej doświadczają widzą szczęście, jakie rodzi się z małżeństwa trwałego i szczęśliwego. Za nierozzerwalnością małżeństwa sakramentalnego przemawia natura

miłości, której nawet w przeżywanych trudnościach przez małżonków nic nie jest w stanie zniszczyć, ponieważ jest miłością bezwarunkową. Ważną racją nierozzerwalności jest również dobro potomstwa zrodzonego z małżeństwa, ponieważ małżeństwo i rodzina jest środowiskiem, w którym dziecko czuje się najbezpieczniej. Poza tym o nierozzerwalności małżeństwa pouczał sam Jezus Chrystus.

Maturzystów, zapytano również o opinię na temat niedochowywania wierności małżeńskiej. Wyniki przeprowadzonych badań ukazują, że 42,3% badanych uważa, że jest to *odtrącenie i brak zainteresowania ze strony współmałżonka*. Zdaniem 38,0% badanych jest to *chęć przeżycia „przygody”*, 36,8% respondentów jest zdania, że jest to *monotonia pożycia małżeńskiego*. Niemalże co trzeci (29,6%) respondent uważa, że jest to *rozłąka małżonków* np. w wyniku emigracji zarobkowej, 19,4% respondentów jest zdania, że jest to *słaby charakter jednego z małżonków*, zaś 16,2% badanych uważa, że jest to *brak satysfakcji seksualnej*. 11,0% respondentów uważa, że są to *zmiany w wyglądzie fizycznym małżonka/małżonki* (zob. tab. 11). Niedochowanie wierności małżeńskiej należy nazwać zdradą, która jest złamaniem przysięgi małżeńskiej oraz grzechem przeciw Bogu, gdyż przed Bogiem została złożona. Dlatego podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należy mówić maturzystom o darze jakim jest wierność i jak jest ona ważna w budowaniu relacji małżeńskich. Osoby odpowiedzialne za przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego powinny przedstawiać konsekwencje zdrady małżeńskiej, czyli co dzieje się w życiu małżonków, po niedochowaniu wierności przez jedną ze stron³⁵⁰.

Maturzyści mogli wypowiedzieć się również na temat cech miłości małżeńskiej. Wyniki przeprowadzonych badań ukazują, że odnośnie do znajomości określeń *miłości ludzkiej*, to najczęściej wybierane przez maturzystów są: przyczynia się do uszanowania godności człowieka jako osoby (35,7%)³⁵¹, kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną (25,5%), miłość pomaga małżonkom w zaspokojeniu popędu seksualnego (22,9%), jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu

---

³⁵⁰ Sytuacja małżonków po zdradzie: 1. Proces wychodzenia ze zdrady można przyrównać do procesu żałoby, 2. Osoby które za szybko odejdą po zdradzie często tego żałują i żeby siebie usprawiedliwić ciągle podsycają w sobie agresję do współmałżonka, 3. Małżeństwo w którym miała miejsce zdrada nie jest w stanie wrócić do relacji z okresu przed zdradą, 4. Rozumienie zdrady jako procesu jest kluczowe do odbudowania związku, 5. Ostateczną konsekwencją zdrady może być przemiana w kierunku pogłębienia relacji małżeńskiej, jest to możliwe choć zajmuje to czasami wiele lat i wymaga głębokiej przemiany siebie, 6. Są oczywiście sytuacje, gdzie jedna ze stron decyduje się na rozstanie a druga strona się z tym nie godzi. Zob. J. Kołodziej. *Zdrada i co dalej...* W: <http://sfd.kuria.lublin.pl/index.php/artykuly/formacja-ludzka/2899-zdrada-i-co-dalej-dr-jakub-koodziej> (dostęp (26.04.2019)).

³⁵¹ Pełna tabela znajomości przez respondentów określeń miłości małżeńskiej znajduje się w Aneksie. Zob. Aneks 1. Tab. A-1. Cz. I. do Tab. A. 1. Cz. VIII.

do doskonałości (22,0%), pozwala na szczególne zaangażowanie uczuciowe małżonków (18,8%), pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków (16,5%), jest fundamentem przetrwania gatunku ludzkiego (13,3%), pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków (11,3%), pozwala na to, aby małżeństwo decydowało kiedy ma narodzić się dziecko, stosując, np. antykoncepcję (11,0%) a także pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków (10,7%; zob. tab. 12. Cz. I).

Zapytano maturzystów również o cechy *miłości pełnej*. Analiza badań poczynionych na użytek niniejszej rozprawy ukazuje, że odnośnie do znajomości określeń cech *miłości pełnej*, to najczęściej wybierane przez maturzystów są następujące cechy: uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga oraz pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem (24,1%), przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo upływu czasu (19,7%), pozwala na szczególne zaangażowanie uczuciowe małżonków (19,4%), pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków (17,4%), kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną (17,1%), jest fundamentem życia duchowego małżonków (15,7%), pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków (15,4%), sięga do jeszcze głębszego wymiaru, aniżeli samego niezdradzania siebie nawzajem (15,1%), jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości (14,5%) oraz przyczynia się do uszanowania godności człowieka jako osoby (13,0%) i dotyczy decyzji kontynuowania raz zawartego przymierza „aż do śmierci” (10,4%; zob. tab. 12. Cz. II).

Maturzyści wypowiedzieli się również na temat cech *miłości wiernej i wyłącznej*. Wyniki przeprowadzonych badań ukazują, że odnośnie do znajomości określeń cech *miłości wiernej i wyłącznej*, to najczęściej wybierane przez maturzystów są cechy: wyklucza cudzołóstwo, rozwód i zdradę (42,3%), miłość ta dotyczy decyzji kontynuowania raz zawartego przymierza „aż do śmierci” (31,0%), jest fundamentem życia duchowego małżonków (22,9%), pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków (19,7%), uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga (18,9%), sięga do jeszcze głębszego wymiaru, aniżeli samego niezdradzania siebie nawzajem (18,6%), pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem (18,0%), jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości (15,4%), przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo upływu czasu (14,5%) oraz pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków (11,9%; zob. tab. 12. Cz. III).

Analiza badań uczynionych na użytek niniejszej rozprawy ukazuje, że odnośnie do znajomości określeń cech *miłości płodnej*, to najczęściej wybierane przez maturzystów są cechy: ukazuje że, potomstwo jest darem i głównym celem małżeństwa (47,0%), uzdalnia małżonków do otwartości na zrodzenie i wychowanie dzieci (38,3%), jest fundamentem przetrwania gatunku ludzkiego (34,2%), pomaga małżonkom w zaspokojeniu popędu seksualnego (27,0%), gdy małżeństwo ma trudności z poczęciem dziecka może korzystać, np. z zapłodnienia *in vitro* (21,7%) oraz pozwala na to, aby małżeństwo decydowało kiedy ma narodzić się dziecko, stosując, np. antykoncepcję (16,5%), kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną (11,3%; zob. tab. 12. Cz. IV).

Analiza wyników przeprowadzonych badań ankietowych domaga się, aby podczas katechezy pomóc maturzystom wydobyć adekwatne do wyszczególnionej cechy miłości właściwe jej określenia. Należy przyznać, że jest to zadanie trudne. Kolejny wniosek dotyczy konieczności wytłumaczenia młodym ludziom, że miłość nigdy nie może działać przeciw życiu, ponieważ jest ona dążeniem bytu do dobra oraz uważana jest za największą cnotę. Wnioski jakie się nasuwają po przeprowadzeniu badań ankietowych, dotyczą programu realizowanego w klasach maturalnych związanego z zagadnieniem przymiotów małżeńskich. Założeniem edukacyjnym jest, aby uczniowie znali przymioty miłości małżeńskiej według *Humanae vitae* oraz potrafili wymienić i wyjaśnić co oznaczają przymioty małżeństwa. Jednakże podawanie cech i wymogów miłości małżeńskiej jako przymiotów miłości małżeńskiej jest wprowadzaniem maturzystów i katechetów przez autorów podręcznika w błąd³⁵².

Maturzystów zapytano również o zadania małżonków. Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że 67,5% respondentów jest zdania, że najważniejszym zadaniem małżonków jest *wspólna odpowiedzialność za zrodzenie i wychowanie potomstwa*, 56,2% badanych uważa, że jest to *wychowanie religijne, moralne i patriotyczne dzieci*, 40,6% badanych jest zdania, że zadaniem małżonków jest *przygotowanie do samodzielności*, zaś 29,6% respondentów twierdzi, że jest to *uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła*. Z kolei 22,0% respondentów uważa, że jest to *tworzenie wspólnoty osób*, 20,0% respondentów wśród najważniejszych zadań małżonków wskazało na *wychowanie mądrych obywateli*, zaś 16,5% respondentów twierdzi, że jest to *udział w rozwoju społeczeństwa* a 15,4% badanych wskazało, że jest to *bezstresowe wychowanie dzieci*.

---

³⁵² Zob. *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla klas III klas szkół ponadgimnazjalnych s. 70; por. HV 9.

Zaledwie 13,0% badanych uważa, że jest to *służba życiu* (zob. tab. 13). W związku z powyższym należy podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego ukazywać osobom przygotowującym się do sakramentalnego małżeństwa i założenia rodziny, że podstawowymi jej zadaniami są: tworzenie wspólnoty osób, służba życiu, udział w rozwoju społeczeństwa oraz uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła. Należałoby również ukazywać sposoby właściwej realizacji poszczególnych zadań. Jest to wyzwanie również dla duszpasterzy, którzy w homiliach i katechezach parafialnych winni podejmować tę problematykę oraz zachęcać małżonków do jej zgłębiania i czynnego uczestnictwa w życiu Kościoła.

Maturzyści mogli wypowiedzieć się również na temat małżeństwa jako wspólnoty życia i miłości. Uzyskane wyniki badań ukazują, że niemal połowa badanych (48,7%) deklaruje, że takie określenie oznacza, że *małżonkowie są wezwani do budowania wspólnoty rodzinnej*, 46,4% respondentów uważa, że określenie małżeństwa jako wspólnota życia i miłości oznacza, iż *małżonkowie dążą do coraz głębszej więzi między sobą*. Aż 39,7% badanych uważa że, *małżonkowie są powołani do tworzenia komunii małżeńskiej przez wzajemną wierność i całkowity dar z siebie*, 26,7% respondentów uważa, że *małżonkowie realizują swoją miłość przez akt małżeński*, zaś 24,9% badanych uważa, że *małżonkowie są wezwani do odpowiedzialnego rodzicielstwa* (zob. tab. 14). Przytoczone wyniki badań wskazują, że należy podczas homilii oraz katechez prowadzonych w ramach przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego doprecyzować znaczenie małżeństwa jako wspólnoty życia i miłości. Chodzi o to, że małżonkowie winni swoją miłość budować na podwalinach miłości i wiary w Boga, a jednym z celów małżeństwa jest poczęcie i wychowanie potomstwa, które dla rodziców staje się częścią ich życia.

Analiza wyników badań wykazała, że ponad połowa (57,1%) maturzystów udzieliła odpowiedzi, że *służba życiu polega na tym, iż małżonkowie są wezwani do ochrony życia ludzkiego na każdym etapie jego rozwoju*, 47,8% respondentów uważa, że *małżonkowie przekazują dzieciom treści konieczne do stopniowego dojrzewania ich osobowości z punktu widzenia chrześcijańskiego*. Nieco mniej badanych (38,0%) twierdzi, że *małżonkowie, którzy doświadczają bezpłodności są wezwani do tego, aby swoje macierzyństwo i ojcostwo urzeczywistniać w sposób duchowy, np. przez gotowość do adopcji*, 32,8% respondentów uważa, że *małżonkowie są powołani do realizowania swojej płodności*, zaś 9,3% respondentów twierdzi, że *nie ma zdania* na czym polega służba życiu (zob. tab. 15). W związku z powyższymi wynikami badań, osoby odpowiedzialne za przygotowanie do

życia małżeńskiego i rodzinnego winny przypominać młodym ludziom, że służba życiu jest podstawowym zadaniem rodziny. Współczesna kultura często pozbawia płciowość jej zasadniczego odniesienia do osoby a ogranicza i odnosi ją tylko do ciała i przyjemności. Człowiek często nie jest traktowany podmiotowo, co pociąga za sobą gloryfikację jedynie cielesnym wymiarem. Dlatego duszpasterze, doradcy życia rodzinnego oraz katecheci powinni ukazywać personalistyczną wizję płciowości. Człowiek ma dążyć ku świętości również w sferze swej cielesności, ponieważ Bóg wyposażył go w zdolność do przekazywania życia. Dlatego nie można również zapomnieć o tym, że chrześcijanin zobowiązany jest do służby życiu. Warto przypominać maturzystom, że życie człowieka nie zaczyna się z chwilą narodzin, ale od momentu poczęcia i należy go otaczać szacunkiem aż do naturalnej śmierci.

Maturzyści wyrazili swoją opinię na temat cech, które stanowią podstawę dla uczestnictwa rodziny w rozwoju społeczeństwa. Wyniki przeprowadzonych badań ukazują, że ponad połowa respondentów (52,8%) uważa, że rodzina *jest przekazicielką wartości i norm moralnych, m. in. wartości duchowych*, 46,7% respondentów uważa, że *przygotowuje potomstwo do życia społecznego*, 32,5% respondentów deklaruje, że rodzina *uczy otwarcia na niesienie pomocy osobom ubogim, chorym oraz cierpiącym*. Tylko nieco mniej respondentów (27,0%) uważa, że rodzina *gwarantuje odnowę moralną, postęp duchowy oraz rozwój fizyczny człowieka*, 24,4% badanych twierdzi, że jest *pierwszą szkołą cnót społecznych*, 22,3% badanych wskazało, że rodzina *jest nosicielką kultury*. Nieco mniej respondentów (20,9%) uważa, że rodzina uczestniczy w rozwoju społeczeństwa, ponieważ *przez relacje personalno-osobiste w rodzinie kształtuje więzi społeczne*, 19,4% respondentów wskazało, że *w rodzinie rodzą się obywatele*, zaś 11,6% respondentów twierdzi, że rodzina *jest pośrednikiem między jednostką a społeczeństwem* (zob. tab. 16). Podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego warto poruszać problematykę dotyczącą kształtowania się w rodzinie postaw społeczno-twórczych, takich jak: solidarność grupowa, wierność, zaufanie, rzetelność, poszanowanie dla drugich, zdolność koleżeństwa i współpracy, bez których funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie zanika lub ulega destrukcji. Należy również przypominać młodzieży, że chociaż rodzina ma wpływ na rozwój społeczeństwa, to jednak jego struktura prawna winna zabezpieczyć rodzinie możliwości wykonywania jej zadań, czyli stworzyć przestrzeń dla jej praw oraz osłonę jej wartości.

2. Ukazywanie problematyki rodzinnej

Małżonkowie są powołani nie tylko do szczególnego uczestnictwa w swojej miłości, ale również do odpowiedzialnej współpracy z Bogiem w przekazywaniu ludzkiego życia. Dlatego w rodzinie, będącej wspólnotą życia i miłości, kobieta i mężczyzna realizują swoje powołanie do macierzyństwa i ojcostwa. Podstawowym środowiskiem, w jakim żyje dziecko jest jego rodzina, która stanowi najmniejszą wspólnotę Kościoła, jest „niejako Kościołem domowym,” w którym pierwszymi zwiastunami wiary są rodzice (zob. KK 11). Dlatego powinni oni dbać o przekaz wiary, uczestnictwo w liturgii oraz praktykowanie modlitwy w rodzinie. Aby rodzina spełniała swoje zadania ważne jest poznanie jej funkcji oraz trudności na jakie napotyka przy ich realizacji.

W przeprowadzonych badaniach zapytano maturzystów o problematykę dotyczącą życia małżeńskiego i rodzinnego poruszaną podczas katechizacji. Wysoki odsetek respondentów wskazuje na realizację podczas lekcji religii tematyki dotyczącej zagadnień teologii małżeństwa i rodziny, naturalnych metod rozpoznawania płodności, konfliktów w rodzinie, odpowiedzialnego rodzicielstwa, przeżywania roku liturgicznego w rodzinie, odpowiedzialności chrześcijańskiej za małżeństwo, ludzi starych w rodzinie oraz diagnostyki prenatalnej (zob. tab. 17). Analiza wyników przeprowadzonych badań ankietowych przedstawia optymistyczny obraz realizacji tematyki małżeńsko-rodzinnej podczas katechizacji. Warto jednak pamiętać o ograniczeniach związanych z przeprowadzeniem badań kwestionariuszowych.

Ważnym zagadnieniem w przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego jest wiedza dotycząca tego, kiedy rozpoczyna się życie człowieka. 73,3% badanych deklaruje, że życie człowieka rozpoczyna się *od momentu poczęcia*, 12,2% respondentów deklaruje, że *od dnia narodzin*, 4,9% respondentów wskazuje, że *nie ma zdania* a 4,1% respondentów, że życie rozpoczyna się *od 21 dnia życia płodu*, zaś 2,9% respondentów uważa, że od 12 tygodnia ciąży a 2,6% respondentów jest zdania, że *od pierwszego „krzyku dziecka”* (zob. tab. 18). Według przeprowadzonych badań, najczęściej wybieraną przez respondentów odpowiedzią była ta, iż życie człowieka rozpoczyna się *od momentu poczęcia*. Jest to fakt naukowy, a więc niepodważalny. Przyjęcie go do wiadomości, niezależnie od wyznawanego światopoglądu, winno prowadzić do bezwarunkowego szacunku wobec życia każdej poczętej istoty ludzkiej. Osoby odpowiedzialne za przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego winny podczas konferencji podejmować i wyjaśniać wątpliwości pojawiające się w tej kwestii. Tym bardziej, że

z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, iż spora grupa maturzystów nie uznaje rozpoczęcia życia od momentu poczęcia.

Zaprezentowane wyniki badań ukazują wartość posiadania rodziny dla maturzystów. Ponad połowa maturzystów (65,2%) uważa, że *trudno powiedzieć* jaką wartość dla nich ma rodzina, 20,9% badanych wskazało, że jest dla nich *mniej ważna, gdyż większą uwagę poświęcają swoim osobistym aspiracjom*, zaś po 7,0% respondentów wskazało odpowiedź, że rodzina ma dla nich *ogromną wartość, jest dla nich najważniejsza oraz ważna, ale nie najistotniejsza w osobistych planach* (zob. tab. 19). Wyniki badań wprowadzają pewien niepokój co do znaczenia rodziny w życiu młodego człowieka. Naturalnym kręgiem środowiskowym, który w istotny sposób wpływa na obraz aksjologiczny dziecka, winna być rodzina. Być może, na opinię maturzystów, dotyczącą wartości posiadania rodziny wpłynęło to, że dotychczasowe tradycje i obyczaje rodzinne są krytykowane przez nowe idee, wartości i postawy. Niejednokrotnie są również wypierane lub zastępowane przez inne. Dlatego należałoby wystosować apel do rodziców, aby poczuli się odpowiedzialni za rodzinę, aby była ona jedną z tych wartości, którą człowiek w swojej hierarchii stawia wysoko. Selekcji „nowości”, które są przedstawiane wobec tradycyjnej rodziny, winna dokonać rodzina, a głównym jej zadaniem jest przekaz wartości kultywowanych przez społeczeństwo.

Ważnym zagadnieniem życia małżeńskiego i rodzinnego jest odpowiedzialne rodzicielstwo. Ponad połowa respondentów (60,6%) uważa, że podstawową metodą planowania dzieci w rodzinie jest *naturalna regulacja poczęć*, 31,6% badanych wskazało na *sztuczne środki antykoncepcyjne* a 5,5% respondentów jako metodę planowania dzieci w rodzinie wskazało *stosunki przerywane* (zob. tab. 20). Zaprezentowane wyniki badań wskazują, że podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwracać uwagę na różnice jakie występują pomiędzy antykoncepcją a naturalnym planowaniem rodziny. Należy podkreślać, że podstawę naturalnych metod stanowi umiejętność rozpoznawania okresów płodnych, z której to umiejętności wynika suwerenna decyzja małżonków o ewentualnym zachowaniu wstrzemięźliwości seksualnej, jeśli nie planują poczęcia. Wstrzemięźliwość obowiązuje tylko podczas kilku dni w miesiącu a mianowicie w dni płodne kobiety. Warto zwrócić uwagę, że naturalne planowanie rodziny jest ekologiczne, ponieważ respektuje prawa natury, wykluczając ingerencję w zdrowy organizm kobiety.

Uzyskane wyniki badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszej rozprawy wskazują, że najczęściej przytaczanym przez maturzystów czynnikiem, który decydujące

o małej liczbie dzieci w rodzinie jest *kariera zawodowa rodziców* (60,9%). Prawie tyle samo respondentów (59,4%) jest zdania, że przyczyną jest *brak środków finansowych*, 30,4% badanych uważa, że przyczyną małej liczby dzieci w rodzinie jest *brak czasu*. Niewiele mniej respondentów (27,5%) jest zdania, że *późny wiek zawarcia małżeństwa*, 25,2% respondentów jest zdania, że *przekonanie, iż dziecko przestaje być celem małżeństwa*, 24,4% badanych uważa, że czynnikiem decydującym o małej dzietności w rodzinie jest *łatwość dostępu do środków antykoncepcyjnych*, 22,3% respondentów jest zdania, że jest to *lęk przed porodem*, zaś 17,1% respondentów uważa, że czynnikiem decydującym o małej dzietności w rodzinie jest *brak perspektyw pracy* a 13,9% respondentów, że jest to *presja społeczeństwa* (zob. tab. 21). Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że wiele czynników wpływa na podjęcie decyzji przez rodziców o liczebności rodziny. Dlatego podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zwracać uwagę na przywilej rodziny do wydawania na świat potomstwa. Należy również szukać sposobów do przewyciężenia myślenia, które panowało od kilku lat, a mianowicie, że kobiety bez względu na wiek rzadziej podejmowały decyzję o urodzeniu dziecka. Wśród głównych powodów małej liczby dzieci w rodzinach wymieniana się pracę i pieniądze a także edukację, która sprawia że ludzie odwołują zawarcie ślubu bądź założenia pełnej rodziny z powodu własnej kariery. Należy również zwracać uwagę, aby odpowiedzialni za przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego wskazywali, iż tendencje demograficzne są często nieodwracalne. Dlatego należałoby szukać rozwiązań, jak pomóc młodym ludziom, którzy o kilka lat później niż ich rodzice postanawiają zawrzeć małżeństwo i założyć rodzinę. Warto zwracać uwagę, że chociaż są pewne zalety ciąży w późniejszym wieku, np. większa świadomość i dojrzałość, to jednak odkładanie poczęcia pierwszego dziecka na okres późniejszy niesie ze sobą, np. ryzyko powikłań.

Niezmiernie ważny w rozwoju dziecka jest podmiot odpowiedzialny za proces wychowania. Respondenci pytani o to, kto powinien zajmować się wychowaniem dzieci, zdecydowanie najczęściej (89,9%) wskazywali, że *rodzina* (zob. tab. 22). Analiza przeprowadzonych wyników przedstawia bardzo optymistyczny obraz rodziny, która jawi się jako środowisko sprzyjające prawidłowemu kształtowaniu osobowości człowieka. Warto jednak pamiętać o ograniczeniach związanych z przeprowadzaniem badań kwestionariuszowych, zwłaszcza dotyczących małżeństwa i rodziny. Respondenci mają tendencję udzielania odpowiedzi społecznie akceptowalnych i niechętnie przekazują informacje o negatywnych zjawiskach występujących w rodzinie.

Maturzyści mogli wyrazić opinię na temat roli ojca w rodzinie. Wyniki badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszej dysertacji wskazują, że ponad połowa badanych (62,9%) uważa, że ojciec powinien *być głową rodziny*, 52,2% respondentów jest zdania, że powinien *pomagać matce w opiece nad dzieckiem*, 43,5% badanych jest zdania, że ojciec powinien *zapewnić bezpieczeństwo*. Z kolei co trzecia badana osoba (30,4%) uważa, że ojciec powinien *uczyć dziecko postaw moralnych*, 29,3% respondentów uważa, że powinien *zarabiać na byt rodziny*, 23,2% badanych uważa, że ojciec powinien *uczyć dziecko odwagi, wytrwałości i pracowitości* zaś 18,8% respondentów jest zdania, że *powinien być „obrazem Boga”*. Co dziewiąta badana osoba (12,5%) uważa, że ojciec powinien *doradzać matce w sprawach wychowania dzieci*, 7,5% respondentów jest zdania, że ojciec powinien *być strażnikiem i obrońcą wiary*. Tylko 6,1% respondentów uważa, że ojciec powinien *zapewnić jak najwięcej dóbr materialnych dzieciom* (zob. tab. 23). Wypowiedzi maturzystów ukazują, że przesunął się akcent, na niekorzyść ojca, w postrzeganiu go jako autorytetu zaangażowanego w rolę wychowawczą dzieci. Maturzyści wskazują częściej rolę ojca jako zaangażowanego tylko w opiekę nad dziećmi. Tylko 7,5% respondentów jest zdania, że ojciec powinien *być strażnikiem i obrońcą wiary*. Uzasadnione wydają się wypowiedzi dotyczące kryzysu ojcostwa i mężczyzny. Dlatego podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należy poruszać problem dotyczący roli ojca w rodzinie. Ojciec ma do spełnienia w rozwoju dziecka specyficzną, niezwykle ważną i trudną funkcję. Przecież w życiu rodzinnym nawet najlepsza matka nie zastąpi ojca, ale także rola ojca nie może polegać na zastępowaniu matki. Problem ten należy poruszać podczas homilii, nauk rekolekcyjnych oraz konferencji.

Analiza uzyskanych wyników badań dotyczących roli matki w rodzinie ukazuje, że 56,2% uważa, iż matka winna dbać *o prawidłowy rozwój dzieci*, 49,3% badanych uważa, że rolą matki jest *kochać dziecko za to, że jest a nie za to kim jest*, zaś 38,3% badanych uważa, że powinna *dbać o tworzenie sfery uczuciowej dziecka*. Niemal co trzecia osoba badana (36,2%) uważa, że matka powinna być wzorem kobiecości, 34,5% respondentów uważa, że powinna *dbać o podtrzymywanie więzi rodzinnej i kultywowanie tradycji*, zaś 33,3% respondentów uważa, że powinna *uczyć wartości, empatii*, natomiast 22,3% uważa, że matka powinna *przekazywać życie dziecku* a 14,5% respondentów uważa, że matka powinna *być kapłanką domowego ogniska* (zob. tab. 24). Wyniki przeprowadzonych badań ukazują różne role matki postrzegane przez maturzystów. Jednak w przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego na jego dalszych etapach należy przypominać, że Pismo święte ukazuje kobietę, jako kogoś szczególnie wrażliwego na świat osób, a także na świat

więzi, wartości i norm moralnych. Szczególnie w obecnych czasach należy zwracać uwagę, że niezwykłym przejawem kobiecego geniuszu jest macierzyństwo, nie tylko fizyczne, ale i duchowe, które oznacza przekazywanie i podtrzymywanie życia w innych ludziach poprzez karmienie ich kobiecą obecnością, miłością i codzienną troską. Kobiety, które opierają swoją tożsamość na biblijnej wizji człowieka i respektują własne priorytety, mają świadomość swojej godności i kobiecego geniuszu. Szczególnym przejawem tego geniuszu jest to, że potrafią wychować mężczyzn, którzy stają się zdolni do miłości małżeńskiej: wiernej, wyłącznej, odpowiedzialnej i płodnej. Należy ukazywać również prawdziwe role kobiety, a mianowicie matki, która jest pierwszą i najważniejszą wychowawczynią swoich dzieci. Dojrzała matka troszczy się o wychowanie religijne swoich dzieci. Wyjaśnia dzieciom, że istnieje Bóg, czyli Ktoś, kto kocha je jeszcze bardziej niż ona. Matka uczy modlitwy, zabiera dziecko na Eucharystię oraz przygotowuje do sakramentów. Tym zagadnieniom winni poświęcić więcej czasu duszpasterze podczas homilii i konferencji skierowanych do osób przygotowujących się do życia małżeńskiego i rodzinnego.

Uzyskane wyniki badań dotyczące praktyk religijnych realizowanych w rodzinie ukazują, że 42,3% badanych deklaruje, że w domu rodzinnym było lub jest praktykowane *odmawianie różańca*, 27,0% respondentów deklaruje, że było to lub jest *wspólne czytanie Pisma św.*, 19,7% badanych deklaruje, że odmawiana jest *Koronka do Bożego miłosierdzia*. Nieco mniej respondentów (18,3%) deklaruje, że jest to odmawianie modlitwy *Anioł pański*, wspólne odprawianie *Drogi krzyżowej* (15,7%), wspólna modlitwa przed i po posiłku (15,4%) oraz inne propozycje maturzystów (15,4%). 6,4% respondentów uważa, że w domu rodzinnym było lub jest praktykowane odmawianie *Liturgii godzin* a 2,9% respondentów, że wspólne śpiewanie *Godzinek o Najświętszej Maryi Pannie*. 35,4% badanych deklaruje, że w domu rodzinnym *nie ma takich praktyk religijnych* (zob. tab. 25). Przytoczone wyniki badań ukazują różne praktyki religijne realizowane w domu rodzinnym maturzystów. Niepokojący jest jednak wysoki odsetek badanych (35,4%) którzy deklarują, że w ich domu rodzinnym nie realizuje się żadnych praktyk religijnych. Niestety, jest to smutna prawda, że w wielu rodzinach nie występuje już wspólnotowa modlitwa rodzinna, tylko indywidualna. Dlatego należy podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego dla maturzystów ukazywać bogactwo życia modlitwą oraz wspólnej modlitwy dzieci i rodziców. Poza tym należałoby zachęcać do urozmaicenia odmawianych modlitw i dostosowywania ich do wieku dziecka. Duszpasterze winni też w homilii podkreślać wartość wspólnej modlitwy, dzieci z rodzicami, tym bardziej, że to rodzina jest pierwszą szkołą wychowania do modlitwy.

Zaprezentowane wyniki badań ukazują sposoby nauki modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej. Zdaniem większości respondentów (59,1%) nauka modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej odbywa się *przez stopniowe uczestnictwo wszystkich członków rodziny w Eucharystii*, 42,9% badanych uważa, że *przez odpowiednie obchodzenie okresów i świąt roku liturgicznego*, 42,0% respondentów uważa, że *przez praktykowanie modlitwy porannej i wieczornej*. 37,4% badanych uważa, że nauka modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej odbywa się *przez uczestnictwo w sakramentach, szczególnie w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej*, 31,9% respondentów uważa, że *przez przygotowanie do sakramentów*, 29,6% badanych uważa, że *przez lekturę i rozważanie słowa Bożego*. 12,8% respondentów uważa, że nauka modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej odbywa się *przez wspólne odmawianie modlitwy brewiarzowej* a 6,4% respondentów *przez różne formy kultu Matki Bożej*. 8,2% badanych *nie ma zdania* co do sposobów nauki modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej (zob. tab. 26).

Zaprezentowane wyniki badań ukazują znajomość różnych sposobów nauki modlitwy w domu rodzinnym. Jednak jeżeli człowiek pragnie rozwoju swojego życia duchowego powinien je odkryć i rozwijać. Przeszkodą w tym rozwoju jest chaotyczny tryb, brak czasu, a to sprawia, że codzienna modlitwa być zaniedbywana albo zwyczajnie zaniknie. Gdy jednak człowiek znajdzie czas na modlitwę winien poznać podstawową prawdę, że gdy się modli to nie jest sam, ale obecny jest Duch Święty. Dlatego podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego maturzystów winno się mówić o roli modlitwy w życiu osobistym jak również małżeńskim i rodzinnym. Jednym z głównych problemów współczesnego człowieka jest problem z dochowaniem wierności w relacjach międzyosobowych, które swoje konsekwencje mają również w braku nawiązywania relacji ze Stwórcą.

Według przeprowadzonych badań ponad połowa badanych (54,2%) wskazała, że argumentem za tym, aby zawrzeć związek małżeński w Kościele jest to, iż *taki związek jest nierozzerwalny*, 43,2% respondentów uważa, że *daje możliwość realizacji macierzyństwa i ojcostwa*, 29,3% badanych uważa, że związek małżeński zawarty w Kościele *daje możliwość przystępowania do sakramentów: pokuty i Komunii*. Niewiele mniej respondentów (29,0%) uważa, że *tego wymaga tradycja*, 22,3% respondentów uważa, że *ceremonia zaślubin jest uroczysta*, zaś 18,3% respondentów uważa, że *jest jednym z sakramentów przyjmowanych po chrzcie*. Niewiele mniej respondentów (16,2%) uważa, że związek małżeński zawarty w Kościele *jest spełnieniem wymagań rodziców* a 10,4% badanych uważa, że *jest to podyktowane strachem przed samotnością* (zob. tab. 27).

Analiza wyników przeprowadzonych badań wśród maturzystów sugeruje, że znają oni i wymieniają istotne argumenty natury teologicznej małżeństwa i rodziny. Jednak wskazane byłoby podejmować tę tematykę i gruntownie ją omawiać podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, gdyż istnieje pewne niebezpieczeństwo, że związek małżeński zawierany w Kościele ulega pewnemu „zeświecczeniu”, często traktowany jest jako tradycja rodzinna, presja, przymus, przeżytek lub ceremonia „dla świętego spokoju”. Należy przypominać, że sakrament małżeństwa daje pewne przywileje małżonkom, że łaska sakramentu udoskonala ich ludzką miłość, umacnia nierozzerwalną jedność a przede wszystkim uświęca ich na drodze do życia wiecznego.

Wyniki prezentowanych badań ankietowych wskazują, że ponad połowa respondentów (66,1%) uważa, że symbole religijne *przypominają o chrześcijańskiej tożsamości rodziny*, 41,7% badanych uważa, że *są zachętą do modlitwy*, 17,7% badanych uważa, że *przypominają o podjętych zobowiązaniach*, zaś 15,7% respondentów wskazało, że *wyznaczają obszar należący do Boga*. Niewiele mniej respondentów (14,5%) uważa, że symbole religijne *skłaniają do zadawania pytań o Boga*, 13,9% badanych uważa, że *pełnią funkcję egzorcyzmują*, zaś 10,4% badanych, że *przyzywają świętych patronów tego miejsca* a 10,1% respondentów uważa, że *nie ma zdania* odnośnie do znaczenia symboli religijnych (zob. tab. 28). Warto przypomnieć maturzystom o istocie i znaczeniu obrazów i symboli religijnych. W Księdze Wyjścia czytamy: „Nie będziesz czynił żadnej rzeźby ani żadnego obrazu tego, co jest na niebie wysoko, ani tego, co jest na ziemi nisko, ani tego, co jest w wodach pod ziemią. Nie będziesz oddawał im pokłonu i nie będziesz im służył” (Wj 20,4-5a). Pierwsi chrześcijanie powstrzymywali się od wykonywania figur czy obrazów Chrystusa, dla odróżnienia się od pogan, którzy oddawali cześć posągom swoich bóstw. Z czasem jednak w miejscach wspólnych modlitw, przy grobach, a także w prywatnych domach chrześcijan stopniowo zaczęły się pojawiać wizerunki Chrystusa. Należy zwrócić uwagę maturzystom, że człowiek nigdy nie modli się do przedmiotu, lecz do osoby, która na nim widnieje. Warto zwrócić uwagę na szacunek okazywany Najświętszej Maryi Pannie czy świętym i odróżnić go od czci i uwielbienia, które należą się tylko Bogu. Należy również wystrzegać się magicznego traktowania przedmiotów kultu religijnego. *Katechizm Kościoła Katolickiego* stwierdza, że: „Chrześcijański kult obrazów nie jest sprzeczny z pierwszym przykazaniem, które odrzuca bałwochwalstwo. Istotnie cześć oddawana obrazowi odwołuje się do pierwotnego wzoru i kto czci obraz, ten czci osobę, którą obraz przedstawia” (KKK 2132).

Na potrzeby niniejszej dysertacji poproszono respondentów o wyrażenie opinii na temat czynników wpływających na konflikty i nieporozumienia między małżonkami. Według ponad połowy badanych (53,0%) wpływ na konflikty i nieporozumienia między małżonkami ma *brak dialogu*, 42,9% respondentów uważa, że powodem są *osoby trzecie*, 40,6% badanych uważa, że przyczyną jest *egoizm* a 29,0% respondentów uważa, że *lekceważenie obowiązków małżeńskich*. Znacznie mniej badanych (22,3%) uważa, że jest to *osłabienie miłości* oraz *zaniedbywanie obowiązków rodzinnych przez jednego z małżonków*, zaś 20,0% badanych jako czynnik wpływający na konflikty i nieporozumienia między małżonkami wymienia *różnicę charakterów*.

Respondenci wymieniają jeszcze *różnice światopoglądowe* (14,8%), *osłabienie życia religijnego* (13,6%), *kłótniwość* (12,2%) a także *różne poglądy na wychowanie dzieci* i *żądze dominacji* (11,3%; zob. tab. 29). W związku z powyższym należy pouczyć maturzystów, że nieporozumienia są czymś normalnym w życiu małżeńskim i rodzinnym. Małżonkowie nie powinni bać się konfliktu a nawet widzieć go, jako okazję do nawiązania porozumienia i stworzenia głębszej intymności. Problem jaki pojawia się w takich sytuacjach u większość par, to trudność ze zidentyfikowaniem istoty problemu. Zdefiniowanie go pomoże im w rozwiązaniu nieporozumienia. Podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należałoby poruszać kwestie związane z konfliktami małżeńskimi oraz sposobami ich rozwiązywania. Małżonkowie powinni być świadomi, że bez wzajemnego szacunku i świadomości tego co było powodem nieporozumień, lub konfliktów będą one powracać. Dlatego warto również zwrócić uwagę na umiejętność prowadzenia dialogu. Umiejętność porozumiewania się stanowi ważny element w kontaktach małżeńskich.

Uzyskane wyniki ukazują, że 78,6% badanych uważa, że należy *podjąć próbę pokonania trudności i pozostać w małżeństwie*, 26,7% respondentów uważa, że w razie trudności w małżeństwie należy *szukać pomocy wśród rodziny i krewnych*, 20,6% respondentów uważa, że należy *szukać pomocy u osób duchownych*. Porównywalny odsetek respondentów (20,0%) uważa, że należy *szukać pomocy u świeckich specjalistów*. 15,0% badanych uważa, że w razie trudności w małżeństwie należy *żyć w okresowej separacji*, 14,5% badanych uważa, że należy *szukać pomocy w parafialnych poradniach* zaś 9,6% respondentów uważa, że w razie trudności w małżeństwie *należy się rozwieść* (zob. tab. 30). Optymistyczne jest to, że wysoki odsetek maturzystów uważa, że należy szukać sposobów pokonywania trudności. Warto przypomnieć maturzystom, że trudności pojawiające się szczególnie w pierwszym okresie małżeństwa są naturalnym elementem

życia małżeńskiego. Sytuacjom problemowym należy stawić czoło, ponieważ pojawienie się ich nie oznacza nieprawidłowości. W uzyskanych wynikach badań, niepokojące są wypowiedzi 9,6% respondentów, którzy jako alternatywę na rozwiązanie sytuacji trudnej w małżeństwie proponują rozwód. Błędem byłoby zatem wchodzenie w życie małżeńskie z nieświadomością oczekujących na małżonków trudności lub przeświadczeniem, że uda się je ominąć. Dlatego podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należałoby podjąć omawianie niektórych trudności, związanych z życiem małżeńskim i rodzinnym. Warto byłoby młodym ludziom wskazać, że w takich sytuacjach należy szukać pomocy również u kompetentnych osób. Należy również zwrócić uwagę na konieczność podjęcia wytrwałej pracy obydwójga małżonków nad budowaniem atmosfery w ich związku.

Analiza uzyskanych wyników badań dotyczących ważności spełniania funkcji przez rodzinę ukazuje, że 90,1% respondentów wskazało na *funkcję miłości*, 68,1% respondentów wskazało na *funkcję opiekuńczo-wychowawczą*, 43,2% badanych uważa, że najważniejszą funkcją rodziny jest *funkcja religijna*. Co trzeci badany (30,7%) uważa, że ważną funkcją do spełnienia jest *funkcja prokreacyjna*, 18,3% respondentów wskazuje na *funkcję kulturową*, natomiast 15,1% respondentów wybrało *funkcję integracyjną*, 10,1% respondentów uważa, że jest to *funkcja socjalizacyjna* zaś tylko 2,6% respondentów wskazało na *funkcję ekologiczną* (zob. tab. 31). Ciekawe jest, że maturzyści oprócz funkcji miłości, funkcji opiekuńczo-wychowawczej na trzecim miejscu wymienili funkcję religijną. Może to dowodzić, że mają oni świadomość, iż życie rodzinne bez wiary skazane jest na porażkę. Należy przypominać maturzystom, że funkcje rodziny tworzą pewną ograniczoną całość. Jeśli dojdzie do zaburzenia w realizacji, choćby jednej z podstawowych funkcji, to w konsekwencji doprowadzi to do niezdolności rodziny w jej ogólnym funkcjonowaniu. Dlatego podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należy pouczać o ważności spełniania funkcji rodzinnych, co przyczyni się do utrzymania ciągłości biologicznej rodziny, jak również do rozwoju psychospołecznego jednostki i społeczeństwa.

Wyniki prezentowanych badań wskazują, że 47,5% badanych wśród zagrożeń życia rodzinnego wymienia *egoizm*, 41,5% badanych uważa, że jest to *pornografia*. Co trzeci respondent (39,1%) uważa, że zjawiskiem zagrażającym życiu rodzinnemu jest *homoseksualizm*, 30,1% badanych wymienia ideologię *gender* a 14,2% respondentów za zjawisko zagrażające życiu rodzinnemu uważa *feminizm* (zob. tab. 32). Przemiany demograficzne i społeczno-ekonomiczne w świecie niosą za sobą liczne zagrożenia dla

życia małżeńskiego i rodzinnego. We współczesnym świecie narzuca się społeczeństwu zaburzone i niemoralne style życia, co powoli, ale skutecznie niszczy najszlachetniejsze intencje młodych ludzi, którzy chcą zakładać dobre i szczęśliwe rodziny. Dlatego potrzeba niesienia wsparcia poprzez homilie, katechezę parafialną i rodzinną ludziom pragnącym zakładać rodziny w duchu chrześcijańskim. Należy zwrócić również uwagę na pielęgnowanie tradycji rodzinnych, aby kontynuować formację nowych pokoleń w duchu chrześcijańskich wartości, zwłaszcza wzajemnej miłości.

Uzyskane wyniki dotyczące zagrożeń dla prawidłowego wychowania dzieci ukazują, że 56,2% uważa, że największym zagrożeniem dla prawidłowego wychowania dzieci jest *przemoc*, 42,9% badanych wskazuje, że jest to *brak poszanowania godności drugiego człowieka*, 40,6% respondentów uważa, że zagrożeniem są *awantury* a 38,8% badanych uważa, że zagrożeniem dla prawidłowego wychowania dzieci są *nałogi*. 31,9% respondentów wymienia *rozpieszczanie*, 20,9% respondentów jest zdania, że jest to *brak uwrażliwiania na wartości*, zaś 18,8% respondentów wskazało na *przekleństwa dorosłych wobec dzieci* a 18,3% respondentów wskazało na *zaniedbywanie religijnej i moralnej formacji dzieci*. Niewielu respondentów jako największe zagrożenie dla prawidłowego wychowania dzieci wskazało *środowisko* (9,0%), *mass media* (8,7%), *rówieśników* (5,8%) oraz *nieodpowiednie żarty* (4,4%; zob. tab. 33). Przytoczone wyniki ukazują, że właściwemu funkcjonowaniu współczesnej rodziny polskiej zagraża niska kultura pedagogiczna i świadomość wychowawcza. Dlatego należałoby nie tylko ukazywać konsekwencje zaniedbywania przez rodziców obowiązków wychowawczych, ale podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego wskazane byłoby zwrócić uwagę na potrzebę uczestnictwa rodziców w wykładach, konferencjach lub kursach związanych z pedagogizacją rodzin. To z kolei mogłoby się przyczynić do podniesienia kultury pedagogicznej rodziców, a tym samym do większej świadomości roli wychowawczej, życzliwości w stosunku do członków rodziny, czy umiejętności organizowania życia codziennego w atmosferze miłości.

3. Ukazywanie wychowania w rodzinie

W rodzinie dziecko uczy się kontaktów z drugim człowiekiem, poznaje świat wartości, normy postępowania oraz rozwija swoją osobowość. Rodzice powinni zatroszczyć się nie tylko o rozwój fizyczny swojego dziecka, ale wychowywać je do dojrzałości. Ważnym zadaniem wychowawczym jest także zadbanie o jego wychowanie moralne i formację duchową (zob. KKK 2221). Zadaniem rodziny chrześcijańskiej jest też

włączanie się w różne zespoły ludzkiej społeczności, takie jak parafia, dlatego powinni również zadbać o wychowanie do apostołatu.

Zaprezentowane wyniki badań ukazują wartości, na które powinni zwracać uwagę rodzice w wychowaniu dzieci. Blisko połowa badanych (48,4%) uważa, że jest to *wyбір mądrych zasad życia*. Niewiele mniej respondentów (47,0%) wskazało na *przykazania Boże*. 33,9% respondentów wskazało na *umiejętność wyrażania siebie i swoich przekonań* a 33,3% badanych wskazało na *tradycję*. Z kolei 33,0% respondentów wskazało na *patriotyzm*, 32,2% respondentów uważa, że do najważniejszych wartości w procesie wychowania dzieci, na które rodzice winni zwracać uwagę należy *zaradność życiowa*, 29,9% respondentów wskazało *pobożność*, 19,7% respondentów uważa, że jest to *otwartość na innych* a 15,1% badanych do najważniejszych wartości, na które rodzice winni zwracać uwagę w procesie wychowania dzieci wskazuje *przykazania kościelne* (zob. tab. 34). Jednym z celów wychowania jest stworzenie systemu wartości, który stanowi fundament życia człowieka. Człowiek z dzieciństwa wynosi przekazane przez rodziców wartości, wzorce zachowań, nawyki, przekonania, poglądy oraz normy społeczne. W głównej mierze to od rodziców zależy, w jaki sposób proces ten będzie przebiegał i jaki powstanie system wartości. System ten buduje osobowość i kształtuje życie człowieka. Warto zwracać uwagę na ten element procesu wychowania podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, gdyż stworzenie właściwej hierarchii wartości jest szczególnie ważne współcześnie, kiedy świat wartości podlega nieustannym i szybkim zmianom. Istnieją wartości, które są uniwersalne, stanowiące podstawę dokonywania wyborów w życiu, tj. wartości święte, duchowe. One stanowią fundament istnienia.

Na potrzeby niniejszej dysertacji poproszono respondentów o wyrażenie opinii odnośnie do cech świadczących o dojrzałości człowieka. 76,2% respondentów udzieliło odpowiedzi, że jest to *odpowiedzialność za swoje postępowanie*, 42,3% respondentów zwróciło uwagę, że jest to *umiejętność przyznawania się do błędów*, 41,2% respondentów uważa, że jest to *uwzględnianie dobra innych a nie tylko swojego*, zaś 33,3% respondentów uważa, że jest to *znajomość i respektowanie granic między dobrem a złem*. Co czwarty badany (23,8%) uważa, że jest to *kontrolowanie własnego postępowania*, 23,2% badanych udzieliło odpowiedzi, że jest to *stawianie wobec siebie wymagań*, 19,7% badanych, uważa, że jest to *zdolność dokonywania ocen moralnych*. Tylko 13,9% respondentów uważa, że wśród cech świadczących o dojrzałości człowieka jest *zdolność do ofiary i poświęcenia*, 13,0% badanych, uważa, że jest to *dążenie do poznawania prawdy o sobie i o świecie*.

a 6,1% badanych, że jest to *dążenie do bycia akceptowanym i rozumianym przez innych* (zob. tab. 35). W związku z powyższym podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należy dążyć, aby etap kształtowania osobowości osób przygotowujących się do zawarcia sakramentalnego małżeństwa przebiegał w sposób właściwy i pozwalał kandydatom do małżeństwa na formułowanie właściwych sądów i podejmowanie odpowiedzialnych decyzji.

Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych wskazują, że połowa respondentów (51,6%) deklaruje, że wychowanie moralne *kształtuje prawidłowe i wrażliwe sumienie*, 41,2% respondentów uważa, że *rozwija normy, oceny i poglądy moralne*, 37,7% respondentów deklaruje, że wychowanie moralne to *praca nad charakterem, zwalczanie wad i nabywanie odpowiednich cnót*, zaś 28,4% respondentów wskazało, że *kształtuje umiejętności wyboru wartości* a 24,6% uważa, że wychowanie moralne *kształtuje uczucia moralne* (zob. tab. 36). Warto przypomnieć maturzystom, że wychowanie moralne stanowi konstruktywny wymiar wychowania w wierze. Formacja moralna należy do podstawowych zadań katechezy. Doskonalenie poziomu życia moralnego każdego człowieka jest procesem otwartym, ciągle dokonującym się, dynamicznym oraz stopniowym. Posiadanie właściwego spojrzenia na porządek moralny, na jego wartość i normy jest szczególnie ważne, gdy pojawiają się trudności w ich zachowaniu w narzeczeństwie a później w życiu małżeńskim i rodzinnym. Należy przypominać, że porządek moralny ujawnia i przedstawia zamysł Boży, dlatego nie może być czymś, co utrudnia życie człowiekowi. Odpowiadając najgłębszym potrzebom człowieka stworzonego przez Boga, porządek ten służy pełnemu człowieczeństwu.

W prawidłowym kształtowaniu wychowania moralnego ważne jest zagadnienie kształtowania sumienia. Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych wskazują, że 57,1% badanych jest zdania, że kształtowanie sumienia *pozwała rozróżnić dobro od zła*, 45,2% badanych uważa, że *prowadzi do pokoju serca*, 45,2% badanych jest zdania, że kształtowanie sumienia *chroni lub uwalnia od strachu, egoizmu i pychy*, 40,0% respondentów uważa, że *pomaga również w kształtowaniu cnót* a 28,7% respondentów jest zdania, że kształtowanie sumienia *zapewnia wolność*. Natomiast 26,4% badanych uważa, że kształtowanie sumienia *chroni od fałszywego poczucia winy* zaś 23,5% badanych jest zdania, iż powoduje, że *człowiek wybiera dobro* (zob. tab. 37). W związku z powyższym należy zachęcać maturzystów do podejmowania praktyki kształtowania własnego sumienia. Podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należy zachęcać narzeczonych do kierowania się sumieniem pewnym, które daje człowiekowi pewność

w postępowaniu. Do osiągnięcia takiego stanu sumienia potrzebne jest praktykowanie regularnej spowiedzi, rozważanie Słowa Bożego oraz sięganie po odpowiednią lekturę.

Uzyskane wyniki badań dotyczące umacniania więzi w środowisku rodzinnym, ukazują, że 40,6% respondentów wymieniło *stawianie wymagań sobie*, 37,7% badanych wskazało na *modlitwę indywidualną z rodziną*, 37,4% respondentów wskazało na *systematyczne korzystanie z sakramentów*. Respondenci, którzy za sposób umacniania więzi w środowisku rodzinnym uważają *szukanie i naśladowanie autorytetów moralnych*, stanowią 35,4% badanych, 12,8% badanych uważa, że jest to *stawianie wymagań innym* a 10,8% badanych uważa, że jest to *korzystanie z fachowej literatury*. 9,0% respondentów *nie ma zdania* na temat dotyczący umacniania więzi w środowisku rodzinnym (zob. tab. 38). W związku z tym warto przypomnieć maturzystom, że więź jest tym, co łączy, jednoczy, zespala ludzi ze sobą, buduje związek a także tworzy powiązanie z drugim człowiekiem. Dlatego podczas kolejnych etapów przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należy mówić o czynnikach wpływających na tworzenie i umacnianie więzi między członkami rodziny. Wśród czynników umacniających więzi w środowisku rodzinnym winny być praktykowane: wspólne przebywanie, prowadzenie rozmów, wspólne posiłki, praca, rekreacja, domowe uroczystości, spotkania rodzinne przy udzielaniu sakramentów, zjazdy rodzinne, itp.

Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że 75,1% respondentów przy rozwiązywaniu problemów moralnych człowiek winien kierować się *własnym sumieniem*, 44,6% respondentów uważa, że *przykazaniami Bożymi* a 22,9% badanych radziłoby się kierować *radami rodziny*. 18,6% respondentów uważa, że przy rozwiązywaniu problemów moralnych człowiek winien kierować się *ustalonymi ogólnie sposobami postępowania*, 12,8% respondentów wskazało na odpowiedź – *radami przyjaciół*. Tylko 7,5% badanych wskazało, że przy rozwiązywaniu problemów moralnych kierowałoby się *radami księży* a 5,2% respondentów *nie ma zdania* (zob. tab. 39). Zaprezentowane wyniki badań ukazują, że przy rozwiązywaniu problemów moralnych człowiek winien kierować się własnym sumieniem. Należy przypomnieć maturzystom, że własne sumienie, jeśli nie jest dobrze ukształtowane może wydawać błędne sądy, co może być skutkiem zawinionej ignorancji, czyli brakiem dbałości o rozwój duchowy. W rozwoju duchowym ważną rolę odgrywa sakrament pokuty. Dlatego niepokojący jest niski odsetek udzielających odpowiedzi maturzystów, którzy wskazali, że w rozwiązywaniu problemów moralnych człowiek winien kierować się radami księży. Wskazane byłoby również, aby nie tylko podczas dalszych etapów przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego podnosić problemy

natury moralnej, związane z życiem małżeńskim i rodzinnym, ale już podczas rekolekcji dla młodzieży. Jedną z propozycji w rozwiązywaniu problemów moralnych może być korzystanie z pomocy kierownika duchowego.

Na potrzeby niniejszej dysertacji poproszono respondentów o wyrażenie opinii, dotyczącej wpływu obrzędów religijnych sprawowanych w Kościele na życie dziecka. 64,6% badanych jest zdania, że *rozbudzają one przekonania religijno-moralne dziecka*, 60,0% badanych uważa, że *obrzędy religijne wprowadzają dziecko w życie sakramentalne*, 25,2% badanych jest zdania, że *pomagają w formowaniu myślenia dziecka*. Tylko 19,1% badanych uważa, że *rozwijają kontakty międzyludzkie*, 7,8% badanych *nie ma zdania*, a 4,9% respondentów uważa, że *obrzędy religijne sprawowane w Kościele nie mają żadnego wpływu* na życie dziecka (zob. tab. 40). Obrzędy religijne winny przede wszystkim ułatwiać dzieciom uczestnictwo w liturgii. Współczesna psychologia przekonuje, że przeżycia religijne w okresie niemowlęstwa i wczesnego dzieciństwa wywierają głęboki wpływ na formację dzieci, dzięki wyjątkowej chłonności religijnej, jaką się one odznaczają. Dlatego Kościół, który chrzci niemowlęta i pokłada ufność w darach pochodzących od Boga dla dziecka, udzielonych przez ten sakrament, powinien również dołożyć starań, aby ochrzczeni wzrastali w łączności z Chrystusem i z braćmi. Szczególnym znakiem tej łączności jest uczestnictwo dzieci w uczcie eucharystycznej. Dlatego osobom przygotowującym się do życia małżeńskiego i rodzinnego należy przypominać, że do uczestnictwa w obrzędach religijnych sprawowanych w Kościele należy dzieci przygotowywać, wprowadzając je w głębsze znaczenie tych obrzędów.

Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, jakie praktyki religijne według ankietowanych maturzystów przyczyniają się najbardziej do wzmocnienia religijności. Ponad połowa respondentów (69,0%) uważa, że jest to *codzienna modlitwa w domu*, niewiele mniej osób (66,1%) wskazało na *udział we Mszy św. z rodziną*. Co trzeci badany (39,4%) wskazał na *obchody świąt kościelnych z rodziną*, 32,8% respondentów wskazało na *lekturę Pisma św.*, 20,9% badanych wskazało na *pielgrzymki do miejsc świętych* a 19,4% badanych na *czynne uczestnictwo w życiu parafii*. 16,5% respondentów wskazało na *udział w rekolekcjach* a 13,9% respondentów, wskazało na *przynależność do ruchów religijnych* (zob. tab. 41). Optymistyczne jest to, że wysoki odsetek maturzystów wymienił codzienną modlitwę w domu jako praktykę przyczyniającą się najbardziej do wzmocnienia religijności. Podobnie jak wcześniej, równie wysoki odsetek maturzystów wskazał, że nauka modlitwy w rodzinie odbywa się przez stopniowe uczestnictwo wszystkich członków rodziny w Eucharystii (por. tab. 25). Może to świadczyć, iż maturzyści mają

świadomość istotnej roli modlitwy oraz Eucharystii w życiu rodzinnym. Warto przypomnieć maturzystom, że niektóre praktyki religijne realizowane są tylko raz w życiu, np. chrzest, bierzmowanie, pierwsza Komunia św., pogrzeb. Wiążą się one z pewnymi przełomowymi momentami w życiu człowieka i rodziny. Akceptacja praktyk jednorazowych ukazuje minimalną więź z Kościołem, jaka jest podtrzymywana nawet przez ludzi, którzy stracili z nim kontakt, nie spełniając praktyk religijnych obowiązkowych. Należy również zaznaczyć, że wszystkie te praktyki nie tylko świadczą o lojalności katolika wobec Kościoła, ale także wywołują pewne zmiany w jego sytuacji życiowej i rodzinnej.

Analiza badań uczynionych na użytek niniejszej pracy ukazuje, że 43,8% badanych uważa, że sposobem realizacji apostołatu rodzin jest *otwarcie się na mądrość Bożą*, 42,0% osób, że apostołat rodzin powinien być realizowany przez *włączenie się rodzin w życie Kościoła*, 28,7% badanych wskazał *odpowiedzialne rodzicielstwo* a 21,2% respondentów *przyjmowanie postawy ufności*. Tylko 9,9% badanych wskazało na *pomoc sąsiedzka* a 5,8% na *dbałość o rozwój państwa*. Niestety, 22,0% badanych *nie ma zdania* na ten temat sposobu realizacji apostołatu rodzin (zob. tab. 42). Zaprezentowane wyniki badań ukazują konieczność pogłębienia tematyki związanej z apostołatem rodzin oraz uświadomienia maturzystom ich odpowiedzialności za niego. Zadanie to winno być realizowane w pierwszej kolejności w rodzinie, później na katechezie szkolnej a w szczególny sposób w ramach przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego. Dbałość o chrześcijański wymiar życia rodzinnego winno być podstawowym zadaniem apostołstwa laikatu.

Uzyskane wyniki dotyczące znaczenia rodziny jako wspólnoty ewangelizującej ukazują, że 28,4% respondentów uważa, że *rodzice dzielą się z dziećmi Ewangelią*, 23,5% deklaruje, że *rodzina daje świadectwo o przymierzu paschalnym Chrystusa*, 20,0% uważa, że *wszyscy członkowie rodziny ewangelizują i podlegają ewangelizacji*, 14,5% respondentów wskazało, że *rodzina staje się głosicielką Ewangelii dla innych rodzin*. 13,3% respondentów *nie ma zdania* co do znaczenia rodziny jako wspólnoty ewangelizującej (zob. tab. 43). Niepokoi wysoki procent maturzystów, którzy jeszcze nie mają zdania co do misji rodziny jako wspólnoty ewangelizującej. Dlatego podczas dalszych etapów przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego należałoby poświęcić temu zagadnieniu więcej miejsca. Ważne jest, aby maturzyści, narzeczeni oraz przyszli małżonkowie wiedzieli, że rodzina jest wspólnotą ewangelizowaną i ewangelizującą oraz, że ma być święta i uświęcająca.

Analiza wyników badań wskazuje, że 39,4% maturzystów wskazuje, iż sakrament małżeństwa zobowiązuje małżonków do *bycia misjonarzami miłości i życia*, 39,1% badanych do *dawania świadectwa wiary członkom rodziny*, 36,2% badanych wskazuje na *obronę wiary*, 27,5% badanych wskazało *obronę i szerzenie wiary*, 12,5% badanych wskazało na *pielęgnowanie powołania misyjnego wśród synów i córek* a 11,9% badanych do *bycia znakiem dla rodzin, które jeszcze nie wierzą* (zob. tab. 44). Przytoczone wyniki badań wymagają, aby w homiliach i katechezach ukazywać i przypominać przygotowującym się do życia małżeńskiego i rodzinnego o zobowiązaniach małżonków wynikających z apostołatu rodzin w środowisku parafialnym. Należy uświadamiać również, że włączenie małżonków i rodziców w misję Kościoła wypływa z otrzymanego w sakramencie chrztu św. udziału w kapłańskim, prorockim i królewskim urzędzie Jezusa Chrystusa. Udział w potrójnym urzędzie Chrystusa wywodzi się z przynależności do wspólnoty kościelnej, dlatego winien być przeżywany we wspólnocie małżeńskiej i rodzinnej a także realizowany dla wspólnoty.

Uzyskane wyniki dotyczące oceny dotychczasowej wiedzy maturzystów zdobytej podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego ukazują, że 42,4% badanych *raczej źle* ocenia swoją wiedzę, 13,9% respondentów *źle* ocenia swoją wiedzę, 29,9% respondentów *raczej dobrze*, *dobrze* ocenia swoją wiedzę 5,2% respondentów a *bardzo dobrze* tylko 1,6% (zob. tab. 45). Warto zastanowić się, skąd wzięło się przekonanie maturzystów o raczej złym stanie ich wiedzy zdobytej podczas przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego. Być może wynika to z niezrozumienia przez nich tematyki, zagadnień, czy sformułowań, czy może jest to kwestia przekazu.

Rodzina stanowi podstawową komórkę życia społecznego. Niestety, w funkcjonowaniu rodziny w obecnych czasach zagraża akceptacja rozwodów, lansowanie związków nieformalnych, takich jak, kohabitacja. Poza tym bardzo mocno akcentowane jest znaczenie samorozwoju w życiu pojedynczego człowieka. Wybór samotnego rodzicielstwa, bycie tzw. singlem, czy brak formalnego małżeństwa nie budzą dziś w społeczeństwie takiej dezaprobaty czy krytyki jak kiedyś. Niestety trzeba przyznać, że często to rodziny pochodzenia nie tylko przyzwalają na związki nieformalne młodych ludzi, ale nawet im pomagają i je wspierają. Poważne zagrożenie stanowi również próba uznania za rodzinę związków między osobami tej samej płci oraz propagowanie postaw i zasad sprzecznych z ideałami życia małżeńskiego i rodzinnego. Dlatego powinno się przede wszystkim w rodzinie w stosownym czasie pouczać młodych ludzi o godności, zadaniu i dziele miłości małżeńskiej. Natomiast poprzez głoszenie katechez dotyczących

życia małżeńskiego i rodzinnego należałoby uwrażliwiać rodziców chrześcijańskich oraz odpowiedzialnych za kolejne etapy przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego w parafiach, aby dołożyli wszelkich starań w ukazywaniu zgodnego z zamysłem Bożym związku małżeńskiego i powstałej na jego fundamencie rodziny.

ZAKOŃCZENIE

Celem niniejszej rozprawy była refleksja nad realizacją przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego oraz kierunkami jej odnowy. W rozprawie przedstawiono problematykę dotyczącą przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego. Na podstawie wskazań Urzędu Nauczycielskiego Kościoła przygotowano kwestionariusz ankiety, który posłużył do zgromadzenia materiału empirycznego na temat realizacji przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego w szkołach średnich znajdujących się na terenie archidiecezji lubelskiej.

W pierwszym rozdziale została przedstawiona problematyka przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego w Kościele katolickim. W celu zrealizowania wchodzącej w zakres rozdziału tematyki podzielono ją na trzy paragrafy. W pierwszym przedstawiono problematykę małżeńską przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego, obejmującą powołanie do miłości, istotę i znaczenie sakramentu małżeństwa, przymioty i zadania małżeństwa. W drugim paragrafie przedstawiono problematykę rodzinną przygotowania dalszego, obejmującą rodzinę jako wspólnotę życia i miłości, powołanie do macierzyństwa i ojcostwa, wiarę, liturgię i modlitwę w rodzinie oraz funkcje rodziny i trudności z ich realizacją. W trzecim paragrafie podjęto problematykę wychowawczą przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego, obejmującą wychowanie do dojrzałej osobowości, wychowanie moralne i religijne oraz wychowanie do apostołatu. Dokonano tego na podstawie dokumentów Soboru Watykańskiego II, nauczania papieży Piusa XI, Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta XVI, Franciszka oraz innych dokumentów Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce w okresie posoborowym. W przygotowaniu tego rozdziału uwzględniono również współczesną literaturę teologiczną z zakresu duszpasterstwa rodzin oraz psychologiczno-pedagogiczną, dotyczącą problematyki przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego.

Praktyczna realizacja wskazań Kościoła, dotycząca przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego została przedstawiona na podstawie uzyskanych wyników badań empirycznych, przy użyciu narzędzia badawczego w postaci kwestionariusza ankiety, przeprowadzonych wśród maturzystów 8 szkół znajdujących się na terenie archidiecezji lubelskiej. W badaniach przeprowadzonych od 8 kwietnia 2019 do 10 maja 2019 roku uczestniczyło ostatecznie 345 respondentów. W kwestionariuszu maturzyści

zostali zapytani o znajomość problematyki małżeńskiej, rodzinnej i wychowawczej oraz jak wytyczne, dotyczące problematyki przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego Kościoła są realizowane w życiu.

Dzięki przeprowadzonym badaniom możliwe było rozwiązanie problemu postawionego we wstępie niniejszej rozprawy. Praktyczna realizacja wskazań Kościoła, dotycząca przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego została przedstawiona w rozdziałach trzecim, czwartym i piątym niniejszej dysertacji. W rozdziale szóstym zestawiono nauczanie Kościoła katolickiego ze stanem znajomości przez maturzystów problematyki przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego, co pozwoliło na sformułowanie wniosków i postulatów pastoralnych. W rozdziale tym wskazano kierunki i sposoby pogłębiania znajomości problematyki małżeńskiej, ukazywania problematyki rodzinnej oraz ukazywania wychowania w rodzinie.

Przygotowanie dalsze do życia małżeńskiego i rodzinnego wiąże się ściśle z pogłębieniem znajomości problematyki małżeńskiej. Ankietowani maturzyści wiedzą, że podmiotem odpowiedzialnym za dostarczanie najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa jest rodzina. Wyniki badań przeprowadzone na potrzeby niniejszej rozprawy są generalnie pozytywne. Respondenci wysoko stawiają w hierarchii wartości zbudowanie udanego małżeństwa, zwracając uwagę, że w funkcjonowaniu wspólnoty małżeńskiej ważną rolę odgrywa miłość i dbałość o jej rozwój. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że maturzyści zwracają uwagę na znaczenie małżeństwa sakramentalnego w życiu człowieka, wymieniając nierozzerwalność małżeństwa oraz tworzenie wspólnoty całego życia skierowanej dla dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania potomstwa. Przyczyn do zawierania małżeństwa sakramentalnego maturzyści upatrują głównie w tym, że według nich ludzie nie chcą się wiązać z kimś na całe życie. Respondenci nie mają jeszcze do końca ugruntowanej wiedzy co do znajomości istoty zawarcia sakramentalnego małżeństwa.

Ankietowani maturzyści zdecydowanie mniej wskazują na znaczenie przymiotów małżeństwa sakramentalnego, chociaż deklarują, że w przygotowaniu dalszym do życia małżeńskiego i rodzinnego ważną rolę odgrywa znajomość zagadnień miłości małżeńskiej, wierności oraz czynników decydujących o nierozzerwalności małżeństwa. Maturzyści dosyć dobrze znają zadania małżeństwa, jednak niewiele im mówi określenie: rodzina wspólnotą życia i miłości. Niski jest również wskaźnik odpowiedzi badanych maturzystów dotyczący udziału rodziny w rozwoju społeczeństwa, co może świadczyć o słabej wiedzy na ten temat. Jest to zapewne wyzwanie, które winno być zrealizowane przez podmioty

odpowiedzialne za przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego na dalszych jego etapach.

Podczas katechezy maturzystom ukazywana jest problematyka rodzinna. Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że wysoki odsetek respondentów wskazuje na realizację podczas lekcji religii tematyki dotyczącej zagadnień teologii małżeństwa i rodziny, naturalnych metod rozpoznawania płodności, konfliktów w rodzinie, odpowiedzialnego rodzicielstwa, przeżywania roku liturgicznego w rodzinie, odpowiedzialności chrześcijańskiej za małżeństwo, ludzi starych w rodzinie oraz diagnostyki prenatalnej. Również wysoki odsetek maturzystów ma świadomość, że życie ludzkie rozpoczyna się od poczęcia oraz orientuje się w kwestiach odpowiedzialnego rodzicielstwa. Badani wskazują również na podstawową metodę planowania potomstwa w rodzinie jaką jest naturalna regulacja poczęć. Maturzyści przytaczają wśród głównych problemów, które mogą decydować o małej liczbie dzieci w rodzinie karierę rodziców, brak środków finansowych oraz brak czasu. Ankietowani wskazują również na rodzinę, jako główny podmiot odpowiedzialny za proces wychowania człowieka oraz na znaczącą rolę ojca i matki w rodzinie. Wychowanie religijne związane jest z ukształtowaniem postaw moralnych płynących z wyznawanej wiary. Dlatego niepokojący jest wysoki odsetek maturzystów deklarujący, że w ich domu rodzinnym nie realizuje się żadnych praktyk religijnych.

Należy zauważyć, że zaprezentowane wyniki badań ukazują znajomość różnych sposobów nauki modlitwy w domu rodzinnym. Również wysoki odsetek maturzystów wskazuje na nierozzerwalność jako argument zawarcia sakramentalnego małżeństwa w Kościele. Maturzyści pozytywnie ustosunkowują się do symboli religijnych, uważając, że mają one wpływ na życie religijne człowieka. Dostyc wysoki odsetek maturzystów wyraża swoją opinię na temat czynników wpływających na konflikty i nieporozumienia między małżonkami, twierdząc, że powodem jest brak dialogu, osoby trzecie oraz egoizm. Jeszcze wyższy odsetek maturzystów deklaruje konkretne działania w sytuacji pojawiających się trudności w małżeństwie. Najwięcej udzielonych odpowiedzi dotyczy podjęcia próby pokonania trudności i pozostania w małżeństwie. W ukazywaniu problematyki rodzinnej ważne miejsce zajmują funkcje rodziny. Maturzyści jako najważniejszą wskazują funkcję miłości. Wysoki odsetek maturzystów wskazuje jako ważną w funkcjonowaniu rodziny również funkcję religijną. Wśród zagrożeń rodziny maturzyści wymieniają egoizm, pornografię, homoseksualizm oraz ideologię *gender*. Maturzyści zauważają również zagrożenia wpływające na prawidłowe wychowanie dzieci.

Wśród najczęściej spotykanych zagrożeń wymieniają przemoc, brak poszanowania drugiego człowieka, awantury oraz nałogi.

Według badanych to rodzina jest miejscem ukazywania jak wychowywać. Należy zauważyć, że maturzyści wskazują wśród wartości, na które powinni zwracać uwagę rodzice w wychowaniu dzieci wybór mądrych zasad życia oraz przykazania Boże, które mogą być pomocne w stworzeniu systemu wartości, stanowiącego fundament życia człowieka. Dojrzała osobowość człowieka odgrywa ważną rolę zarówno przy podejmowaniu decyzji przez narzeczonych o zawarciu sakramentalnego małżeństwa a także w wychowaniu moralnym. Maturzyści wypowiadając się na temat cech świadczących o dojrzałości człowieka wskazali na odpowiedzialność za swoje postępowanie. Wysoki jest też odsetek maturzystów, którzy uważają, że wychowanie moralne kształtuje prawidłowe i wrażliwe sumienia. Dlatego duszpasterze, jak również katecheci wini wspierać maturzystów w dążeniu do osiągnięcia sumienia pewnego. Z pomocą w kształtowaniu takiego sumienia przychodzi praktykowanie regularnej spowiedzi, rozważania Słowa Bożego oraz sięganie po odpowiednią lekturę religijną. Dobrze ukształtowane sumienie pomaga człowiekowi w rozwiązywaniu problemów moralnych. Tym, co zespala rodzinę jest jej więź. W uzyskanych wynikach badań maturzyści pytani w jaki sposób należy umacniać więź w środowisku rodzinnym odpowiedzieli, że przez stawianie sobie wymagań, modlitwę indywidualną z rodziną i korzystanie z sakramentów. Warto zwrócić uwagę, podczas kolejnych etapów przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, na wartość rozwijania i tworzenia więzi dziecka z członkami rodziny, ponieważ od tego w dużym stopniu zależy jego prawidłowy rozwój. Maturzyści wskazują na różne sposoby i podmioty pomocne w radzeniu sobie z problemami moralnymi, wśród których na pierwszym miejscu wymieniają własne sumienie. Niepokojące jest, że niewielki procent maturzystów wskazuje na szukanie pomocy w kwestiach moralnych u księży. Należałoby szczególnie w obecnych czasach poszukać przyczyn i podjąć stosowne kroki, w celu odbudowywania autorytetu, jakim winien być duszpasterz dla wiernych i jego zgodnych z nauką Kościoła wypowiedzi w kwestiach moralnych. Maturzyści wypowiedzieli się również na temat wpływu obrzędów religijnych sprawowanych w Kościele na życie dziecka. Ważnym spostrzeżeniem jest to, że obrzędy rozbudzają przekonania moralno-religijne i wprowadzają dziecko w życie sakramentalne a także pomagają w formowaniu myślenia dziecka. Maturzyści zauważają również, że praktyki religijne przyczyniają się najbardziej do wzmocnienia religijności głównie przez modlitwę w domu rodzinnym, udział we Mszy

św. z rodziną oraz obchody świąt kościelnych z rodziną. Maturzyści wyrazili również swoją opinię o apostolacie rodzin. Wśród sposobów jego realizacji wymienili, m. in. otwarcie na mądrość Bożą oraz włączenie się rodziny w życie Kościoła. Maturzyści mogli wyrazić swoją opinię dotyczącą rodziny jako wspólnoty ewangelizującej. W tych kwestiach należałoby podjąć odpowiednie działania, aby tematykę związaną z ewangelizacją, gdyż na tym etapie przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego nie jest jeszcze odpowiednio rozumiana. Niewiele lepszą znajomością wykazali się maturzyści odnośnie do kwestii zobowiązań wypływających z sakramentu małżeństwa. Jest to wyzwanie skierowane do duszpasterzy, aby podczas kolejnych etapów przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, oprócz ważnych elementów liturgii sakramentu małżeństwa, podjęli się wyjaśnienia kwestii związanych ze zrozumieniem przez narzeczonych, czym jest sakrament małżeństwa i jakie zobowiązania z jego zawarcia wynikają.

Należałoby również zwrócić uwagę na wyniki analizy dotyczącej oceny dotychczasowej wiedzy maturzystów, zdobytej podczas przygotowania dalszego do życia małżeńskiego i rodzinnego. Wysoki odsetek maturzystów ocenia, że jest ona na poziomie raczej złym lub złym. Potrzeba na tym polu podjęcia szczególnej pracy przez duszpasterzy, doradców życia rodzinnego oraz osoby odpowiedzialne za przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego, ukierunkowanej na pogłębienie problematyki małżeńsko-rodzinnej podczas formacji narzeczonych na kolejnych etapach przygotowania.

Przywołane rezultaty przeprowadzonych badań empirycznych a także wypracowane postulaty pastoralne mogą stanowić materiał do dalszych opracowań naukowych z zakresu duszpasterstwa rodzin. Na ich podstawie można sporządzić wytyczne homiletyczne jak również katechetyczne. Dlatego zarówno wyniki badań jak i sformułowane wnioski i postulaty pastoralne mogą być pomocne przy redakcji nowych podręczników do nauki religii w szkole średniej, a w szczególny sposób podręcznika mającego na celu przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego. Można byłoby w nim uwzględnić oczekiwania maturzystów a także wyzwania, które wynikają z przeprowadzonych badań. Taki podręcznik oprócz atrakcyjnej szaty graficznej powinien zawierać również konkretne treści dotyczące problemów młodzieży, będącej jeszcze na dalszym etapie przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego.

WYKAZ TABEL

Tabela 1. Cel powołania małżeńskiego a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	129
Tabela 2. Warunki konieczne do zbudowania udanego małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	131
Tabela 3. Podmiot dostarczający najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	132
Tabela 4. Czynniki najbardziej decydujące o rozwoju miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	134
Tabela 5. Znaczenie określenia <i>małżeństwo sakramentalne</i> a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	137
Tabela 6.1. Przyczyny niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	139
Tabela 6.2. Przyczyny niechęci zawierania sakramentalnego małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	140
Tabela 7.1. Istota ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	141
Tabela 7.2. Istota ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	142
Tabela 8. Rola miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	143
Tabela 9.1. Czynniki najczęściej decydujące o trwałości małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	145
Tabela 9.2. Czynniki najczęściej decydujące o trwałości małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	146
Tabela 10. Znaczenie <i>nierozerwalności małżeństwa</i> a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	147
Tabela 11. Najczęstsze przyczyny niedochowania wierności małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	149
Tabela 12. Cz. I.1. Znajomość cech miłości ludzkiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	151

Tabela 12. Cz. I.2. Znajomość cech miłości ludzkiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	152
Tabela 12. Cz. II.1. Znajomość cech miłości pełnej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	153
Tabela 12. Cz. II.2. Znajomość cech miłości pełnej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	154
Tabela 12. Cz. III.1. Znajomość cech miłości wiernej i wyłącznej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	156
Tabela 12. Cz. III.2. Znajomość cech miłości wiernej i wyłącznej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	157
Tabela 12. Cz. IV.1. Znajomość cech miłości płodnej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	158
Tabela 12. Cz. IV.2. Znajomość cech miłości płodnej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	159
Tabela 13.1. Najważniejsze zadania małżonków a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	161
Tabela 13.2. Najważniejsze zadania małżonków a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	162
Tabela 14.1. Rozumienie małżeństwa jako <i>wspólnoty osób</i> a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	163
Tabela 14.2. Rozumienie małżeństwa jako <i>wspólnoty osób</i> a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	164
Tabela 15.1. Służba życiu a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	165
Tabela 15.2. Służba życiu a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	166
Tabela 16.1. Cechy najważniejsze dla uczestnictwa rodziny w rozwoju społeczeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	168
Tabela 16.2. Cechy najważniejsze dla uczestnictwa rodziny w rozwoju społeczeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	169
Tabela 17.1. Problematyka dotycząca życia małżeńskiego i rodzinnego poruszana podczas katechizacji a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	173
Tabela 17.2. Problematyka dotycząca życia małżeńskiego i rodzinnego poruszana podczas katechizacji a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	174

Tabela 18. Rozpoczęcie życia człowieka a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	175
Tabela 19. Wartość posiadania rodziny a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	176
Tabela 20. Metody planowania dzieci w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	178
Tabela 21.1. Czynniki decydujące o małej liczbie dzieci w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	179
Tabela 21.2. Czynniki decydujące o małej liczbie dzieci w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	180
Tabela 22. Podmiot zajmujący się wychowaniem dzieci a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	181
Tabela 23. Rola ojca w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	183
Tabela 24. Rola matki w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %..	185
Tabela 25. Praktyki religijne realizowane w rodzinie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	187
Tabela 26.1. Sposoby nauki modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	189
Tabela 26.2. Sposoby nauki modlitwy w rodzinie chrześcijańskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	190
Tabela 27. Najważniejsze powody decydujące o zawarciu związku małżeńskiego w Kościele a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	192
Tabela 28. Znaczenie symboli religijnych w domu rodzinnym a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	194
Tabela 29.1. Czynniki wpływające na konflikty i nieporozumienia między małżonkami a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	196
Tabela 29.2. Czynniki wpływające na konflikty i nieporozumienia między małżonkami a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	197
Tabela 30. Działania podejmowane w razie pojawienia się trudności w małżeństwie a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	199
Tabela 31. Funkcje rodziny a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	201
Tabela 32. Zjawiska zagrażające życiu rodzinnemu a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	202

Tabela 33. Zagrożenia dla prawidłowego wychowania dzieci a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	204
Tabela 34. Najważniejsze wartości w procesie wychowania dzieci a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	208
Tabela 35.1. Cechy świadczące o dojrzałości człowieka a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	210
Tabela 35.2. Cechy świadczące o dojrzałości człowieka a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	211
Tabela 36. Wychowanie moralne a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	213
Tabela 37. Kształtowanie sumienia a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	215
Tabela 38. Sposoby umacniania więzi w środowisku rodzinnym a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	217
Tabela 39. Rozwiązywanie problemów moralnych a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	219
Tabela 40. Wpływ obrzędów religijnych sprawowanych w Kościele na życie dziecka a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	221
Tabela 41. Praktyki religijne przyczyniające się do wzmocnienia religijności a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	223
Tabela 42. Sposoby realizacji apostołatu rodzin a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	225
Tabela 43. Znaczenie rodziny jako <i>wspólnoty ewangelizującej</i> a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	227
Tabela 44. Zobowiązania małżonków wynikające z sakramentu małżeństwa a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %	229
Tabela 45. Ocena dotychczasowej wiedzy dotyczącej przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %.....	230

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Charakterystyka respondentów a płeć.....	121
Wykres 2. Charakterystyka respondentów a miejsce zamieszkania.....	122
Wykres 3. Charakterystyka respondentów a typ szkoły.....	123
Wykres 4. Charakterystyka respondentów a przynależność do grup religijnych.....	124
Wykres 5. Charakterystyka respondentów a stosunek do wiary.....	125

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

1. Dokumenty Soboru Watykańskiego II

- Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”* (4.12.1963). W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie. Poznań 2002 s. 40-70.
- Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”* (21.11.1964). W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski s. 105-170.
- Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimus educationis”* (28.10.1965). W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski s. 313-324.
- Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”* (18.11.1965). W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski s. 379-405.
- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* (07.12.1965). W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski s. 537-620.

2. Dokumenty papieskie

- Pius XI. Encyklika *O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży. Divini Illius Magistri*. W: <https://ekai.pl/dokumenty/encyklika-divini-illius-magistri> (dostęp 25.04.2019).
- Paweł VI. Encyklika *„Humanae vitae”* (25.07.1968). W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 2. Oprac. K. Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M 1999 s. 21-42.
- Paweł VI. *Adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi”* (08.12.1975). ChS 8: 1976 z. 7 s. 20-56.
- Jan Paweł II. *Posynodalna adhortacja apostolska „Catechesi tradendae” o katechezie w naszych czasach* (16.10.1979). https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/adhortacje/catechesi.html (dostęp 12.04.2019).
- Jan Paweł II. Encyklika *„Redemptor hominis”* (4.03.1979). Wrocław: TUM 1994.
- Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym* (22.11.1981). Wrocław: TUM 2000.
- Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska „Reconciliatio et paenitentia” do episkopatu, duchowieństwa i wiernych po synodzie biskupów o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie kościoła* (2.12.1984). Wrocław: TUM 1999.
- Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska „Christifideles laici” o powołaniu i misji świeckich w Kościele* (30.12.1988). Wrocław: TUM 1995.
- Jan Paweł II. Encyklika *„Redemptoris missio” o stałej aktualności posłannictwa misyjnego* (7.12.1990). Wrocław: TUM 1995.
- Jan Paweł II. Encyklika *„Veritatis splendor” o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła* (6.08.1993). Wrocław: TUM 1993.
- Jan Paweł II. *List do rodzin „Grattissimam sane”* (02.02.1994). Wrocław: TUM 1994.
- Jan Paweł II. *List „Tertio millennio adveniente” w związku z przygotowaniem Jubileuszu Roku 2000* (10.09.1994). Wrocław: TUM 1998.
- Jan Paweł II. Encyklika *„Evangelium vitae” o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego* (25.03.1995). Wrocław: TUM 1995.

- Jan Paweł II. *List apostolski o świętowaniu niedzieli „Dies Domini”* (31.05.1998). Wrocław: TUM 2000.
- Jan Paweł II. *Posynodalna adhortacja apostolska „Ecclesia in Europa” o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele, jako źródło nadziei dla Europy* (28.06.2003). Kraków: Wydawnictwo M 2003.
- Benedykt XVI. *Encyklika „Deus caritas est” o miłości chrześcijańskiej* (25.12.2005). Kraków: Wydawnictwo AA 2008.
- Benedykt XVI. *Adhortacja apostolska „Verbum Domini” o Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła* (30.09.2010). <http://www.sanctus.pl/index.php?podgrupa=484&doc=436> (dostęp 12.04.2019).
- Franciszek. *Encyklika „Lumen fidei” o wierze* (29.06.2013). Kraków: WAM 2013.
- Franciszek. *Posynodalna adhortacja apostolska. „Amoris laetitia” o miłości w rodzinie* (19.03.2016). Kraków: Wydawnictwo M 2016.
- Franciszek. *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate” o powołaniu do świętości w świecie współczesnym*. Kraków: Wydawnictwo M 2018.
- Franciszek. *Encyklika „Laudato Si” w trosce o wspólny dom*. Kraków: Wydawnictwo M 2015.

3. Nauczanie papieży

- Jan Paweł II. *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie Ojca Świętego w siedzibie UNESCO (Paryż 02.06.1980). OsRomPol 1:1980 nr 6 s. 2.
- Jan Paweł II. *Wychowanie człowieka do wartości moralnych*. Do uczestników XIV Światowego Kongresu Szkół Katolickich (Watykan 5.03.1994). OsRomPol 15:1994 Nr 5(163) s. 16-17.
- Jan Paweł II. *Przyszłość człowieka to sam człowiek*. W: *Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II. Antologia wypowiedzi*. Red. J. Żukowicz. Kraków: WAM 1990 s. 192-196.
- Jan Paweł II. *Nadzieja, miłość, pokój*. Spotkanie z młodzieżą (Tokio 24.02.1981) Nr 6 (18) s. 20-21.
- Jan Paweł II. *Słowo do młodzieży zgromadzonej przed siedzibą arcybiskupa w Krakowie w ramach Pielgrzymki do Ojczyzny w 1987 w zawiązku z Kongresem Eucharystycznym*. W: <https://ekai.pl/dokumenty/slowo-do-mlodziezy-zgromadzonej-przed-siedzibaarcy-biskupa-krakow/> (dostęp 19.04.2019).
- Jan Paweł II. *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*. Red. S. Dziwisz i in. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1986.
- Benedykt XVI. Konferencja Episkopatu Polski. *Wskazania Konferencji Episkopatu dla diecezji polskich dotyczące sprawowania Mszy św. według ogłoszonego przez papieża Benedykta XVI listu apostolskiego w formie Motu proprio ‘Summorum Pontificum’* (03.10.2007). „Anamnesis” 52 (2008) nr 1 s. 46-47.
- Franciszek. *Wraz z młodymi nieśmy wszystkim Ewangelię*. Orędzie Papieża Franciszka na Światowy Dzień Misyjny 2018 r. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/misyjny2018_20052018 (dostęp 14.04.2019).

4. Dokumenty Stolicy Apostolskiej

- Papieska Rada do spraw Rodziny. *„Karta Praw Rodziny”* (1983). Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum 2013.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*. Poznań: Pallottinum 1984.
- Katechizm Kościoła Katolickiego* (11.10.1992). Poznań: Pallottinum 1994.

- Papieska Rada ds. Rodziny. *Vademecum dla spowiedników o niektórych zagadnieniach moralnych dotyczących życia małżeńskiego*. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 2. Red. K. Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M 1999 s. 438-459.
- Kongregacja do spraw Wychowania Katolickiego. „Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości”. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. I. Red. K. Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M 1999 s. 251-294.
- Kongregacja Nauki Wiary. *List do biskupów Kościoła katolickiego o duszpasterstwie osób homoseksualnych 'Homosexualitatis problema'*. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 1. s. 295-307.
- Papieska Rada do spraw Rodziny. *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. II. Red. K. Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M 1999 s. 299-372.
- Międzynarodowa Rada ds. Katechezy. *Katecheza dorosłych we wspólnocie chrześcijańskiej*. Kraków: WAM 2001.
- Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Tłum. R. Murawski. Kielce: Wydawnictwo Jedność 2005.
- Międzynarodowa Komisja Teologiczna. *Sensus fidei w życiu Kościoła*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów 2015.

5. Dokumenty Kościoła w Polsce

- Konferencja Episkopatu Polski. *Pierwsza instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i duszpasterstwie rodzin*. W: J. Buxakowski. *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*. Pelplin: Bernardinum 1999 s. 366-379.
- Konferencja Episkopatu Polski. *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (13.12.1989)*. W: file:///C:/Users/Asus/Desktop/Trzecia%20instrukcja_o_przygotowaniu_do_zawarcia_malzenstwa.pdf (dostęp 14.04.2019).
- Konferencja Episkopatu Polski. *Stanowisko Episkopatu Polski w sprawie in vitro*. W: <https://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,21801,stanowisko-episkopatu-polski-ws-invito.html> (dostęp 19.04.2019).
- Konferencja Episkopatu Polski. *Druga instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa (11.03.1975)*. W: *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin* s. 380-392.
- Komisja Duszpasterska Episkopatu Polski. *Nowa ewangelizacja u progu Trzeciego Tysiąclecia. Program duszpasterski na rok 2000/2001*. Katowice: Księgarnia Św. Jacka 2000.
- Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Red. A. Królikowska. Kraków: Wydawnictwo WAM 2001.
- Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium Duszpasterstw Rodzin*. Warszawa: Fundacja VITA FAMILIAE 2003.
- Konferencja Episkopatu Polski. *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*. Warszawa: Biblos 2009.
- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2010.

Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2010.

II. LITERATURA PRZEDMIOTOWA I POMOCNICZA

- Adamiak E. *Biblijne modele małżeństwa w perspektywie społecznych ról mężczyzn i kobiet*. „Polonia Sacra” 18 (2014) Nr 4 (37) s. 5–22.
- Adamski F. *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2002.
- Aftab P. *Internet a dzieci: uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*. Przeł. B. Nicewicz. Warszawa: Prószyński i S-ka 2003.
- Allport G.W. *Osobowość i religia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1988.
- Ałaszewski S. *Modlitwa małżeńska w ujęciu teologicznym i na podstawie badań empirycznych*. RT T. 61. z. 6 (2014) s. 125-138.
- Arbaszewski P. *Rodzina podmiotem przygotowania do sakramentu małżeństwa. Studium teologicznopastoralne na podstawie badań maturzystów w diecezji drohiczyńskiej*. Lublin 2009 (Biblioteka, Archiwum KUL).
- Arbaszewski P. *Rodzinne wychowanie do życia wiarą w przygotowaniu potomstwa do sakramentu małżeństwa*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. 9. 2010 s. 115-137.
- Augustyn J. *Homoseksualizm*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Lublin: Bonus Liber 2013 s. 217-228.
- Bagrowicz J. *Edukacja religijna współczesnej młodzieży źródła i cele*. Toruń: Wydawnictwo UMK 2000.
- Bartel S. *Dojrzałość*. SMR s. 86.
- Bartos M. *Rodzina a postmodernistyczny styl myślenia i życia*. SRodz 2001 R. 5. Nr 1(8) s. 147-156.
- Biel S. *Życie duchowe bez trików i skrótów*. Wydanie drugie. Kraków: Wydawnictwo WAM 2018.
- Bieleńska-Osuchowska Z. *Jak zaczyna się życie człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1994.
- Bilonowicz-Hutna M. *Macierzyństwo*. W: „Niedziela” (Wydanie zasadnicze). 2008 Nr 21 s. 29.
- Błasiak A. *Funkcje rodziny w zmieniającej się rzeczywistości*. W: *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny*. Red. A. Błasiak, E. Dybowska. Kraków: Wydawnictwo WAM 2010 s. 77-103.
- Bagrowicz J. *Prawo Boże w sercu człowieka. Moralność czynów, uczuć, sumienie*. W: *W duchu i prawdzie. Katechizm Kościoła Katolickiego w refleksji i życiu*. Red. Cz. Noworolnik. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos 1997.
- Barczeniewicz M. *Naturalne planowanie rodziny a medycyna*. „Nasz Dziennik” (Wyd. zasadnicze). Nr 21 2008 s. 13.
- Bohdanowicz A. *Istota miłości i jej postaci*, „Teologia i Moralność” 4 (2008) s.19-30.
- Bołoz W. *Rozwój i integracja płciowości człowieka*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś. Warszawa: Wydawnictwo Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN 1999 s. 34-58.
- Borowski W. *Przedślubne pouczenie katechetyczne we współczesnym duszpasterstwie*. „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 33 (1959) Nr 11 s. 312-319.

- Bortkiewicz P. *Dobro rodziny kryterium zasady pomocniczości*. „Teologia i Moralność”. T. 11. 2012 s. 19-34.
- Brzeziński J. *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: PWN 1996.
- Brzeziński M. *Rodzina–domowy Kościół, który służy i ewangelizuje*. „Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża”. T. 29 (2011) s. 131-147.
- Buchta R. *Etapy rozwoju religijnego człowieka*. W: *Leksykon pedagogiki religii podstawy-konceptje – perspektywy*. Warszawa: Verbinum 2007 s. 170-171.
- Bula M. *Rodzina środowiskiem pełnego rozwoju człowieka*. W: *Wychowanie w rodzinie*. Red. F. Adamski. Kraków: Wydawnictwo Petrus 2010.
- Buxakowski J. *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*. Pelplin: Bernardinum 1999 s. 366-379.
- Celary I. *Kościół domowy jako wspólnota wierząca i ewangelizująca*. „Perspectiva”. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne. R. 7:2008 Nr 2 (13) s. 30-43.
- Cęcełek G. *Rodzina - jej przemiany oraz zagrożenia i problemy wychowawcze*. „Mazowieckie Studia Humanistyczne” Nr 1-2 (2005) s. 239-249.
- Cichoń W. *Wartości, człowiek, wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1996.
- Chlewiński Z. *Dojrzałość, osobowość, sumienie religijność*. Poznań: Wydawnictwo „W Drodze” 1991.
- Cuber T. *Apostolat rodziny chrześcijańskiej. Studium teologicznopastoralne*. Sandomierz: Textoprint 2013.
- Cynarzewska-Właźlik L. *Rodzina*. EK T. 17. Kol. 178.
- Dakowicz A. *Powodzenie małżeństwa. Uwarunkowania psychologiczne w perspektywie transgresyjnego modelu Józefa Kozińskiego*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana 2014.
- Dąbrowski Z. *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*. Cz. I. Olsztyn: Wydawnictwo UWM 1998.
- Derdziuk A. *Współczesny kryzys moralny*. W: *Wyznawać wiarę dzisiaj. Katecheza dorosłych na podstawie Katechizmu Kościoła katolickiego*. Red. S. Łabendowicz. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne 1999 s. 448–451.
- Drożdż A. *Permisywizm moralny*. Kielce: Jedność 2005.
- Drożdż B. *Troska o godność małżeństwa i rodziny w perspektywie 50-lecia Konstytucji „Gaudium et spes”*. „Studia Pastoralne”. Rocznik Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. R. 11. Nr 11 (2015) s. 257-263.
- Dudziak U. *Miłość, małżeństwo i co dalej*. Częstochowa: Wydawnictwo Świętego Pawła 2001.
- Dudziak U., Deluga A. (Red). *Naturalne planowanie rodziny: wybrane zagadnienia*. Szczecinek: Fundacja "Nasza Przyszłość" 2009.
- Dudziak U. *Biologiczno-medyczne podstawy duszpasterstwa rodzin* s. 161-164.
- Dyczewski L. *Rodzina – społeczeństwo – państwo*. Lublin: TN KUL 1994.
- Dyczewski L., Wadowski D. *Kultura dnia codziennego i świątecznego w rodzinie*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1998.
- Dyczewski L. *Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1994.
- Dyduch J. *Wezwani do winnicy i wszczępieni w Chrystusa*. Komentarz do adhortacji *Christifideles laici*. Kraków: Wydawnictwo Św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej 1990.
- Dziekoński S. *Problematyka rodzinna w wybranych podręcznikach do katechezy i nauczania religii*. „Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża”. T. 21 (2003) s. 169-182.

- Dziewiecki M. *Cieleśność, płciowość, seksualność*. Kielce: Jedność 2000.
- Dziewiecki M. *Wychowanie w dobie ponowoczesności*. Kielce: Jedność 2002.
- Dziewiecki M. *Cele i metody wychowania chrześcijańskiego*. „Zeszyty Formacji Katechetów” 2001 Nr 1 s. 64-82.
- Dziuba A.F. *Kościół domowy w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II*. W: *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 91-113.
- Dziuba A. *Slużebny wymiar powołania małżeńskiego*. ChS 12 (1982) Nr 8 s. 6-7.
- Fiałkowski M. *Rodzina Kościołem Domowym. W: Teologia pastoralna. T. I. Teologia pastoralna fundamentalna*. Red. R. Kamiński. Lublin: Wydawnictwo ALTA 2 2000 s. 171-188.
- Fiałkowski M. *Stosunek Kościoła do świata*. W: *Teologia pastoralna. T.1.* s. 249-292.
- Flis G. *Przymioty małżeństwa w 'Relacji Końcowej' Synodu Biskupów o rodzinie - aspekt pozytywny*. W: *Rodzina wspólnotą życia i miłości*. Red. T. Chlipała, J. Michalewski. Świdnica: Wydawnictwo Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Świdnickiej „ADALBERTUS” 2017 s. 149-154.
- Frankl V.E. *Bóg nieuświadomiony*. Przeł. B. Chwedeńczuk. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1978.
- Frankfort-Nachmias C., Nachmias D. *Metody badawcze w naukach społecznych*. Tłum. E. Hornowska. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2001.
- Gajda. P.M *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos” 2000.
- Gasidło W. *Z zagadnień etyki małżeńskiej i rodzinnej*. Kraków: Wydział Duszpasterstwa Rodzin Kurii Metropolitalnej: "Czuwajmy" 1990.
- Gębka M. *Funkcja prokreacyjna na rozdrożu? Dysfunkcje rodziny*. „Roczniki Socjologii Rodziny”. T. 21. Poznań 2011 s. 37-55.
- Gielas J. Głaz S. *Udział rodziców w kształtowaniu Obrazu Boga u dzieci*. W: *Człowiek i jego życie religijne*. Red. S. Głaz. Kraków: Wydawnictwo WAM 2009.
- Glombik K. *Znaczenie przysięgi małżeńskiej w strukturze sakramentu*. W: *Sakramentalna przysięga małżeńska w obliczu wyzwań współczesnego świata. Ujęcie interdyscyplinarne* s. 27-49.
- Głód F. *Religijność nupturientów: przygotowanie do małżeństwa priorytetem duszpasterstwa rodzin*. Wrocław: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN 2007.
- Gogacz M. *Warunki skuteczności apostołstwa świeckich*. ComP 1:1981 Nr 6 s. 119-131.
- Goleń J. *Rola świadectwa w rodzinie*. „Verbum Vitae” 28 (2015) s. 423-458.
- Goleń J. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*. Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie 2006.
- Goliszek P.T. *Personalistyczne rozumienie sakramentów w katechezie*. W: *Siedem sakramentów świętych w nauczaniu katechetycznym*. Red. H. Słotwińska. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2007 s. 243-258.
- Gręźlikowski J. *Ślubuję Ci... miłość, wierność i uczciwość. Przewodnik dla pragnących zawrzeć sakrament małżeństwa*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników 2011.
- Grześkowiak J. *Podstawowe funkcje Kościoła w życiu rodziny*. „Seminare”. 7 (1985) s. 39-69.
- Grześkowiak J. *Misterium małżeństwa. Sakrament małżeństwa jako symbol przymierza Boga z ludźmi*. Poznań: Hlondianum 1993.
- Grzywak-Kaczyńska M. *Trud rozwoju*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1988.
- Góralski W. *Kościelne prawo małżeńskie*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2006.

- Góralski W. *Przygotowanie do małżeństwa oraz towarzyszenie młodym małżonkom poprzez budzenie wiary potrzebą chwili: na kanwie przemówienia Franciszka do Roty Rzymskiej z 21 stycznia 2017 roku*. „Jus Matrimoniale: ze studiów nad kościelnym prawem małżeńskim”. T. 28. Nr 3 (2017) s. 17-33.
- Habiniak M. *Duszpasterstwo związków niesakramentalnych drogą do realizacji wspólnoty z Bogiem i Kościołem. Studium z Duszpasterstwa rodzin*. Lublin 2016 ss. 374 (Archiwum, Biblioteka KUL).
- Harężga S. *Powołanie*. EK T. 16. Kol. 142-143.
- Harwas-Napierała B. *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*. Poznań: Naukowe UAM 2006.
- Holtkamp J. *Co oglupia nasze dzieci? Nowe media jako wyzwanie dla rodziców*. Kraków: Wydawnictwo Salwator 2011.
- Hoser H. *Ideologia gender a prawda o człowieku*. W: *Dyktatura gender*. Red. L. Sosnowski i in. Kraków: Biały Kruk 2014 s. 21-27.
- Iwański Z.S. *Problematyka rodzinna w katechezie szkolnej*. „Kultura i Edukacja”. 1996 Nr 2 s. 93-98.
- Jacyniak A., Płużek Z. *Świat ludzkich kryzysów*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2006.
- Jaede W. *Jak uchronić dziecko przed skutkami rozvodu rodziców: poradnik dla rodziców*. Przeł. A. Kleszcz. Kraków: Wydawnictwo WAM 2007.
- Janiec R. *Przygotowanie do małżeństwa w nauczaniu religii katolickiej w szkole. Studium katechetyczne w świetle badań maturzystów diecezji sandomierskiej*. Lublin 2017 (Archiwum, Biblioteka KUL).
- Jankowska M. *Macierzyństwo*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć*. Red. K. Ostrowska. Kraków: Wydawnictwo Rubikon 2004 s. 81-82.
- Jankowska M. *Miłość ojcowska w wychowaniu dziecka*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. 4 (4) 2010 s. 45-55.
- Jankowski W. *Homoseksualizm*. SMR s. 162-164.
- Jaruga J. *Małżeństwo i seksualność w teologii katolickiej*. „Łódzkie Studia Teologiczne” T. 13. 2004 s. 65-84.
- Jasionek S. *Wychowanie moralne*. Kraków: WAM 2004.
- Jeżyna K. *Rodzina chrześcijańska w misji nowej ewangelizacji*. „Studia Theologica Varsaviensia” UKSW 1/2015 s. 57-61.
- Jędrejek A. *Wychowanie religijne w rodzinie. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań rodziców w wybranych parafiach archidiecezji lubelskiej*. Lublin 2018 (Archiwum, Biblioteka KUL).
- Kaczyński E. *Prawda, dobro, sumienie. Z zagadnień teologii moralnej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 2007.
- Kamiński J. *Przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie w nauczaniu Kościoła katolickiego*. W: RPK T. 2 (2010) s. 105-119.
- Kamiński J. *Troska o sakramentalny charakter małżeństwa*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 317-323.
- Kamiński J. *Duszpasterstwo osób żyjących w związkach niesakramentalnych*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 508-516.
- Kamiński R. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. T. 1. s. 23-24.
- Kamiński R. *Metody badań duszpasterstwa rodzin*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 30-31.
- Kamiński R. *Metodyka przygotowania prac promocyjnych z teologii praktycznej*. Siedlce: Unitas 2017.

- Kantor R. *Nierozzerwalność wspólnoty małżeńskiej szansą dla rodziny XXI w.* W: *Małżeństwo i rodzina wciąż fundamentem nowej cywilizacji. Refleksja na kanwie dokumentu Konferencji Episkopatu Polski pt. Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie.* Red. R. Kantor, M. Kluz. Tarnów: Biblos 2011 s. 27-41.
- Kała Ź. *Program przygotowania do małżeństwa w świetle badań socjologicznych.* Lublin: Wydawnictwo KUL 2011.
- Karkowska M., Skalski T. *Kultura, socjalizacja, tożsamość.* Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2010.
- Kasjanuk E. *Powołanie Boże.* EK T. 16. Kol. 147-149.
- Kasprzak S. *Tradycyjne wychowanie religijne w rodzinie a wymogi życia w społeczeństwie współczesnym.* W: *Wychowanie religijne i moralne.* Red. M. Różański, R. Sztuchmiller. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski. Wydział Prawa i Administracji 2015 s. 227-238.
- Kasprzyk P. *Instytucja separacji małżeńskiej w świetle ustawy z dnia 21 maja 1999 roku.* Lublin-Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu 1999 s. 28-29.
- Kawalec P. *Wiedza.* EK T. 20. Kol. 485-487.
- Kawula S., Janke A.W. *Polimorficzność i komplementarność badań nad współczesną rodziną.* W: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki.* Red. S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2007 s. 19-44.
- Kluz M. *Integrująca rola miłości we wspólnocie życia małżeńskiego.* „Teologia i człowiek”. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK”. Vol. 22. Nr 2:2013 s. 9-26.
- Kokoszka A. *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna.* Cz. III. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji tarnowskiej Biblos 2003.
- Kostorz J. *Katecheza dzieci w młodszym i średnim wieku szkolnym.* W: *Katechetyka szczegółowa.* Red. J. Stala. Tarnów: Biblos 2003 s. 61-168.
- Kościelski F.G. *Spoleczność człowieka. Antropologia społeczna według Stefana Kardynała Wyszyńskiego.* Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium 2015.
- Kotlarka-Michalska A. *Małżeństwo jako związek, wspólnota, instytucja, podsystem i rodzaj stosunku społecznego.* „Roczniki Socjologii Rodziny”. T. 10 (1998) s. 49-66.
- Kowalczyk S. *Zarys filozofii człowieka.* Sandomierz. Wydawnictwo Diecezjalne. 2002.
- Krakowiak Cz. *Funkcja kapłańska rodziny – liturgia domowa.* W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 245-264;
- Krakowiak Cz. *Inicjacja chrześcijańska.* LTP s. 298-300.
- Krakowiak Cz. *Założenia teologiczne rytuału. Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych.* RT 43:1996 z. 6 s. 43-58.
- Krakowiak Cz. *Wiara i liturgia.* „Scripturae Lumen: Biblia i jej oddziaływanie”. T. 5 (2013) s. 451-462.
- Krucina J. *Ewangelizacja w ujęciu Pawła VI: synteza działalności Kościoła.* CS 1976 s. 33-51.
- Kukołowicz T. *Wychowanie.* W: *Wychowanie do życia w rodzinie* s. 123-124.
- Kułaczkowski J. *Teologia pedagogicznego wymiaru więzi małżeńskiej w rodzinie.* Rzeszów: Wydawnictwo Diecezji Rzeszowskiej Bonus Lider 2002.
- Kurzydło D. *Przygotowanie do małżeństwa jako forma katechezy dorosłych.* „Warszawskie Studia Pastoralne”. Nr 21 (2013) s. 25-50.
- Kwiatkowski D. *Liturgia miejscem urzeczywistniania się Kościoła domowego.* „Łódzkie Studia Teologiczne”. T. 24 (2015) 3 s. 125-137.
- Kwiatkowski D. *Wychowanie religijne w rodzinie.* W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej.* Red. F. Adamski. Kraków: WAM 1984 s. 64-75.
- Laskowski J. *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Soboru Watykańskiego II.* Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1985.

- Lechów W. *Współpraca środowisk katechetycznych w wychowaniu religijnym osób z niepełnosprawnością intelektualną w nowych dokumentach programowych katechezy*. „Colloquia Theologica Ottoniana” 1/2014 s. 203–224.
- Łobocki M. *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2000.
- Łukaszyc R. *Apostolat*. EK T. 1. Kol. 797-800.
- Majdański K. *Wspólnota życia i miłości. Zamysł Boży o małżeństwie i rodzinie*. Łomianki: Fundacja „Pomoc Rodzinie” 2001.
- Małolepszy B. *Miejsce i rola „zmysłu wiary” w nieomyślności kościoła w świetle dokumentu międzynarodowej komisji teologicznej „Sensus fidei w życiu Kościoła”*. „Teologia Młodych” 4 s. 60-76.
- Małunowiczówna L. *Apostolat świeckich*. EK T. 1. Kol. 803-805.
- Marek Z. *Podstawy wychowania moralnego*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2005 s. 15–28.
- Masson J. *Vaticanium II i posoborowa teologia ewangelizacji*. W: *Ewangelizacja, dialog i rozwój*. Red. M. Dhavamony. Warszawa: PAX 1986 s. 128-137.
- Mazur P. *Wychowanie do miłości*. „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 3-4/2010 s. 9-13.
- Mierzwiński B. *Mężczyzna jako mąż i ojciec*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców* s. 167-186.
- Mierzwiński B. *Mężczyzna jako mąż i ojciec*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 658-669.
- Mierzwiński B. *Istota miłości małżeńskiej. Aspekty teologiczno-pastoralne*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. Nr 4 (4) 2010 s. 5-13.
- Mierzwiński B. *Eucharystia jest życiem*. „Warszawskie Studia Pastoralne”. 5 (2007) s. 97-107.
- Miras J., Bañares J.I. *Małżeństwo i rodzina*. Poznań: Wydawnictwo Św. Wojciecha 2009.
- Misiaszek K. *Motywy na rzecz katechezy dorosłych*. „Studia Theologica Varsaviensia” UKSW 47 (2009) Nr 1 s. 13-25.
- Misiaszek K. *Wychowywanie do postawy dialogu w katechezie dorosłych*. „Studia Oecumenica” 15 (2015) s. 427–436.
- Morawski Cz. *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu biskupów polskich 1945-1980. Studium dogmatyczno-pastoralne*. Sandomierz: SINŻ Radom 1988.
- Murawski R. *Rozwój religijny*. W: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*. Red. R. Murawski. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1989 s. 91-92.
- Nagórny J. *Posłannictwo chrześcijan w świecie: Świat i wspólnota*. T. 1. Lublin: RW KUL 1997.
- Nagórny J. *Wezwanie do odpowiedzialności*. W: *Odpowiedzialni za życie i miłość*. Red. E. Burzyk. Bielsko-Biała: Kuria Diecezjalna Bielsko-Żywiecka Wydział Duszpasterstwa 1994 s. 149–154.
- Nagy S. *Apostolat hierarchii*. EK T. 1. Kol. 801-803.
- Narecki Z. *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2001.
- Nogowski J.M. *Rodzina – jej funkcje i zagrożenia. Studium na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*. „Studia Łęckie” T. 17 (2015) Nr 2 s. 159-171.
- Nowak S.. *Metodologia badań socjologicznych*. Warszawa: PWN 1970.
- Okoń W. *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 1998 s. 46.
- Olbrycht K. *Rola edukacji religijnej i wychowania religijnego*. W: *Wychowanie personalistyczne*. F. Adamski. Kraków: Wydawnictwo WAM 2005 s. 329-340.

- Olejniak S. *Teologia moralna*. T. 3. *Wartościowanie moralne*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1988.
- Olejniak S. *Teologia moralna*. T. 5. *Służba Bogu i otwarcie się na świat*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1991.
- Orczyk A. *Nowe koncepcje wychowania w odniesieniu do chrześcijańskiej pedagogiki personalistycznej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1998.
- Osewska E. *Katecheza rodzinna w polskich dokumentach katechetycznych*. SRodz 2003 R. 7. Nr 1(12) s. 35-48.
- Osiński S. *Postulaty i charakterystyka ważnych elementów procesu wychowawczego dziecka w domu rodzinnym*. W: *Katolickie wychowanie dziecka. Rodzina, przedszkole, Kościół*. Red. A. Kiciński, M. Opiela. Lublin: Wydawnictwo KUL 2016 s. 181-189.
- Ostrowska K. *Podstawowe funkcje rodziny*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców* s. 134-152.
- Ostrowski M. *Wy też jesteście w Kościele*. Poznań: Wydawnictwo „W Drodze” 2011.
- Ozorowski M. *Chrześcijańska rodzina szkołą człowieczeństwa*. „Teologia i Moralność” Nr 2 (16) 2014 s. 39-50.
- Ozorowski M. *Sakramenty*. SMR s. 414.
- Paszkowska T. *Osobowość sakramentalna*. RT 1998 z. 5 s. 73-77.
- Paszkowski S. *Rodzina bogatą wspólnotą życia i miłości. Zarys teologii małżeństwa i rodziny*. Wrocław: Papieski Fakultet Teologiczny 2000.
- Pawlus M. *Funkcje rodziny*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. 3 (27) 2016 s. 179-192.
- Pawłowicz J.J. *Ideologia gender realnym zagrożeniem dla rodziny*. „Teologia i Moralność”. T. 11 2012 s. 139-154
- Pączkowski K. *Modlitwa wiernych -narzędziem formacji wspólnoty Kościoła*. „Studia Elbląskie”. 2 (2000) s. 319-357.
- Pichola E.A. *Prawdziwa miłość istnieje*. W: *Szczęśliwe małżeństwo i rodzina*. Red. I. Grochowska, P. Mazanka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW 2016 s. 47-55.
- Pilch T., Bauman T. *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2001.
- Piwowarski W. *Grupa religijna*. EK T. 6. Kol. 220-221.
- Płużek Z. *Rozwój jest procesem stawania się. Wprowadzenie do problematyki rozwoju*. W: *Jak sobie z tym poradzić?* Red. W. Szewczyk. Tarnów: Wydawnictwo Diecezjalne „Biblos” 1994 s. 13-26.
- Pokrywka M. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010.
- Poręba P. *Wychowanie religijne w rodzinie*. W: *Wychowanie w rodzinie* s. 99-103.
- Porosło K., Woźniak R.J. (Red.). *Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2018 s. 245-556.
- Pulikowski J. *Wartość współżycia małżeńskiego. O pielęgnowaniu sfery płciowości*. Poznań: Inicjatywa Wydawnicza Jeruzolima 2001.
- Półtawska W. *Przygotowanie do małżeństwa*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2002.
- Półtawska W. *Miłość małżeńska jako zadanie całego życia. W świetle doświadczeń poradni małżeńskiej*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. 4 (4) 2010 s. 14-21.
- Przygoda W. *Funkcja królewska rodziny – apostołat w rodzinie i przez rodzinę*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 281-292.

- Przygoda W. *Apostolski wymiar wolontariatu charytatywnego w Polsce. Studium teologicznopastoralne na podstawie badań wolontariuszy z parafialnych zespołów Caritas*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2012.
- Przybyłowski J., Robek E. *Modlitwa w religijności katolików polskich*. Cz. III. Ząbki: Apostolicum 2005.
- Przybyłowski J. *Rodzina Kościołem „domowym”*. ComP R. 33. Nr 1 (2013) s. 127.
- Pyc M. *Eschatyczna perspektywa chrześcijańskiej nadziei na kanwie encykliki Benedykta XVI ‘Spe salvi’*. „Studia Gnesnensia”. T. 22 (2008) s. 83-96.
- Pyźlak G. *Aktualność teologiczna ujęcia przysięgi małżeńskiej*. W: *Sakramentalna przysięga małżeńska w obliczu wyzwań współczesnego świata. Ujęcie interdyscyplinarne*. Red. P. Landwójtowicz, S. Pawiński. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2017 s. 51-64.
- Pyźlak G. *Recepcja przygotowania do życia małżeńskiego w świetle badań narzeczonych*. Lublin: Polihymnia 2007.
- Pyźlak G. *Katecheza rodzinna i jej wpływ na przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego*. RPK 2011 T. 3 (58) s. 413-427.
- Pyźlak G. *Marriage as a vocation*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. XV/2 2016 s. 161-178.
- Pyźlak G. *Troska duszpasterstwa rodzin o narzeczonych*. RPK 2012 T. 4 (59) z. 6 s. 103-116.
- Pyźlak G. *Przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 341-371.
- Pyźlak G. *Preparation for Marriage and Family Life*. In: *Catholic Family Ministry. The Scientific Reflection and the Practical Ministry of the Church*. J. Goleń, R. Kamiński, G. Pyźlak (eds.). Lublin: Wydawnictwo KUL 2018 s. 231-241.
- Radecka K. *Sieroctwo społeczne*. „Praca Socjalna”. R. 22. Nr 4 (2007) s. 75-85.
- Ratajczak Ł.P. *Ojcostwo w doświadczeniach niepełnoletnich chłopców*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2016.
- Ratzinger J. *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*. Tłum. Z. Włodkowa. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak 1996.
- Ratzinger J. *Duch liturgii*. Tłum. E. Pieciul. Poznań: Wydawnictwo: Christianitas 2002.
- Reynolds R. *Pomóż dziecku przetrwać rozwód: poradnik dla rozwodzących się rodziców*. Przeł. A. Pajek. Warszawa: Wydawnictwo Bis 2012.
- Rheinberg F. *Psychologia motywacji*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2006.
- Rochcetta C. *Narzeczeństwo, natura sakramentalna w zarodku*. W: C. Menghini, P. Righero. *Korzenie miłości. Duchowość narzeczonych i modlitwa we dwoje*. Tłum. M. Musiał. Kraków: ESPE 2002 s. 111-119.
- Romaniuk K. *Małżeństwo i rodzina według Biblii*. Kraków: Wydawnictwo M 2015.
- Rosik S. *Moralność chrześcijańska*. W: *Katolicyzm A-Z*. Z. Red. Z. Pawlak. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha 1982 s. 275-278.
- Rusecki I. *Katecheza i jej znaczenie dla współczesnej rodziny*. „Łódzkie Studia Teologiczne” 2009 T. 18. s. 197-223.
- Rusecki M. *Eschatyczna przemiana świata*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”. T. 44 z. 2 (2011) s. 406-413.
- Rusiecki M. *Wychowanie religijne w rodzinie*. W: *Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania* s. 327-328.
- Ruszczyński J. *Rodzina – Jedność*. SMR s. 389-390.
- Ryś M. *Dojrzałość*. SMR s. 86-91.
- Ryś M. *Ku dojrzałości osobowej w małżeństwie. Rozwijanie dojrzałej osobowości*. Warszawa: Centrum Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej 1997.

- Ryś M. *Ku dojrzałości osobowej*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli, rodziców i wychowawców* s. 22-33.
- Rychlicki R. *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II*. ChS 15 (1983) 6 s. 23–28.
- Sarmiento A. *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*. Przeł. P. Rak. Kraków: Wydawnictwo M 2002.
- Scaraffia L. *Równość społeczna a ideologia 'gender'*. OsRomPol 4:2011 s. 50-51.
- Sinka T. *Liturgika*. Kraków: Wydawnictwo Instytut Teologiczny Księża Misjonarzy 1997.
- Skreczko A. *Troska Kościoła katolickiego o małżeństwo i rodzinę w okresie wielkiej Nowenny (1957-1966). Studium teologiczno-pastoralne*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2002.
- Skreczko A. *Rola Kościoła katolickiego w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców w Polsce*. Białystok: Trans Humana 2011.
- Skreczko A. *Zadania rodziny jako Kościoła Domowego*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. 8. R. 2009 s. 112-121.
- Skreczko A. *Ewangelizacja w rodzinie i przez rodzinę*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. 6:2007 s. 118-128.
- Skreczko A. *Wychowanie*. SMR s. 477.
- Skreczko A. *Wychowanie do miłości*. W: *Pukam do drzwi waszych domów i pragnę się z wami spotkać. Rozważania na temat Listu do Rodzin Ojca Świętego Jana Pawła II*. Red. B. Harassek. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1994 s. 171-186.
- Słowikowska A. *Uczestnictwo w liturgii Mszy św. - pojęcie i wymogi*. „Kościół i Prawo” 1 (14) 2012 s. 25-37.
- Sorkowicz A. *Polska rodzina i wychowanie w świetle nauczania Jana Pawła II*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2014.
- Stala J. *Miejsce katechezy rodzinnej w wychowaniu chrześcijańskim. Implikacje pedagogiczno-katechetyczne*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej* s. 728-742.
- Stala J. *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*. „Ateneum Kapłańskie”. T. 143. z. 2 (2004) s. 238-253.
- Stefanek S. *Komunia osób*. SMR s. 388-389.
- Stepulak M.Z. *Znaczenie muzyki kościelnej we wspólnotach parafialnych. Analiza psychologiczno-pastoralna*. „Teologia Praktyczna”. T. 6 (2005) s. 137-156.
- Stepulak M.Z. *Konieczność wychowania moralnego w rodzinie*. W: *Obszary wychowania moralnego. Wychowanie moralne czy do moralności?* Katowice: Księgarnia Św. Jacka 1/3 (2011) s. 43-54.
- Stepulak M.Z. *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010.
- Strus R., Galant W. (Red). *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Podręcznik do religii dla III klasy szkół ponadgimnazjalnych. Lublin-Przemyśl-Zamość: Wydawnictwo Gaudium 2014.
- Strus R., Galant W. (Red). *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. Poradnik metodyczny do religii dla III klasy ponadgimnazjalnej. Lublin-Przemyśl-Zamość: Wydawnictwo Gaudium 2014.
- Syczewski T. *Posługa lektora w Kościele łacińskim*. „Warszawskie Studia Teologiczne” XXVIII/2/2015 s. 150-161.
- Syczewski T. *Znaczenie postaw i gestów dla świadomego udziału we Mszy świętej*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny”. T. 1. (2003) R. 56 1 (2003) s. 43-52.
- Szafrąński L.A. *Chrześcijańskie podstawy ekologii*. Lublin: Zakład Ekologii Człowieka KUL 1993.
- Szafrąński A. *Apostolat Ludu Bożego*. EK T. 1. Kol. 800-801.

- Szewczyk W. (Red). *Przygotowanie do małżeństwa: "przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę": przygotowanie bliższe do małżeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Michalineum 1993.
- Szucki R. *Stosunek maturzystów do małżeństwa i rodziny. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań w diecezji siedleckiej*. Lublin 2018 (Biblioteka, Archiwum KUL).
- Szymczak J. *Definicje rodziny*. SRodz 2002 R. 6. Nr 2 (11) s. 151-165.
- Szyran J. *Ku miłości dojrzałej*. „Collectanea Theologica”. 73:2003 Nr 3 s. 146-156.
- Szyran J. *Dialogalny charakter przymierza małżeńskiego. Studium teologiczno-moralne*. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów 2010.
- Śmigiel W. *Kręgi apostołatu rodzin*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 739-746.
- Śmigiel W. *Rodzina wspólnotą ewangelizowaną i podmiotem ewangelizacji*. „Łódzkie Studia Teologiczne”. T. 23 (2014) 3 s. 53-63.
- Śniegulska A. *Rodzice w przestrzeni życia rodzinnego*. „Edukacyjna Analiza Transakcyjna”. Nr 5/2016 s. 155–165.
- Tabaczyński W. *Rodzina*. SMR s. 388.
- Tataj-Puzyna U. *Piękno macierzyństwa*. „Fides et Ratio” Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego. 2016 s. 142-163.
- Tokarczyk E. *Małżeństwo i rodzina w świetle prawa*. W: *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla nauczycieli i wychowawców* s. 81-104.
- Tokarski S. *Kształtowanie się obrazu Boga i Jego w pływ na relacje interpersonalne*. „Studia Psychologica” UKSW 7 (2007) s. 317-330.
- Trojan K. *Potrzeby psychiczne i wartości oraz ich implikacje religijne*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2007 s. 181-187.
- Tytuła M., Okaramus J. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa-Bielsko Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN 2011.
- Walesa Cz. *Psychologiczna analiza rozwoju religijnego człowieka za szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy*. W: *Psychologia religii*. Red. Z. Chlewiński. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1982 s. 143-180.
- Weron E. *Laikat i apostołat*. Paris: bw. 1973.
- Weron E. *Apostolstwo katolickie. Zarys teologii apostołstwa*. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 1987.
- Wieczorek W. *Znaczenie miłości rodzicielskiej w procesie moralnego wychowania dziecka*. W: *Obszary wychowania moralnego. Wychowanie moralne czy do moralności?* Katowice: Księgarnia Św. Jacka 1/3(2011) s. 30-42.
- Wieczorek W. (Red.). *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych*. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej "Gaudium" 2009.
- Wielebski T. *Związków niesakramentalnych duszpasterstwo*. LTP s. 928.
- Wieradzka-Pilarczyk A., Pilarczyk H. *Problem dojrzałości osób przygotowujących się do sakramentu małżeństwa*. „Teologia i Moralność”. T. 11:2016 Nr 2 (20) s. 163-180.
- Wierna R. *Akt małżeński w kontekście teologii ciała według Jana Pawła II*. „Sprawy Rodziny” 2006 Nr 4 s. 115-122.
- Wilk J. *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*. Lublin: Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska 2002.
- Witek S. *Miłość chrześcijańska w życiu człowieka*. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów 2017.
- Wojacek K. *Przygotowanie bezpośrednio do sakramentalnego małżeństwa*. „Homo Dei”. R. 76. Nr 3 (2006) s. 50-62.
- Wojtyła K. *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2001.

- Woynarowska K. *Bóg u Twoich drzwi*. „Niedziela” (Wyd. zasadnicze) 2016 Nr 2 s. 20-21.
- Wolicki M. *Wychowanie do wartości*. Toruń: Wydawnictwo Włocławska Kuria Archidiecezjalna 1999.
- Wolski K. *Rodzina szkołą wiary*. SRodz T. 17. Nr 1 (32) 2013 s. 79-96.
- Wolski K. *Funkcja prorocka rodziny – katecheza w rodzinie*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 292-304.
- Wroceński J. *Przygotowanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. SMR s. 371-373.
- Zaborowski M. *Sakramenty święte w aspekcie prawno-historycznym*. „Prawo Kanoniczne”. 55 (2012) Nr 2 s. 29-54.
- Zadykiewicz T. *Początek ludzkiego życia – z perspektywy nauczania Kościoła katolickiego. Próba określenia oraz konsekwencje etyczne*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. XIII/1 R. 2014 s. 241-250.
- Zaremski Z. *Rola sakramentów w kształtowaniu wiary*. „Teologia i Człowiek”. Półrocznik Wydziału Teologicznego UMK. T. 15 (2010) s. 9-25.
- Zaremski Z. *Kobieta jako żona i matka*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* s. 670-681.
- Zaremski Z. *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologiczno-pastoralne*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2013.
- Żardecka M. *Miłość*. W: *Leksykon filozofii klasycznej*. Red. J. Herbut. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1997.

Artykuły ze stron Internetowych

- Barczyński B. *Przygotowanie do ciąży*. W: <https://www.mp.pl/pacjent/ciaza/poczecie/61877,przygotowanie-do-ciazy> (dostęp 24.04.2019).
- Białecka B. *Lęk przed macierzyństwem*. W: <https://www.pch24.pl/lek-przed-macierzynstwem,531,i.html> (dostęp 27.04.2019).
- Brzezinka Z. *Katecheza rodzinna*. W: https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/katech_rodz.html (dostęp 26.04.2019).
- Chałupniak R. *Postawa wiary i jej kształtowanie na katechezie*. W: <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2000/Katecheta-7-2000/VERBA-DOCENT/Postawa-wiary-i-jej-ksztaltowa-nie-na-katechezie> (dostęp 15.04.2019).
- Jakubowski T. *Odpowiedzialne rodzicielstwo. W świetle encykliki ‘Humanae vitae’*. W: <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2001/Katecheta-2-2001/VERBADOCENT/Odpowie-dzialne-rodzicielstwo-W-swietle-encykliki-quot-Humanae-vitae-quot> (dostęp 25.04.2019).
- Juszczak S. *Internet –współczesne medium komunikacji społecznej*. W: <http://www.ktime.up.krakow.pl/symp2011/referaty2011/juszczak.pdf> s. 1-7 (dostęp 25.04.2019).
- Kluz M. *Problem wychowania moralnego wyzwaniem dla współczesnej rodziny* s. 335. W: <http://bc.upjp2.edu.pl/Content/2512/kluz.pdf> (dostęp 14.04.2019).
- Mazurek P. *Ojcostwo w Biblii. Ojciec ziemski ikoną Boga Ojca*. W: <http://knsb.uksw.edu.pl/artykuly/mazurek-ojcostwo-w-biblii/> (dostęp 26.04.2019).
- Meissner K. *Świętość i sakramentalność małżeństwa*. W: <http://mateusz.pl/okarol/swietosmalzenska.htm> (dostęp 24.04.2019).
- Michalczak K. *Zwyczajny i nadzwyczajny szafarz komunii św. – przypomnienie niektórych przepisów posoborowych*. W: <http://szafarze.diecezja.legnica.pl/czytelnia/zwyczajny-nadzwyczajny/> (dostęp 17.04.2019).

- Misiaszek K. *Katecheza rodzinna czy katecheza rodzin?* W: https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/km_katech_rodzin.html (dostęp 25.04.2019).
- Misiaszek K. *Katecheza dorosłych.* W: https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/km_katecheza_Doroslych.html (dostęp 14.04.2019).
- Pohl M. *Małżeństwo – sakrament wspólnego życia.* W: https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZR/rozaniec201107_malzenstwo.html (dostęp 25.04.2019).
- Skreczko A. *Wychowanie ekologiczne w rodzinie.* W: https://opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/w_ekol.html (dostęp 19.04.2019).
- Szyran J. *Męskość – ojcostwo.* W: <http://mateusz.pl/mt/jsz/07.htm> (dostęp 26.04.2019).
- Tomasz z Akwinu. *Suma teologiczna.* Tłum. A. Gładzowski. I-II ae q. 26-28. W: http://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma_16.pdf (dostęp 15.04.2019).
- Wójcik E. *O dojrzałości człowieka.* W: https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/wych2010078_wojcik.html (dostęp 18.04.2019).
- Wrzeński I. *Katecheza parafialna.* W: <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAK/czekalski-kat-04.html> (dostęp 25.04.2019).
- Standardy edukacji seksualnej w Europie.* Podstawowe zalecenia dla decydentów oraz specjalistów zajmujących się edukacją i zdrowiem. W: https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/WHO_BzGA_Standards_polnisch.pdf (dostęp 18.04.2019).

Adresy stron Internetowych

- www.duchowaadopcja.com.pl (dostęp 27.04.2019).
- <https://pl.wikipedia.org/wiki/Doros%C5%82o%C5%9B%C4%87> (dostęp 19.04.2019).
- <http://www.eduteka.pl/doc/apostolat-hierarchii> (dostęp 25.04.2019).
- http://www.centrumjp2.pl/wikijp2/index.php?title=%22Communio_personarum%22 (dostęp 24.04.2019).
- <http://www.fara-jaslo.rzeszow.opoka.org.pl/Grupy%20parafialne/ministranci/fun-min.htm> (dostęp 22.04.2019).
- <http://www.ministranci.archidiecezja.katowice.pl/liturgia,funkcje-w-zgromadzeniu> (dostęp 24.04.2019).
- <https://kulkat.pl/>

ANEKSY

Aneks 1. Tabele

Tab. A 1. Cz. I.1. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

Znajomość określeń miłości małżeńskiej: 1. Pomaga małżonkom w zaspokojeniu popędu seksualnego	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	29,1%	19,3%	24,3%	24,4%	17,1%	22,9%
Miłość pełna	5,5%	1,8%	4,2%	0,0%	4,3%	3,2%
Miłość wierna i wyłączna	5,5%	2,3%	3,2%	2,3%	5,7%	3,5%
Miłość płodna	22,1%	29,8%	29,1%	29,1%	18,6%	27,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
1. Pomaga małżonkom w zaspokojeniu popędu seksualnego	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależny	Nie przynależny		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	23,8%	22,2%	33,3%	21,8%	22,9%	
Miłość pełna	1,4%	4,6%	3,0%	3,2%	3,2%	
Miłość wierna i wyłączna	2,7%	4,0%	0,0%	3,9%	3,5%	
Miłość płodna	22,5%	30,3%	27,3%	26,9%	27,0%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
2. Jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	20,5%	22,9%	23,8%	12,8%	28,6%	22,0%
Miłość pełna	17,3%	12,8%	11,6%	23,3%	11,4%	14,5%
Miłość wierna i wyłączna	18,1%	13,8%	20,6%	7,0%	11,4%	15,4%
Miłość płodna	2,4%	1,4%	2,1%	2,3%	0,0%	1,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. I.2. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

2. Jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
Miłość ludzka	21,1%	22,7%	18,2%	22,4%	22,0%
Miłość pełna	12,9%	15,7%	30,3%	12,8%	14,5%
Miłość wierna i wyłączna	14,3%	16,2%	15,2%	15,4%	15,4%
Miłość płodna	2,0%	1,5%	0,0%	1,9%	1,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

Tab. A 1. Cz. II.1. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

3. Uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	9,5%	6,0%	8,5%	5,8%	5,7%	7,3%
Miłość pełna	15,0%	29,4%	21,7%	26,7%	27,1%	24,1%
Miłość wierna i wyłączna	26,0%	14,7%	18,5%	22,1%	15,7%	18,9%
Miłość płodna	0,0%	0,9%	0,0%	1,2%	1,4%	0,6%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

3. Uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
Miłość ludzka	8,2%	6,6%	9,1%	7,1%	7,3%
Miłość pełna	21,1%	26,3%	39,4%	22,4%	24,1%
Miłość wierna i wyłączna	15,7%	21,2%	24,2%	18,3%	18,9%
Miłość płodna	0,0%	1,0%	6,1%	0,0%	0,6%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

Tab. A 1. Cz. II.2. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

4. Jest fundamentem życia duchowego małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	12,6%	5,5%	10,1%	4,7%	7,1%	8,1%
Miłość pełna	11,0%	18,4%	20,1%	10,5%	10,0%	15,7%
Miłość wierna i wyłączna	22,1%	23,4%	24,3%	19,8%	22,9%	22,9%
Miłość płodna	7,1%	1,4%	2,7%	8,1%	0,0%	3,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
4. Jest fundamentem życia duchowego małżonków	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	4,8%	10,6%	3,0%	8,7%	8,1%	
Miłość pełna	7,5%	21,7%	39,4%	13,1%	15,7%	
Miłość wierna i wyłączna	21,1%	24,2%	27,3%	22,4%	22,9%	
Miłość płodna	5,4%	2,0%	3,0%	3,5%	3,5%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
5. Przyczynia się do uszanowania godności człowieka jako osoby	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	30,7%	38,5%	33,3%	43,0%	32,9%	35,7%
Miłość pełna	22,1%	7,8%	16,4%	5,8%	12,9%	13,0%
Miłość wierna i wyłączna	0,8%	9,2%	7,9%	3,5%	4,3%	6,1%
Miłość płodna	3,9%	1,4%	3,7%	1,2%	0,0%	2,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. III.1. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

5. Przyczynia się do uszanowania godności człowieka jako osoby	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	29,3%	40,4%	54,6%	33,7%	35,7%	
Miłość pełna	8,2%	16,7%	9,1%	13,5%	13,0%	
Miłość wierna i wyłączna	5,4%	6,6%	0,0%	6,7%	6,1%	
Miłość płodna	0,7%	3,5%	3,0%	2,2%	2,3%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
6. Jest fundamentem przetrwania gatunku ludzkiego	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	15,0%	12,4%	13,8%	18,6%	5,7%	13,3%
Miłość pełna	7,9%	4,6%	4,8%	3,5%	11,4%	5,8%
Miłość wierna i wyłączna	3,2%	3,2%	4,2%	3,5%	0,0%	3,2%
Miłość płodna	26,8%	38,5%	38,1%	31,4%	27,1%	34,2%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
6. Jest fundamentem przetrwania gatunku ludzkiego	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	15,0%	12,1%	27,3%	11,9%	13,3%	
Miłość pełna	3,4%	7,6%	0,0%	6,0%	5,8%	
Miłość wierna i wyłączna	2,7%	3,5%	0,0%	3,53%	3,2%	
Miłość płodna	27,2%	39,4%	48,5%	32,7%	34,2%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. III.2. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

7. Kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	15,8%	31,2%	27,0%	25,6%	21,4%	25,5%
Miłość pełna	18,9%	16,1%	16,9%	20,9%	12,9%	17,1%
Miłość wierna i wyłączna	2,4%	9,2%	7,9%	4,7%	5,7%	6,7%
Miłość płodna	15,8%	8,7%	12,2%	12,8%	7,1%	11,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
7. Kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	25,2%	25,8%	27,3%	25,3%	25,5%	
Miłość pełna	15,7%	18,2%	12,1%	17,6%	17,1%	
Miłość wierna i wyłączna	5,4%	7,6%	9,1%	6,4%	6,7%	
Miłość płodna	7,5%	14,1%	21,2%	10,3%	11,3%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. IV.1. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

8. Pozwala na szczególne zaangażowanie uczuciowe małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	24,4%	15,6%	18,0%	22,1%	17,1%	18,8%
Miłość pełna	18,1%	20,2%	18,0%	16,3%	27,1%	19,4%
Miłość wierna i wyłączna	7,1%	8,7%	8,5%	9,3%	5,7%	8,1%
Miłość płodna	0,8%	9,6%	10,1%	2,3%	1,4%	6,4%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. IV.2. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

8. Pozwala na szczególne zaangażowanie uczuciowe małżonków	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	13,6%	22,7%	30,3%	17,6%	18,8%	
Miłość pełna	15,0%	22,7%	12,1%	20,2%	19,4%	
Miłość wierna i wyłączna	6,8%	9,1%	9,1%	8,0%	8,1%	
Miłość płodna	3,4%	8,6%	24,2%	4,5%	6,4%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
9. Pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	6,3%	7,3%	3,7%	11,6%	10,0%	7,0%
Miłość pełna	22,8%	24,8%	25,4%	23,3%	21,4%	24,1%
Miłość wierna i wyłączna	15,8%	19,3%	22,8%	10,5%	14,3%	18,0%
Miłość płodna	5,5%	5,5%	4,8%	7,0%	5,7%	5,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
9. Pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	4,1%	9,1%	0,0%	7,7%	7,0%	
Miłość pełna	23,8%	24,2%	27,3%	23,7%	24,1%	
Miłość wierna i wyłączna	12,2%	22,2%	30,3%	16,7%	18,0%	
Miłość płodna	2,7%	7,6%	9,1%	5,1%	5,5%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. IV.3. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

10. Pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	8,7%	21,1%	16,9%	19,8%	11,4%	16,5%
Miłość pełna	21,3%	15,1%	16,4%	20,9%	15,7%	17,4%
Miłość wierna i wyłączna	10,2%	12,8%	15,3%	5,8%	10,0%	11,9%
Miłość płodna	7,1%	1,4%	3,7%	0,0%	7,1%	4,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. V.1. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

10. Pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
Miłość ludzka	8,8%	22,2%	27,3%	15,4%	16,5%
Miłość pełna	18,4%	16,7%	18,2%	17,3%	17,4%
Miłość wierna i wyłączna	9,5%	13,6%	3,0%	12,8%	11,9%
Miłość płodna	4,0%	4,5%	3,0%	3,5%	3,4%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

11. Przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo upływu czasu	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	8,7%	11,9%	10,6%	7,0%	15,7%	10,7%
Miłość pełna	13,4%	23,4%	16,9%	26,7%	18,6%	19,7%
Miłość wierna i wyłączna	18,1%	12,4%	14,8%	16,3%	11,4%	14,5%
Miłość płodna	4,7%	6,0%	7,9%	4,7%	0,0%	5,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. V.2. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

11. Przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo upływu czasu	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	8,2%	12,6%	21,2%	9,6%	10,7%	
Miłość pełna	20,4%	19,2%	21,2%	19,6%	19,7%	
Miłość wierna i wyłączna	12,2%	16,2%	15,2%	14,4%	14,5%	
Miłość płodna	2,0%	8,1%	0,0%	6,1%	5,5%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
12. Pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	14,8%	9,6%	12,2%	9,3%	11,4%	11,3%
Miłość pełna	16,5%	14,7%	16,9%	15,1%	11,4%	15,4%
Miłość wierna i wyłączna	12,6%	23,9%	18,5%	18,6%	24,3%	19,7%
Miłość płodna	0,8%	3,2%	2,1%	4,7%	0,0%	2,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
12. Pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	10,2%	12,1%	3,0%	12,2%	11,3%	
Miłość pełna	12,2%	17,7%	21,2%	14,7%	15,4%	
Miłość wierna i wyłączna	10,2%	26,8%	33,3%	18,3%	19,7%	
Miłość płodna	3,4%	1,5%	12,1%	1,3%	2,3%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. VI.1. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

13. Uzdalnia małżonków do otwartości na zrodzenie i wychowanie dzieci	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	2,4%	1,4%	0,5%	4,7%	1,4%	1,7%
Miłość pełna	4,7%	6,0%	6,9%	3,5%	4,3%	5,5%
Miłość wierna i wyłączna	9,5%	9,2%	8,5%	12,8%	7,2%	9,3%
Miłość płodna	29,9%	43,1%	39,7%	31,4%	42,9%	38,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
13. Uzdalnia małżonków do otwartości na zrodzenie i wychowanie dzieci	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	0,0%	3,0%	3,0%	1,6%	1,7%	
Miłość pełna	4,1%	6,6%	6,1%	5,5%	5,5%	
Miłość wierna i wyłączna	8,2%	10,1%	15,2%	8,7%	9,3%	
Miłość płodna	34,0%	41,4%	42,4%	37,8%	38,3%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
14. Taka miłość wyklucza cudzołóstwo, rozwód i zdradę	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	1,6%	1,4%	1,6%	2,3%	0,0%	1,5%
Miłość pełna	3,9%	6,0%	7,9%	2,3%	1,4%	5,2%
Miłość wierna i wyłączna	35,4%	47,7%	42,3%	48,8%	38,6%	43,2%
Miłość płodna	11,8%	4,6%	7,4%	7,0%	7,1%	7,3%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. VI.2. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

14. Taka miłość wyklucza cudzołóstwo, rozwód i zdradę	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	2,0%	1,0%	6,1%	1,0%	1,5%	
Miłość pełna	2,0%	7,6%	6,1%	5,1%	5,2%	
Miłość wierna i wyłączna	36,1%	48,5%	60,6%	41,4%	43,2%	
Miłość płodna	3,4%	10,1%	9,1%	7,1%	7,3%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
15. Dotyczy decyzji kontynuowania raz zawartego przymierza „aż do śmierci”	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	3,2%	3,7%	2,1%	1,2%	10,0%	3,5%
Miłość pełna	7,9%	11,9%	13,2%	8,2%	5,7%	10,4%
Miłość wierna i wyłączna	24,4%	34,9%	33,3%	37,2%	17,1%	31,0%
Miłość płodna	2,4%	0,9%	0,0%	4,7%	1,4%	1,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. VII.1. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

15. Dotyczy decyzji kontynuowania raz zawartego przymierza „aż do śmierci”	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
Miłość ludzka	3,4%	3,5%	3,0%	3,5%	3,5%
Miłość pełna	8,2%	12,1%	15,2%	9,9%	10,4%
Miłość wierna i wyłączna	21,8%	37,9%	48,5%	29,2%	31,0%
Miłość płodna	0,7%	2,0%	0,0%	1,6%	1,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

Tab. A 1. Cz. VII.2. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

16. Sięga do jeszcze głębszego wymiaru, aniżeli samego niezdradzania siebie nawzajem	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	6,3%	5,1%	5,8%	7,0%	2,9%	5,5%
Miłość pełna	7,9%	19,3%	21,7%	10,5%	2,9%	15,1%
Miłość wierna i wyłączna	15,8%	20,2%	19,1%	19,8%	15,7%	18,6%
Miłość płodna	6,3%	0,5%	2,7%	3,5%	1,4%	2,6%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
16. Sięga do jeszcze głębszego wymiaru, aniżeli samego niezdradzania siebie nawzajem	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	2,0%	8,1%	0,0%	6,1%	5,5%	
Miłość pełna	4,8%	22,7%	24,2%	14,1%	15,1%	
Miłość wierna i wyłączna	19,7%	17,7%	33,3%	17,0%	18,6%	
Miłość płodna	2,0%	3,0%	0,0%	2,9%	2,6%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
17. Gdy małżeństwo ma trudności z poczęciem dziecka może korzystać, np. z zapłodnienia <i>in vitro</i>	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	6,3%	5,1%	6,4%	5,8%	2,9%	5,5%
Miłość pełna	5,5%	2,3%	3,2%	7,0%	0,0%	3,5%
Miłość wierna i wyłączna	2,4%	1,9%	1,6%	2,3%	2,9%	2,0%
Miłość płodna	19,7%	22,9%	24,3%	18,6%	18,6%	21,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. VII.3. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

17. Gdy małżeństwo ma trudności z poczęciem dziecka może korzystać, np. z zapłodnienia <i>in vitro</i>	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy	
	N=147	N=198	N=57	N=288	
Miłość ludzka	2,7%	7,6%	9,1%	5,1%	5,5%
Miłość pełna	6,1%	1,5%	12,1%	2,6%	3,5%
Miłość wierna i wyłączna	0,7%	3,0%	0,0%	2,2%	2,0%
Miłość płodna	17,7%	24,8%	27,3%	21,2%	21,7%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź					

Tab. A 1. Cz. VIII.1. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

18. Ukazuje że, potomstwo jest darem i głównym celem małżeństwa	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	2,4%	0,9%	2,1%	1,2%	0,0%	1,5%
Miłość pełna	4,7%	2,8%	4,8%	2,3%	1,4%	3,5%
Miłość wierna i wyłączna	4,7%	5,6%	6,4%	2,3%	4,3%	4,9%
Miłość płodna	32,3%	55,5%	48,2%	44,2%	47,1%	47,0%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
18. Ukazuje że, potomstwo jest darem i głównym celem małżeństwa	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	0,7%	2,0%	3,0%	1,3%	1,5%	
Miłość pełna	3,4%	3,5%	3,0%	3,5%	3,5%	
Miłość wierna i wyłączna	1,4%	7,6%	3,0%	5,1%	4,9%	
Miłość płodna	47,6%	46,5%	57,6%	45,8%	47,0%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Tab. A 1. Cz. VIII.2. Znajomość określeń miłości małżeńskiej a cechy społeczno-demograficzne maturzystów w %

19. Pozwala na to, aby małżeństwo zdecydowało kiedy ma narodzić się dziecko, stosując, np. antykoncepcję	PŁEĆ		MIEJSCE ZAMIESZKANIA			Ogółem
	Mężczyzna	Kobieta	Wieś	Miasto <100 tys.	Miasto > 100 tys.	
	N=127	N=218	N=189	N=86	N=70	
Miłość ludzka	7,9%	12,8%	16,4%	5,8%	2,9%	11,0%
Miłość pełna	4,7%	0,5%	1,6%	2,3%	2,9%	2,0%
Miłość wierna i wyłączna	3,2%	0,0%	1,1%	2,3%	0,0%	1,2%
Miłość płodna	22,8%	12,8%	17,5%	17,4%	12,9%	16,5%
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						
19. Pozwala na to, aby małżeństwo zdecydowało kiedy ma narodzić się dziecko, stosując, np. antykoncepcję	TYP SZKOŁY		PRZYNALEŻNOŚĆ DO GRUP RELIGIJNYCH		Ogółem	
	Technikum	Liceum	Przynależy	Nie przynależy		
	N=147	N=198	N=57	N=288		
Miłość ludzka	4,8%	15,7%	18,2%	10,3%	11,0%	
Miłość pełna	1,4%	2,5%	0,0%	2,2%	2,0%	
Miłość wierna i wyłączna	2,7%	0,0%	0,0%	1,3%	1,2%	
Miłość płodna	15,7%	17,2%	15,2%	16,7%	16,5%	
Uwaga! Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź						

Aneks 2.

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

Ankieta, z którą zwracam się do Was posłuży do przeprowadzenia badań naukowych związanych z przygotowaniem do życia małżeńskiego i rodzinnego w archidiecezji lubelskiej, na etapie przygotowania dalszego. Badania prowadzone są przez Instytut Teologii Pastoralnej i Katechetyki KUL. Wyniki badań będą prezentowane wyłącznie w celach naukowych i są w pełni anonimowe. Naukowa wartość badań zależy od prawdziwości Waszych odpowiedzi, dlatego serdecznie proszę o szczerłość. Za udział w badaniach i okazane zaufanie dziękuję.

Anna Barbara Sawicka

1. Według Ciebie, powołanie małżeńskie ma na celu: *(Wybierz trzy najważniejsze odpowiedzi)*

- a) zbudowanie rodziny
- b) wspólne tworzenie wewnętrznych relacji męskości i kobiecości
- c) przekazywanie życia
- d) wspólne spędzanie czasu
- e) trwanie w związku mimo pojawiających się prób i trudności
- f) dążenie małżonków do świętości
- g) trudno powiedzieć
- h) inne (jakie?).....

2. Co według Ciebie jest konieczne, aby małżeństwo było udane? *(Można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)*

- a) szacunek i akceptacja
- b) zachowanie wierności
- c) podobne zdanie w kwestiach finansowych
- d) takie samo zdanie w kwestiach wychowania potomstwa
- e) takie samo pochodzenie społeczne
- f) odpowiednie zarobki obojga małżonków
- g) takie same przekonania religijne
- h) inne (jakie?).....

3. Kto według Ciebie dostarcza najbardziej przekonujących informacji na temat małżeństwa i rodziny?

- a) rodzina
- b) katecheta
- c) nauczyciel
- d) duszpasterz
- e) dziennikarz
- f) liderzy ruchów chrześcijańskich
- g) organizacje młodzieżowe
- h) inne (jakie?).....

4. Jakie czynniki najbardziej decydują o rozwoju miłości małżeńskiej? *(Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)*

- a) wygląd zewnętrzny

- b) miłość ofiarowana jako dar z siebie
- c) wspólne zainteresowania
- d) wzajemny szacunek
- e) możliwość wpływania na drugą osobę
- f) umiejętność rozumienia się współmałżonków
- g) pożądanie drugiej osoby
- h) dobór charakterów
- i) dojrzałość emocjonalna
- j) zakochanie
- k) dostosowanie seksualne
- l) warunki materialne
- ł) inne (jakie?).....

5. Co znaczy dla Ciebie określenie *małżeństwo sakramentalne*? (Wybierz trzy najważniejsze odpowiedzi)

- a) nierozzerwalność małżeństwa
- b) tworzenie przez mężczyznę i kobietę *Kościola domowego*
- c) znak związku Chrystusa i Kościoła
- d) otrzymanie specjalnej łaski od Chrystusa
- e) tworzenie małżeńskiego przymierza
- f) tworzenie wspólnoty całego życia skierowanej dla dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania potomstwa
- g) formalne zamieszkanie dwojga ludzi
- h) wymóg, który stawia Kościół
- i) nie mam zdania
- j) inne rozumienie tego określenia (jakie?) .....

6. Dlaczego Twoim zdaniem niektórzy ludzie nie chcą zawierać sakramentalnego związku małżeńskiego? (Zaznacz dwie, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) wiąże się to z ograniczaniem swobody, wolności partnerów
- b) niektórzy nie chcą wiązać się z kimś na całe życie
- c) ślub wiąże się z dużym obciążeniem finansowym
- d) według niektórych, ślub jest tradycją, która nie jest już modna
- e) wiele małżeństw kończy się rozwodem
- f) małżeństwo w mediach ukazywane jest jako mało atrakcyjne
- g) współczesnemu człowiekowi trudno jest dotrzymać wierności, miłości i czystości w małżeństwie
- h) niektórzy uważają, że trudno jest znaleźć człowieka, który wywiąże się ze swoich zobowiązań
- i) inne (jakie?).....

7. Co stanowi istotę ceremonii zawarcia sakramentu małżeństwa? (Wybierz jedną, według Ciebie najważniejszą odpowiedź)

- a) życie we wspólnocie małżeńskiej
- b) obecność kapłana podczas udzielania sakramentu
- c) obecność świadków ceremonii
- d) udział w planach Bożych
- e) przekazywanie życia ludzkiego
- f) świadoma i dobrowolna zgoda małżonków
- g) inne (jakie?).....

8. Według Ciebie miłość małżeńska: *(Wybierz dwie najważniejsze odpowiedzi)*

- a) daje poczucie bezpieczeństwa
- b) pozwala kochać i być kochanym
- c) pozwala uczyć się miłości od Boga i stanowić jej odbicie
- d) stwarza warunki rozwoju mężczyzny i kobiety
- e) nie pozwala traktować drugiej osoby jako rzecz
- f) pragnie dobra drugiej osoby
- g) rozwija przyjaźń
- h) inne (jakie?).....

9. Które z wymienionych poniżej czynników najczęściej decydują o trwałości małżeństwa? *(Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)*

- a) dobór charakterów
- b) wspólny majątek
- c) zawarcie ślubu w Kościele
- d) właściwe przygotowanie do przyjęcia sakramentu
- e) wykształcenie małżonków
- f) presja rodziny
- g) praktyki religijne
- h) praca nad rozwojem miłości
- i) wysoka pozycja społeczna małżonków
- j) posiadanie dzieci
- k) atrakcyjność fizyczna małżonków
- l) dostosowanie seksualne
- ł) pochodzenie z dobrych rodzin
- m) inne (jakie?).....

10. Co znaczy według Ciebie nierozzerwalność małżeństwa? *(Wybierz jedną najważniejszą odpowiedź)*

- a) uświęceni przez łaskę Chrystusa małżonkowie, stanowią aż do śmierci jedno, nierozzerwalne ciało
- b) małżeństwo sakramentalne jest czymś więcej niż ludzką umową
- c) małżonkowie zostali sakramentalnie włączeni w jedność istniejącą między Chrystusem i Jego Kościołem
- d) nawet ludzka przysięga domaga się spełnienia tego, co się obiecało
- e) raz dane słowo zobowiązuje do wierności obietnicy
- f) nie mam zdania
- g) inne (jakie?).....

11. Jakie są Twoim zdaniem najczęstsze przyczyny niedochowania wierności małżeńskiej? *(Wybierz dwie, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)*

- a) monotonia pożycia małżeńskiego
- b) chęć przeżycia „przygody”
- c) zmiany w wyglądzie fizycznym małżonka/małżonki
- d) rozłąka małżonków (np. emigracja zarobkowa)
- e) słaby charakter jednego z małżonków
- f) brak satysfakcji seksualnej
- g) odtrącenie i brak zainteresowania ze strony współmałżonka
- h) inne (jakie?).....

12. Na podstawie zdobytej wiedzy, osobistych doświadczeń i obserwacji proszę wybrać z poniższego zestawu te określenia, które Twoim zdaniem odpowiadają najlepiej poszczególnym cechom miłości małżeńskiej. Proszę wskazać przynajmniej trzy, wpisując numer cechy w odpowiedniej rubryce tabeli. Można dodać własne określenia, lub gdy nie mamy opinii na ten temat wpisać „nie wiem”

1. pomaga małżonkom w zaspokojeniu popędu seksualnego
2. jest aktem wolnej woli wspierającym małżonków w dążeniu do doskonałości
3. uzdalnia człowieka do uczestnictwa w życiu samego Boga
4. jest fundamentem życia duchowego małżonków
5. przyczynia się do uszanowania godności człowieka jako osoby
6. jest fundamentem przetrwania gatunku ludzkiego
7. kształtuje więź jaka może zaistnieć jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną
8. pozwala na szczególne zaangażowanie uczuciowe małżonków
9. pozwala, aby małżonkowie stawali się dla siebie darem
10. pozwala na dzielenie między małżonkami wszystkiego, bez niesprawiedliwych wyjątków
11. przyczynia się do wzrostu radości i czułości w życiu małżonków, mimo upływu czasu
12. pozwala kształtować wzajemne zaufanie do siebie małżonków
13. uzdalnia małżonków do otwartości na zrodzenie i wychowanie dzieci
14. taka miłość wyklucza cudzołóstwo, rozwód i zdradę
15. dotyczy decyzji kontynuowania raz zawartego przymierza „aż do śmierci”
16. sięga do jeszcze głębszego wymiaru, aniżeli samego niezdradzania siebie nawzajem
17. gdy małżeństwo ma trudności z poczęciem dziecka może korzystać, np. z zapłodnienia *in vitro*
18. ukazuje że, potomstwo jest darem i głównym celem małżeństwa
19. pozwala na to, aby małżeństwo decydowało kiedy ma narodzić się dziecko, stosując, np. antykoncepcję

Cechy miłości	Najważniejsze określenia miłości. Proszę podać numery z powyższego zestawu.
Miłość <i>ludzka</i>	
Miłość <i>pełna</i>	
Miłość <i>wierna i wyłączna</i>	
Miłość <i>plodna</i>	

13. Jakie są najważniejsze zadania małżonków? (Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) bezstresowe wychowanie dzieci
- b) wychowanie mądrych obywateli
- c) wspólna odpowiedzialność małżonków za zrodzenie i wychowanie potomstwa
- d) tworzenie wspólnoty osób
- e) udział w rozwoju społeczeństwa
- f) wychowanie religijne, moralne i patriotyczne dzieci
- g) uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła
- h) przygotowanie do samodzielności
- i) służba życiu
- j) nie mam zdania
- k) inne (jakie?).....

14. Dlaczego według Ciebie małżeństwo określamy jako *wspólnotę miłości*? (Wybierz dwie, najważniejsze odpowiedzi)

- a) małżonkowie powinni dążyć do coraz głębszej więzi między sobą
- b) małżonkowie są powołani do tworzenia komunii małżeńskiej przez wzajemną wierność i całkowity dar z siebie
- c) małżonkowie są wezwani do budowania wspólnoty rodzinnej
- d) małżonkowie są wezwani do odpowiedzialnego rodzicielstwa
- e) małżonkowie realizują swoją miłość przez akt małżeński
- f) nie mam zdania
- g) inne (jakie?).....

15. Na czym według Ciebie polega służba życiu? (Wybierz dwie najważniejsze odpowiedzi)

- a) małżonkowie są wezwani do ochrony życia ludzkiego na każdym etapie jego rozwoju
- b) małżonkowie są powołani do realizowania swojej płodności
- c) małżonkowie, którzy doświadczają bezpłodności są wezwani do tego, aby swoje macierzyństwo i ojcostwo urzeczywistniać w sposób duchowy, np. przez gotowość do adopcji
- d) małżonkowie przekazują dzieciom treści konieczne do stopniowego dojrzewania ich osobowości z punktu widzenia chrześcijańskiego
- e) nie mam zdania
- f) inne (jakie?).....

16. Które z wymienionych niżej cech, według Ciebie są najważniejsze dla uczestnictwa rodziny w rozwoju społeczeństwa? (Wybierz trzy odpowiedzi)

- a) w rodzinie rodzą się obywatele
- b) rodzina gwarantuje odnowę moralną, postęp duchowy oraz rozwój fizyczny człowieka
- c) rodzina jest nosicielką kultury
- d) rodzina jest przekazicielką wartości i norm moralnych, m. in. wartości duchowych
- e) w rodzinie powstają więzi narodowe, patriotyczne, obywatelskie
- f) rodzina jest pierwszą szkołą cnót społecznych
- g) rodzina przygotowuje potomstwo do życia społecznego
- h) rodzina jest pośrednikiem między jednostką a społeczeństwem
- i) przez relacje personalno-osobiste w rodzinie kształtuje więzi społeczne
- j) rodzina uczy otwarcia na niesienie pomocy osobom ubogim, chorym oraz cierpiącym
- k) nie mam zdania
- l) inne (jakie?).....

17. Jaka problematyka dotycząca życia małżeńskiego i rodzinnego była poruszana podczas katechizacji? (Możesz wskazać kilka, według Ciebie najważniejszych odpowiedzi)

- a) sakramenty w życiu rodziny
- b) małżeństwo w Piśmie św.
- c) ludzie starzy w rodzinie
- d) modlitwa w życiu rodzinnym
- e) metody naturalnego planowania rodziny
- f) wychowanie chrześcijańskie dzieci
- g) odpowiedzialność chrześcijańska za małżeństwo
- h) przymioty małżeństwa i rodziny
- i) macierzyństwo i ojcostwo

- j) czystość życia małżeńskiego
- k) konflikty w małżeństwie
- l) treść przysięgi małżeńskiej
- ł) odpowiedzialne rodzicielstwo
- m) diagnostyka prenatalna
- n) zagrożenia miłości w rodzinie
- o) życie sakramentalne w rodzinie
- p) przeżywanie roku liturgicznego w rodzinie
- r) rodzina jako *Kościół domowy*
- s) inne (jakie?).....

18. Kiedy rozpoczyna się życie człowieka? (Wybierz jedną, według Ciebie najważniejszą odpowiedź)

- a) od dnia narodzin
- b) od momentu poczęcia
- c) od pierwszego „krzyku dziecka”
- d) od 12 tygodnia ciąży
- e) od 21 dnia życia płodu
- f) nie mam zdania

19. Jaką wartość ma dla Ciebie posiadanie rodziny? (Wybierz jedną najważniejszą odpowiedź)

- a) ogromną, jest ona dla mnie najważniejsza
- b) ważna, ale nie najistotniejsza w moich osobistych planach
- c) mniej ważna, większą uwagę poświęcam moim osobistym aspiracjom
- d) trudno powiedzieć

20. Jakie są najlepsze metody planowania dzieci w rodzinie? (Wybierz jedną, według Ciebie najważniejszą odpowiedź)

- a) sztuczne środki antykoncepcyjne
- b) stosunki przerywane
- c) sterylizacja
- d) naturalna regulacja poczęć
- e) aborcja

21. Co według Ciebie najczęściej decyduje o małej liczbie dzieci w rodzinie? (Wybierz trzy najważniejsze odpowiedzi)

- a) brak środków finansowych
- b) brak czasu
- c) presja społeczeństwa
- d) kariera zawodowa rodziców
- e) dziecko przestaje być celem małżeństwa
- f) łatwość dostępu do środków antykoncepcyjnych
- g) brak perspektyw pracy
- h) późny wiek zawarcia małżeństwa
- i) lęk przed porodem
- j) nie mam zdania
- k) inne (jakie?).....

22. Kto według Ciebie powinien zajmować się wychowaniem dzieci? (Wybierz jedną najważniejszą odpowiedź)

- a) Kościół
- b) państwo
- c) szkoła
- d) rodzina
- e) wspólnoty religijne
- f) inne (jakie?).....

23. Jaką rolę według Ciebie powinien spełniać ojciec w rodzinie? (Wybierz trzy najważniejsze odpowiedzi)

- a) być „obrazem Boga”
- b) być głową rodziny
- c) zarabiać na byt rodziny
- d) zapewnić jak najwięcej dóbr materialnych dzieciom
- e) pomagać matce w opiece nad dzieckiem
- f) uczyć dziecko postaw moralnych
- g) doradzać matce w sprawach wychowania dzieci
- h) zapewnić bezpieczeństwo
- i) uczyć dziecko odwagi, wytrwałości i pracowitości
- j) być strażnikiem i obrońcą wiary
- k) inne (jakie?).....

24. Jaką rolę powinna spełniać według Ciebie matka w rodzinie? (Wybierz trzy najważniejsze odpowiedzi)

- a) dbać o prawidłowy rozwój dzieci
- b) dbać o tworzenie sfery uczuciowej dziecka
- c) dbać o podtrzymywanie więzi rodzinnej i kultywowanie tradycji
- d) być wzorem kobiecości
- e) przekazywać życie dziecku
- f) kochać dziecko za to, że jest a nie za to kim jest
- g) uczyć wartości, empatii
- h) być kapłanką domowego ogniska
- i) inne (jakie?).....

25. Które z praktyk religijnych były lub są realizowane w Twojej rodzinie?

- a) wspólne czytanie Pisma św.
- b) odmawianie różańca
- c) odmawianie *Liturgii godzin*
- d) odmawianie *Koronki do Bożego miłosierdzia*
- e) odmawianie modlitwy *Anioł pański*
- f) wspólne odprawianie *Drogi krzyżowej*
- g) wspólne śpiewanie *Godzinek o Najświętszej Maryi Pannie*
- h) wspólna modlitwa przed i po posiłku
- i) inne (jakie?).....
- j) nie ma takich praktyk religijnych

26. W jaki sposób rodzina chrześcijańska uczy modlitwy? (Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) przez stopniowe uczestnictwo wszystkich członków rodziny w Eucharystii

- b) przez uczestnictwo w sakramentach, szczególnie w sakramentach inicjacji chrześcijańskiej
- c) przez wspólne odmawianie modlitwy brewiarzowej
- d) przez odpowiednie obchodzenie okresów i świąt roku liturgicznego
- e) przez lekturę i rozważanie słowa Bożego
- f) przez przygotowanie do sakramentów
- g) przez różne formy kultu Matki Bożej
- h) przez praktykowanie modlitwy porannej i wieczornej
- i) inne (jakie?).....
- j) nie mam zdania

27. Jakie są najważniejsze według Ciebie powody, zawarcia związku małżeńskiego w Kościele? (Wybierz trzy najważniejsze odpowiedzi)

- a) tego wymaga tradycja
- b) ceremonia zaślubin jest uroczysta
- c) taki związek jest nierozzerwalny
- d) dostarcza małżonkom łask Bożych
- e) jest spełnieniem wymagań rodziców
- f) jest jednym z sakramentów przyjmowanych po chrzcie
- g) jest to podyktowane strachem przed samotnością
- h) daje możliwość przystępowania do sakramentów: pokuty i Komunii
- i) daje możliwość realizacji macierzyństwa i ojcostwa
- j) inne (jakie?).....

28. Jakie znaczenie mają symbole religijne w domu rodzinnym? (Wybierz dwie, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) przypominają o chrześcijańskiej tożsamości rodziny
- b) skłaniają do zadawania pytań o Boga
- c) pełnią funkcję egzorcyzmującą
- d) są zachętą do modlitwy
- e) wyznaczają obszar należący do Boga
- f) przyzywają świętych patronów tego miejsca
- g) przypominają o podjętych zobowiązaniach
- h) nie mam zdania

29. Na konflikty i nieporozumienia między małżonkami może mieć wpływ: (Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) osłabienie miłości
- b) egoizm
- c) brak dialogu
- d) lekceważenie obowiązków małżeńskich
- e) różne poglądy na wychowanie dzieci
- f) różnica charakterów
- g) różnice światopoglądowe
- h) osoby trzecie
- i) osłabienie życia religijnego
- j) zaniedbywanie obowiązków rodzinnych przez jednego z małżonków
- k) kłótność
- l) żądza dominacji
- ł) inne (jakie?).....

30. W razie trudności w małżeństwie według Ciebie należy:

- a) żyć w okresowej separacji
- b) rozwieść się
- c) podjąć próbę pokonania trudności i pozostać w małżeństwie
- d) szukać pomocy u świeckich specjalistów
- e) szukać pomocy w parafialnych poradniach
- f) szukać pomocy u osób duchownych
- g) szukać pomocy wśród rodziny i krewnych
- h) inne rozwiązania (jakie?).....

31. Które z funkcji rodziny są najważniejsze do spełnienia? (Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) prokreacyjna
- b) socjalizacyjna
- c) miłości
- d) ekonomiczna
- e) opiekuńczo-wychowawcza
- f) rekreacyjna
- g) religijna
- h) kulturowa
- i) ekologiczna
- j) integracyjna

32. Które z wymienionych poniżej zjawisk uważasz za najbardziej zagrażające życiu rodzinnemu?

- a) pornografia
- b) feminizm
- c) homoseksualizm
- d) egoizm
- e) *gender*
- f) nie mam zdania
- g) inne (jakie?).....

33. Największe zagrożenie dla prawidłowego wychowania dzieci stanowi: (Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) brak poszanowania godności drugiego człowieka
- b) brak uwrażliwiania na wartości
- c) rozpieszczanie
- d) przekleństwa dorosłych wobec dzieci
- e) awantury
- f) nieodpowiednie żarty
- g) nałogi
- h) przemoc
- i) zaniedbywanie religijnej i moralnej formacji dzieci
- j) środowisko
- k) rówieśnicy
- l) mass media
- ł) inne (jakie?).....

34. Na jakie wartości powinni zwracać uwagę rodzice w wychowaniu dzieci?

(Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) przykazania Boże
- b) przykazania Kościelne
- c) pobożność
- d) tradycję
- e) patriotyzm
- f) wybór mądrych zasad życia
- g) zaradność życiową
- h) umiejętność wyrażania siebie i swoich przekonań
- i) otwartość na innych
- j) inne (jakie?).....

35. Które z wymienionych cech, według Ciebie świadczą najbardziej o dojrzałości człowieka? *(Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)*

- a) odpowiedzialność za swoje postępowanie
- b) kontrolowanie własnego postępowania
- c) uwzględnianie dobra innych a nie tylko swojego
- d) znajomość i respektowanie granic między dobrem a złem
- e) zdolność dokonywania ocen moralnych
- f) stawianie wobec siebie wymagań
- g) umiejętność przyznawania się do błędów
- h) dążenie do poznawania prawdy o sobie i o świecie
- i) dążenie do bycia akceptowanym i rozumianym przez innych
- j) zdolność do ofiary i poświęcenia
- k) inne (jakie?).....
- l) nie mam zdania

36. Wychowanie moralne według Ciebie to: *(Wybierz dwie najważniejsze odpowiedzi)*

- a) kształtowanie prawidłowego i wrażliwego sumienia
- b) rozwój norm, ocen i poglądów moralnych
- c) kształtowanie umiejętności wyboru wartości
- d) praca nad charakterem, zwalczanie wad i nabywanie odpowiednich cnót
- e) kształtowanie uczuć moralnych
- f) dążenie do zrealizowania ideału osobowościowego
- g) nie mam zdania

37. Kształtowanie sumienia: *(Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)*

- a) zapewnia wolność
- b) prowadzi do pokoju serca
- c) kształtuje cnoty
- d) chroni lub uwalnia od strachu, egoizmu i pychy
- e) chroni od fałszywego poczucia winy
- f) pozwala rozróżnić dobro od zła
- g) powoduje, że człowiek wybiera dobro
- h) nie mam zdania

38. W jaki sposób należy umacniać więzi w środowisku rodzinnym? *(Wybierz dwie, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)*

- a) szukać i naśladować autorytety moralne

- b) korzystać z fachowej literatury
- c) systematycznie korzystać z sakramentów
- d) stawiać wymagania innym
- e) stawiać wymagania sobie
- f) modlić się indywidualnie i z rodziną
- g) nie mam zdania
- h) inne (jakie?).....

39. Czym powinien kierować się człowiek w rozwiązywaniu problemów moralnych?

(Wybierz dwie, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) radami rodziny
- b) własnym sumieniem
- c) ustalonymi ogólnie sposobami postępowania
- d) radami księży
- e) radami przyjaciół
- f) przykazaniami Bożymi
- g) nie mam zdania
- h) inne (jakie?).....

40. Jaki wpływ na życie dziecka, mają obrzędy religijne sprawowane w Kościele?

(Wybierz dwie, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) rozwijanie kontaktów międzyludzkich
- b) wprowadzanie w życie sakramentalne
- c) formowanie myślenia dziecka
- d) rozbudzanie przekonań religijno-moralnych
- e) nie mają żadnego wpływu
- f) nie mam zdania
- g) inne (jakie?).....

41. Jakie praktyki religijne przyczyniają się najbardziej do wzmocnienia religijności?

(Wybierz trzy, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) codzienna modlitwa w domu
- b) pielgrzymki do miejsc świętych
- c) czynne uczestnictwo w życiu parafii
- d) lektura Pisma św.
- e) przynależność do ruchów religijnych
- f) udział we Mszy św. z rodziną
- g) uczestnictwo w dniach skupienia
- h) obchody świąt kościelnych z rodziną
- i) udział w rekolekcjach
- j) inne (jakie?).....

42. W jaki sposób powinien być realizowany apostołat rodzin? (Wybierz dwie, według Ciebie najważniejsze odpowiedzi)

- a) otwarciem na mądrość Bożą
- b) poprzez przyjmowanie postawy ufności
- c) odpowiedzialnym rodzicielstwem
- d) włączeniem się rodzin w życie Kościoła
- e) pomocą sąsiedzką
- f) dbałością o rozwój państwa

- g) nie mam zdania
- h) inne (jakie?).....

43. Co to znaczy, że rodzina jest wspólnotą ewangelizującą? (Wybierz jedną, według Ciebie najważniejszą odpowiedź)

- a) rodzice dzielą się z dziećmi Ewangelią
- b) rodzina daje świadectwo o przymierzu paschalnym Chrystusa
- c) wszyscy jej członkowie ewangelizują i podlegają ewangelizacji
- d) rodzina staje się głosicielką Ewangelii dla innych rodzin
- e) nie mam zdania

44. Do czego, według Ciebie, zobowiązuje małżonków sakrament małżeństwa? (Wybierz dwie najważniejsze odpowiedzi)

- a) obrony wiary
- b) bycia *misjonarzami* miłości i życia
- c) obrony i szerzenia wiary
- d) dawania świadectwa wiary członkom rodziny, którzy nie wierzą lub nie praktykują
- e) bycia znakiem dla rodzin, które jeszcze nie wierzą
- f) pielęgnowania powołania misyjnego wśród synów i córek
- g) inne (jakie?).....
- h) nie mam zdania

45. Jak oceniasz swoją dotychczasową wiedzę na temat przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego?

- a) bardzo dobrze
- b) dobrze
- c) raczej dobrze
- d) raczej źle
- e) źle
- f) nie mam zdania

METRYCZKA

Płeć:

- a) mężczyzna
- b) kobieta

Miejsce zamieszkania:

- a) wieś
- b) miasto do 50 tys. mieszkańców
- c) miasto ponad 50 tys. mieszkańców
- d) miasto ponad 100 tys. mieszkańców

Twój stosunek do wiary:

- a) głęboko wierzący i praktykujący
- b) wierzący i słabo praktykujący
- c) słabo wierzący i niepraktykujący
- d) obojętny religijnie
- e) niewierzący

f) trudno powiedzieć

Czy przynależysz do jakiejś grupy religijnej?

- a) tak
- b) nie

Jeśli *tak* to do jakiej grupy? (Proszę wymienić wspólnotę lub grupę)

.....

Typ szkoły, do której uczęszczasz:

- a) technikum
- b) liceum ogólnokształcące

Czy uczestniczyłeś do tej pory w jakiejś formie przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego (np. kursy, warsztaty, rekolekcje...)?

- a) tak
- b) nie

Jeśli tak, to w jakiej?.....